
कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

M- 3038

शिर्षक	ग्रंथकार	विषय	विस्तार (पुर्ण/ अपूर्ण)	टिकाकार	आकार	पृष्ठे	लिपी	सामग्री	Lines per page	Letters per line	Condition & age (शके/विकम सवंत)	Additional Particulars / Remark
महाभारत सभापर्व	नीलकंठ	पुराण	पूर्ण	–	5/14	164	संस्कृत	कागद	17	52		

॥ अथ श्रीमहाभारते सभापर्व प्रारभ्यते ॥

भीम
अर्जुन
धर्म
सहदेव

श्रीगणेशायनमः ॥ बीजांकुरद्रुमसमेश्वरसूत्रविश्वान्मोक्षायचिंतयतयूयमभेदबुध्या दास्यायबीजशतगर्भफलाभमेकंगोपालमेवकलयामजगन्निदानं ॥ १ ॥ जीवेभुजिःस्वपरसृष्टवपुर्युजेवयत्रेशतापर
धियानिजमाययावा सृष्टैरुपाधिभिरसंगचितावपीष्टातस्मिन्ममास्तुरतिरात्मनिलक्ष्मणार्यै ॥ २ ॥ प्रणम्यनारायणतीर्थवर्यान्धीरेशमिश्रांश्चहमीरपुर्यान् प्राचांगुरूणांहृदयानुरूपंकुर्मःसभापर्वणिभावदीपं ॥
॥ ३ ॥ तत्रपूर्वस्मिन्पर्वणिअंतेशार्ङ्गकाःज्ञानबलादेववह्निमुखाद्विमुक्ताइत्युक्तंतच्चज्ञानंभगवद्भक्तिबलादेवलभ्यतइतिप्रतिपादनायेदंसभापर्वआरभ्यते तत्रभक्तावपिरुच्युत्पादनार्थंभक्तिबलेनैवपांडवानांदि
व्यसभालाभाद्यैश्वर्यंद्वेषेणापिभगवत्ध्यानं भगवत्सायुज्यप्रापकमितिशिशुपालनिर्याणेनध्यानमाहात्म्यं निरपराधिष्वपिपांडवेषुअभक्तानांदुर्योधनादीनांद्वेषोत्पत्त्याऽभक्तदोषाः द्यूतेद्रौपदीत्राणेनभगवतोभ
क्तपक्षपातित्वं समर्थानामपिपांडवानांसापराधेष्वपिदुर्योधनादिषुअप्रकोपेनभक्तानांतितिक्षाचेतिभक्तगुणाश्चदर्शिताः तत्रउपकर्त्रेप्रत्युपकारोवश्यंकर्त्तव्यइत्येतद्दर्शयितुंपांडवार्थेमयेनवन्हितोमोचितेनअभूत

नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमं॥ देवींसरस्वतींचैवततोजयमुदीरयेत्॥ १॥ वैशंपायनउवाच ततोऽब्रवीन्मयःपार्थंवासुदेवस्यसन्निधौ॥ प्रांजलिःश्ल
क्ष्णयावाचापूजयित्वापुनःपुनः॥ २॥ मयउवाच अस्मात्कृष्णात्सुसंरब्धात्पावकाच्चदिधक्षतः॥ त्वयात्रातोस्मिकौंतेयब्रूहिकिंकरवाणिते॥ ३॥ अर्जुनउ
वाच कृतमेवत्वयासर्वंस्वस्तिगच्छमहासुर॥ प्रीतिमान्भवमेनित्यंप्रीतिमंतोवयंचते॥ ४॥ मयउवाच युक्तमेतत्त्वयिविभोयथात्थपुरुषर्षभ॥ प्रीतिपूर्वम
हंकिंचित्कर्त्तुमिच्छामिभारत॥ ५॥ अहंहिविश्वकर्मावैदानवानांमहाकविः॥ सोहंवैत्वत्कृतेकर्त्तुंकिंचिदिच्छामिपांडव॥ ६॥ अर्जुनउवाच प्राणकृच्छ्राद्वि
मुक्तंत्वमात्मानंमन्यसेमया॥ एवंगतेनशक्ष्यामिकिंचित्कारयितुंत्वया॥ ७॥ नचापितवसंकल्पंमोघमिच्छामिदानव॥ कृष्णस्यक्रियतांकिंचित्तथाप्रतिकृतं
मयि॥ ८॥ चोदितोवासुदेवस्तुमयेनभरतर्षभ॥ मुहूर्त्तमिवसंदध्यौकिमयंचोद्यतामिति॥ ९॥ ततोविचिंत्यमनसालोकनाथःप्रजापतिः॥ चोदयामासतंकृ
ष्णःसभावैक्रियतामिति॥ १०॥ यदित्वंकर्त्तुकामोसिप्रियंशिल्पवतांवर॥ धर्मराजस्यदैतेययादृशीमिहमन्यसे॥ ११॥ यांकृतांनानुकुर्वंतिमानवाःप्रेक्ष्यधि
ष्ठिताः॥ मनुष्यलोकेसकलेतादृशींकुरुवैसभां॥ १२॥ यत्रदिव्यानभिप्रायान्पश्येमहिकृतांस्त्वया॥ आसुरान्मानुषांश्चैवसभांतांकुरुवैमय॥ १३॥ वैशंपा
यनउवाच प्रतिगृह्यतुतद्वाक्यंसंप्रहृष्टोमयस्तदा॥ विमानप्रतिमांचक्रेपांडवस्यशुभांसभां॥ १४॥

पूर्वासभाकृतेतितावद्वर्ण्यते ततोब्रवीन्मयःपार्थमित्यादिना॥२॥
खांडवदाहेकृष्णात्चक्रेणजिघांसतः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ विश्वंकर्मकृतिसाध्यंयस्यसविश्वकर्मा महाकविःशिल्पपंडितः ॥ ६ ॥ एवंगतेप्रत्युपकारार्थंप्राप्तेत्वयिसति ॥ ७ ॥ ८ ॥ संदध्यौविचारितवान्॥९॥
॥ १० ॥ हेदैतेयहेदानव ॥ ११ ॥ १२ ॥ आसुरान्मानुषानित्युपलक्षणं देवगंधर्वादीनामप्यभिप्रायान् लेपचित्रेलेख्यचित्रेचचतुर्दशभुवनांतरस्थतत्तज्जातीयस्वाभाविकनानाविधलीलाप्रदर्शनेनमनोवृ
त्तीःपश्येम यद्दर्शनेनब्रह्मांडांतरवर्तिसर्ववस्तुजातंदृष्टप्रायंभवतीत्यर्थः ॥ १३ ॥ विमानप्रतिमेतिनाम विमानसदृशींवा ॥ १४॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ पूर्वदेवोत्कषपर्वादानवःतस्यचरितंबिंदुसरसियज्ञकरणादि ॥ १७ ॥ आश्वस्यस्वस्थचित्तोभूत्वा प्रचक्रमेआरब्धवान् ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ किष्कुर्हस्तः सर्वतश्चतुर्दिक्षु ॥ २१ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ अर्थ्यंअर्थादनपेतं तथ्यंसत्यं लघुस्वल्पाक्षरं युक्तंयुक्तिमत् अतएवानुत्तरंपू

ततःकृष्णश्चपार्थश्चधर्मराजेयुधिष्ठिरे॥ सर्वमेतत्समावेद्यदर्शयामासतुर्मयं॥ १५ ॥ तस्मैयुधिष्ठिरःपूजांयथार्हमकरोत्तदा ॥ सतुतांप्रतिजग्राहमयःसत्कृत्य भारत॥ १६॥ सपूर्वदेवचरितंतदातत्रविशांपते॥ कथयामासदैतेयःपांडुपुत्रेषुभारत॥ १७॥ सकालंकंचिदाश्वस्यविश्वकर्माविचिंत्यतु॥ सभांप्रचक्रमेकर्तुं पांडवानांमहात्मनां॥ १८॥ अभिप्रायेणपार्थानांकृष्णस्यचमहात्मनः॥ पुण्येऽहनिमहातेजाःकृतकौतुकमंगलः॥ १९॥ तर्पयित्वाद्विजश्रेष्ठान्पायसेनसहस्रशः॥ धनंबहुविधंदत्वातेभ्यएवचवीर्यवान्॥ २०॥ सर्वर्तुगुणसंपन्नांदिव्यरूपांमनोरमां॥ दशकिष्कुसहस्रांतांमापयामाससर्वतः॥ २१॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिसभाक्रियापर्वणिसभास्थाननिर्णयेप्रथमोऽध्यायः॥ १॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ वैशंपायनउवाच उषित्वाखांडवप्रस्थेसुखवासंजनार्दनः॥ पार्थैःप्रीतिसमायुक्तैःपूजनार्होभिपूजितः॥ १॥ गमनायमतिंचक्रेपितुर्दर्शनलालसः॥ धर्मराजमथामंत्र्यपृथांचपृथुलोचनः॥२॥ ववंदेचरणौमूर्ध्नाजगद्वंद्यःपितृष्वसुः॥ सतयामूर्ध्न्युपाघ्रातःपरिष्वक्तश्चकेशवः॥ ३ ॥ ददर्शानंतरंकृष्णोभगिनींस्वांमहायशाः॥ तामुपेत्यहृषीकेशःप्रीत्याबाष्पसमन्वितः॥ ४॥ अर्थ्यंतथ्यंहितंवाक्यंलघुयुक्तमनुत्तरं॥ उवाचभगवान्भद्रांसुभद्रांभद्रभाषिणीं॥५॥ तयास्वजनगामीनिश्रावितोवचनानिसः॥ संपूजितश्चाप्यसकृत्शिरसाचाभिवादितः॥ ६॥ तामनुज्ञायवार्ष्णेयःप्रतिनंद्यचभामिनीं॥ ददर्शानंतरंकृष्णांधौम्यंचापिजनार्दनः॥ ७॥

र्वपक्षवदप्रत्याख्येयं तथ्यंपथ्यंहितंवाक्यंगुरुस्वल्पाक्षरंमृदुइतिपाठेपथ्यंसन्मार्गादनपेतं गुरुबह्वर्थं ॥ ५ ॥ स्वजनगामीनि मात्रादिषुस्वबांधवेषुकुशलसंदेशरूपाणि ॥ ६ ॥ भामिनींदीप्तिमतीं भाविनीमिति पाठेसद्भावयुक्तां ॥ ७ ॥

ववंदेचेति पुरुषसत्तमः पुरुषेषु अन्नमयप्राणमयमनोमयविज्ञानमयानंदमयेषुपंचसु आद्योव्यवहारतःसत्यः उत्तरोत्तरेषांतुपूर्वपूर्वाधिष्ठानत्वात्तत्तदपेक्षयासत्यतरत्वं पुच्छंब्रह्मतुषष्ठंतेषामधिष्ठानभूतंमोक्षेप्यबाध्यत्वात्सत्तमः ननुकथंसत्तमेअस्थूलमनणुनिष्कलंनिष्क्रियंशांतमित्यादिश्रुतेः सर्वविशेषशून्येनामरूपवंदनादिक्रियायोगोघटतेतिचेत् अत्रब्रूमः कौलिकेप्रतिमाद्वाराचैत्रेभोगइवेशता असंगेभूम्निजीवौघकल्पितोपाधियोगतः अनादौसंसारेजीवेश्वरविभागस्याप्यनादित्वाद्रज्वांभुजंगइवजीवौघस्याविद्ययाशुद्धेपिचिदात्मनिईशसूत्रादिकंकल्पितं इदमेवब्रह्मणःशरीरमिति यथाकौलिकःप्रतिमांकृत्वाइदमेवचैत्रस्यशरीरमितिभावयति तद्वत् यथाचप्रतिमाद्वाराचैत्रस्यभोगोभवत्येवंशुद्धायामपिचितिजीवौघकल्पितोपाधिद्वाराईशनादिकंभवति एतावांस्तुविशेषः जीवस्यस्वाविद्याकल्पितंशरीरांतरमस्तीतिप्रतिमानिमित्तकोपिभोगःस्वदेहावच्छेदेनैवजायतेनप्रतिमावच्छेदेन चितस्तुतदभावाद्विभुत्वाच्चपरकल्पितोपाध्यवच्छेदेनैवनियंतृत्वादिकंभवति तच्चाकर्मजत्वाच्चितौनसंसृज्यते यथाजीवेभोगः यथावाकल्पितसर्पगतंभीषणत्वंरज्वां एवंचव्यवहारतःसंसारस्याद्यंतशून्यत्वात्तत्कारणीभूतस्यईशादेरपितथात्वंवक्तव्यं किमुतईशादिकारणीभूतायाःकृष्णमूर्त्तेः तथाहि बीजांकुरतरूपमेषुईशसूत्रविराट्सुअनंतबीजगर्भफलोपमःश्रीकृष्णः अनंतकोटिब्रह्मांडनायकइतिप्रसिद्धं अयमेवश्रीमच्छंकरभगवत्पादैर्वेदांतसारेवनवृक्षदृष्टांतेनसमष्टिव्यष्टिरूपेणस्थूलसूक्ष्मकारणानिप्रतिपाद्यसमष्टिवनदृष्टांतेनप्रतिपादितः शास्त्रेपिअंतस्तद्धर्मोपदेशादि

ववंदेचयथान्यायंधौम्यंपुरुषसत्तमः ॥ द्रौपदींसांत्वयित्वाचआमंत्र्यचजनार्दनः ॥ ८ ॥ भ्रातॄनभ्यगमद्विद्वान्पार्थेनसहितोबली ॥ भ्रातृभिःपंचभिःकृष्णोवृतःशक्रइवामरैः ॥ ९ ॥ यात्राकालस्ययोग्यानिकर्माणिगरुडध्वजः ॥ कर्तुकामःशुचिर्भूत्वास्नातवान्समलंकृतः ॥ १० ॥ अर्चयामासदेवांश्चद्विजांश्चयदुपुंगवः ॥ माल्यजाप्यनमस्कारैर्गंधैरुच्चावचैरपि ॥ ११ ॥ सकृत्वासर्वकार्याणिप्रतस्थेतस्थुषांवरः ॥ उपेत्यसयदुश्रेष्ठोबाह्यकक्षाद्विनिर्गतः ॥ १२ ॥ स्वस्तिवाच्यार्हतोविप्रान्दधिपात्रफलाक्षतैः ॥ वसुप्रदायचततःप्रदक्षिणमथाकरोत् ॥ १३ ॥

त्यत्रयएषोंतरादित्येहिरण्मयःपुरुषोदृश्यतेहिरण्यश्मश्रुर्हिरण्यकेशआप्राणनखात्सर्वएवसुवर्णस्तस्ययथाकप्यासंपुंडरीकमेवमक्षिणीतस्योदितिनामसएषसर्वेभ्यःपाप्मभ्यउदेतिहवैसर्वेभ्यःपाप्मभ्योयएवंवेदेतिनामरूपवंतंआदित्यमंडलांतर्वर्त्तिनंनारायणमुदाहृत्यतस्यऋक्चसामचगेष्णाविति नारायणस्यकृत्स्नप्रपंचात्मकेऋक्सामेअंगुलिपर्वणीइत्युक्तं ततोऽनंतकोटिब्रह्मांडाश्रयत्वंसूर्याकृतेर्ब्रह्मणोयुज्यते अयमेवनंदनंदनोमहामायावीसुप्तिप्रलयकैवल्येषुकर्मोपरमेसतिजगदिंद्रजालंस्वमूर्त्यासहतिरोधायापास्तसमस्तविशेषंब्रह्मात्मानंप्रापयतिकर्मशेषसत्त्वेपुनरुद्भावयतिच ततश्चास्यस्वाविद्याभावादसंगत्वंपराविद्याकल्पितोपाधिसंबंधात्प्रतिमायाभोजकत्ववत्नियंतृत्वंअविद्यायाश्चाद्यंतशून्यत्वात्तन्नित्यत्वंचेतिसिद्धं ततश्चासंगत्वाद्युक्तमस्यपुरुषसत्तमत्वंजनगमयितृत्वरूपजनार्दनत्वेननियंतृत्वंनियंतृत्वादेवचउत्सीदेयुरिमेलोकानकुर्यांकर्मचेदहमितिवक्ष्यमाणरीत्याजनशिक्षार्थंधौम्यवंदनेनवैदिकमर्यादापरिपालकत्वंद्रौपदीसांत्वनेनचसुहृदनुग्राहत्वंचेत्यादिसर्वंसमंजसं अयमेवार्थोमंगलश्लोकाभ्यामस्माभिःसंगृहीतोनविस्मर्त्तव्यः ॥ ८ ॥ भ्रातॄन्पितृष्वसुःपुत्रान् ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ तस्थुषांस्थितिमतांवरः सनातनइत्यर्थः ॥ १२ ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ अभीषूनश्वरश्मीन् ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ सुपीडितंगाढंयथाभवतितथापरिष्वज्य ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ संविदंपुनरेष्यामीतिनिश्चयंकृत्वा ॥ २५ ॥ लोचनैरितिसर्वैंद्रियाग्राह्यमपिपरमात्मानंप्रथमंप्रतिमादिषुसंचिंत्य मनोभिरितिपश्चात्प्रतिमांत्यक्त्वामनसैवचिंतयेदित्युक्तं ॥ २६ ॥ २७ ॥ मनसोलयेशौरिर्मानसमूर्त्तिरूपोऽतर्दधे अतएवतेअकामाःनिर्विकल्प

कांचनंरथमास्थायतार्क्ष्यकेतनमाशुगं ॥ गदाचक्रासिशाङ्गर्धैरायुधैरावृतंशुभं ॥ १४ ॥ तिथावप्यथनक्षत्रेमुहूर्त्तेचगुणान्विते ॥ प्रययौपुंडरीकाक्षःशैब्यसुग्रीववाहनः ॥ १५ ॥ अन्वारुरोहचाप्येनंप्रेम्णाराजायुधिष्ठिरः ॥ अपास्यचास्ययंतारंदारुकंयंतृसत्तमं ॥ १६ ॥ अभीषून्संप्रजग्राहस्वयंकुरुपतिस्तदा ॥ उपारुह्यार्जुनश्चापिचामरव्यजनंसितं ॥ १७ ॥ रुक्मदंडंबृहद्बाहुर्विदुधावप्रदक्षिणं ॥ तथैवभीमसेनोपियमाभ्यांसहितोबली ॥ १८ ॥ पृष्ठतोऽनुययौकृष्णमृत्विक्पौरजनैःसह ॥ सतथाभ्रातृभिःसर्वैःकेशवःपरवीरहा ॥ १९ ॥ अन्वीयमानःशुशुभेशिष्यैरिवगुरुःप्रियैः ॥ पार्थमामंत्र्यगोविंदःपरिष्वज्यसुपीडितं ॥ २० ॥ युधिष्ठिरंपूजयित्वाभीमसेनंयमौतथा ॥ परिष्वक्तोभृशंतैस्तुयमाभ्यामभिवादितः ॥ २१ ॥ योजनार्धमथोगत्वाकृष्णःपरपुरंजयः ॥ युधिष्ठिरंसमामंत्र्यनिवर्त्तस्वेतिभारत ॥ २२ ॥ ततोभिवाद्यगोविंदःपादौजग्राहधर्मवित् ॥ उत्थाप्यधर्मराजस्तुमूर्ध्न्युपाघ्रायकेशवं ॥ २३ ॥ पांडवोयादवश्रेष्ठंकृष्णंकमललोचनं ॥ गम्यतामित्यनुज्ञाप्यधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ २४ ॥ ततस्तैःसंविदंकृत्वायथावन्मधुसूदनः ॥ निवर्त्यचतथाकृच्छ्रात्पांडवान्सपदानुगान् ॥ २५ ॥ स्वांपुरींप्रययौहृष्टोयथाशक्रोऽमरावतीं ॥ लोचनैरनुजग्मुस्तेतमादृष्टिपथात्तदा ॥ २६ ॥ मनोभिरनुजग्मुस्तेकृष्णंप्रीतिसमन्वयात् ॥ अतृप्तमनसामेवतेषांकेशवदर्शने ॥ २७ ॥ क्षिप्रमंतर्दधेशौरिश्चक्षुषांप्रियदर्शनः ॥ अकामाएवपार्थास्तेगोविंदगतमानसाः ॥ २८ ॥ निवृत्योपययुस्तूर्णंस्वंपुरंपुरुषर्षभाः ॥ स्यंदनेनाथकृष्णोपित्वरितंद्वारकामगात् ॥ २९ ॥ सात्वतेनचवीरेणपृष्ठतोयायिनातदा ॥ दारुकेणचसूतेनसहितोदेवकीसुतः ॥ सगतोद्वारकांविष्णुर्गरुत्मानिववेगवान् ॥ ३० ॥ वैशंपायनउवाच निवृत्यधर्मराजस्तुसहभ्रातृभिरच्युतः ॥ सुहृत्परिवृतोराजाप्रविवेशपुरोत्तमं ॥ ३१ ॥ विसृज्यसुहृदःसर्वान्भ्रातॄन्पुत्रांश्चधर्मराट् ॥ मुमोदपुरुषव्याघ्रोद्रौपद्यासहितोनृप ॥ ३२ ॥ केशवोपिमुदायुक्तःप्रविवेशपुरोत्तमं ॥ पूज्यमानोयदुश्रेष्ठैरुग्रसेनमुखैस्तथा ॥ ३३ ॥

समाधिस्थाः यदासर्वेप्रमुच्यंतेकामायेस्यहृदिश्रिताः अथमर्त्योऽमृतोभवत्यत्रब्रह्मसमश्नुतइतिश्रुतेः यतोगोविंदेनिर्विकल्पेब्रह्मणिगतंलीनंमानसंयेषांतेतथाभूताः ॥ २८ ॥ निवृत्येतिसमाधिसुखानुभवानंतरंव्युत्थानंध्वनितं ॥ २९ ॥ सगत्वेतिपाठेगत्वाशीघ्रगमनशीलः गमेःअन्येभ्योपिदृश्यतइतिक्वनिप् अनुदात्तोपदेशेतिअनुनासिकलोपेन्हस्वस्येतितुगागमः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

॥३४॥३५॥ कल्पयामास एवमेवंकरिष्यामीतिमनसिविचारयामासेत्यर्थः ॥३६॥ इतिसभा० नैलकंठीये भारतभा० द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥ ॥७॥ ॥१॥२॥ भांडमिवभांडंमूलधनं विचित्ररंगोपादान द्रव्यं कृतंहिंगुलादिवन्निर्मितं मणिमयंमणिप्रचुरं येनकृत्रिममयूरादीनांचंद्रकलोचनादीनिक्रियंते ॥३॥४॥५॥ राज्ञावृषपर्वणा निहितासाइदानीमप्यस्तीतिभावयामीतियोज्यंततोऽर्वाग्भीमसेनंविनातदुद्य मनयोग्यस्यपुंसोऽजातत्वादितिभावः भारसहा गदांतरेणसन्निपातेसत्यविचाल्या यतोदृढा ॥ ६॥ सावै शतसहस्रस्यलक्षस्य गदालक्षेणतुल्येत्यर्थः स्वर्णभारसहस्रस्येतिपाठेतु तुलांपलशतंप्राहुर्भारःस्याद्विंश

आहुकंपितरंवृद्धंमातरंचयशस्विनीं॥ अभिवाद्यबलंचैवस्थितःकमललोचनः॥ ३४॥ प्रद्युम्नसांबनिशठांश्चारुदेष्णंगदंतथा॥ अनिरुद्धंचभानुंचपरिष्वज्य जनार्दनः॥ ३५॥ सवृद्धैरभ्यनुज्ञातोरुक्मिण्याभवनंययौ॥ मयोपिसमहाभागःसर्वरत्नविभूषितां॥ विधिवत्कल्पयामाससभांधर्मसुतायवै॥ ३६॥ इति श्रीमहाभारतेसभापर्वणिसभाक्रियापर्वणिभगवद्यानेद्वितीयोऽध्यायः॥ २॥ ॥ ७॥ वैशंपायनउवाच॥ अथाब्रवीन्मयःपार्थमर्जुनंजयतांवरं॥ आ पृच्छेत्वांगमिष्यामिपुनरेष्यामिचाप्यहं॥ १॥ उत्तरेणतुकैलासंमैनाकंपर्वतंप्रति॥ यियक्षमाणेषुपुरादानवेषुमयाकृतं॥ २॥ चित्रंमणिमयंभांडंरम्यंबिंदुसरः प्रति॥ सभायांसत्यसंधस्ययदासीद्वृषपर्वणः॥ ३॥ आगमिष्यामितद्गृह्ययदितिष्ठतिभारत॥ ततःसभांकरिष्यामिपांडवस्ययशस्विनीं॥ ४॥ मनःप्रल्हादि नींचित्रांसर्वरत्नविभूषितां॥ अस्तिबिंदुसरस्युग्रागदाचकुरुनंदन॥ ५॥ निहिताभावयाम्येवंराज्ञाहत्वारणेरिपून्॥ सुवर्णबिंदुभिश्चित्रागुर्वीभारसहादृढा॥ ॥ ६॥ सावैशतसहस्रस्यसम्मिताशत्रुघातिनी॥ अनुरूपाचभीमस्यगांडीवंभवतोयथा॥ ७॥ वारुणश्चमहाशंखोदेवदत्तःसुघोषवान्॥ सर्वमेतत्प्रदास्यामि भवतेनात्रसंशयः॥ ८॥ इत्युक्त्वासोऽसुरःपार्थंप्रागुदीचींदिशंगतः॥ अथोत्तरेणकैलासान्मैनाकंपर्वतंप्रति॥ ९॥ हिरण्यशृंगःसुमहान्महामणिमयोगिरिः॥ रम्यंबिंदुसरोनामयत्रराजाभगीरथः॥ १०॥ द्रष्टुंभागीरथींगंगामुवासबहुलाःसमाः॥ यत्रेष्टंसर्वभूतानामीश्वरेणमहात्मना॥ ११॥ आहृताःक्रतवोमुख्याः शतंभरतसत्तम॥ यत्रयूपामणिमयाश्चैत्याश्चापिहिरण्मयाः॥ १२॥ शोभार्थंविहितास्तत्रनतुदृष्टांततःकृताः॥ यत्रेष्ट्वासगतःसिद्धिंसहस्राक्षःशचीपतिः॥ १३॥ यत्रभूतपतिःसृष्ट्वासर्वान्लोकान्सनातनः॥ उपास्यतेतिग्मतेजाःस्थितोभूतैःसहस्रशः॥ १४॥ नरनारायणौब्रह्मायमःस्थाणुश्चपंचमः॥ उपासतेयत्रसत्रंसह स्रयुगपर्यये॥ १५॥ यत्रेष्टंवासुदेवेनसत्रैर्वर्षगणान्बहून्॥ श्रद्दधानेनसततंधर्मसंप्रतिपत्तये॥ १६॥

तिस्तुलेतिशास्त्रोक्तमानेनगुर्वीत्यर्थः॥ ७ ॥ ८ ॥ प्रागुदीचीमै शानीं उत्तरेणउत्तरतः ॥ ९ ॥ हिरण्यशृंगोमैनाकावयवभूतोगिरिः ॥ १० ॥ ईश्वरेणप्रजापतिना ॥ ११ ॥ १२ ॥ दृष्टांततःशास्त्रसिद्धांततः ॥ १३ ॥ भूतपतिर्महादेवः स्रष्टास्रष्टिकर्त्ता अत्रापिगत्वेति वतृकनिपू ॥ १४ ॥ १५ ॥ शिष्टसंप्रतिपत्तयेइतिपाठेपिशिष्टान्धर्मानुष्ठानेप्रवर्त्तयितुमित्यर्थः ॥ १६ ॥

॥ १७ ॥ स्फाटिकंस्फटिकइत्युपलक्षणंनानारत्नमयं सितसारंगपिशंगादिवर्णानांमहामणीनांचूर्णानियथापेक्षितंमिश्राणिशुकपारावतमयूरजपादाडिमजंबूफलवर्णाद्यवांतरमिश्ररंगरचनार्थंवृषपर्वयागेसभार्थंसंपादितंतत्रोपयुक्तावशिष्टंआनीतवानित्यर्थः ॥ १८ ॥ किंकरैःरक्षसांजातिविशेषैः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥२४॥ दिव्या दिव्येनवर्चसाअलौकिकेनचतेजसा नवमेघप्रतीकाशा नवभिर्मेघैरिवमेघैश्चित्तक्षेत्रेचमत्कारामृतवर्षिभिःश्रृंगारादिभीरसैस्तत्तच्चित्रेष्वभिनीयप्रदर्शितैःशोभमाना दिवंआवृत्यव्याप्यअभिभूयेतियावत् विष्ठिता विशेषेणस्थिता विपाप्मापापघ्नी दिव्यतेजःसंपन्नत्वात् विगतक्लमाश्रमच्छेदिनी व्यूढास्तत्रविचित्रमणिवेदिकेतिपाठंकल्पयंति ॥ २५ ॥ प्राकारःपरिधिभित्तिः तोरणानिबहिर्द्वाराणि प्राकारमालिनीत्यपिपाठः ॥ २६ ॥ दशअहिंसादीन्यमनियमान्अर्हंतितेदशार्हाः

सुवर्णमालिनोयूपांश्चैत्यांश्चाप्यतिभास्वरान्॥ ददौयत्रसहस्राणिप्रयुतानिचकेशवः ॥ १७॥ तत्रगत्वासजग्राहगदांशंखंचभारत॥ स्फाटिकंचसभाद्रव्यंयदासीद्वृषपर्वणः॥ १८॥ किंकरैःसहरक्षोभिर्यदरक्षन्महद्धनं॥ तदगृह्णान्मयस्तत्रगत्वासर्वंमहासुरः॥ १९ ॥ तदाहृत्यचतांचक्रेसोसुरोऽप्रतिमांसभां ॥ विश्रुतांत्रिषुलोकेषुदिव्यांमणिमयींशुभां॥ २० ॥ गदांचभीमसेनायप्रवरांप्रददौतदा॥ देवदत्तंचार्जुनायशंखप्रवरमुत्तमं ॥ २१ ॥ यस्यशंखस्यनादेनभूतानिप्रचकंपिरे॥ सभाचसामहाराजशातकुंभमयद्रुमा॥ २२॥ दशकिष्कुसहस्राणिसमंतादायताभवत्॥ यथावह्नेर्यथार्कस्यसोमस्यचयथासभा ॥ २३॥ भ्राजमानातथात्यर्थंदधारपरमंवपुः॥ अभिघ्नतीवप्रभयाप्रभामर्कस्यभास्वरां॥ २४॥ प्रबभौज्वलमानेवदिव्यादिव्येनवर्चसा॥ नवमेघप्रतीकाशादिवमावृत्यविष्ठिता॥ आयताविपुलारम्याविपाप्माविगतक्लमा॥ २५॥ उत्तमद्रव्यसंपन्नारत्नप्राकारतोरणा॥ बहुचित्राबहुधनासुकृताविश्वकर्मणा॥२६॥ नदाशार्हीसुधर्मावाब्रह्मणोवाथतादृशी॥ सभारूपेणसंपन्नायांचक्रेमतिमान्मयः॥२७॥ तांस्मतत्रमयेनोक्तारक्षंतिचवहंतिच॥ सभामष्टौसहस्राणिकिंकरानामराक्षसाः॥ २८॥ अंतरिक्षचराघोरामहाकायामहाबलाः॥ रक्ताक्षाःपिंगलाक्षाश्चशुक्तिकर्णाःप्रहारिणः॥ २९ ॥ तस्यांसभायांनलिनींचकाराप्रतिमांमयः॥ वैदूर्यपत्रविततांमणिनालमयांबुजां ॥ ३० ॥

भगवद्भक्ताःबलिबाणप्रभृतयःतेषामियंदाशार्ही सात्वतीतिपाठेसात्परमात्मासोस्त्येषांति सात्वंतस्तेषामियंसात्वतीतिसएवार्थः ॥ २७ ॥ वहंतीतिसभायाःजंगमत्वमुक्तं अतएवविमानप्रतिमेतिनामतस्यायुक्तं ॥ २८ ॥ २९ ॥ नलिनींकमलवतींसरसीं वैदूर्यैःइंद्रनीलमणिमयैःपत्रैर्व्याप्तां मणिनालमयांबुजां मणिमयनालांकनकांबुजांच मयःशिल्पिनिदैत्यानांकरभेऽश्वतरेपिचेतिविश्वः करभःकलभोवाष्टापदेइतिचविश्वः मणिनालोज्वलांबुजामितिपाठेतु मणिमयानिनालेषुविकस्वराणिअंबुजानियस्यांसातथा मणिमयनालेषुस्वच्छांबुजांवा ॥ ३० ॥

पद्मसौगंधिकवतीं पद्माकारैःसौगंधिकैःपद्मरागैर्युक्तां पद्मरागमयपद्मामित्यर्थः सौगंधिकंतुकल्हारेपद्मरागेचेतिमेदिनी हैमसौगंधिकवतीमितिपाठःस्पष्टार्थः पुष्पितैर्विकसितैः निष्पंकेतिविद्यमानमपिस
लिलमतिस्वच्छत्वात् आशयरूपेणैवप्रकाशतेनस्वरूपेणस्फटिकजपाकुसुमवत् अनेनतत्रस्थलभ्रमकारणमुक्तं॥ ३१॥मंदानिलेनसमुद्धूतांसमुच्छलितबिंदुं अतएवसर्वतःप्रसृतनलिनीपत्रेषुमुक्तातुल्यैर्जलबिं
दुभिःआचितांव्याप्तां महामणिमयाःशिलापट्टाःदीर्घचतुरस्रपाषाणाःतैर्बद्धाःपर्यंतेसमीपेचतुर्दिक्षुवेदिकाःयस्यास्तां ॥ ३२ ॥ मणिरत्नचितांतांनलिनींतुअभ्येत्यअधिगत्यज्ञात्वा अयंभावः अदृष्टपूर्वैरति
भास्वरैःपत्रनालपुष्पैराच्छन्नत्वात्सलिलस्यकाचमय्यांवैदूर्यमणिमय्यांवाभुविकृत्रिमाण्येवकमलादीनीतिभ्रमात्मणिरत्नचिताभूमिरेवेयमितितांनलिनींज्ञात्वास्थलभ्रमाज्जलेपतंतीति ॥ ३३ ॥ तांसभांअ

पद्मसौगंधिकवतींनानाद्विजगणायुतां ॥ पुष्पितैःपंकजैश्चित्रांकूर्मैर्मत्स्यैश्चकांचनैः ॥ चित्रस्फटिकसोपानांनिष्पंकसलिलांशुभां ॥ ३१॥मंदानिलसमुद्धूतां
मुक्ताबिंदुभिराचितां ॥ महामणिशिलापट्टबद्धपर्यंतवेदिकां ॥ ३२॥ मणिरत्नचितांतांतुकेचिदभ्येत्यपार्थिवाः ॥ दृष्ट्वापिनाभ्यजानंततेऽज्ञानात्प्रपतंत्युत ॥
॥३३॥ तांसभामभितोनित्यंपुष्पवंतोमहाद्रुमाः ॥ आसन्नानाविधालीलाःशीतच्छायामनोरमाः ॥३४॥ काननानिसुगंधीनिपुष्करिण्यश्चसर्वशः ॥ हंसकारं
डवोपेताश्चक्रवाकोपशोभिताः ॥ ३५॥ जलजानांचपद्मानांस्थलजानांचसर्वशः ॥ मारुतोगंधमादायपांडवान्स्मनिषेवते ॥ ३६॥ ईदृशींतांसभांकृत्वामासैः
परिचतुर्दशैः ॥ निष्ठितांधर्मराजायमयोराजन्न्यवेदयत् ॥ ३७॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिसभाक्रियापर्वणिसभानिर्माणेतृतीयोऽध्यायः ॥३॥ ॥४॥
वैशंपायनउवाच ततःप्रवेशनंतस्यांचक्रेराजायुधिष्ठिरः ॥ अयुतंभोजयित्वातुब्राह्मणानांनराधिपः ॥१॥ साज्येनपायसेनैवमधुनामिश्रितेनच ॥ भक्ष्यैर्मूलैः
फलैश्चैवमांसैर्वाराहहारिणैः ॥ कृसरेणाथजीवंत्याहविष्येणचसर्वशः ॥ २ ॥ मांसप्रकारैर्विविधैःखाद्यैश्चापितथानृप ॥ चोष्यैश्चविविधैराजन्पेयैश्चबहुविस्त
रैः ॥ ३ ॥ अहतैश्चैववासोभिर्माल्यैरुच्चावचैरपि ॥ तर्पयामासविप्रेंद्रान्नानादिग्भ्यःसमागतान् ॥ ४॥ ददौतेभ्यःसहस्राणिगवांप्रत्येकशःपुनः ॥ पुण्याहघोष
स्तत्रासीद्दिवस्पृगिवभारत ॥ ५॥ वादित्रैर्विविधैर्दिव्यैर्गंधैरुच्चावचैरपि ॥ पूजयित्वाकुरुश्रेष्ठोदैवतानिनिवेश्यच ॥ ६॥

भितइतिकर्मप्रवचनीययोगात्द्वितीया त
स्याःसभायाःसमंततइत्यर्थः ॥ ३४ ॥ पुष्करिण्यस्तटाकाः ॥३५॥३६॥ परिचतुर्दशैःचतुर्दशाधिकैः ॥ ३७ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभा० तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥४॥ ॥१॥ कृसरेणति
लमिश्रौदनेन ओदनस्तिलमिश्रस्तुकृसरःपरिकीर्त्तितः तिलकल्कान्विनिक्षिप्यश्रितोवाकृसरोभवेदितिगृह्यविदः जीवंत्यापाकविशेषेण ओदनस्यैवयवनभाषयाबिरिंजिइत्युच्यते शाकविशेषेणेत्यन्ये ॥२ ॥
॥ ३ ॥ अहतैःअनुपभुक्तैः ॥ ४ ॥ ५ ॥ दैवतानिद्वारादिषुस्थानेषुपितामहादीनि द्वारेपितामहंविद्यादितिगृह्यात् ॥ ६ ॥

मल्लाःबाहुयोधिनः झल्लाः लकुटयोधिनः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ कालकेयाः कालकायाअपत्यानिअसुराः

तत्रमल्लानटाझल्लाःसूतावैतालिकास्तथा ॥ उपतस्थुर्महात्मानंधर्मपुत्रंयुधिष्ठिरं ॥ ७ ॥ तथासकृत्वापूजांतांभ्रातृभिःसहपांडवः ॥ तस्यांसभायांरम्यायांरेमेश क्रोयथादिवि ॥ ८ ॥ सभायामृषयस्तस्यांपांडवैःसहआसते ॥ आसांचक्रुर्नरेंद्राश्चनानादेशसमागताः ॥ ९ ॥ असितोदेवलःसत्यःसर्पिर्मालीमहाशिराः ॥ अ र्वावसुःसुमित्रश्चमैत्रेयःशुनकोबलिः ॥ १० ॥ बकोदाल्भ्यःस्थूलशिराःकृष्णद्वैपायनःशुकः ॥ सुमंतुर्जैमिनिःपैलोव्यासशिष्यास्तथावयं ॥ ११ ॥ तित्तिरिर्याज्ञ वल्क्यश्चससुतोलोमहर्षणः ॥ अप्सुहोम्यश्चधौम्यश्चअणीमांडव्यकौशिकौ ॥ १२ ॥ दामोष्णीषस्त्रैबलिश्चपर्णादोघटजानुकः ॥ मौंजायनोवायुभक्षःपाराशर्य श्चसारिकः ॥ १३ ॥ बलिवाकःसिनीवाकःसत्यपालःकृतश्रमः ॥ जातूकर्णःशिखावांश्चआलंबःपारिजातकः ॥ १४ ॥ पर्वतश्चमहाभागोमार्कंडेयोमहामुनिः ॥ पवित्रपाणिःसावर्णोभालुकिर्गालवस्तथा ॥ १५ ॥ जंघाबंधुश्चरैभ्यश्चकोपवेगस्तथाभृगुः ॥ हरिबभ्रुश्चकौंडिन्योबभ्रुमालीसनातनः ॥ १६ ॥ काक्षीवानौशि जश्चैवनाचिकेतोथगौतमः ॥ पैंग्योवराहःशुनकःशांडिल्यश्चमहातपाः ॥ १७ ॥ कुक्कुरोवेणुजंघोथकालापःकठएवच ॥ मुनयोधर्मविद्वांसोधृतात्मानोजितेंद्रि याः ॥ १८ ॥ एतेचान्येचबहवोवेदवेदांगपारगाः ॥ उपासतेमहात्मानंसभायामृषिसत्तमाः ॥ १९ ॥ कथयंतःकथाःपुण्याधर्मज्ञाःशुचयोमलाः ॥ तथैवक्षत्रि यश्रेष्ठाधर्मराजमुपासते ॥ २० ॥ श्रीमान्महात्माधर्मात्मामुंजकेतुर्विवर्धनः ॥ संग्रामजिद्दुर्मुखश्चउग्रसेनश्चवीर्यवान् ॥ २१ ॥ कक्षसेनःक्षितिपतिःक्षेमकश्चाप राजितः ॥ कंबोजराजःकमठःकंपनश्चमहाबलः ॥ २२ ॥ सततंकंपयामासयवनानेकएवयः ॥ बलपौरुषसंपन्नान्कृतास्त्रानमितौजसः ॥ यथासुरान्कालके यान्देवोवज्रधरस्तथा ॥ २३ ॥ जटासुरोमद्रकानांचराजाकुंतिःपुलिंदश्चकिरातराजः ॥ तथांगवांगौसहपुंड्रकेणपांड्योड्रराजौचसहांध्रकेण ॥ २४ ॥ अंगो वंगःसुमित्रश्चशैब्यश्चामित्रकर्शनः ॥ किरातराजःसुमनायवनाधिपतिस्तथा ॥ २५ ॥ चाणूरोदेवरातश्चभोजोभीमरथश्चयः ॥ श्रुतायुधश्चकालिंगोजयसे नश्चमागधः ॥ २६ ॥ सुकर्माचेकितानश्चपुरुश्चामित्रकर्शनः ॥ केतुमान्वसुदानश्चवैदेहोथकृतक्षणः ॥ २७ ॥ सुधर्माचानिरुद्धश्चश्रुतायुश्चमहाबलः ॥ अनू पराजोदुर्धर्षःक्रमजिच्चसुदर्शनः ॥ २८ ॥ शिशुपालःसहसुतःकरूषाधिपतिस्तथा ॥ वृष्णीनांचैवदुर्धर्षाःकुमारादेवरूपिणः ॥ २९ ॥ आहुकोविपृथुश्चैवगदःसा रणएवच ॥ अक्रूरःकृतवर्माचसत्यकश्चशिनेःसुतः ॥ ३० ॥

॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ३० ॥

॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३॥ रौरवाजिनवाससः मृगचर्मपरीधानाः ॥ ३४ ॥ ३५॥ ३६॥ सप्तविंशतिश्चित्रसेनाद्यागंधर्वगणाः॥ ३७॥ साम्यंतालविशेषः शंपेत्यपिपाठः शंपा दक्षिणहस्तगृहीततालविशेषः शंपादक्षि
णपातस्तुवामेतालइतिस्मृतइत्युक्तेः प्रमाणेगीतवाद्यतालानांध्वनिसाम्ये लयेद्रुतमध्यविलंबिते स्थानेउरःशिरःकंठादौ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ इतिस० नैलकंठीयेभारतभा० चतुर्थोऽध्यायः
॥ ४ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ अथतत्रोपविष्टेष्विति अत्रनारदोयुधिष्ठिरंप्रश्नमुखेनराजधर्माननुशास्ति ॥ १ ॥ तत्रशास्तुःस्वरूपंतावत्व्याचष्टे अस्यांपिकणिकतुल्यतामाभूदितिवेदोपनिषदांवे
त्तेति वेदाःऋग्यजुःसामाथर्वाणः उपनिषदोरहस्यविद्याश्चतुर्विधाः तत्रकर्मांगावबद्धोपासनं उषावाअश्वस्यमेध्यस्यशिरइत्यादिशास्त्रविहितंकर्मांगेष्वश्वादिषुविराड्दृष्टिकरणं प्रतीकोपासनंअन्नंब्रह्मेत्युपासी

भीष्मकोथाकृतिश्चैवद्युमत्सेनश्चवीर्यवान्॥ केकयाश्चमहेष्वासायज्ञसेनश्चसौमकिः॥ ३१॥ केतुमान्वसुमांश्चैवकृतास्त्रश्चमहाबलः॥ एतेचान्येचबहवःक्षत्रियामुख्यसंमताः॥ ३२॥ उपासतेसभायांस्मकुंतीपुत्रंयुधिष्ठिरं॥ अर्जुनंयेचसंश्रित्यराजपुत्रामहाबलाः॥ ३३॥ अशिक्षंतधनुर्वेदंरौरवाजिनवाससः॥ तत्रैवशिक्षिताराजन्कुमारावृष्णिनंदनाः॥ ३४॥ रौक्मिणेयश्चसांबश्चयुयुधानश्चसात्यकिः॥ सुधर्माचानिरुद्धश्चशैब्यश्चनरपुंगवः॥ ३५॥ एतेचान्येचबहवोराजानःपृथिवीपते॥ धनंजयसखाचात्रनित्यमास्तेस्मतुंबुरुः॥ ३६॥ उपासतेमहात्मानमासीनंसप्तविंशतिः॥ चित्रसेनःसहामात्योगंधर्वाप्सरसस्तथा॥ ३७॥ गीतवादित्रकुशलाःसाम्यतालविशारदाः॥ प्रमाणेथलयेस्थानेकिन्नराःकृतनिश्रमाः॥ ३८॥ संचोदितास्तुंबुरुणागंधर्वसहितास्तदा॥ गायंतिदिव्यतानैस्तेयथान्यायंमनस्विनः॥ ३९॥ पांडुपुत्रानृषींश्चैवरमयंतउपासते॥ तस्यांसभायामासीनाःसुव्रताःसत्यसंगराः॥ ४०॥ दिवीवदेवाब्रह्माणंयुधिष्ठिरमुपासते॥ ॥ ४१॥ इतिसभापर्वणिसभाक्रियापर्वणिसभाप्रवेशोनामचतुर्थोऽध्यायः॥ ४॥ समाप्तंचसभाक्रियापर्व ॥छ॥ ॥छ॥ अथलोकपालसभाख्यानपर्व वैशंपायनउवाच अथतत्रोपविष्टेषुपांडवेषुमहात्मसु॥ महत्सुचोपविष्टेषुगंधर्वेषुचभारत ॥ १ ॥ वेदोपनिषदांवेत्ताऋषिःसुरगणार्चितः॥ इतिहासपुराणज्ञःपुराकल्पविशेषवित्॥ २ ॥

तआदित्योब्रह्मेत्यादेशइत्यादित्यादिमूर्तिषुब्रह्मदृष्टिकरणं अहंग्रहोपासनंत्वंवाअहमस्मिभगवोदेवतेअहंवैत्वमसीतिव्यतिहारेणात्मनोदेवतायाश्चाभेदचिंतनं
ज्ञानंब्रह्मात्मानुभवः वेदानांकर्मप्रतिपादकानांतदंतर्गतानामुपनिषदांचवेत्तापाठतोऽर्थतश्चज्ञाता अतएवऋषिःगंता फलंप्रतिवेदोक्तकृत्स्नफलभागी कृतानुष्ठानत्वात् अतएवसुरगणार्चितः इतिहासपुराणेप्रसिद्धे
पुराकल्पःबहुकर्तृकमन्वाख्यानंदेवासुराःसंयत्ताआसन्नित्यादिकंवेदोक्तं विशेषः एककर्तृकमन्वाख्यानंपरिकृत्याख्यं हरिश्चंद्रोहवैधसऐक्ष्वाकोराजाऽपुत्रआसेत्यादि तस्ययोगबलात्प्रत्यक्षदर्शी ॥ २ ॥

न्यायःपंचांगमधिकरणं यथा विषयोविशयश्चैवपूर्वपक्षस्तथोत्तरः संगतिश्चेतिपंचांगंशास्त्रेऽधिकरणंविदुःअत्रयूपस्यस्वरुंकरोतीतिवाक्यंविषयः तत्रषष्ठीयूपसंबंधीतिकर्त्तव्यतालक्षणार्था उतयूपावयवलक्ष णार्थेतिसंदेहोविशयः एतावेवपूर्वोत्तरपक्षौज्ञेयौ कल्पनालाघवानुग्रहादुत्तरःसिद्धांतः फलंअनुष्ठानभेदः पूर्वपक्षेतक्षणाष्टास्त्रीकरणादिनाकाष्ठांतरंयूपसदृशंनिर्मातव्यं सिद्धांतेएकदेशस्यपृथक्करणमात्रमिति इदमेवपंचकंमोक्षधर्मेषूक्तं सूक्ष्मंसांख्यक्रमौचोभौनिर्णयःसप्रयोजनः पंचैतान्यनुजानीहिवाक्यमित्युच्यतेबुधैरिति सूक्ष्मंगहनार्थत्वाद्विषयः सांख्यंएवमेववेतिविचारः क्रमःअतिक्रमः सिद्धांतस्यपूर्वपक्षइ त्यर्थः निर्णयःसिद्धांतः प्रयोजनंफलमितिवाक्यंवाक्यार्थनिर्णयोपायः एवंपूर्वोत्तरमीमांसाधिकरणानिन्यायाःतद्वित् धर्मज्ञःमन्वादिप्रणीतशास्त्रतत्त्वज्ञः षडंगवित् शिक्षाकल्पोव्याकरणंछंदोविचितिर्निरुक्तं ज्योतिषमितिषड्वेदांगानि अनुत्तमःअत्युत्कृष्टः ऐक्यसंयोगनानात्वसमवायविशारदः ऐक्यादित्रयंसर्वेष्वपिशास्त्रेषुसमानं यथामीमांसायांसमिधोयजतीत्यादिप्रयाजाद्यंगवाक्यानांदर्शपूर्णमासाभ्यांस्वर्गका मोयजेतेतिमहावाक्येनैकवाक्यत्वमैक्यं संयोगनानात्वंसंयोगपृथक्त्वं यथादध्नाजुहोतीतिवाक्यान्नित्यमपिदधिदध्नेंद्रियकामस्येतिवाक्यांतरेणेंद्रियार्थमपिपृथग्विधीयतेतेनद्वयमपियुगपद्दध्नासाध्यतइति सम वायः एकस्मिन्कर्मण्यनेकेषांधर्माणांसन्निपातः यथा इष्टिपशुसोमात्मकेराजसूयेइष्ट्यादीनांदर्शादित्रिकद्वयस्यैवसाक्षात्परमापूर्वजनकत्वेउपनिपातःनत्वंगानामिवपरंपरयापरमापूर्वोपकारकत्वं यद्वातमेतं

न्यायविद्धर्मतत्त्वज्ञःषडंगविदनुत्तमः॥ ऐक्यसंयोगनानात्वसमवायविशारदः॥ ३ ॥

वेदानुवचनेनब्राह्मणाविविदिषंतियज्ञेनदानेनतपसानाशकेनेतिआत्मविविदिषोत्पादकापूर्वेवेदानुवचनादीनामेककार्यकारित्वलक्षणमैक्यं नन्वेकक्रमांगत्वाभावेकथमेषामैक्यंअतआह संयोगनानात्वेति स्व स्ववाक्योत्पन्नानांपृथक्फलानामप्येषांसंयोगपृथक्त्वन्यायेनविविदिषार्थत्वमपियुक्तमेवेत्यर्थः नन्वेषांसमुच्चितानामेककार्यकारित्वेसमुच्चयासंभवः राजसूयादीनांब्राह्मणाद्यनुपयोगित्वात् प्रत्येकंचेदितरवैय र्थ्यमित्याशंक्याह समवायविशारदइति समवायःयथाधिकारंकर्मसंबंधः अयमर्थः ब्राह्मणादीनांराजसूयादिष्वनधिकारान्नतत्प्राप्तिः विविदिषायाःपापनिवृत्तिफलकैर्नित्यैरेवोत्पत्तेर्नतदर्थंफलतोनिषिद्धा नांश्येनादीनांप्राप्तिः अतएवहेतुद्वयात्पवित्रेष्ट्यादिकंकाम्यमपिननिवार्यते नित्यानामपिनसर्वेषांसमुच्चयः विविदिषाख्यदृष्टफलकत्वात् तस्मान्नसर्वकर्मसमुच्चयोनापीतरवैयर्थ्यमिति एवंरूपएवसमुच्चयो त्रसमवायशब्दार्थः अस्मिन्नयेविशारदःविवेकसमर्थः यद्वा ऐक्यंसाधर्म्यात्पृथिव्यादीनांद्रव्यत्वेनरूपेण संयोगनानात्वंअसाधारणधर्मसंबंधःतेनपृथिवीत्वजलत्वादिरूपेणभेदोपि समवायःशरीरेपंचानाम पिभूतानांमेलकः एतेषांतत्त्वंसाधर्म्यवैधर्म्यसंकरंचज्ञातुंकुशलइत्यर्थः ॥ ३ ॥

नकेवलंज्ञातुमेवकुशलः किंतुवक्तुमित्याह वक्तेति वक्तापिसमानाधिकरणएवेत्याह प्रगल्भइति असंबद्धप्रलापीनेत्यर्थः यतःमेधावीऊहापोहकुशलः तादृशोपिस्मृतिमान् अधीतंननाशितवानित्यर्थः नय
वित्दायविभागादिव्यवहारवित् कविःअनागतदर्शी परापरविभागज्ञःपरापरयोर्ज्ञानकांडकर्मकांडयोःविभागःयथायोग्यंशिष्येषुविभजनंतज्ज्ञः यतःप्रमाणकृतनिश्चयः प्रमाणंप्रत्यक्षानुमानागमादितच्चद्विविधं
लौकिकमलौकिकंच आद्यंघटवह्निस्वर्गादिविषयं द्वितीयंनिर्विशेषात्मवस्तुतत्त्वविषयं तथाहि अहंकारादिकमात्मनिसुषुप्त्यादावदृष्टत्वान्मिथ्येतितत्रप्रत्यक्षंसुप्तौनिर्विशेषत्वं तथाद्रष्टृदृश्यौएकोपादानकौभा
स्यभासकत्वात्श्रोत्रशब्दवत्भास्यभासकौचदृश्यद्रष्टारौतस्मादेकोपादानकौयौननतथातौनैकोपादानकौयथाशब्दघ्राणावितिव्यतिरेकतोवासाध्यसिद्धौसत्यांउपादानोपादेययोरभेदाद्दृङ्मात्रंवस्तुतत्त्वमितिसि
द्ध्यति अनुमानादप्यात्मनोनिर्विशेषत्वं घटज्ञानंपटज्ञानमितिदृशिविशेषदर्शनानुभवस्यघटाकाशादिवदौपाधिकत्वात् तथागमोपिआत्मनोनिर्विशेषत्वेप्रसिद्धः अस्थूलमनणुनिर्गुणंनिष्क्रियमित्यादिः ॥ ४॥
नन्वनुमानबलात्चंद्रप्रादेशिकत्वप्रत्यक्षंयजमानःप्रस्तरइत्यादिरागमश्चशिथिलीक्रियते अनुमानमपिनरशिरःकपालंशुचिप्राण्यंगत्वात्शंखवदित्यादिकं नारंस्पृष्ट्वास्थिसस्नेहंसवासाजलमाविशेदित्यागमेन त

वक्ताप्रगल्भोमेधावीस्मृतिमान्नयवित्कविः॥ परापरविभागज्ञःप्रमाणकृतनिश्चयः॥ ४ ॥ पंचावयवयुक्तस्यवाक्यस्यगुणदोषवित् ॥
उत्तरोत्तरवक्ताचवदतोपिबृहस्पतेः॥ ५॥ धर्मकामार्थमोक्षेषुयथावत्कृतनिश्चयः॥ तथाभुवनकोशस्यसर्वस्यास्यमहामतिः ॥ ६ ॥

थाचसर्वमपिप्रमाणंसदोषमतस्तत्रकृतनिश्चयत्वंदूरापेतमि
त्याशंक्याह पंचावयवयुक्तस्यवाक्यस्यगुणदोषवित् तत्रपरंबोधयितुंप्रवृत्तस्यानुमानवाक्येप्रतिज्ञादयःपंचावयवाः तत्रपर्वतोवह्निमानितिप्रतिज्ञा धूमादितिहेतुः यथामहानसइतिदृष्टांतउदाहरणं धूमवांश्चायं
इत्युपनयः तस्माद्वह्निमानितिनिगमनं अस्मिन्वाक्येगुणोनुकूलतर्कःयदिवह्निमान्नस्यात्तर्हिधूमवानपिनस्यात् दोषःह्रदोवह्निमानित्यादावाश्रयासिद्धिप्रभृतिः तावुभौवेत्तीतितथा तथाचानुमानंप्रत्यक्षाग
मौशिथिलीकरोतु व्रीहिमसूरादौशुचित्वाशुचित्वविभागस्यशास्त्रैकगम्यत्वात् तत्रानुकूलतर्काभावएवानुमानबाधकोनत्वागमइतिस्थितं तथाचलौकिकप्रमाणाधिकारिणेअपरंकर्मकांडमेवविभजतेइतरस्यइत
रदितिविवेकः ॥ ५ ॥ यथावत्कृतनिश्चयः लौकिकानांप्रमाणानां प्रामाण्यमादायधर्मार्थकामानांपुरुषार्थत्वनिश्चयः इतरेषांप्रामाण्यमुपजीव्यमप्युपमृद्यमोक्षरसस्यपुरुषार्थत्वनिश्चयः तदालौकिकप्रमा
णबाधात् वेदाअवेदाइतिश्रुतेः लौकिकंतद्वद्वेदंप्रमाणंत्वात्मनिश्चयादित्यभियुक्तोक्तेश्च आत्मनिश्चयादर्वागेवेतिशेषः आआत्मनिश्चयादितिवाछेदः महामतिः आत्मज्ञः आत्मनोवाअरेदर्शनेनमत्याविज्ञाने
नेदंसर्वंविदितमितितस्यैवसार्वज्ञ्यश्रुतेः ॥ ६ ॥

सांख्ययोगविभागज्ञः सांख्यंवेदांतविचारः योगश्चित्तवृत्तिनिरोध :अनयोर्विभागःउपयोगः तत्रश्रवणात्मकोवाक्यार्थविचारःप्रमाणगतासंभावनानिवृत्त्युपयोगी मननाख्यःश्रुतस्यार्थस्यतर्केणा नुसंधानरूपोविचारः प्रमेयगतासंभावनानिवृत्त्युपयोगी अद्वैतमेववेदोवदतियुक्तियुक्तंचैतदेवेतिसांख्यविभागः निदिध्यासनापरपर्यायोयोगःअनात्मसुदेहादिष्वात्मप्रत्ययरूपांविपरीतभावनांनिवर्त्यज्ञातृ ज्ञानज्ञेयाभाववंतंदृङ्मात्रप्रत्ययंगोचरयतीतियोगविभागः येतु द्वौक्रमौचित्तनाशस्ययोगोज्ञानंचराघव योगोवृत्तिनिरोधोहिज्ञानंसम्यगवेक्षणमितिवासिष्ठवचनमुदाहृत्यचित्तनाशाख्यात्मदर्शनस्यद्वावुपायावि तिवदंतितेषांतमेवविदित्वातिमृत्युमेतिनान्यःपंथाविद्यतेयनायेतिश्रुतिविरोधः संवादिभ्रमवद्योगोपिज्ञानंजनयित्वैवफलदइतिचेत्तस्योपसर्जनत्वंकर्मणामिवस्यात्तथाचनोपायांतरंयोगइत्यापतति वासिष्ठ वाक्यंतुक्रमभेदमाहनतूपायभेदं तथाचकृतोपास्तेर्योगउपसर्जनंवाक्यार्थसंभवंज्ञानंप्रधानं अकृतोपास्तेस्तुज्ञानमुपसर्जनंयोगःप्रधानं यथादृष्टगोपिंडस्यापिअगृहीतशब्दार्थसंगतिकस्यइयंगौरितिवाक्यमेव गवाज्ञाननुन्नचक्षुस्तेनविषयीकृतेपिगोपिंडेगोबुभुत्सानुवृत्तेः एवंसाक्षात्कृतत्वंपदार्थस्यापितत्त्वमसीतिवाक्यमेवसंसारानर्थमूलब्रह्माज्ञानस्यनिवर्त्तकंनमनःतेनदृष्टेपित्वमर्थेब्रह्माज्ञानानुवृत्तिदर्शनात् एवंसास्ना दिमतीगौरितिलक्षणतोज्ञातगोपदार्थस्यापिगोपिंडदर्शनमेवगोबुभुत्सानिवर्त्तकंनतुवाक्यं तथाश्रवणादिनाज्ञातब्रह्मपदार्थस्यापियोगादेवदर्शनंनतुवाक्यात् तेनतंत्वौपनिषदंपुरुषंपृच्छामीति मनसैवानुद्रष्टव्य मितिचशब्दमनसोःज्ञानकरणत्वानुवादकश्रुत्योर्व्यवस्थासिध्यति तदिदमुक्तंसांख्ययोगविभागज्ञइति विभागोहिद्वयोःसमुच्चित्यैककार्यकारित्वेसतिसंभवतिनतुव्रीहियववद्विकल्पैककार्यकारित्वेइत्यास्तां

प्रत्यक्षदर्शीलोकस्यतिर्यगूर्ध्वमधस्तथा॥ सांख्ययोगविभागज्ञोनिर्विवित्सुःसुरासुरान्॥७॥ संधिविग्रहतत्त्वज्ञस्त्वनुमानविभागवित्॥ षाड्गुण्यविधियुक्तश्च सर्वशास्त्रविशारदः॥८॥

तावत् सांख्ययोगौपृथग्बालाःप्रवदंतिनपंडिताइत्यत्रप्रपंचयिष्यमाणत्वात् एवंब्राह्म्याविद्ययासंपन्नत्वमुक्त्वाराजयोग्यविद्यांतरसंपत्तिमप्याह निर्विवित्सुःसुरासु रानित्यादिना निर्विवित्सुः विवित्सुर्विचारंकर्त्तुमिच्छुः निर्विवित्सुस्तद्विरोधीउभयेषांधीप्रमोषणेनकलहप्रवर्त्तकः यद्वा निर्वेदोयुद्धादुपरतिस्तंकर्तुमिच्छुः लोकनाशभयादित्यर्थः एतेनभेदाभिज्ञत्वमुक्तं॥७॥ संधिःसाम विग्रहोनिग्रहोदंडइत्यर्थः अनुमानविभागवित् स्वपरशक्तिबलाबलेनुमानतोनिश्चित्यविभागंविभजनंपरामात्यादिभ्योधनप्रदानंतद्वित् अनुमायविभागविदितिगौडाःपठंति एवंचनीतिशास्त्रप्रसि द्धोपायचतुष्टयाभिज्ञत्वंउक्तं षाड्गुण्यविधियुक्तश्चषड्गुणाःसंधिविग्रहयानासनद्वैधीभावसमाश्रयाख्याःतएवषाड्गुण्यं स्वार्थेष्यञ् तस्यविधिः अज्ञातज्ञापनंतेनयुक्तः सर्वदाविजिगीषुभ्यःषाड्गुण्यादिकमु पदिशति स्वस्यनिःशत्रुत्वेप्याधिकारिकत्वात् तत्रसंधिविग्रहौप्रत्येकंद्विविधौ प्रबलदुर्बलयोर्विजिगीषावतोः समभूमौयुद्धप्रसंगेआद्योविग्रहमिच्छतिदंडेनैव परःसंधिमिच्छतिदानेनेति तयोरेवदुर्बलोऽभेद्य दुर्गाश्रितश्चेद्बलवतापिसहदेशोल्लुंठनादिनाविग्रहमिच्छति इतरस्तुतेनसहाल्पकरग्रहेणापिसंधिमेवेच्छति तथाचदुर्बलद्वारकौसंधिविग्रहावन्यौप्रबलद्वारकावन्यौ तदिदमुक्तंरामायणे द्वियोनीसंधिविग्रहाविति तत्रप्रबलयोर्निर्विग्रहःयानासनयोःप्रयोजकः दुर्बलयोर्निः संधिर्द्वैधीभावसमाश्रययोः तथोक्तंकामंदकीये संधेश्चविग्रहस्यापिद्वैगुण्यंसंप्रचक्षते यानासनेविग्रहस्यरूपंसंधेःपरंद्वयमिति द्वौगुणभूतौयस्यसद्वि गुणः सचसचतौतयोर्भावोद्वैगुण्यं तत्रयानंविजिगीषोररिंप्रतियात्रा आसनंकदाचिच्छक्तिप्रतिबंधेचतत्रैवशत्रोर्दुर्गमावेष्ट्यतत्रधान्यादिप्रवेशनंप्रतिबध्नतावस्थानं बलवताविग्रहेबलवत्तरेणतच्छत्रुणासंधिंकृ त्वाउभयत्रदासोस्मीतिवाचैवात्मसमर्पणंकर्तव्यंनकर्मणेतिसद्वैधीभावः यथोक्तंतत्रैव बलिनोर्द्विषतोर्मध्येवाचात्मानंसमर्पयन् द्वैधीभावेनवर्तेतकाकाक्षिवदलक्षितइति अरिणापीड्यमानस्यबलवद्दुर्गभूपाला द्याश्रयणंसमाश्रयः एवंचोपायांतर्गतौसंधिविग्रहावन्यौषाड्गुण्यांतर्गतौचान्यावितिनपुनरुक्तिः॥ ८॥

युद्धगांधर्वसेवी तदुभयप्रियइत्यर्थः सर्वत्रसर्वासुविद्यासुसर्वेषुकर्मसुचअप्रतिघःअप्रतिहतः पूर्णशक्तित्वात् अन्यैःअसंगत्वकारुण्यादिभिः मुनिःआत्मतत्त्वानुसंधानवान्॥९॥आगमत् आगतवान्॥१०॥११॥ आर्चयत् पूजितवान्॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥ कच्चिदर्थाश्चकल्पंतइति कच्चिदितिकामप्रवेदनेस्वाभिप्रायाविष्करणे त्वदीयाअर्थाःस्वकार्येयागदानकुटुंबभरणादौसमर्थाभवंत्वितिममाभिप्रायइत्यर्थः एवं करिष्यामियथैतदुक्तमित्यंतेराज्ञांगीकृतत्वादुपदेशपरोयंग्रंथइत्यवसीयते अर्थधर्मकाममोक्षान्त्वदीयान्अविहतानिच्छामीतिक्रमेणपादचतुष्टयार्थः कच्चिदितिसर्वत्रसंबंधनीयं तत्रापिमनश्चअंतरात्मनिप्रणि धीयमानंनप्रतिहन्यतेदृत्त्यंतरैरित्यंत्यपादार्थः॥१७॥ त्रिषुउत्तमाधममध्यमेषुऋत्विक्पुरोहितादिषुधर्मेणसहितांदृत्तिंवर्त्तसेदंड्यद्वेष्यादिषुअर्थेनसहितां प्रजासुपालनषड्भागहाराभ्यांधर्मार्थसहितामितिविवेकः

युद्धगांधर्वसेवीचसर्वत्राप्रतिघस्तथा॥ एतैश्चान्यैश्चबहुभिर्युक्तोगुणगणैर्मुनिः॥९॥ लोकाननुचरन्सर्वानागमत्तांसभांनृप॥ नारदःसुमहातेजाऋषिभिःस हितस्तदा॥१०॥ पारिजातेनराजेंद्रपर्वतेनचधीमता॥ सुमुखेनचसौम्येनदेवर्षिरमितद्युतिः॥११॥ सभास्थान्पांडवान्द्रष्टुंप्रीयमाणोमनोजवः॥ जयाशी र्भिस्तुतंविप्रोधर्मराजानमार्चयत्॥१२॥ तमागतमृषिंदृष्ट्वानारदंसर्वधर्मवित्॥ सहसापांडवश्रेष्ठःप्रत्युत्थायानुजैःसह॥१३॥ अभ्यवादयतप्रीत्याविनया वनतस्तदा॥ तदर्हमासनंतस्मैसंप्रदाययथाविधि॥१४॥ गांचैवमधुपर्कंचसंप्रदायार्घ्यमेवच॥ अर्चयामासरत्नैश्चसर्वकामैश्चधर्मवित्॥१५॥ तुतोषचयथा वच्चपूजांप्राप्ययुधिष्ठिरात्॥ सोर्चितःपांडवैःसर्वैर्महर्षिर्वेदपारगः॥ धर्मकामार्थसंयुक्तंपप्रच्छेदंयुधिष्ठिरं॥१६॥ नारदउवाच कच्चिदर्थाश्चकल्पंतेधर्मेचरम तेमनः॥ सुखानिचानुभूयंतेमनश्चनविहन्यते॥१७॥ कच्चिदाचरितंपूर्वैर्नरदेवपितामहैः॥ वर्त्तसेदृत्तिमक्षुद्रांधर्मार्थसहितांत्रिषु॥१८॥ कच्चिदर्थेनवाधर्मंध र्मेणार्थमथापिवा॥ उभौवाप्रीतिसारेणनकामेनप्रबाधसे॥१९॥ कच्चिदर्थंचधर्मंचकामंचजयतांवर॥ विभज्यकालेकालज्ञःसदावरदसेवसे॥२०॥

धर्मार्थौचधर्मार्थौचेतिद्वंद्वैकशेषःतैःसहितामितिसमासः॥ १८ ॥ कच्चिदर्थेनेति अर्थलोभाद्धर्मबाधोनीचानांधर्मलोभादर्थबाधोविरक्तानांकामेनप्रीतिसारेणतात्कालिकसुखाभासप्रदर्शनबलेनमोहय ताधर्मार्थयोर्बाधःकामुकानांप्रसक्तः त्वयिराज्यप्रतिकूलानांनीचत्वविरक्तत्वकामुकत्वानामभावमिच्छामीत्यर्थः॥ १९ ॥ परस्परविरोधिनामेषांकथमेकेनानुष्ठानमित्याशंक्यकालभेदेनेत्याह कच्चिदर्थमि ति पूर्वाह्णेचाचरेद्धर्ममध्याह्नेर्थमुपार्जयेत् सायाह्नेचाचरेत्काममित्येषावैदिकीश्रुतिरितिदक्षोक्तकालव्यवस्थामास्थायत्रिवर्गंसेवेतेत्यर्थः सदावरदेतिसंबोधनेनपरानुग्रहरूपोधर्मःसर्वस्मिन्नपिकालेकर्त्तव्यइ तिसूचयति सममितिपाठेअवैषम्येणआत्मसाम्येनेत्यर्थः॥ २० ॥

कच्चिद्राजेति षड्गुणाःवक्ताप्रगल्भोमेधावीस्मृतिमान्नयवित्कविरितिनारदस्तुतौसूचिताःवक्तृत्वादयः अत्रराजगुणेषुवक्तृत्वंचारामात्यादिषुयथायोग्यंकार्योपदेशकौशलं प्रागल्भ्यंशत्रुदमनादौउत्कर्षप्रदर्शनं मेधावित्वंतर्ककौशलं स्मृतिमान्कविरितिचअतीतानागतयोःपरामर्शित्वं नयविदितिनीतिशास्त्रवित्त्वं एतैःराजगुणैरुपायान्बलाबलंअन्यांश्चतुर्दशत्वंपरीक्षसेइतियोजना हेअनघचतुर्दशभीराजदोषैर्वर्जित तेच वक्ष्यंते नास्तिक्यमनृतंक्रोधंप्रमादंदीर्घसूत्रतां अदर्शनंज्ञानवतामालस्यंपंचवृत्तितां एकचिंतनमर्थानामनर्थज्ञैश्चचिंतनं निश्चितानामनारंभंमंत्रस्यापरिरक्षणं मंगलाद्यप्रयोगंचप्रत्युत्थानंचसर्वतः कच्चित्वं वर्जयस्येतानूराजदोषांश्चतुर्दशेति नास्तिक्यंपरलोकापलापः प्रमादोऽनवधानता दीर्घसूत्रतांचिरक्रियत्वं पंचेंद्रियपरवशतां अर्थानांप्रयोजनानांएकचिंतनंएकेनैवचिंतनं अनर्थज्ञैःविपरीतार्थदर्शिभिःस हचिंतनंमंत्रः मंगलंउत्सवः आदिपदाद्देवपूजादितस्याप्रयोगमननुष्ठानं प्रत्युत्थानंचसर्वतःयुगपत्सर्वदिगवस्थितशत्रूद्देशेनदंडयात्रेतितदर्थः यद्वाअघंपराजयमूलंविंशतिवर्गस्तद्रहित सचकामंदकीयेउक्तः बालोवृद्धोदीर्घरोगीतथाज्ञातिबहिष्कृतः भीरुकोभीरुजनकोलुब्धोलुब्धजनस्तथा विरक्तप्रकृतिश्चैवविषयेष्वपिसक्तिमान् अनेकचित्तमंत्रश्चदेवब्राह्मणनिंदकः दैवोपहतकश्चैवदैवचिंतकएवच दुर्भिक्षव्यसनोपेतोबलव्यसनसंकुलः अदेशस्थोबहुरिपुर्युक्तोकालेनयश्चसः सत्यधर्मव्यपेतश्चविंशतिःपुरुषाअमी एतैःसंधिनकुर्वीतविग्रहीस्यात्तुकेवलमिति उपायाःसप्त सामदानभेददंडमंत्रौषधेंद्रजालाख्याः बला

कच्चिद्राजगुणैःषड्भिःसप्तोपायांस्तथानघ ॥ बलाबलंतथासम्यक्चतुर्दशपरीक्षसे ॥ २१ ॥
कच्चिदात्मानमन्वीक्ष्यपरांश्चजयतांवर ॥ तथासंधायकर्माणिअष्टौभारतसेवसे ॥ २२ ॥

बलंस्वपरपक्षयोःसाम्यंपरस्यहीनतास्वस्यवाहीनतेतित्रिविधं यथायोगंबुद्ध्यादिभिःसामादयःपरीक्षणीयाः किमनेनशत्रुणासामकर्त्तव्यंनवा कर्त्तुमारब्धंचेत्सिद्ध्यतिनवा सिद्धंचेदंतेकुशलंनवेति चारप्रेषणादिनाचबलाबलप्रभृतिकंपरीक्षणीयं तथाचतुर्दशदेशादयोपिपरीक्षणीयाः तेचनीतिशास्त्रोक्ताः देशोदुर्गंरथोहस्तिवाजियोधाधिकारिणः अंतःपुरान्नगणनाःशास्त्रलेख्यधनासवाः परीक्ष्याह्यधिपास्तेषांचतुर्दशनरेश्वरैरिति योधाःशूराः अधिकारिणःदेशपालदुर्गपालसेनापत्यादयः गणनाअश्वरथधनादीनांसंख्या लेख्यंआयव्ययनिर्णयायसर्वस्यपत्रारोहकरणं धनंपर्याप्तमपर्याप्तंचेतिविचार्यं आसवाःमद्यवदपकारिणःप्रच्छन्नशत्रवः असवइतिपाठेअसुर्बलमित्यर्थः बलाबलेनसम्यक्त्वमितिपाठेस्वीयंपरकीयंचदेशादिकंउक्तविधेनबलाबलेनबुद्ध्याचारैश्चपरीक्षणीयमित्यर्थः ॥ २१ ॥ एतदेवाह कच्चिदात्मानमिति आत्मानंप्रबलंपरानूदुर्बलान्परीक्ष्यसेवसेराज्यं तथाविपरीतेजयमूलस्यकोशस्यवृद्धयेसंधायपरैःसहसामकृत्वाऽष्टौकर्माणि कृषिर्वणिक्पथोदुर्गंसेतुःकुंजरबंधनं खन्याकरकरादानंशून्यानांचनिवेशनं अष्टौसंधानकर्माणिप्रयुक्तानिमनीषिभिरितिशास्त्रोक्तानिसेवसे कुंजरबंधनंबहुभक्षकत्वात्तेषांयथाविभागंग्रामीणधनैरेवग्रामेग्रामेपोषणार्थंबंधनं खनीरत्नाद्युत्पत्तिस्थानं आकरःसुवर्णाद्युत्पत्तिस्थानमितिभेदः खननमात्रेणधमनादिनाऽभिमुखीकरणेनचतयोस्तल्लाभहेतुत्वात् ॥ २२ ॥

कृष्यादिनापिकोशवृद्धिःस्वाम्यादिप्रकृतिसप्तकस्यपरैर्धनादिनामोहनेकृतेसतिनभवतीत्यतआह कच्चित्प्रकृतयइति सप्त स्वाम्यमात्यसुहृत्कोशराष्ट्रदुर्गबलानिच राज्यांगानिप्रकृतयःपौराणांश्रेणयोपिचेतिको शोक्ताः तत्रस्वामिरूपाप्रकृतिःसप्तविधा दुर्गाध्यक्षोबलाध्यक्षोधर्माध्यक्षश्चमूपतिः पुरोधावैद्यदैवज्ञौसप्तप्रकृतयःस्मृताइतिप्रोक्ताः बलाध्यक्षःबलस्यचतुरंगस्याहारादिदानेनपालकः चमूपतिर्युद्धेचम्वाःप्रणे ता धर्मःकार्यमात्रं अमात्यःमंत्री सुहृत्न्यायान्यायविभागकर्तापर्षद्रूपः एते नतावकालुप्ताःपरैर्मोहितामाभूवन् लुप्यतेर्मोहनार्थस्येदंरूपं लुप्ताश्चेद्दुर्गादीनामेवनाशापत्तिरित्यर्थः अथवातएवाढ्याःसंतोव्यसनि नःद्यूतपानादिरताःमाभूवन् हृष्टोदृप्यतिदृप्तोधर्ममतिक्रामतिधर्मातिक्रमात्पापंकरोतीतिस्मृतेरस्तिआढ्यस्यव्यसनप्रसक्तिस्तदापिनकोशादीनांवृद्धिःस्यात् कथंतर्हिस्युः सर्वप्रकारैःस्वनुरक्ताअत्यंतंस्वामिका यैप्रीतिमंतः ॥ २३ ॥ दुर्गाध्यक्षादीनांलोभतोविपरीतकार्यकारित्वेननाशहेतुत्वंप्रसिद्धं अमात्यसुहृदोस्तुलोभनेकथंनाशहेतुत्वमित्याशंक्यमंत्रभेदेनेत्याह कच्चिन्नेत्यादिना अपरिशंकिताःयेषुदौष्ट्यशंकाना स्तितैःकृतकैःकृत्रिमैःसुहृद्भूतैर्दूतैःउभयवेतनैःतवमंत्रितंमंत्रःनभिद्यतेप्रकाश्यतेकच्चित् तर्कैर्दूतैर्वैतिपाठेसम्यगपिमंत्रितंकुयुक्तिभिर्नविप्लाव्यतइत्यर्थः त्वत्तोवाकृतकमित्रंप्रतिकथयतःअमात्यैर्वाकृतकैःमंत्रितंभि

कच्चित्प्रकृतयःसप्तनलुप्ताभरतर्षभ॥ आढ्यास्तथाव्यसनिनःस्वनुरक्ताश्चसर्वशः॥ २३॥ कच्चिन्नकृतकैर्दूतैर्यैचाप्यपरिशंकिताः॥ त्वत्तोवातवचामात्यैर्भिद्यतेमं त्रितंतथा ॥ २४ ॥ मित्रोदासीनशत्रूणांकच्चिद्वेत्सिचिकीर्षितं॥ कच्चित्संधिंयथाकालंविग्रहंचोपसेवसे॥ २५॥ कच्चिद्वृत्तिमुदासीनेमध्यमेचानुमन्यसे॥ कच्चि दात्मसमावृद्धाःशुद्धाःसंबोधनक्षमाः ॥ २६॥ कुलीनाश्चानुरक्ताश्चकृतास्तेवीरमंत्रिणः॥ विजयोमंत्रमूलोहिराज्ञोभवतिभारत॥ २७॥ कच्चित्संवृतमंत्रैस्ते अमात्यैःशास्त्रकोविदैः॥ राष्ट्रंसुरक्षितंतातशत्रुभिर्नविलुप्यते॥ २८॥ कच्चिन्निद्रावशंनैषिकच्चित्कालेविबुध्यसे॥ कच्चिच्चापररात्रेषुचिंतयस्यर्थमर्थवित्॥ २९॥ कच्चिन्मंत्रयसेनैकःकच्चिन्नबहुभिःसह ॥ कच्चित्तेमंत्रितोमंत्रोनराष्ट्रंपरिधावति॥ ३० ॥

द्यतइतिसर्वत्रसंबंधनीयं ॥ २४ ॥ मित्रेति मित्रंसम्यक्परीक्ष्यतेनसहसंमंत्र्यबलवताशत्रुणासंधिंदु र्बलेनसहविग्रहंमध्यमेनउभयवेतनेनउदासीनेनराज्ञाचसहवृत्तिंसाम्येनस्थितिंचकुर्यादितिसार्द्धश्लोकार्थः ॥ २५ ॥ तत्रमित्रंकैर्गुणैःपरीक्षेतेत्यतआह कच्चिदात्मसमाइति शुद्धाचारत्वंकुलीनत्वंचनैर्मल्य स्यासाधारणंलिंगं शुद्धाःसंबोधनक्षमाइत्यत्रशुचयोजीवितक्षमाइतिपाठेआपन्नमग्नस्यराज्ञउज्जीवनेक्षमाइत्यर्थः ॥ २६ ॥ किमेवंविधेनमंत्रेणेत्यतआहार्धेन विजयइति ॥ २७ ॥ मंत्रभेदोमाभूदित्युक्तंतत्फ लमाह कच्चित्संवृतेति ॥ २८ ॥ कच्चिन्निद्रेति यथाकालंस्वप्नप्रबोधवताब्राह्मेमुहूर्त्तेऽमात्यादिभिःसहकृतस्यमंत्रस्यपर्यालोचनंकर्त्तव्यं ब्राह्मेमुहूर्त्तेचोत्थायचिंतयेदात्मनोहितमितिस्मृतेस्तदानिर्णीतोर्थोनविप्ल वतइत्यवसायात् ॥ २९ ॥ कच्चिन्मंत्रेति षट्कर्णोभिद्यतेमंत्रइतिप्रसिद्धेर्द्वाभ्यामेवमंत्रयितव्यमित्यर्थः मंत्रभेदोनकर्त्तव्यइत्युक्तंतदुपसंहरति कच्चित्तइति ॥ ३० ॥

स्वाम्यमात्यादिप्रकृतिसप्तकानुग्रहात्कृष्यादिकर्माष्टकसिद्धितश्चकोशवृद्धिरित्युक्तंतदनुवदतिविशेषविधानार्थं कच्चिदर्थानिति अर्थान्अर्थप्राप्त्युपायान् लघुमूलान्अल्पव्ययसाध्यान् महोदयान्प्रचुर फलान् तादृशान्कृष्याद्यारंभकर्तॄनन्यान्वैश्यादीन्तेभ्योपिकरादानेनकोशवृद्धिरेवभवतीतिभावः ॥ ३१ ॥ कच्चिन्नसर्वेइति कर्मणाअत्यंतेबध्यंतइतिकर्मांताःकृष्यादिकर्मबद्धाःकृषीवलादयःकच्चित्तेप रोक्षाअज्ञातानसंति अथवाविशंकिताअविश्वास्याःनसंति अथवापुनरुत्सृष्टाः पुनःपुनस्त्यक्तोपात्ताः संसृष्टंस्नेहः संसृष्टंत्रिषुसंगतेइतिमेदिनी चिरपरिग्रहात्ज्ञाताःविश्वास्याःस्निग्धाश्चकर्मकराअत्रमहो दयेकर्मणिकारणंउदर्यनिमित्तं ज्ञात्वातादृशानेवसंगृह्णीयादित्यर्थः ॥ २२ ॥ एतदेवाहाप्तैर्नाप्तैरिति क्रमिकैःवृद्धक्रमागतैःतेचकृष्यादयश्च कच्चिदिति मंत्रगुप्तिवत्कर्मगुप्तिरपिकर्त्तव्येत्यर्थः ॥ ३३ ॥ अन वाप्तानिअनारब्धानिनविदुःकच्चिदितिआवृत्त्यायोज्यं कोशवृद्ध्युपायमुक्त्वाबलवृद्ध्युपायमाह कच्चित्कारणिकाइति कारणंज्ञापनंशिष्येभ्योविद्याप्रतिपादनंतदर्थंचरंतितेकारणिकाःकृपद्रोणसदृशाआचा र्याः कारयंतिशिक्षयंति ॥ ३४ ॥ सुहृद्दुर्गामात्यसंपदंक्रमेणत्रिभिराह कच्चित्सहस्त्रैरित्यादिभिः अर्थकृच्छ्रेषुप्रयोजनसंकटेषु निःश्रेयसंकल्याणं ॥३५॥ ३६ ॥३७॥ षष्ठींराष्ट्रसंपदमाह कच्चिदष्टादशान्ये

कच्चिदर्थान्विनिश्चित्यलघुमूलान्महोदयान्॥ क्षिप्रमारभसेकर्त्तुंनविघ्नयसितादृशान्॥३१॥ कच्चिन्नसर्वेकर्मांताःपरोक्षास्तेविशंकिताः॥ सर्वेवापुनरुत्सृष्टाः संसृष्टंचात्रकारणं॥३२॥ आप्तैरलुब्धैःक्रमिकैस्तेचकच्चिदनुष्ठिताः॥ कच्चिद्राजन्कृतान्येवकृतप्रायाणिवापुनः॥३३॥ विदुस्तेवीरकर्माणिनानवाप्तानिका निचित्॥ कच्चित्कारणिकाधर्मेसर्वशास्त्रेषुकोविदाः॥ कारयंतिकुमारांश्चयोधमुख्यांश्चसर्वशः॥३४॥ कच्चित्सहस्त्रैर्मूर्खाणामेकंक्रीणासिपंडितं॥ पंडितो ह्यर्थकृच्छ्रेषुकुर्यान्निःश्रेयसंपरं॥३५॥ कच्चिद्दुर्गाणिसर्वाणिधनधान्यायुधोदकैः॥ यंत्रैश्चपरिपूर्णानितथाशिल्पिधनुर्धरैः॥३६॥ एकोप्यमात्योमेधावीशू रोदांतोविचक्षणः॥ राजानंराजपुत्रंवाप्रापयेन्महतींश्रियं॥ ३७॥ कच्चिदष्टादशान्येषुस्वपक्षेदशपंचच॥ त्रिभिस्त्रिभिरविज्ञातैर्वेत्सितीर्थानिचारकैः॥३८॥

ष्विति तीर्थानिमंत्रिप्रभृतीन्यष्टादशयान्यवगाह्यराजाकृतकृत्योभवति तानिचोक्तानिनीतिशास्त्रे मंत्रीपुरोहितश्चैवयुवराजश्चभूपतिः पंचमोद्वारपालश्चषष्ठोंतर्वैशिकस्तथा ॥१॥ कारागाराधिकारीचद्रव्यसंच यकृत्तथा कृत्याकृत्येषुचार्थानांनवमोविनियोजकः ॥ २ ॥ प्रदेष्टानगराध्यक्षःकार्यनिर्माणकृत्तथा धर्माध्यक्षःसभाध्यक्षोदंडपालस्त्रिपंचमः ॥ ३ ॥ षोडशोदुर्गपालश्चतथाराष्ट्रांतपालकः अटवीपालकांता नितीर्थान्यष्टादशैवतु ॥ ४ ॥ चारान्विचारयेत्तीर्थेष्वात्मनश्चपरस्यच पाखंडादीनविज्ञातानन्योन्यमितरेष्वपि ॥ ५ ॥ मंत्रिणंयुवराजंचहित्वास्वेषुपुरोहितमिति एषांतीर्थशब्दवाच्यत्वेहलायुधः योनौजला वतारेचमंत्राद्यष्टादशस्वपि पुण्यक्षेत्रेतथापात्रेतीर्थंस्याद्दर्शनेष्वपीति परेषामष्टादशसुस्वस्यमंत्रिपुरोहितयुवराजवर्जंपंचदशसुचतीर्थेषुचारान्अन्यैःपरस्परंचाविज्ञातान्त्रींस्त्रीन्प्रयुज्यतत्रत्यांवार्त्तांसर्वचारसंवा देतथ्यांजानीयात्ज्ञात्वाचस्वप्रजानामनुरंजनेनपरप्रजानांदुःखितानामभयदानादिनाआकर्षणेनचस्वराष्ट्रंवर्धयेदित्युक्तंभवति ॥ ३८ ॥

पूर्वोक्तानांगौणस्वामिनांसंपदंविवक्षुःमुख्यस्वामिसंपदंतावदाह कच्चिद्विषामिति अविदित.परकिंकरैः प्रतिपन्नःसावधानः प्रतियत्तइतिपाठेप्रतीकारेयत्नवान् नित्ययुक्तोनित्योद्योगी ॥ ३९ ॥ विनयसंपन्नः शिक्षायुक्तः कुलपुत्रःसत्कुलजः अनसूयुःपरगुणेषुदोषारोपमकुर्वन् अनुप्रष्टाशास्त्रचर्चाकुशलः असंकीर्णइतिपाठेसदसद्विवेकवान् ॥ ४० ॥ ऋजुरकुटिलः ॥ ४१ अंगेषुसामुद्रिकशास्त्रोक्तरीत्याअंगानां परीक्षायां उत्पातेषुदिव्यभौमशारीरेषुधूमकेतुभूकंपवामनेत्रस्फुरणादिषुआगाम्यशुभसूचकेषु ॥ ४२ ॥ सेनापत्याकरकोशाध्यक्षकृष्याद्यवेक्षणानिमुख्यमध्यमनीचानि उपधातीतान्छलरहितान् ॥ ४३ ॥ श्रेष्ठेषुमंत्रकार्येषु ॥ ४४ ॥ पतितमितिव्यतिरेकदृष्टांतः नावजानंतिनावमन्यंते तत्रहेतुः उग्रप्रतिग्रहीतारं उग्रमितिक्रियाविशेषणं यद्वा उग्रंहिंस्रंकर्मतेनप्रतिग्रहीतारंधनस्य प्रजापीडकमित्यर्थः यथोक्तं प्रजापीडनसंतापात्समुद्भूतोमहानलः राज्ञःप्राणान्बलंकोशंनादग्ध्वाविनिवर्त्ततइति तथाचनाशहेतुकर्मकारिणःअवज्ञैवउचिताऽतस्त्वयातन्नकर्त्तव्यमित्यर्थः कामयानंकामतोयानंपर्यटनंयस्यतंस्वैरिणमिवभ्रष्टत्वादरतिप्रदत्वाच्चस्त्रियोवमन्यंतेतद्वत् ॥ ४५ ॥

कच्चिद्विषामविदितःप्रतिपन्नश्चसर्वदा ॥ नित्ययुक्तोरिपून्सर्वान्वीक्षसेरिपुसूदन ॥ ३९ ॥ कच्चिद्विनयसंपन्नःकुलपुत्रोबहुश्रुतः ॥ अनसूयुरनुप्रष्टासत्कृतस्तेपुरोहितः ॥ ४० ॥ कच्चिदग्निषुतेयुक्तोविधिज्ञोमतिमानृजुः ॥ हुतंचहोष्यमाणंचकालेवेदयतेसदा ॥ ४१ ॥ कच्चिदंगेषुनिष्णातोज्योतिषःप्रतिपादकः ॥ उत्पातेषुचसर्वेषुदैवज्ञःकुशलस्तव ॥ ४२ ॥ कच्चिन्मुख्यामहत्स्वेवमध्यमेषुचमध्यमाः ॥ जघन्याश्चजघन्येषुभृत्याःकर्मसुयोजिताः ॥ अमात्यानुपधातीतान्पितृपैतामहान्शुचीन् ॥ श्रेष्ठान्श्रेष्ठेषुकच्चित्त्वंनियोजयसिकर्मसु ॥ ४३ ॥ कच्चिन्नोग्रेणदंडेनभृशमुद्विजसेप्रजाः ॥ राष्ट्रंतवानुशासंतिमंत्रिणोभरतर्षभ ॥ ४४ ॥ कच्चित्त्वांनावजानंतियाजकाःपतितंयथा ॥ उग्रप्रतिग्रहीतारंकामयानमिवस्त्रियः ॥ ४५ ॥ कच्चिद्धृष्टश्चशूरश्चमतिमान्धृतिमान्शुचिः ॥ कुलीनश्चानुरक्तश्चदक्षःसेनापतिस्तथा ॥ ४६ ॥ कच्चिद्बलस्यतेमुख्याःसर्वयुद्धविशारदाः ॥ धृष्टावदाताविक्रांतास्त्वयासत्कृत्यमानिताः ॥ ४७ ॥ कच्चिद्बलस्यभक्तंचवेतनंचयथोचितं ॥ संप्राप्तकालेदातव्यंददासिनविकर्षसि ॥ ४८ ॥ कालातिक्रमणादेतेभक्तवेतनयोर्भृताः ॥ भर्तुःकुर्वंतिदौर्गत्यात्सोऽनर्थःसुमहान्स्मृतः ॥ ४९ ॥ कच्चित्सर्वेनुरक्तास्त्वांकुलपुत्राःप्रधानतः ॥ कच्चित्प्राणांस्तवार्थेषुसंत्यजंतिसदायुधि ॥ ५० ॥ कच्चिन्नैकोबहूनर्थान्सर्वशःसांपरायिकान् ॥ अनुशास्तियथाकामंकामात्माशासनातिगः ॥ ५१ ॥ कच्चित्पुरुषकारेणपुरुषःकर्मशोभयन् ॥ लभतेमानमधिकंभूयोवाभक्तवेतनं ॥ ५२ ॥

हृष्टोधनमानादिना ॥ ४६ ॥ धृष्टावदाताःप्रगल्भाः निष्कपटाश्च अतएवविक्रांताजयंकृतवंतः एवंगौणस्वामिसंपदमुक्त्वातद्वृद्धिहेतुमाह त्वयासत्कृत्यमानिताइत्यादिना ॥ ४७ ॥ भक्तंअहरहर्देयंधान्यादि वेतनंमासांतदेयंवित्तं विकर्षणंकालातिक्रमः ॥ ४८ ॥ दौर्गत्यात्दारिद्र्येण ॥ ४९ ॥ प्रधानतःमंत्रिणमारभ्य मंत्रिप्रभृतयइत्यर्थः ॥ ५० ॥ सांपरायिकान्संग्रामहितान्शूरान्गजरथतुरगारोहान्पदातींश्चअर्थान्प्रयोजनानिनानुशास्ति सर्वस्यैकाधिपत्येतद्भेदेनसर्वनाशोयुगपदेवस्यादितिभावः ॥ ५१ ॥ कच्चित्पुरुषेति कृतज्ञोभवेदितिभावः ॥ ५२ ॥

कच्चिद्विद्येति बुद्धिदानुमानयस्वेतिभावः ॥ ५३ ॥ कच्चिद्दारानिति जीवतांशूराणांविश्वासार्थं व्यसनंचेतिपरलोकार्थं ॥ ५४ ॥ तदेवाह युद्धेवेति ॥ ५५॥ सर्वस्याइति प्रजानुकूल्यमपिजयहेतुः ॥ ५६ ॥ एवंविजयहेतुंप्रकृतिसंपदमुक्त्वाविजयकालमाह कच्चिद्व्यसनिनमिति व्यसनैः स्त्रीद्यूतंमृगयामद्यंनृत्यंगीतंवृथाटनं वाद्यंनिंदादिवास्वापोव्यसनानिनृणांदशेत्युक्तैर्युक्तं त्रिविधंबलंमंत्रकोशभृत्यबलानि प्रभुमंत्रोत्साहशक्तीर्वा ॥ ५७ ॥ पार्ष्णिमूलंपार्ष्णिग्राहकःआदिर्यस्यतत्द्वादशविधंमंडलं तच्चोक्तंकामंदकीये अमात्यराष्ट्रदुर्गाणिकोशोदंडश्चपंचमः एताःप्रकृतयस्तज्ज्ञैर्विजिगीषोरुदाहृताः संपन्नस्तुप्रकृतिभिर्महोत्साहःकृतश्रमः जेतुमेषणशीलश्चविजिगीषुरितिस्मृतः अरिर्मित्रमरेर्मित्रंमित्रमित्रमतःपरं अथारिमित्रमित्रंचविजिगीषोःपुरस्कृताः पार्ष्णिग्राहस्ततःपश्चादाक्रंदस्तदनंतरं आसारावनयोश्चैवविजिगीषोस्तुपृष्ठतः अरेश्चविजिगीषोश्चमध्यमोभूम्यनंतरः अनुग्रहेसंहतयोर्व्यस्तयोर्निग्रहेप्रभुः मंडलाद्बहिरेतेषामुदासीनोबलाधिकः अनुग्रहेसंहतानांव्यस्तानांचवधेप्रभुरिति विजिगीषुशत्रूतयोर्मित्रेतन्मित्रे

कच्चिद्विद्याविनीतांश्चनरानज्ञानविशारदान् ॥ यथार्हगुणतश्चैवदानेनाभ्युपपद्यसे ॥ ५३ ॥ कच्चिद्दारान्मनुष्याणांतवार्थेमृत्युमीयुषां ॥ व्यसनंचाभ्युपेतानांबिभर्षिभरतर्षभ ॥ ५४ ॥ कच्चिद्भयादुपगतंक्षीणंवारिपुमागतं ॥ युद्धेवाविजितंपार्थपुत्रवत्परिरक्षसि ॥ ५५ ॥ कच्चित्त्वमेवसर्वस्याःपृथिव्याःपृथिवीपते ॥ समश्चानभिशंक्यश्चयथामातायथापिता ॥ ५६ ॥ कच्चिद्व्यसनिनंशत्रुंनिशम्यभरतर्षभ ॥ अभियासिजवेनैवसमीक्ष्यत्रिविधंबलं ॥ ५७ ॥ यात्रामारभसेदिष्ट्याप्राप्तकालमरिंदम ॥ पार्ष्णिमूलंचविज्ञायव्यवसायंपराजयं ॥ ५८॥ बलस्यचमहाराजदत्वावेतनमग्रतः ॥ कच्चिच्चबलमुख्येभ्यःपरराष्ट्रेपरंतप ॥ उपच्छन्नानिरत्नानिप्रयच्छसियथार्हतः ॥ ५९ ॥ कच्चिदात्मानमेवाग्रेविजित्यविजितेंद्रियः ॥ परान्जिगीषसेपार्थप्रमत्तानजितेंद्रियान् ॥ ६० ॥

चेतित्रीणिद्वंद्वानिक्रमेणपुरतःविजिगीषोःपृष्ठतःपार्ष्णिग्राहाक्रंदौ पार्ष्णिग्राहःपृष्ठरक्षकः आक्रंदःप्रोत्साहकः एतयोरनुग्राहकौआसारौतत्तत्पृष्ठगतौपार्ष्णिग्राहासारआक्रंदासारश्चेतिदशपुरुषाः विजिगीषुशत्र्वोःपार्श्वेमध्यमःसर्वेषांपार्श्वेउदासीनः इतिमंडलंपार्ष्णिमूलमित्युच्यते व्यवसायंकृत्यनिश्चयंकृत्यंच अलब्धवेतनोलुब्धोमानीचाप्यवमानितः क्रुद्धश्चकोपितोऽकस्मात्तथाभीतश्चभीषितः यथाभिलाषितैःकामैर्भिद्यादेतांश्चतुर्विधान् परकीयान्स्वकीयांस्तुरक्षेद्विजयकामुकइतिनीतिशास्त्रोक्तं पराजयंपराजयमूलानांव्यसनानांपरपक्षेसद्भावंस्वपक्षेचाभावंविज्ञायदिष्ट्याविशेषतोदैवज्ञादिद्वाराज्ञात्वा तत्रदैवंव्यसनंपंचविधं मानुषंचपंचविधं यथोक्तंकामंदकीये हुताशनोजलंव्याधिर्दुर्भिक्षंमरकस्तथा इतिपंचविधंदैवंव्यसनंमानुषंपरं अयुक्तेभ्यश्चचोरेभ्यःपरेभ्योराजवल्लभात् पृथिवीपतिलोभाच्चप्रजानांपंचधाभयमिति ॥ ५८ ॥ उपच्छन्नानिपरैरलक्ष्याणि रत्नानिउत्कृष्टवस्तूनि भेदायेत्यर्थः ॥ ५९ ॥ ६० ॥

स्वनुष्ठिताः शोभनेनपुरुषेणसम्यगनुष्ठिताः विधिवद्गुणाःयेसामादयः विधिवत्अनुष्ठिताःसंतोगुणाःहितायभवंति अन्यथाविपरीताय यथोक्तमभियुक्तैः चतुर्थोपायसाध्येतुरिपौसांत्वमपक्रियेति यद्वासामा
दयोऽवश्यमनुष्ठेयाःयतोराज्ञांगुणाःसंधिविग्रहयानासनद्वैधीभावसंश्रयाःविधिवदग्निहोत्रादिविधिवदवश्यानुष्ठेयाः तदकरणेस्वराष्ट्रभंगादिनाजातेनप्रजापीडनेनराज्ञांदोषोत्पत्तिः ॥६१॥ मूलंस्वराज्यं दृढप्रत्य
यिभिःशूरैरधिष्ठितंसत्दृढंपरानभिभाव्यंकृत्वा ॥ ६२ ॥ अष्टांगसंयुक्ता रथानागाहयायोधाःपत्तयःकर्मकारकाः चारादैशिकमुख्याश्वध्वजिन्यष्टांगिकामता चतुर्विधबला मौलमैत्रभृत्याटविकैर्बलैर्युक्ता
बलमुख्यैःसेनापतिभिःप्रतिवर्धिनीप्रातिकूल्येनछेदिनी ॥ ६३ ॥ लवःसस्यछेदनकालः मुष्टिःसस्यानांगोपनकालः दुर्भिक्षमितियावत् लूञ्छेदनेमुषस्तेयेआभ्यांअधिकरणेघक्तिनौ परराष्ट्रेक्षेत्रस्थेषुसस्ये
षुसुखलब्धान्नैर्दुर्भिक्षेचराजकुललब्धभक्तोपजीविभिर्निरन्नताक्रांताःशत्रवःसुखंजेयाइत्यर्थः ॥ ६४ ॥ स्वपरराष्ट्रेषु स्वेतिदृष्टांतार्थं स्वराष्ट्रेइवपरराष्ट्रेप्रविष्टाःबहवःअधिकृताःस्थानेस्थानेस्थिताःस्थानपत्या

कच्चित्तेयास्यतःशत्रून्पूर्वंयांतिस्वनुष्ठिताः॥ सामदानंचभेदश्चदंडश्चविधिवद्गुणाः ॥ ६१ ॥ कच्चिद्बलंदृढंकृत्वापरान्यासिविशांपते ॥ तांश्चविक्रमसेजेतुंजि
त्वाचपरिरक्षसि॥ ६२ ॥ कच्चिदष्टांगसंयुक्ताचतुर्विधबलाचमूः॥ बलमुख्यैःसुनीतातेद्विषतांप्रतिवर्धिनी॥ ६३ ॥ कच्चिल्लवंचमुष्टिंचपरराष्ट्रेपरंतप ॥ अविहा
यमहाराजनिहंसिसमरेरिपून्॥ ६४॥ कच्चित्स्वपरराष्ट्रेषुबहवोधिकृतास्तव॥ अर्थान्समधितिष्ठंतिरक्षंतिचपरस्परं ॥ ६५॥ कच्चिदभ्यवहार्याणिगात्रसंस्पर्श
नानिच॥ घ्रेयाणिचमहाराजरक्षंत्यनुमतास्तव॥ ६६॥ कच्चित्कोशश्चकोष्ठंचवाहनंद्वारमायुधं॥ आयश्चकृतकल्याणैस्तवभक्तैरनुष्ठितः ॥ ६७॥ कच्चिदाभ्यं
तरेभ्यश्चबाह्येभ्यश्चविशांपते॥ रक्षस्यात्मानमेवाग्रेतांश्चस्वेभ्योमिथश्चतान् ॥ ६८॥ कच्चिन्नपानेद्यूतेवाक्रीडासुप्रमदासुच॥ प्रतिजानंतिपूर्वाह्णेव्ययंव्यसन
जंतव॥ ६९॥ कच्चिदायस्यचार्द्धेनचतुर्भागेनवापुनः॥ पादभागैस्त्रिभिर्वापिव्ययःसंशुद्ध्यतेतव ॥ ७०॥ कच्चिज्ज्ञातीन्गुरून्वृद्धान्वणिजःशिल्पिनःश्रितान्॥
अभीक्ष्णमनुगृह्णासिधनधान्येनदुर्गतान्॥ ७१ ॥

दयोऽर्थान्प्रयोजनानिप्रजावशीकरणकरग्रहणादीनिरक्षंतिचपरस्परंसंभूयपरकीयमागतंसेनापत्यादिकंअभिभूयराष्ट्रंस्वीयांश्चर
क्षंतीत्यर्थः ॥६५॥ अभ्यवहार्याणिभक्ष्याणि गात्रसंस्पर्शनानिवस्त्राणि संघर्षणानीतिपाठेचंदनागुरुकुंकुमकस्तूरिकादीनि घ्रेयाणिउत्तमधूपादीनि अनुमताःविश्वस्ताः तवत्वदर्थंरक्षंतिनतुदेशांतरोत्पन्नानिता
निस्वयमेवस्वीकुर्वंतीत्यर्थः ॥ ६६ ॥ कोशोधनगृहं कोष्ठंधान्यस्थानं ॥ ६७ ॥ आभ्यंतरेभ्यःसूदादिभ्यः बाह्येभ्यःसेनापत्यादिभ्यः तानुभयान्स्वेभ्यःपुत्रामात्यादिभ्यः तानपिमिथःपुत्रममात्यादमात्यंचपु
त्राद्रक्षसि॥ ६८ ॥ कच्चिन्नेति पानादिव्यसनजंव्ययंतवपूर्वाह्णेधर्माचरणकालेभृत्याःनप्रतिजानंतिनावेदयंति आवेदनेहितदानीमागताःशिष्टाःपुरोहितादयःपानादिदुर्व्यसनासक्तंत्वांज्ञात्वात्यजेयुरितिभावः
॥६९॥ सुभिक्षसाम्यदुर्भिक्षेषुआयस्यपादेनपादाभ्यांत्रिभिःपादैर्वाव्ययःसंशुध्यतेपूर्यते सर्वथापिकोशवृद्धिःकार्येतिभावः ॥ ७० ॥ दुर्गतान्दरिद्रान् ॥ ७१ ॥

अनुतिष्ठंतिनिवेदयंति ॥ ७२ ॥ अनुप्रौढत्वहितकामत्वज्ञानानंतरंप्रियान् कर्मभ्योपकर्षःअधिकारच्युतिः साचपूर्वंकिल्बिषंअप्राप्यदोषमदृष्ट्वानकर्त्तव्येत्यर्थः ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ अप्राप्तव्यवहाराःअप्रौढाः ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ देवमातृकावृष्टिनिष्पाद्यसस्या ॥ ७७॥ प्रत्येकंचशतं प्रतिशतंएकंवृत्ध्येतिसंबंधः एकैकःप्रतिमासंवर्धनीयइत्यर्थः पादिकंचशतंवृत्ध्येतिपाठेतुवर्षस्यशतचतुर्थांशोवृद्धिः तथाचकिंचिदधिकाद्युत्तरवृद्धिः आद्येसबंधकेवृद्धिरन्यत्रनिर्बंधकेइतिविभागः यत्तुद्विकंत्रिकंचतुष्कंचपंचकंचसमंशतं मासस्यवृद्धिंगृह्णीयादितित्रिकादिपक्षस्तुआधमर्णिकव्यवसायानुसारेणेतिज्ञेयं ॥ ७८ ॥ वार्त्ताकृषिर्वाणिज्यंपाशुपाल्यंकुसीदंचेतिचतुर्विधा ॥ ७९ ॥ कच्चिच्छूराइति प्रतिग्रामंपंचपंचेतिस्वनुष्ठिताःशोभनमनुष्ठितमनुष्ठानंयेषांतेतथा तेचप्रशास्तासमाहर्त्तासंविधातालेखकःसाक्षीचेति समाहर्त्ताप्रजाभ्योद्रव्यमुद्धृत्यैकीकृत्यराज्ञेऽर्पयिता संविधाताप्रजासमाहर्त्रौरेकवाक्यताघटकः संहत्यएकीभूय ॥८० ॥ नगरवदित्यनेनबहुभिःशूरैरधिष्ठितायामाः बहुतरैर्नगराणि बहुतमैर्जनपदेश्वरस्थानंपुरसंज्ञं ग्रामाःशूद्रजन

कच्चिच्चायव्ययेयुक्ताःसर्वेगणकलेखकाः॥ अनुतिष्ठंतिपूर्वाह्णेनित्यमायंव्ययंतव॥ ७२॥ कच्चिदर्थेषुसंप्रौढान्हितकामाननुप्रियान्॥ नापकर्षसिकर्मभ्यःपूर्वमप्राप्यकिल्बिषं॥ ७३॥ कच्चिद्विदित्वापुरुषानुत्तमाधममध्यमान्॥ त्वंकर्मस्वनुरूपेषुनियोजयसिभारत॥ ७४॥ कच्चिन्नलुब्धाश्चौरावावैरिणोवाविशांपते अप्राप्तव्यवहारावातवकर्मस्वनुष्ठिताः॥ ७५॥ कच्चिन्नचौरैर्लुब्धैर्वाकुमारैःस्त्रीबलेनवा॥ त्वयावापीड्यतेराष्ट्रंकच्चित्तुष्टाःकृषीवलाः ॥ ७६ ॥ कच्चिद्राष्ट्रेतडागानिपूर्णानिचबृहंतिच॥ भागशोविनिविष्टानिनकृषिर्देवमातृका॥७७॥ कच्चिन्नभक्तंबीजंचकर्षकस्यावसीदति॥ प्रत्येकंचशतंवृद्ध्याददास्यृणमनुग्रहं॥७८॥ कच्चित्स्वनुष्ठितातातवार्त्तातेसाधुभिर्जनैः॥ वार्त्तायांसंश्रितस्तातलोकोयंसुखमेधते ॥ ७९ ॥ कच्चिच्छूराःकृतप्रज्ञाःपंचपंचस्वनुष्ठिताः॥ क्षेमंकुर्वंतिसंहत्यराजन्जनपदेतव॥ ८०॥ कच्चिन्नगरगुप्त्यर्थंग्रामानगरवत्कृताः॥ ग्रामवच्चकृताःप्रांतास्तेचसर्वेत्वदर्पणाः॥८१॥ कच्चिद्बलेनानुगताःसमानिविषमाणिच॥ पुराणिचौरानिघ्नंतश्चरंतिविषयेतव॥८२॥ कच्चित्स्त्रियःसांत्वयसिकच्चित्ताश्चसुरक्षिताः॥ कच्चिन्नश्रद्दधास्यासांकच्चिद्गुह्यंनभाषसे॥८३॥ कच्चिदात्ययिकंश्रुत्वातदर्थमनुचिंत्यच॥ प्रियाण्यनुभवन्शेषेनत्वमंतःपुरेनृप॥८४॥

बहुलाः आपणादियुक्तंनगरं प्रांताःसीमास्थाःआटविकानांग्रामाः तेचसर्वेत्वदर्पणाः तेप्रांतग्रामनगरपुरेशाःत्वय्येवकृताकृतस्यधनस्यचार्पणंनिवेदनंयेषांतेतथाभूताः प्रांताधिपोग्रामाधिपतौ सोपिनगराधिपतौ सोपिदेशाधिपतौ सोपिसाक्षाद्राज्ञिसर्वंनिवेदयतीत्यर्थः ॥८१॥ विषमाणिसदुर्गाणिनिघ्नंतोयेचरंतितान्बलेनसहितःपुराध्यक्षोऽनुद्रवेदित्यर्थः समेषुविषमेष्वपीतिपाठेविषमेषुईतिकालेषु अतिवृष्ट्यादयईतयः ॥ ८२ ॥ आसांवचनं आसांपुरश्चगुह्यंनभाषसे ॥ ८३ ॥ आत्ययिकंअकल्याणं ॥ ८४ ॥

पश्चिमेचतुर्थे तस्मादेवद्वौप्रथमौद्वितीयतृतीयावित्यर्थः ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ यमवत्सहिदंड्येषुक्रूरःपूज्येषुविनयवान्तद्वत् ॥ ८८ ॥ आबाधंदुःखं नियमेनपथ्याशनादिना मानसमाबाधं ॥ ८९ ॥ अ
ष्टांगायांचिकित्सायां निदानंपूर्वलिंगानिरूपाण्युपशयस्तथा संप्राप्तिरौषधीरोगीपरिचारकएवचेति अष्टावंगानि अथवारोगोरोगहेतुः आरोग्यमारोग्यहेतुः तेषांलक्षणानिच ॥ ९० ॥ अर्थिनःया
चकाः प्रत्यर्थिनःपरंपरागतदृत्तिप्रतिबंधात्क्षुब्धचित्ताः प्रत्येत्यतदर्थिनःशत्रवोवा नशब्दद्वयेनपश्यदेवेतिउच्यते ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ कच्चिन्नेति योरिर्बलेनपूर्वंपरिपीडितएवनहतःसएवकालांतरेमंत्रेणउभा

कच्चिद्द्वौप्रथमौयामौरात्रेःसुप्त्वाविशांपते॥संचिंतयसिधर्मार्थौयामउत्थायपश्चिमे॥८५॥कच्चिदर्थयसेनित्यंमनुष्यान्समलंकृतः॥उत्थायकालेकालज्ञैःसहपां
डवमंत्रिभिः॥८६॥ कच्चिद्रक्तांबरधराःखड्गहस्ताःस्वलंकृताः॥ उपासतेत्वामभितोरक्षणार्थमरिंदम॥८७॥ कच्चिद्दंड्येषुयमवत्पूज्येषुचविशांपते॥परीक्ष्यवर्त्तसे
सम्यगप्रियेषुप्रियेषुच ॥८८॥ कच्चिच्छारीरमाबाधमौषधैर्नियमेनवा॥ मानसंवृद्धसेवाभिःसदापार्थापकर्षसि ॥८९॥ कच्चिद्वैद्याश्चिकित्सायामष्टांगायां
विशारदाः॥ सुहृदश्चानुरक्ताश्चशरीरेतेहिताःसदा॥ ९०॥ कच्चिन्नलोभान्मोहाद्वामानाद्वापिविशांपते ॥ अर्थिप्रत्यर्थिनःप्राप्तान्नपश्यसिकथंचन ॥ ९१ ॥ क
च्चिन्नलोभान्मोहाद्वाविश्रंभात्प्रणयेनवा॥ आश्रितानांमनुष्याणांवृत्तिंत्वंसंरुणत्सिवै ॥ ९२ ॥ कच्चित्पौरानसहितायेचतेराष्ट्रवासिनः ॥ त्वयासहविरुध्यंतेप
रैःक्रीताःकथंचन॥ ९३ ॥ कच्चिन्नदुर्बलःशत्रुर्बलेनपरिपीडितः॥ मंत्रेणबलवान्कश्चिदुभाभ्यांचकथंचन॥९४॥ कच्चित्सर्वेनुरक्तास्त्वांभूमिपालाःप्रधानतः॥
कच्चित्प्राणांस्त्वदर्थेषुसंत्यजंतित्वयाहृताः॥ ९५ ॥ कच्चित्तेसर्वविद्यासुगुणतोर्चाप्रवर्त्तते ॥ ब्राह्मणानांचसाधूनांतवनैःश्रेयसीशुभा ॥ दक्षिणास्त्वंददास्येषां
नित्यंस्वर्गापवर्गदाः॥ ९६ ॥ कच्चिद्धर्मेत्रयीमूलेपूर्वैराचरितेजनैः॥ यतमानस्तथाकर्तुंतस्मिन्कर्मणिवर्तसे॥९७॥ कच्चित्तवगृहेन्नानिस्वादून्यश्नंतिवैद्विजाः॥
गुणवंतिगुणोपेतास्तवाध्यक्षंसदक्षिणं॥ ९८॥ कच्चित्क्रतूनेकचित्तोवाजपेयांश्चसर्वशः ॥ पुंडरीकांश्चकात्स्न्येंनयतसेकर्त्तुमात्मवान् ॥ ९९॥ कच्चिज्ज्ञातीन्
गुरून्वृद्धान्दैवतांस्तापसानपि ॥ चैत्यांश्चवृक्षान्कल्याणान्ब्राह्मणांश्चनमस्यसि॥ १००॥ कच्चिच्छोकोनमन्युर्वात्वयाप्रोत्पाद्यतेऽनघ॥ अपिमंगलहस्तश्चज
नःपार्श्वेनुतिष्ठति॥ १०१ ॥

भ्यांचमंत्रबलाभ्यांकच्चिद्बलवान्नेतियोजना कच्चित्तेइतिपाठे तेतवबलेसैन्येयोरिःपूर्वपीडितइत्यादिपूर्ववत् ॥ ९४ ॥ प्रधानतःप्राधान्येन दृतादानमानाभ्यांव
शीकृताः आदृताइतिवापाठः ॥ ९५ ॥ विद्यासुसाधूनांब्राह्मणानांगुणतोगुणंदृष्ट्वाऽर्चापूजाप्रवर्त्तते ॥ ९६ ॥ तथाकर्त्तुंपूर्वैराचरितवत्कर्त्तुं तस्मिंस्त्रयीमूले ॥ ९७ ॥ तवाध्यक्षंत्वत्समक्षं सदक्षिणंसदक्षिणाला
भंयथास्यात्तथाऽश्नंति ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ चैत्यान्स्थंडिलवतोग्रामस्थूचकान्वृक्षान् ॥१००॥ शोकःनीचानां मन्युःश्रेष्ठानां मंगलहस्तोमंगलप्रदोमंत्रादिवित्पुरोहितादिः अनुतिष्ठतिस्वस्त्ययनंकरोति ॥१०१॥

याएषाइदानींवृत्तिरस्तिसैवसार्वदिकीकच्चिदस्तीत्यर्थः ॥ १०२ ॥ १०३ ॥ कच्चिदार्यइति आर्योविशुद्धात्माचसन्नपिकस्मिंश्चिन्निंद्येकर्मणिनिमित्तेक्षारितोधनधान्यादिनारिक्तःकृतः राजभिःकृतदंडास्तुशुध्यंतिमलिनाजनाइत्यादिशास्त्रप्रामाण्यात्शुचिरपिसन्अदृष्टशास्त्रकुशलैरनुपासितपंडितैर्मूर्खैरमात्यैःकच्चिन्नवध्यतेहन्यतेऽधिकधनलोभात् अदृष्टइतिसविसर्गपाठेतुशास्त्रकुशलैरमात्यैरज्ञातइत्यर्थः ॥ ४ ॥ दुष्टःस्वभावतः तत्कारीदुष्टकर्मकारी तज्ज्ञैःचोरान्वेषिभिःकोष्ठपालैःदृष्टःसकारणःचोरितद्रव्यसहितोगृहीतोविधृतश्चेतियोजना ॥ ५ ॥ उत्पन्नानिति चोवार्थे आढ्यस्यदरिद्रस्यवार्थान्उत्पन्नान्बीजकणिश

कच्चिदेषाचतेबुद्धिर्वृत्तिरेषाचतेऽनघ॥ आयुष्याचयशस्याचधर्मकामार्थदर्शिनी॥ २॥ एतयावर्त्तमानस्यबुद्ध्याराष्ट्रंनसीदति ॥ विजित्यचमहींराजासोत्यंतंसुखमेधते॥ ३॥ कच्चिदार्योविशुद्धात्माक्षारितश्चौरकर्मणि॥ अदृष्टशास्त्रकुशलैर्नलोभाद्वध्यतेशुचिः ॥ ४ ॥ दुष्टोगृहीतस्तत्कारीतज्ज्ञैर्दृष्टःसकारणः ॥ कच्चिन्नमुच्यतेस्तेनोद्रव्यलोभान्नरर्षभ॥ ५॥ उत्पन्नान्कच्चिदाढ्यस्यदरिद्रस्यचभारत॥ अर्थान्नमिथ्यापश्यंतितवामात्याहृताजनैः ॥ ६ ॥ नास्तिक्यमनृतंक्रोधंप्रमादंदीर्घसूत्रतां॥ अदर्शनंज्ञानवतामालस्यंपंचवृत्तितां॥ एकचिंतनमर्थानामनर्थज्ञैश्चचिंतनं॥७॥ निश्चितानामनारंभंमंत्रस्यापरिरक्षणं॥ मंगलाद्यप्रयोगंचप्रत्युत्थानंचसर्वतः॥ ८॥ कच्चित्त्वंवर्जयस्येतान्राजदोषांश्चतुर्दश॥ प्रायशोयैर्विनश्यंतिकृतमूलापिपार्थिवाः ॥ ९ ॥ कच्चित्तेसफलावेदाःकच्चित्तेसफलंधनं॥ कच्चित्तेसफलादाराःकच्चित्तेसफलंश्रुतं॥ १०॥ युधिष्ठिरउवाच कथंवैसफलावेदाःकथंवैसफलंधनं॥ कथंवैसफलादाराःकथंवैसफलंश्रुतं ॥ ११ ॥ नारदउवाच अग्निहोत्रफलावेदादत्तभुक्तफलंधनं॥ रतिपुत्रफलादाराःशीलवृत्तफलंश्रुतं॥ १२॥ वैशंपायनउवाच एतदाख्यायसमुनिर्नारदोवैमहातपाः॥ पप्रच्छानंतरमिदंधर्मात्मानंयुधिष्ठिरं॥१३॥ नारदउवाच कच्चिदभ्यागतादूराद्वणिजोलाभकारणात् ॥ यथोक्तमवहार्यंतेशुल्कंशुल्कोपजीविभिः॥ ॥ १४॥ कच्चित्तेपुरुषाराजन्पुरेराष्ट्रेचमानिताः॥ उपानयंतिपण्यानिउपधाभिरवंचिताः ॥ १५॥ कच्चिच्छृणोषिवृद्धानांधर्मार्थसहितागिरः ॥ नित्यमर्थविदांतातयथाधर्मार्थदर्शिनां॥ १६॥

न्यायेनस्वल्पकालेनैवबहुगुणांवृद्धिंप्राप्तान्तवअमात्याःमिथ्याअनृतान्चौर्यादिनाऽन्यायेनार्जितानितिकच्चिन्नपश्यंति जनैःपिशुनैःहृताःहृतविवेकाः पाठांतरेधनैर्हृताः वशीकृताः लुब्धोहिलिप्सुःपरत्रासंतमपिदोषमारोप्यतद्वित्तंजिहीर्षतीतिप्रसिद्धं ॥ ६ ॥ नास्तिक्यमित्यादिसार्द्धश्लोकत्रयंव्याख्यातं ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ कच्चिदभ्यागताइति अवहार्यंतेदाप्यंतेशुल्कंराजग्राह्यंकरं ॥ १४ ॥ पण्यानिविक्रेयद्रव्याणि उपधाभिःछलैः ॥ ११५ ॥ ११६ ॥

कृषितंत्रेषुकृष्युत्पाद्येषुपुष्पफलेषुआर्द्रशुष्कधान्येषु तथागोषुजातेषुपुष्पफलेषुदुग्धघृतरूपेषुउत्पन्नेषुसत्सु मधुसर्पिषी अन्नंवैमधुइतिश्रुतेर्धान्यादिकंअन्नंघृतंच यल्लोकेब्रह्मोत्तरंइत्युच्यते ॥ १७ ॥ द्रव्यंशिल्पिनांवेतनं उपकरणंस्वकार्यसाधनसामग्री यथाचित्रोत्पादनेरंजकद्रव्यादि चातुर्मास्यावरंमासचतुष्टयपर्याप्तमानधिकं ॥ १८ ॥ १९ ॥ सूत्रंसंक्षेपवाक्यंव्यवस्थावा हस्त्यादीनांलक्षणपरीक्षाचिकित्सौषधोद्दीपनमादनादिप्रकारप्रतिपादकग्रंथसिद्धांतमात्रसंक्षेपयुक्तान्गृह्णासि तत्तदाचार्येभ्यः ॥ २० ॥ यंत्राणिआग्नेयौषधबलेनसीसकांस्यदृषद्गोलप्रक्षेपकाणिलोहमयानि भाषायांनालशब्दाभिधेयानितेषां

कच्चित्तेकृषितंत्रेषुगोषुपुष्पफलेषुच ॥ धर्मार्थंचद्विजातिभ्योदीयतेमधुसर्पिषी ॥ १७ ॥ द्रव्योपकरणंकिंचित्सर्वदासर्वशिल्पिनां ॥ चातुर्मास्यावरंसम्यङ्नियतंसंप्रयच्छसि ॥ १८ ॥ कच्चित्कृतंविजानीषेकर्त्तारंचप्रशंससि ॥ सतांमध्येमहाराजसत्करोषिचपूजयन् ॥ १९ ॥ कच्चित्सूत्राणिसर्वाणिगृह्णासिभरतर्षभ ॥ हस्तिसूत्राश्वसूत्राणिरथसूत्राणिवाविभो ॥ २० ॥ कच्चिदभ्यस्यतेसम्यग्गृहेतेभरतर्षभ ॥ धनुर्वेदस्यसूत्रंवैयंत्रसूत्रंचनागरं ॥ २१ ॥ कच्चिदस्त्राणिसर्वाणिब्रह्मदंडश्चतेनघ ॥ विषयोगास्तथासर्वेविदिताःशत्रुनाशनाः ॥ २२ ॥ कच्चिदग्निभयाच्चैवसर्वव्यालभयात्तथा ॥ रोगरक्षोभयाच्चैवराष्ट्रंस्वंपरिरक्षसि ॥ २३ ॥ कच्चिदंधांश्चमूकांश्चपंगून्व्यंगानबांधवान् ॥ पितेवपासिधर्मज्ञतथाप्रव्रजितानपि ॥ २४ ॥ षडनर्थामहाराजकच्चित्तेपृष्ठतःकृताः ॥ निद्रालस्यंभयंक्रोधोमार्दवंदीर्घसूत्रता ॥ २५ ॥ वैशंपायनउवाच ततःकुरूणामृषभोमहात्माश्रुत्वागिरोब्राह्मणसत्तमस्य ॥ प्रणम्यपादावभिवाद्यतुष्टोराजाब्रवीन्नारदंदेवरूपं ॥ २६ ॥ युधिष्ठिरउवाच एवंकरिष्यामियथात्वयोक्तंप्रज्ञाहिमेभूयएवाभिवृद्धा ॥ उक्तातथाचैवचकारराजालेभेमहींसागरमेखलांच ॥ २७ ॥ नारदउवाच एवंयोवर्त्ततेराजाचातुर्वर्ण्यस्यरक्षणे ॥ सविहृत्येहसुसुखीशक्रस्यैतिसलोकतां ॥ १२८ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिलोकपालसभाख्यानपर्वणिनारदप्रश्नमुखेनराजधर्मानुशासनेपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ६ ॥ वैशंपायनउवाच संपूज्याथाभ्यनुज्ञातोमहर्षेर्वचनात्परं ॥ प्रत्युवाचानुपूर्व्येणधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ १ ॥ युधिष्ठिरउवाच भगवन्न्याय्यमाहैतंयथावद्धर्मनिश्चयं ॥ यथाशक्तियथान्यायंक्रियतेऽयंविधिर्मया ॥ २ ॥ राजभिर्यद्यथाकार्यंपुरावैतन्नसंशयः ॥ यथान्यायोपनीतार्थंकृतंहेतुमदर्थवत् ॥ ३ ॥ वयंतुसत्पथंतेषांयातुमिच्छामहेप्रभो ॥ नतुशक्यंतथागंतुंयथातैर्नियतात्मभिः ॥ ४ ॥

सूत्रंसूचकंशास्त्रं नागरंनगरहितं ॥ २१ ॥ अस्त्राणिमंत्रप्रयुक्तानिशस्त्राणि ब्रह्मदंडआभिचारिकविद्या ॥ २२ ॥ व्यालःसर्पः व्याघ्रादेरप्येतदुपलक्षणं ॥ २३ ॥ प्रव्रजितान्जातिबहिष्कृतान्अन्नमात्रार्थिनोदीनान् ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ उपसंहरति एवंयोवर्त्ततइति ॥ २८ ॥ इति० सभा० नैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ संपूज्याथाभ्यनुज्ञातइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

॥५॥६॥ दिव्यसभालाभाद्दर्वितोयुधिष्ठिरउवाचभवानिति संचरते समोगम्यृच्छीतिसूत्रेगमेर्गत्यर्थमात्रोपलक्षणपरत्वात्चरेरपितङ्कर्मव्यतिहारेवातङ् त्वंहिलोकेषुसंचरसिलोकाश्चहार्दाकाशनिष्ठत्वयिसंच रंतीतिवार्थः तेनसर्वज्ञत्वमुक्तं पूर्वंमनुष्यसृष्टेःप्राक्निर्मितान्देवलोकानित्यर्थः ॥ ७ ॥ कच्चिदितिदेवलोकापेक्षयामनुष्यलोकेकच्चित्कालेवा भविताभवित्री अनागतदर्शित्वात्तवतदपिविदितमेवेत्यर्थः ॥८॥ स्मयन्युधिष्ठिरस्यापिगर्वोभूत्देवतामहाभाग्याज्ञानंचेतिविस्मयंप्रामुवन् ॥९॥मानुषेषुनदृष्टानश्रुतेतिअग्रेपिनद्रक्ष्यतेनश्रोष्यतेपूर्वकल्पसमानरूपत्वादुत्तरस्यापीत्यर्थः ॥१०॥ कैलासेतिकुबेरस्येत्यर्थः ॥११॥

वैशंपायनउवाच एवमुक्तासधर्मात्मावाक्यंतदभिपूज्यच ॥ मुहूर्त्ताप्राप्तकालंचदृष्ट्वालोकचरंमुनिं ॥ ५ ॥ नारदंसुस्थमासीनमुपासीनोयुधिष्ठिरः ॥ अपृच्छ त्पांडवस्तत्रराजमध्येमहाद्युतिः ॥६॥ युधिष्ठिरउवाच भवान्संचरतेलोकान्सदानानाविधान्बहून् ॥ ब्रह्मणानिर्मितान्पूर्वंप्रेक्षमाणोमनोजवः ॥७॥ ईदृशीभ विताकाच्चिद्दृष्टपूर्वासभाक्वचित् ॥ इतोवाश्रेयसीब्रह्मंस्तन्ममाचक्ष्वपृच्छतः ॥८॥ वैशंपायनउवाच तच्छ्रुत्वानारदस्तस्यधर्मराजस्यभाषितं ॥ पांडवंप्रत्युवा चेदंस्मयन्मधुरयागिरा ॥ ९ ॥ नारदउवाच मानुषेषुनमेतातदृष्टपूर्वानचश्रुता ॥ सभामणिमयीराजन्यथेयंतवभारत ॥ १० ॥ सभांतुपितृराजस्यवरुणस्य चधीमतः ॥ कथयिष्येतथेंद्रस्यकैलासनिलयस्यच ॥ ११ ॥ ब्रह्मणश्चसभांदिव्यांकथयिष्येगतक्लमां ॥ दिव्यादिव्यैरभिप्रायैरुपेतांविश्वरूपिणीं ॥ १२ ॥ देवैः पितृगणैःसाध्यैर्यज्वभिर्नियतात्मभिः ॥ जुष्टांमुनिगणैःशांतैर्वेदयज्ञैःसदक्षिणैः ॥ यदितेश्रवणेबुद्धिर्वर्त्ततेभरतर्षभ ॥ १३ ॥ नारदेनैवमुक्तस्तुधर्मराजोयुधि ष्ठिरः ॥ प्रांजलिर्भ्रातृभिःसार्द्धंतैश्चसर्वैर्द्विजोत्तमैः ॥ १४ ॥ नारदंप्रत्युवाचेदंधर्मराजोमहामनाः ॥ सभाःकथयताःसर्वाःश्रोतुमिच्छामहेवयं ॥ १५ ॥ किंद्रव्या स्ताःसभाब्रह्मन्किंविस्ताराःकिमायताः ॥ पितामहंचकेतस्यांसभायांपर्युपासते ॥ १६ ॥ वासवंदेवराजंचयमंवैवस्वतंचके ॥ वरुणंचकुबेरंचसभायांपर्युपा सते ॥ १७ ॥ एतत्सर्वंयथान्यायंब्रह्मर्षेवदतस्तव ॥ श्रोतुमिच्छामसहिताःपरंकौतूहलंहिनः ॥ १८ ॥ एवमुक्तःपांडवेननारदःप्रत्यभाषत ॥ क्रमेणराजन्दिव्यास्ताः श्रूयंतामिहनःसभाः ॥ १९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिलोकपालसभाख्यानपर्वणियुधिष्ठिरसभाजिज्ञासायांषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥

गतक्लमांअविद्यादिक्लेशैर्वर्जितां तेनपूर्वाश्रुतत्वंज्ञायते दिव्यादिव्यैरिति दिव्यादिविभवाःरंभोर्वश्यादयःअदिव्यास्तदन्येमानुषाःपित्रादयः सयदिपितृलोककामोभवतिसंकल्पादेवास्यपितरःसमुत्तिष्ठंतितेनस पितृलोकेनसंपन्नोमहीयतइतिब्रह्मलोकेतत्सत्त्वस्यापिश्रवणात् अभिप्रेयंतेसंकल्प्यंतेइत्यभिप्रायाःविषयाः तैःविश्वरूपिणींभावकसंकल्पानुसारिनानारूपवतींमानसीमित्यर्थः ॥१२॥ जुष्टांसेवितां यदिश्रव णेबुद्धिर्वर्ततेतर्हिंकथयिष्येइतिपूर्वेणसंबंधः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ इतिसभा०नै०भा०षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

शक्रस्येति कर्मभिर्विश्वकर्मणोयत्नैर्निर्मिता शक्रेणनिर्जिताचेतिसंबंधः ॥ १ ॥ अध्यर्द्धंसार्धंआयतादीर्घा वैहायसीखेचरी ॥ २ ॥ निरातंकानिर्भया शिवाशांतजना शुभाकल्याणावहा ॥ ३ ॥ शच्याना

नारदउवाच शक्रस्यतुसभादिव्याभास्वराकर्मनिर्मिता ॥ स्वयंशक्रेणकौरव्यनिर्जितार्कसमप्रभा ॥ १ ॥ विस्तीर्णायोजनशतंशतमध्यर्द्धमायता ॥ वैहायसी कामगमापंचयोजनमुच्छ्रिता ॥ २ ॥ जराशोकक्लमापेतानिरातंकाशिवाशुभा ॥ वेश्मासनवतीरम्यादिव्यपादपशोभिता ॥ ३ ॥ तस्यांदेवेश्वरःपार्थसभायांपर मासने ॥ आस्तेशच्यामहेंद्राण्याश्रियालक्ष्म्याचभारत ॥ ४ ॥ बिभ्रद्वपुरनिर्देश्यंकिरीटीलोहितांगदः ॥ विरजोंबरश्चित्रमाल्योन्हीकीर्तिद्युतिभिःसह ॥ ५ ॥ त स्यामुपासतेनित्यंमहात्मानंशतक्रतुं ॥ मरुतःसर्वशोराजन्सर्वेचगृहमेधिनः ॥ ६ ॥ सिद्धादेवर्षयश्चैवसाध्यादेवगणास्तथा ॥ मरुत्वंतश्चसहिताभास्वंतोहेममा लिनः ॥ ७ ॥ एतेसानुचराःसर्वेदिव्यरूपाःस्वलंकृताः ॥ उपासतेमहात्मानंदेवराजमरिंदमं ॥ ८ ॥ तथादेवर्षयःसर्वेपार्थशक्रमुपासते ॥ अमलाधूतपाप्मानोदी प्यमानाइवाग्नयः ॥ ९ ॥ तेजस्विनःसोमसुतोविशोकाविगतज्वराः ॥ पराशरःपर्वतश्चतथासावर्णिगालवौ ॥ १० ॥ शंखश्चलिखितश्चैवतथागौरशिरामुनिः ॥ दुर्वासाःक्रोधनःश्येनस्तथादीर्घतमामुनिः ॥ ११ ॥ पवित्रपाणिःसावर्णिर्याज्ञवल्क्योथभालुकिः ॥ उद्दालकःश्वेतकेतुस्तांड्योभांडायनिस्तथा ॥ १२ ॥ हविष्मां श्चगरिष्ठश्चहरिश्चंद्रश्चपार्थिवः ॥ हृद्यश्चोदरशांडिल्यःपाराशर्यःकृषीबलः ॥ १३ ॥ वातस्कंधोविशाखश्चविधाताकालएवच ॥ करालदंतस्त्वष्टाचविश्वकर्मा चतुंबुरुः ॥ १४ ॥ अयोनिजायोनिजाश्चवायुभक्षाहुताशिनः ॥ ईशानंसर्वलोकस्यवज्रिणंसमुपासते ॥ १५ ॥ सहदेवःसुनीथश्चवाल्मीकश्चमहातपाः ॥ स मीकःसत्यवाक्चैवप्रचेताःसत्यसंगरः ॥ १६ ॥ मेधातिथिर्वामदेवःपुलस्त्यःपुलहःक्रतुः ॥ मरुत्तश्चमरीचिश्चस्थाणुश्चात्रमहातपाः ॥ १७ ॥ कक्षीवान्गौतमस्ता र्क्ष्यस्तथावैश्वानरोमुनिः ॥ मुनिःकालकवृक्षीयआश्राव्योथहिरण्मयः ॥ १८ ॥ संवर्त्तोदेवहव्यश्चविष्वक्सेनश्चवीर्यवान् ॥ दिव्याआपस्तथौषध्यःश्रद्धामेधास रस्वती ॥ १९ ॥ अर्थोधर्मश्चकामश्चविद्युतश्चैवपांडव ॥ जलवाहास्तथामेघावायवस्तनयित्नवः ॥ २० ॥

मतः श्रियाशोभया ॥ ४ ॥ ५ ॥ मरुतोगृहमेधिनइतिसामानाधिकरण्यं ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ सोमसुतःसोमाभिषवकर्त्तारःसोमयाजिनइतियावत् ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ अर्थः अर्थाद्यभिमानिन्योदेवताः ॥ २० ॥

ब्रह्मणोंगात्प्रसूतोग्निरंगिराइतिविश्रुतः दक्षिणाग्निर्गार्हपत्याहवनीयावितित्रयी निर्मथ्योवैद्युतःशूरःसंवर्त्तोलौकिकस्तथा जाठरोविषगःक्रव्यात्क्षेमवान्वैष्णवस्तथा दस्युमान्बलदश्चैवशांतःपुष्टोविभावसुः ज्योतिष्मान्भरतोभद्रःस्विष्टकृद्वसुमान्क्रतुः सोमश्चपितृमांश्चैवपावकाःसप्तविंशतिः ॥ २१ ॥ २२ ॥ एवंयज्ञदक्षिणादयः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ पुष्करमालिनीनामतः ॥ ॥ ३० ॥ इतिसभा०नै०भा०सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ १ ॥ तैजसीज्योतिर्मयी सौवर्णीवा भूयसीमहतीपूर्वसभातः ॥ २ ॥ सर्वतःकामरूपिणीयस्यांसर्ववस्तुसंकल्पसमकाल

प्राचीदिग्यज्ञवाहाश्चपावकाःसप्तविंशतिः ॥ अग्नीषोमौतथेंद्राग्नी मित्रश्चसवितार्यमा ॥ २१ ॥ भगोविश्वेचसाध्याश्चगुरुःशुक्रस्तथैवच ॥ विश्वावसुश्चित्रसेनःसुमनस्तरुणस्तथा ॥ २२ ॥ यज्ञाश्चदक्षिणाश्चैवंग्रहास्तोभाश्चभारत ॥ यज्ञवाहाश्चयेमंत्राःसर्वेतत्रसमासते ॥ २३ ॥ तथैवाप्सरसोराजन्गंधर्वाश्चमनोरमाः ॥ नृत्यवादित्रगीतैश्चहास्यैश्चविविधैरपि ॥ २४ ॥ रमयंतिस्मनृपतेदेवराजंशतक्रतुं ॥ स्तुतिभिर्मंगलैश्चैवस्तुवंतःकर्मभिस्तथा ॥ २५ ॥ विक्रमैश्चमहात्मानंबलवृत्रनिषूदनं ॥ ब्रह्मराजर्षयश्चैवसर्वेदेवर्षयस्तथा ॥ २६ ॥ विमानैर्विविधैर्दिव्यैर्दीप्यमानाइवाग्नयः ॥ स्रग्विणोभूषिताःसर्वेयांतिचायांतिचापरे ॥ ॥ २७ ॥ बृहस्पतिश्चशुक्रश्चनित्यमास्तांहितत्रवै ॥ एतेचान्येचबहवोमहात्मानोयतव्रताः ॥ २८ ॥ विमानैश्चंद्रसंकाशैस्सोमवत्प्रियदर्शनाः ॥ ब्रह्मणःसदृशाराजन्भृगुःसप्तर्षयस्तथा ॥ २९ ॥ एषासभामयाराजन्दृष्टापुष्करमालिनी ॥ शतक्रतोर्महाबाहोयाम्यामपिसभांशृणु ॥ ३० ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिलोकपालसभाख्यानपर्वणिइंद्रसभावर्णनंनामसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ नारदउवाच कथयिष्येसभांयाम्यांयुधिष्ठिरनिबोधतां ॥ वैवस्वतस्ययांपार्थविश्वकर्माचकारह ॥ १ ॥ तैजसीसासभाराजन्बभूवशतयोजना ॥ विस्तारायामसंपन्नाभूयसीचापिपांडव ॥ २ ॥ अर्कप्रकाशाभ्राजिष्णुःसर्वतःकामरूपिणी ॥ नातिशीतानचात्युष्णामनसश्चप्रहर्षिणी ॥ ३ ॥ नशोकोनजरातस्यांक्षुत्पिपासेनचाप्रियं ॥ नचदैन्यंक्लमोवापिप्रतिकूलंनचाप्युत ॥ ४ ॥ सर्वेकामाःस्थितास्तस्यांयेदिव्यायेचमानुषाः ॥ रसवच्चप्रभूतंचभक्ष्यंभोज्यमरिंदम ॥ ५ ॥ लेह्यंचोष्यंचपेयंचहृद्यंस्वादुमनोहरं ॥ पुण्यगंधाःस्रजस्तस्यनित्यंकामफलाद्रुमाः ॥ ६ ॥ रसवंतिचतोयानिशीतान्युष्णानिचैवहि ॥ तस्यांराजर्षयःपुण्यास्तथाब्रह्मर्षयोमलाः ॥ ७ ॥ यमंवैवस्वतंतातप्रहृष्टाःपर्युपासते ॥ ययातिर्नहुषःपूरुर्मांधातासोमकोनृगः ॥ ८ ॥

मेवसर्वात्मकंभवतीत्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥ कामाःकाम्यमानाविषयाः प्रभूतंबहुलं भक्ष्यंअपूपादि भोज्यंओदनादि ॥ ५ ॥ लेह्यंखंडशर्करादि चोष्यंइक्षुकांडादि स्रजःपरंपराः तस्यभक्ष्याद्यन्नस्य कामफलाः आम्रादेरपिपनसादिकंफलमुद्भवतिकामानुसारादित्यर्थः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ रामइति रामलक्ष्मणयोर्विष्णुशेषरूपेणस्वस्थानस्थयोरपिप्रतिमारूपेणउपासकानुग्रहार्थमत्रावस्थानंबोध्यं ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥
२१ ॥ २२ ॥ धृतराष्ट्राश्चैकशतमिति पुराणेषुप्रायेणाधिकारिणामेवकीर्त्तनात्तेषांचप्रतिकल्पंसमाननामरूपकर्मत्वादनेककल्पंधर्मसभावासिनांतेषांबहुत्वंयुक्तंसेनापत्यादिशब्दवदधिकारवाचित्वाद्धृतराष्ट्रा

त्रसदस्युश्चराजर्षिःकृतवीर्यःश्रुतश्रवाः ॥ अरिष्टनेमिःसिद्धश्चकृतवेगःकृतिर्निमिः ॥ ९ ॥ प्रतर्द्दनःशिबिर्मत्स्यःपृथुलाक्षोबृहद्रथः ॥ वार्त्तोमरुत्तःकुशिकःसांका
श्यःसांकृतिर्ध्रुवः ॥ १० ॥ चतुरश्वःसदस्योर्मिःकार्त्तवीर्यश्चपार्थिवः ॥ भरतःसुरथश्चैवसुनीथोनिशठोनलः ॥ ११ ॥ दिवोदासश्चसुमनाअंबरीषोभगीरथः ॥ व्य
श्वःसदश्वोवध्र्यश्वःपृथुवेगःपृथुश्रवाः १२ ॥ पृषदश्वोवसुमनाःक्षुपश्चसुमहाबलः ॥ रुषद्गुर्वृषसेनश्चपुरुकुत्सोध्वजीरथी ॥ १३ ॥ आर्ष्टिषेणोदिलीपश्चमहा
त्माचाप्युशीनरः ॥ औशीनरिःपुंडरीकःशर्यातिःशरभःशुचिः ॥ १४ ॥ अंगोरिष्टश्चवेनश्चदुष्यंतःसृंजयोजयः ॥ भांगासुरिःसुनीथश्चनिषधोथवहीनरः ॥ १५ ॥
करंधमोबाल्हिकश्चसुद्युम्नोबलवान्मधुः ॥ ऐलोमरुत्तश्चतथाबलवान्पृथिवीपतिः ॥ १६ ॥ कपोतरोमातृणकःसहदेवार्जुनौतथा ॥ व्यश्वःसाश्वःकृशाश्वश्चशश
बिंदुश्चपार्थिवः ॥ १७ ॥ रामोदाशरथिश्चैवलक्ष्मणोथप्रतर्दनः ॥ अलर्कःकक्षसेनश्चगयोगौराश्वएवच ॥ १८ ॥ जामदग्न्यश्चरामश्चनाभागसगरौतथा ॥ भू
रिद्युम्नोमहाश्वश्चपृथाश्वोजनकस्तथा ॥ १९ ॥ राजावैन्योवारिसेनःपुरुजिज्जनमेजयः ॥ ब्रह्मदत्तस्त्रिगर्त्तिश्चराजोपरिचरस्तथा ॥ २० ॥ इंद्रद्युम्नोभीमजानुर्गौ
रपृष्ठोनघोलयः ॥ पद्मोथमुचुकुंदश्चभूरिद्युम्नःप्रसेनजित् ॥ २१ ॥ अरिष्टनेमिःसुद्युम्नःपृथुलाश्वोऽष्टकस्तथा ॥ शतंमत्स्यानृपतयःशतंनीपाःशतंहयाः ॥ २२ ॥
धृतराष्ट्राश्चैकशतमशीतिर्जनमेजयाः ॥ शतंचब्रह्मदत्तानांवीरिणामीरिणांशतं ॥ २३ ॥ भीष्माणांद्वेशतेप्यत्रभीमानांतुतथाशतं ॥ शतंचप्रतिविंध्यानांशतंना
गाःशतंहयाः ॥ २४ ॥ पलाशानांशतंज्ञेयंशतंकाशकुशादयः ॥ शांतनुश्चैवराजेंद्रपांडुश्चैवपितातव ॥ २५ ॥ उशंगवःशतरथोदेवराजोजयद्रथः ॥ वृषदर्भश्चरा
जर्षिर्बुद्धिमान्सहमंत्रिभिः ॥ २६ ॥ अथापरेसहस्राणियेगताःशशबिंदवः ॥ इष्ट्वाश्वमेधैर्बहुभिर्महद्भिर्भूरिदक्षिणैः ॥ २७ ॥ एतेराजर्षयःपुण्याःकीर्तिमंतोबहु
श्रुताः ॥ तस्यांसभायांराजेंद्रवैवस्वतमुपासते ॥ २८ ॥ अगस्त्योथमतंगश्चकालोमृत्युस्तथैवच ॥ यज्वानश्चैवसिद्धाश्चयेचयोगशरीरिणः ॥ २९ ॥ अग्निष्वात्ता
श्चपितरःफेनपाश्चोष्मपाश्चये ॥ सुधावंतोबर्हिषदोमूर्त्तिमंतस्तथापरे ॥ ३० ॥

दिशब्दानां ॥ २३ ॥ २४ ॥ अयमेवन्यायःपलाशादियज्ञियद्रव्याद्यभिमानिदेवतासुज्ञेयइ
त्याशयवानाह पलाशानामिति ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

कालचक्रंचेति संवत्सराद्यभिमानिन्योदेवताः दुष्कृतकर्माणः विद्याविहीनकर्ममात्रनिष्ठाः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ असंबाधाअसंकीर्णा ॥ ३४ ॥३५॥ संन्यासिनःनिष्कामकर्मकर्तारः काम्यानांकर्मणां त्यागिनोवा पूर्वेषामपिआपस्तंबेनतद्यथाम्रेफलार्थेनिर्मितेछायागंधइत्यनूत्पद्येते एवंधर्मंचर्यमाणमर्थाअनूत्पद्यंतइतिआनुषंगिकफलभागित्वदर्शनात् निर्मितेरोपिते अर्थादिव्यान्नपानादयः॥३६॥३७॥३८॥

कालचक्रंचसाक्षाच्चभगवान्हव्यवाहनः॥ नरादुष्कृतकर्माणोदक्षिणायनमृत्यवः॥ ३१ ॥ कालस्यनयनेयुक्तायमस्यपुरुषाश्चये ॥ तस्यांशिंशपपालाशास्तथाकाशकुशादयः॥ ३२ ॥ उपासतेधर्मराजंमूर्तिमंतोजनाधिप॥ एतेचान्येचबहवःपितृराजसभासदः॥ नशक्याःपरिसंख्यातुंनामभिःकर्मभिस्तथा॥ ३३॥ असंबाधाहिसापार्थरम्याकामगमासभा ॥ दीर्घकालंतपस्तप्त्वानिर्मिताविश्वकर्मणा ॥ ३४ ॥ ज्वलंतीभासमानाचतेजसास्वेनभारत ॥ तामुग्रतपसोयांति सुव्रताःसत्यवादिनः॥ ३५॥ शांताःसंन्यासिनःशुद्धाःपूताःपुण्येनकर्मणा॥ सर्वेभास्वरदेहाश्चसर्वेचविरजोंबराः ॥ ३६ ॥ चित्रांगदाश्चित्रमाल्याःसर्वेज्वलितकुंडलाः॥ सुकृतैःकर्मभिःपुण्यैःपारिबर्हैश्चभूषिताः॥ ३७ ॥ गंधर्वाश्चमहात्मानःसंघशश्चाप्सरोगणाः ॥ वादित्रंनृत्यगीतंचहास्यंलास्यंचसर्वशः ॥ ३८ ॥ पुण्याश्चगंधाःशब्दाश्चतस्यांपार्थसमंततः॥ दिव्यानिचैवमाल्यानिउपतिष्ठंतिनित्यशः॥ ३९॥ शतंशतसहस्राणिधर्मिणांतंप्रजेश्वरं॥उपासतेमहात्मानंरूपयुक्तामनस्विनः॥ ४०॥ ईदृशीसासभाराजन्पितृराज्ञोमहात्मनः ॥ वरुणस्यापिवक्ष्यामिसभांपुष्करमालिनीं ॥४१॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिलोकपालसभाख्यानपर्वणियमसभावर्णनंनामाष्टमोऽध्यायः॥८॥ ॥७॥ ॥७॥ नारदउवाच युधिष्ठिरसभादिव्यावरुणस्यामितप्रभा॥ प्रमाणेनयथायाम्याशुभप्राकारतोरणा॥१॥ अंतःसलिलमास्थायविहिताविश्वकर्मणा॥दिव्यैरत्नमयैर्वृक्षैःफलपुष्पप्रदैर्युताः॥२॥ नीलपीतैःसिताःश्यामैःसितैर्लोहितकैरपि॥ अवतानैस्तथागुल्मैर्मंजरीजालधारिभिः॥ ३ ॥ तथाशकुनयस्तस्यांविचित्रामधुरस्वराः॥ अनिर्देश्यावपुष्मंतःशतशोथसहस्रशः ॥ ४ ॥ सासभासुखसंस्पर्शानशीतानचघर्मदा॥ वेश्मासनवतीरम्यासितावरुणपालिता॥ ५॥ यस्यामास्तेसवरुणोवारुण्याचसमन्वितः ॥ दिव्यरत्नांबरधरोदिव्याभरणभूषितः ॥ ६॥ स्रग्विणोदिव्यगंधाश्चदिव्यगंधानुलेपनाः॥ आदित्यास्तत्रवरुणंजलेश्वरमुपासते॥ ७॥ वासुकिस्तक्षकश्चैवनागश्चैरावतस्तथा॥ कृष्णश्चलोहितश्चैवपद्मश्चित्रश्चवीर्यवान्॥ ८॥ कंबलाश्वतरौनागौधृतराष्ट्रबलाहकौ॥ मणिमान्कुंडधारश्चकर्कोटकधनंजयौ॥ ९॥

॥३९॥४०॥ पुष्करैर्मूर्तिमद्भिस्तीर्थविशेषैःमालिनींशोभिनीं ॥४१॥ इतिसभा०नै०भा०भावदीपेअष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥७॥ ॥१॥ दिव्यैरिति तस्यामित्युत्तरश्लोकादपकृष्यते ॥ २ ॥ अवतानैर्वितानवद्वृक्षस्वरूपाच्छादकैःलताप्रतानैःसिताःबद्धाःप्रदेशाइतिशेषः ॥३॥ वपुष्मंतःप्रशस्तदेहाः ॥४॥५॥ वारुण्यावरुणान्यामाधव्यावा ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ संपतता समागच्छता ॥ ३० ॥ इति० सभा० नैलकंठीये भारतभा

पाणिमान्कुंडधारश्चबलवान्पृथिवीपते॥ प्रन्हादोमूषिकादश्चतथैवजनमेजयः॥ १०॥ पताकिनोमंडलिनःफणवंतश्चसर्वशः॥ एतेचान्येचबहवःसर्पास्तस्यां युधिष्ठिर ॥ उपासतेमहात्मानंवरुणंविगतक्लमाः॥ ११ ॥ बलिर्वैरोचनोराजानरकःपृथिवींजयः॥ संन्हादोविप्रचित्तिश्चकालखंजाश्चदानवाः॥ १२ ॥ सुहनु र्दुर्मुखःशंखःसुमनाःसुमतिस्ततः॥ घटोदरोमहापार्श्वःक्रथनःपिठरस्तथा॥ १३ विश्वरूपःस्वरूपश्चविरूपोथमहाशिराः॥ दशग्रीवश्चवालीचमेघवासादशाव रः॥ १४॥ टिट्टिभोविटभूतश्चसंन्हादश्चेंद्रतापनः॥ दैत्यदानवसंघाश्चसर्वेरुचिरकुंडलाः॥ १५ ॥ स्रग्विणोमौलिनश्चैवतथादिव्यपरिच्छदाः ॥ सर्वेलब्धवराः शूराःसर्वेविगतमृत्यवः॥ १६॥ तेतस्यांवरुणंदेवंधर्मपाशधरंसदा ॥ उपासतेमहात्मानंसर्वेसुचरितव्रताः ॥ १७॥ तथासमुद्राश्चत्वारोनदीभागीरथीचसा॥ कालिंदीविदिशावेणानर्मदावेगवाहिनी॥ १८॥ विपाशाचशतद्रुश्चचंद्रभागासरस्वती॥ इरावतीवितस्ताचसिंधुर्देवनदीतथा ॥ १९ ॥ गोदावरीकृष्णवेणा कावेरीचसरिद्वरा॥ किंपुनाचविशल्याचतथावैतरणीनदी॥ २० ॥ तृतीयाज्येष्ठिलाचैवशोणश्चापिमहानदः॥ चर्मण्वतीतथाचैवपर्णाशाचमहानदी॥ २१॥ सरयूर्वारवत्याथलांगलीचसरिद्वरा॥ करतोयातथात्रेयीलौहित्यश्चमहानदः॥ २२॥ लंघतीगोमतीचैवसंध्यात्रिस्रोतसीतथा ॥ एताश्चान्याश्चराजेंद्रसुतीर्था लोकविश्रुताः॥ २३॥ सरितःसर्वतश्चान्यास्तीर्थानिचसरांसिच॥ कूपाश्चसप्रस्रवणादेहवंतोयुधिष्ठिर ॥ २४॥ पल्वलानितडागानिदेहवंत्यथभारत ॥ दिश स्तथामहीचैवतथासर्वेमहीधराः॥ २५॥ उपासतेमहात्मानंसर्वेजलचरास्तथा॥ गीतवादित्रवंतश्चगंधर्वाप्सरसांगणाः॥ २६ ॥ स्तुवंतोवरुणंतस्यांसर्वएवस मासते॥ महीधरारत्नवंतोरसायेचप्रतिष्ठिताः॥ २७॥ कथयंतःसुमधुराःकथास्तत्रसमासते॥ वारुणश्चतथामंत्रीसुनाभःपर्युपासते ॥ २८॥ पुत्रपौत्रैःपरिवृतो गोनाम्नापुष्करेणच॥ सर्वेविग्रहवंतस्तेतमीश्वरमुपासते॥ २९॥ एषामयासंपततावारुणीभरतर्षभ॥ दृष्टपूर्वासभारम्याकुबेरस्यसभांशृणु॥ ३०॥ इ० म० भा० प० लोकपालसभाख्यानपर्वणिवरुणसभावर्णनेनवमोऽध्यायः॥ ९॥ ॥ ७॥ नारदउवाच सभावैश्रवणीराजन्शतयोजनमायता॥ विस्तीर्णासप्त तिश्चैवयोजनानिसितप्रभा॥ १॥ तपसानिर्जिताराजन्स्वयंवैश्रवणेनसा॥ शशिप्रभाप्रावरणाकैलासशिखरोपमा॥ २॥ गुह्यकैरुह्यमानासाखेविषक्तेवशो भते॥ दिव्याहेममयैरुच्चैःप्रासादैरुपशोभिता॥ ३॥ वदीपेनवमोऽध्यायः॥ ९॥ ॥ ७॥ सभेति॥ १॥ शशिप्रभाप्रावरणा शशिप्रभामपिधावल्येनतिरस्करोतीत्यर्थः॥ २॥ विषक्तालग्ना ॥ ३॥

॥ ४ ॥ रंगैरितिच्छेदः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ मनोह्रदयसंह्वादीतिपाठे मनश्चित्तं ह्रदयंकदंबगोलकाकृतिर्मांसखंडः ॥ ८ ॥ दिव्यतानैःरम्यैस्तानैर्गीतशास्त्रप्रसिद्धैरेकोनपंचाशत्संख्यैः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

महारत्नवतीचित्रादिव्यगंधामनोरमा ॥ सिताभ्रशिखराकाराप्लवमानेवदृश्यते ॥ ४ ॥ दिव्याहेममयैरंगैर्विद्युद्भिरिवचित्रिता ॥ तस्यांवैश्रवणोराजाविचित्राभरणांबरः ॥ ५ ॥ स्त्रीसहस्रैर्वृतःश्रीमानास्तेज्वलितकुंडलः ॥ दिवाकरनिभेपुण्येदिव्यास्तरणसंवृते ॥ दिव्यपादोपधानेचनिषण्णःपरमासने ॥ ६ ॥ मंदाराणामुदाराणांवनानिपरिलोडयन् ॥ सौगंधिकवनानांचगंधंगंधवहोवहन् ॥ ७ ॥ नलिन्याश्चालकाख्यायानंदनस्यवनस्यच ॥ शीतोहृदयसंह्वादीवायुस्तमुपसेवते ॥ ८ ॥ तत्रदेवाःसगंधर्वागणैरप्सरसांवृताः ॥ दिव्यतानैर्महाराजगायंतिस्मसभागताः ॥ ९ ॥ मिश्रकेशीचरंभाचचित्रसेनाशुचिस्मिता ॥ चारुनेत्राघृताचीचमेनकापुंजिकस्थला ॥ १० ॥ विश्वाचीसहजन्याचप्रम्लोचाउर्वशीइरा ॥ ११ ॥ वर्गाचसौरभेयीचसमीचीबुद्बुदालता ॥ एताःसहस्रशश्चान्यानृत्यगीतविशारदाः ॥ १२ ॥ उपतिष्ठंतिधनदंगंधर्वाप्सरसांगणाः ॥ अनिशंदिव्यवादित्रैर्नृत्यगीतैश्चसासभा ॥ १३ ॥ अशून्यारुचिराभातिगंधर्वाप्सरसांगणैः ॥ किन्नरानामगंधर्वानरानामतथापरे ॥ १४ ॥ मणिभद्रोथधनदःश्वेतभद्रश्चगुह्यकः ॥ कशेरकोगंडकंडूःप्रद्योतश्चमहाबलः ॥ १५ ॥ कुस्तुंबरुःपिशाचश्चगजकर्णोविशालकः ॥ वराहकर्णस्ताम्रौष्ठःफलकक्षःफलोदकः ॥ १६ ॥ हंसचूडःशिखावर्त्तोहेमनेत्रोविभीषणः ॥ पुष्पाननःपिंगलकःशोणितोदःप्रवालकः ॥ १७ ॥ वृक्षवास्यनिकेतश्चचीरवासाश्चभारत ॥ एतेचान्येचबहवोयक्षाःशतसहस्रशः ॥ १८ ॥ सदाभगवतीलक्ष्मीस्तत्रैवनलकूबरः ॥ अहंचबहुशस्तस्यांभवंत्यन्येचमद्विधाः ॥ १९ ॥ ब्रह्मर्षयोभवंत्यत्रतथादेवर्षयोपरे ॥ क्रव्यादाश्चतथैवान्येगंधर्वाश्चमहाबलाः ॥ २० ॥ उपासतेमहात्मानंतस्यांधनदमीश्वरं ॥ भगवान्भूतसंघैश्चवृतःशतसहस्रशः ॥ २१ ॥ उमापतिःपशुपतिःशूलभृद्भगनेत्रहा ॥ त्र्यंबकोराजशार्दूलदेवीचविगतक्लमा ॥ २२ ॥ वामनैर्विकटैःकुब्जैःक्षतजाक्षैर्महारवैः ॥ मेदोमांसाशनैरुग्रैरुग्रधन्वामहाबलः ॥ २३ ॥ नानाप्रहरणैरुग्रैर्वातैरिवमहाजवैः ॥ वृतःसखायमन्वास्तेसदैवधनदंनृप ॥ २४ ॥ प्रहृष्टाःशतशश्चान्येबहुशःसपरिच्छदाः ॥ गंधर्वाणांचपतयोविश्वावसुर्हहाहुहूः ॥ २५ ॥ तुंबुरुःपर्वतश्चैवशैलूषश्चतथापरः ॥ चित्रसेनश्चगीतज्ञस्तथाचित्ररथोपिच ॥ २६ ॥ एतेचान्येचगंधर्वाधनेश्वरमुपासते ॥ विद्याधराधिपश्चैवचक्रधर्मासहानुजैः ॥ २७ ॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ आस्तेइत्यादृत्त्यायोजनीयं यदाभवःकदाचित्कुबेरसभामध्यास्तेतदाकुबेरोपिभवादनुज्ञांप्राप्यतन्निकटेआस्तेउपविशति ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ इति० म० भा० नैलकंठीयेभारतभावदीपेदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥९॥ ॥ ९॥ पितामहेति ॥ १ ॥ देवयुगेकृतयुगे ॥ २ ॥ ३ ॥ मानसीमित्यनेनभौतिकत्वव्यावृत्तिः तथा हि आतिवाहिकएवायंत्वादृशैश्चित्तदेहकः आधिभौतिकयाबुद्ध्यागृहीतश्चिरभावनादितिवासिष्ठोक्तरीत्याप्रपंचस्यत्रैविध्यंदृश्यते तत्रायंस्थूलभूतमयआधिभौतिकः सूक्ष्मभूतमयआतिवाहिकःसएव अति

उपाचरतितत्रस्मधनानामीश्वरंप्रभुं ॥ किन्नराःशतशस्तत्रधनानामीश्वरंप्रभुं ॥ २८ ॥ आसतेचापिराजानोभगदत्तपुरोगमाः ॥ द्रुमःकिंपुरुषेशश्चउपास्तेध नदेश्वरं ॥ २९ ॥ राक्षसाधिपतिश्चैवमहेंद्रोगंधमादनः ॥ सहयक्षैःसगंधर्वैःसहसर्वैर्निशाचरैः ॥ ३० ॥ बिभीषणश्चधर्मिष्ठउपास्तेभ्रातरंप्रभुं ॥ हिमवान्पारिया त्रश्चविंध्यकैलासमंदराः ॥ ३१ ॥ मलयोदर्दुरश्चैवमहेंद्रोगंधमादनः ॥ इंद्रकीलःसुनाभश्चतथादिव्यौचपर्वतौ ॥ ३२ ॥ एतेचान्येचबहवःसर्वेमेरुपुरोगमाः ॥ उपासतेमहात्मानंधनानामीश्वरंप्रभुं ॥ ३३ ॥ नंदीश्वरश्चभगवान्महाकालस्तथैवच ॥ शंकुकर्णमुखाःसर्वेदिव्याःपारिषदास्तथा ॥ ३४ ॥ काष्ठःकुटीमुखोदं तीविजयश्चतपोधिकः ॥ श्वेतश्चवृषभस्तत्रनर्दन्नास्तेमहाबलः ॥ ३५ ॥ धनदंराक्षसाश्चान्येपिशाचाश्चउपासते ॥ पारिषदैःपरिवृतमुपायांतंमहेश्वरं ॥ ३६ ॥ सदाहिदेवदेवेशंशिवंत्रैलोक्यभावनं ॥ प्रणम्यमूर्ध्नापौलस्त्योबहुरूपमुमापतिं ॥ ३७ ॥ ततोभ्यनुज्ञांसंप्राप्यमहादेवाद्धनेश्वरः ॥ आस्तेकदाचिद्भगवान्भवोध नपतेःसखा ॥ ३८ ॥ निधिप्रवरमुख्यौचशंखपद्मौधनेश्वरौ ॥ सर्वान्निधीन्प्रगृह्याथउपास्तांवैधनेश्वरं ॥ ३९ ॥ सासभातादृशीरम्यामयादृष्टांतरिक्षगा ॥ पि तामहसभांराजन्कीर्त्तयिष्येनिबोधतां ॥ ४० ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिलोकपालसभाख्यानपर्वणिधनदसभावर्णनंनामदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥९॥ नारदउवाच पितामहसभांतातकथ्यमानांनिबोधमे ॥ शक्यतेयाननिर्देष्टुमेवंरूपेतिभारत ॥ १ ॥ पुरादेवयुगेराजन्नादित्योभगवान्दिवः ॥ आ गच्छन्मानुषंलोकंदिदृक्षुर्विगतक्लमः ॥ २ ॥ चरन्मानुषरूपेणसभांदृष्ट्वास्वयंभुवः ॥ सतामकथयन्मह्यंदृष्ट्वातत्त्वेनपांडव ॥ ३ ॥ अप्रमेयांसभांदिव्यांमानसींभर तर्षभ ॥ अनिर्देश्यांप्रभावेणसर्वभूतमनोरमां ॥ ४ ॥

अत्यंतंकार्याकारंवोढुंसमर्थोतिवाहीसूक्ष्मभूतसंघस्तेननिर्वृत्तइतियोगात् अतएवतत्रइंद्रादिलोकरूपेस्वर्गे यन्नदुःखेनसंभिन्नंनच यस्तमनंतरं अभिलाषोपनीतंचतत्सुखंस्वःपदास्पदमितिस्वर्गपदनिर्वचनंसंगच्छते संभिन्नंमिश्रं यस्तंभोगोत्तरपापावहं अभिलाषःसंकल्पः तत्राप्याधिभौतिकस्यतत्त्वंआतिवाहिकः रज्जुरिवभुजंगस्य अस्या पितत्त्वंचित्तमेव तदिदमुक्तंचित्तदेहकइति तादृशीचप्रजापतिसभाऽतोमानसत्वंतत्रयुक्तं ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ ६ ॥ औषधैःज्योतिष्मत्यादिभिःकल्पोक्तप्रकारेणसाधितैः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ब्रह्मव्रतंहार्दब्रह्मोपासनं ॥ ९ ॥ ततःसइति सूर्यद्वारेणतेविरजाः प्रयांतीतिब्रह्मसभाप्रवेशेधिदेवंप्रत्यक्षसूर्यस्यैवद्वारत्वं अध्यात्मंतुइडाख्यसूर्यनाडीद्वारा ॥ १० ॥ एवमिति मानसत्वादेवरज्जूरगवत्सत्यसतीवेतिनिर्वक्तुंनशक्या क्षणेनेति रज्जुर्यथाभावकबुद्ध्यनुरोधात्स्रक्सर्पदंडधारादिरूपातथेयमपिवैकुंठकैलासादिरूपेणभातीत्यर्थः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ स्तंभैरिति यतोनक्षरानापक्षयवतीअतःशाश्वतीनित्या एतत्सत्यंब्रह्मपुरमितिश्रुतेः ॥ १४॥ १५ ॥ अतिचंद्रमिति स्वयमित्यव्ययं स्वयमहंकरोमिस्वयंत्वंकरोषिसस्वयंकृतवा

श्रुत्वागुणानहंतस्याःसभायाःपांडवर्षभ ॥ दर्शनेप्सुस्तथाराजन्नादित्यमिदमब्रुवं ॥५॥ भगवन्द्रष्टुमिच्छामिपितामहसभांशुभां ॥ येनवातपसाशक्याकर्मणावापिगोपते ॥ ६ ॥ औषधैर्वातथायुक्तैरुत्तमापापनाशिनी ॥ तन्ममाचक्ष्वभगवन्पश्येयंतांसभांयथा ॥ ७॥ सतन्ममवचःश्रुत्वासहस्रांशुर्दिवाकरः॥ प्रोवाचभरतश्रेष्ठव्रतंवर्षसहस्रिकं ॥ ८ ॥ ब्रह्मव्रतमुपास्स्वत्वंप्रयतेनांतरात्मना ॥ ततोहंहिमवत्पृष्ठेसमारब्धोमहाव्रतं ॥ ९ ॥ ततःसभगवान्सूर्योमामुपादायवीर्यवान् ॥ आगच्छत्तांसभांब्राह्मींविपाप्माविगतक्लमः ॥ १० ॥ एवंरूपेतिसाशक्यानिर्देष्टुंनराधिप ॥ क्षणेनहिबिभर्त्यन्यदनिर्देश्यंवपुस्तथा ॥ ११ ॥ नवेदपरिमाणंवासंस्थानंचापिभारत ॥ नचरूपंमयातादृक्दृष्टपूर्वंकदाचन ॥ १२ ॥ सुसुखासासदाराजन्नशीतानचघर्मदा ॥ नक्षुत्पिपासेनग्लानिंप्राप्यतांप्राप्नुवंत्युत ॥ १३ ॥ नानारूपैरिवकृतामणिभिःसासुभास्वरैः ॥ स्तंभैर्नचधृतासातुशाश्वतीनचसाक्षरा ॥ १४ ॥ दिव्यैर्नानाविधैर्भावैर्भासद्भिरमितप्रभैः ॥ ॥ १५ ॥ अतिचंद्रंचसूर्यंचशिखिनंचस्वयंप्रभा ॥ दीप्यतेनाकपृष्ठस्थाभर्त्सयंतीवभास्करं ॥ १६ ॥ तस्यांसभगवानास्तेविदधद्देवमायया ॥ स्वयमेकोनिशंराजन्सर्वलोकपितामहः ॥ १७॥ उपतिष्ठंतिचाप्येनंप्रजानांपतयःप्रभुं ॥ दक्षःप्रचेताःपुलहोमरीचिःकश्यपःप्रभुः ॥ १८ ॥ भृगुरत्रिर्वसिष्ठश्चगौतमोथतथांगिराः ॥ पुलस्त्यश्चक्रतुश्चैवप्रह्लादःकर्दमस्तथा ॥ १९ ॥

नित्यादिप्रयोगादव्याकृतप्रत्यगात्मवाचकं सएवप्रभाप्रकाशकंज्योतिर्यस्यांसास्वयंप्रभा जागरेहिसूर्यादीनांघटादिप्रकाशकत्वंदृष्टंतदात्मनएवेतिसाधयितुंसूर्याद्यभावकालेस्वप्नंप्रकृत्यात्रायंपुरुषःस्वयंज्योतिरितिश्रुत्यासाटोपमुक्तं ॥ १६ ॥ तस्यामिति सःमहत्तत्त्वाभिमानीसूक्ष्ममनआख्यः यंप्रकृत्यस्मर्यतेमनोमहान्मतिर्ब्रह्मापूर्बुद्धिःख्यातिरीश्वरः प्रज्ञासंवित्चितिश्चैवस्मृतिश्चपरिपठ्यतइति अतएवभगवान्सर्वैश्वर्यवान् देवमाययास्वाविद्यया विदधल्लोकानितिशेषः विदधद्देवमानुषानितिपाठेपिस्वाविद्ययेत्यध्याहार्यं एकोनिशं सत्स्वपिस्वसृष्टेषुपदार्थेषुऐंद्रजालिकवदेकएवेत्यर्थः ॥ १७ ॥ एकस्यैवविद्यैकव्यंग्यंसार्वात्म्यं अहंमनुरभवंसूर्यश्चेत्यादिश्रुतिप्रसिद्धंप्रपंचयति उपतिष्ठंतीत्यादिनाऽध्यायशेषेण ॥ १८ ॥ १९ ॥

॥ २० ॥ यच्चान्यत्कालादृष्टादि ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ सप्तचैवान्येइति सप्तविंशतिर्नक्षत्राणीत्येके अन्येतुविंशतिर्गंधर्वाप्सरसांगणाःसप्तचान्येगंधर्वामुख्याः तेच हंसोहहाहूहूर्विश्वावसुर्वररुचिस्तथा वृषणस्तुंबुरुश्चैवगंधर्वाःसप्तकीर्त्तिताइति ॥ २८ ॥ २९ ॥ मंत्रःसामगानाश्रयभूतोऽग्नआयाहीत्यादिः रथंतरंसामविशेषः हरिमान्वसुमानितिकर्मविशेषयोरिंद्रनामनी साधिराजानःसें

अथर्वांगिरसश्चैववालखिल्यामरीचिपाः ॥ मनोंतरिक्षंविद्याश्ववायुस्तेजोजलंमही ॥ २० ॥ शब्दस्पर्शौतथारूपंरसोगंधश्चभारत ॥ प्रकृतिश्चविकारश्चयच्चान्यत्कारणंभुवः ॥ २१ ॥ अगस्त्यश्चमहातेजामार्कंडेयश्चवीर्यवान् ॥ जमदग्निर्भरद्वाजःसंवर्त्तश्च्यवनस्तथा ॥ २२ ॥ दुर्वासाश्चमहाभागऋष्यशृंगश्चधार्मिकः ॥ सनत्कुमारोभगवान्योगाचार्योमहातपाः ॥ २३ ॥ असितोदेवलश्चैवजैगीषव्यश्चतत्त्ववित् ॥ ऋषभोजितशत्रुश्चमहावीर्यस्तथामणिः ॥ २४ ॥ आयुर्वेदस्तथाष्टांगोदेहवांस्तत्रभारत ॥ चंद्रमाःसहनक्षत्रैरादित्यश्चगभस्तिमान् ॥ २५ ॥ वायवःक्रतवश्चैवसंकल्पःप्राणएवच ॥ मूर्तिमंतोमहात्मानोमहाव्रतपरायणाः ॥ ॥ २६ ॥ एतेचान्येचबहवोब्रह्माणंसमुपस्थिताः ॥ अर्थोधर्मश्चकामश्चहर्षोद्वेषस्तपोदमः ॥ २७ ॥ आयांतितस्यांसहितागंधर्वाप्सरसांगणाः ॥ विंशतिःसप्तचैवान्येलोकपालाश्चसर्वशः ॥ २८ ॥ शुक्रोबृहस्पतिश्चैवबुधोंगारकएवच ॥ शनैश्चरश्चराहुश्चग्रहाःसर्वेतथैवच ॥ २९ ॥ मंत्रोरथंतरंचैवहरिमान्वसुमानपि ॥ आदित्याःसाधिराजानोनामद्वंद्वैरुदाहृताः ॥ ३० ॥ मरुतोविश्वकर्माचवसवश्चैवभारत ॥ तथापितृगणाःसर्वेसर्वाणिचहवींष्यथ ॥ ३१ ॥ ऋग्वेदःसामवेदश्चयजुर्वेदश्चपांडव ॥ अथर्ववेदश्चतथासर्वशास्त्राणिचैवह ॥ ३२ ॥ इतिहासोपवेदाश्चवेदांगानिचसर्वशः ॥ ग्रहायज्ञाश्चसोमश्चदेवताश्चापिसर्वशः ॥ ३३ ॥ सावित्रीदुर्गतरणीवाणीसप्तविधातथा ॥ मेधाधृतिःश्रुतिश्चैवप्रज्ञाबुद्धिर्यशःक्षमा ॥ ३४ ॥ सामानिस्तुतिशस्त्राणिगाथाश्चविविधास्तथा ॥ भाष्याणितर्कयुक्तानिदेहवंतिविशांपते ॥ ३५ ॥ नाटकाविविधाःकाव्याःकथाख्यायिककारिकाः ॥ तत्रतिष्ठंतितेपुण्यायेचान्येगुरुपूजकाः ॥ ३६ ॥ क्षणालवामुहूर्त्ताश्चदिवारात्रिस्तथैवच ॥ अर्धमासाश्चमासाश्चऋतवःषट्चभारत ॥ ३७ ॥

द्राः नामद्वंद्वैःअग्नीषोमेंद्राग्न्यादिभिः ॥ ३० ॥ हवींषिव्रीहिपश्वादिजीवाः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ उपवेदाः आयुर्वेदोधनुर्वेदोगांधर्वश्चार्थशास्त्रकमिति अंगानिशिक्षादीनि ॥ ३३ ॥ दुर्गतरणीवाणीप्रणवः साचसप्तविधा अकारउकारोमकारःअर्धमात्रानादःबिंदुःशक्तिरितिसप्तप्रकाराः शांतरूपाधिष्ठानप्रापकाइत्यर्थः संस्कृतप्राकृतपैशाच्यपभ्रंशललितमागधगद्यरूपाइत्यन्ये ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

संवत्सराःषष्टिःप्रभवादयः तेचपंचपंचएकैकंयुगं चतुर्विधः मानुषोऽहोरात्रःषष्टिघटिकाभिः पैत्रोमासेन दैवोवत्सरेण ब्राह्मःकल्पेनेति कालचक्रंद्वादशराश्यात्मकं ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥४१॥४२ ॥४३॥ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ वैराजाःविराट्प्रभवाः सप्तपितृगणाअग्निष्वात्तादयः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ महादेवईश्वरोपिसहोमोब्रह्मविद्यासहितस्तत्रैवांतर्भूतः ॥५१ ॥ नारायणश्वविद्याप्राप्यःशुद्ध

संवत्सराःपंचयुगमहोरात्रश्चतुर्विधः॥ कालचक्रंचतद्दिव्यंनित्यमक्षयमव्ययं ॥ ३८॥ धर्मचक्रंतथाचापिनित्यमास्तेयुधिष्ठिर॥ अदितिर्दितिर्दनुश्चैवसुरसा विनताइरा॥ ३९॥ कालिकासुरभीदेवीसरमाचाथगौतमी॥ ४०॥ प्रभाकद्रूश्चवैदेव्यौदेवतानांचमातरः॥ रुद्राणीश्रीश्चलक्ष्मीश्चभद्राषष्ठीतथापरा॥ ४१॥ पृथिवीगांगतादेवीह्रीःस्वाहाकीर्त्तिरेवच॥ सुरादेवीशचीचैवतथापुष्टिररुंधती॥४२॥ संवृत्तिराशानियतिःसृष्टिर्देवीरतिस्तथा॥एताश्चान्याश्चवैदेव्यउपतस्थुः प्रजापतिं॥ ४३॥ आदित्यावसवोरुद्रामरुतश्चाश्विनावपि॥ विश्वेदेवाश्चसाध्याश्चपितरश्चमनोजवाः॥ ४४॥ पितॄणांचगणान्विद्धिसप्तैवपुरुषर्षभ॥ मूर्त्ति मंतोवैचत्वारस्त्रयश्चापिशरीरिणः॥४५॥ वैराजाश्चमहाभागाअग्निष्वात्ताश्चभारत॥ गार्हपत्यानाकचराःपितरोलोकविश्रुताः॥४६॥ सोमपाएकशृंगाश्चचतु र्वेदाःकलास्तथा॥ एतेचतुर्षुवर्णेषुपूज्यंतेपितरोनृप॥ ४७॥ एतैराप्यायितैःपूर्वंसोमश्चाप्याय्यतेपुनः॥ तएतेपितरःसर्वेप्रजापतिमुपस्थिताः॥ ४८॥ उपासते चसंहृष्टाब्रह्माणममितौजसं॥ राक्षसांश्चपिशाचाश्चदानवागुह्यकास्तथा॥४९॥ नागाःसुपर्णाःपशवःपितामहमुपासते॥ स्थावराजंगमाश्चैवमहाभूतास्तथा परे॥ ५०॥ पुरंदरश्चदेवेंद्रोवरुणोधनदोयमः॥ महादेवःसहोमोत्रसदागच्छतिसर्वशः॥ ५१॥ महासेनश्चराजेंद्रसदोपास्तेपितामहं॥ देवोनारायणस्तस्यांत थादेवर्षयश्चये॥ ५२॥ ऋषयोवालखिल्याश्चयोनिजाऽयोनिजास्तथा॥ यच्चकिंचित्त्रिलोकेस्मिन्दृश्यतेस्थाणुजंगमं॥ सर्वंतस्यांमयादृष्टमितिविद्धिनराधिप ॥५३॥ अष्टाशीतिसहस्राणिऋषीणामूर्ध्वरेतसां॥ प्रजावतांचपंचाशदृषीणामपिपांडव॥ ५४॥ तेस्मतत्रयथाकामंदृष्ट्वासर्वेदिवौकसः॥ प्रणम्यशिरसात स्मैसर्वेयांतियथागमं॥ ५५॥ अतिथीनागतान्देवान्दैत्यान्नागांस्तथाद्विजान्॥ यक्षान्सुपर्णान्कालेयान्गंधर्वाप्सरसस्तथा॥५६॥ महाभागानमितधीर्ब्रह्मा लोकपितामहः॥ दयावान्सर्वभूतेषुयथार्हंप्रतिपद्यते॥५७॥ प्रतिगृह्यतुविश्वात्मास्वयंभूरमितद्युतिः॥सांत्वमानार्थसंभोगैर्युनक्तिमनुजाधिप॥५८॥ तथातैरु पयातैश्चप्रतियद्भिश्चभारत॥ आकुलासासभातातभवतिस्मसुखप्रदा॥ ५९॥

आत्मापितत्रैवप्राप्यतइत्यर्थः ॥५२॥ एकस्यापिसार्वात्म्यमुक्तंउपसं हरतियच्चेति ॥५३॥ तत्राप्यधिकारिणआह अष्टाशीतीति ॥५४॥ तेस्मतत्रेत्यादिनायत्कौषीतकीयेश्रुतंपर्यंकस्थंब्रह्मतेनसहसंवादादिकंचतदुपबृंहयति ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

ब्राह्मयाश्रियाशमोदमस्तपःशौचमित्यादिनाप्रसिद्धयाशमादिसंपत्त्या ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ इतिसभा० नैलकंठीयेभारतभावदीपेएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ९ ॥ राजसूयमुपोद्घातयति प्रायश इत्यादिना ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ सहस्रवर्षव्रतप्राप्यांब्रह्मसभामुपेक्ष्यहरिश्चंद्रप्राप्तांइंद्रसभांशक्यप्रवेशांमत्वातत्साधनंपृच्छति एकएवेति ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ यन्मांपृच्छसीत्यादेःदाशार्हनगरींप्रतीत्यंत

सर्वतेजोमयीदिव्याब्रह्मर्षिगणसेविता ॥ ब्राह्म्याश्रियादीप्यमानाशुशुभेविगतक्लमा ॥ ६० ॥ सासभाताद्दशीदृष्टामयालोकेषुदुर्लभा ॥ सभेयंराजशार्दूलमनुष्येषुयथातव ॥ ६१ ॥ एतामयादृष्टपूर्वाःसभादेवेषुभारत ॥ सभेयंमानुषेलोकेसर्वश्रेष्ठतमातव ॥ ६२ ॥ इ० म० भा० सभा० लोकपालसभाख्यानप० ब्रह्मसभावर्णनंनामएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ९ ॥ युधिष्ठिरउवाच प्रायशोराजलोकस्तेकथितोवदतांवर ॥ वैवस्वतसभायांतुयथावदसिमेप्रभो ॥ १ ॥ वरुणस्यसभायांतुनागास्तेकथिताविभो ॥ दैत्येंद्राश्चापिभूयिष्ठाःसरितःसागरास्तथा ॥ २ ॥ तथाधनपतेर्यक्षागुह्यकाराक्षसास्तथा ॥ गंधर्वाप्सरसश्चैवभगवांश्चवृषध्वजः ॥ ३ ॥ पितामहसभायांतुकथितास्तेमहर्षयः ॥ सर्वेदेवनिकायाश्चसर्वशास्त्राणिचैवह ॥ ४ ॥ शक्रस्यतुसभायांतुदेवाःसंकीर्त्तितामुने ॥ उद्देशतश्चगंधर्वाविविधाश्चमहर्षयः ॥ ५ ॥ एकएवतुराजर्षिर्हरिश्चंद्रोमहामुने ॥ कथितस्तेसभायांवैदेवेंद्रस्यमहात्मनः ॥ ६ ॥ किंकर्मतेनाचरितंतपोवानियतव्रत ॥ येनासौसहशक्रेणस्पर्द्धतेसुमहायशाः ॥ ७ ॥ पितृलोकगतश्चैवत्वयाविप्रपितामम ॥ दृष्टःपांडुर्महाभागःकथंवापिसमागतः ॥ ८ ॥ किमुक्तवांश्चभगवंस्तन्माचक्ष्वसुव्रत ॥ त्वत्तःश्रोतुंसर्वमिदंपरंकौतूहलंहिमे ॥ ९ ॥ नारदउवाच यन्मांपृच्छसिराजेंद्रहरिश्चंद्रंप्रतिप्रभो ॥ तत्तेहंसंप्रवक्ष्यामिमाहात्म्यंतस्यधीमतः ॥ १० ॥ सराजाबलवानासीत्सम्राट्सर्वमहीक्षितां ॥ तस्यसर्वेमहीपालाःशासनावनताःस्थिताः ॥ ११ ॥ तेनैकंरथमास्थायजैत्रंहेमविभूषितं ॥ शस्त्रप्रतापेनजिताद्वीपाःसप्तजनेश्वर ॥ १२ ॥ सनिर्जित्यमहींकृत्स्नांसशैलवनकाननां ॥ आजहारमहाराजराजसूयंमहाक्रतुं ॥ १३ ॥ तस्यसर्वेमहीपालाधनान्याजह्रुराज्ञया ॥ द्विजानांपरिवेष्टारस्तस्मिन्यज्ञेचतेऽभवन् ॥ १४ ॥ प्रादाच्चद्रविणंप्रीत्यायाचकानांनरेश्वरः ॥ यथोक्तवंतस्तेतस्मिंस्ततःपंचगुणाधिकं ॥ १५ ॥ अतर्पयच्चविविधैर्वसुभिर्ब्राह्मणांस्तदा ॥ प्रसर्पकालेसंप्राप्तेनानादिग्भ्यःसमागतान् ॥ १६ ॥ भक्ष्यभोज्यैश्चविविधैर्यथाकामपुरस्कृतैः ॥ रत्नौघतर्पितैस्तुष्टैर्द्विजैश्चसमुदाहृतं ॥ तेजस्वीचयशस्वीचनृपेभ्योऽभ्यधिकोऽभवत् ॥ १७ ॥

स्यपरमतात्पर्यंशक्रलोकप्रापकोराजसूयःअतियत्नसाध्यःसिद्धश्चतीव्रानर्थहेतुरतोब्रह्मसभाप्रापकमेवव्रतमनुष्ठेयमिति अवांतरतात्पर्यंतुभूभारहरणार्थंब्रह्मणाप्रेरितोनारदः सर्वसंहारहेतुंराजसूयंयुधिष्ठिरद्वाराकारयितुंयुधिष्ठिरंकृष्णंचोद्योजयतीति ॥ १० ॥ येनेष्टंराजसूयेनमंडलस्येश्वरश्चयः शास्तियश्चाज्ञयाराज्ञःससम्राडितिशब्यते ॥ ११ ॥ जंबूद्वीपःकुशद्वीपःशाकःक्रौंचश्चशाल्मलिः गोमेदःपुष्करश्चैवसप्तद्वीपाःप्रकीर्त्तिताः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ प्रसर्पोग्निविसर्जनमितिनिघंटुः ॥ १६ ॥ १७ ॥

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ त्वाहत्वामाह ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ संकल्पंकामंगंतासिगमिष्यसि ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ इति० सभा०

एतस्मात्कारणाद्राजन्हरिश्चंद्रोविराजते॥तेभ्योराजसहस्रेभ्यस्तद्विद्धिभरतर्षभ॥१८॥ समाप्यचहरिश्चंद्रोमहायज्ञंप्रतापवान्॥ अभिषिक्तश्चशुशुभेसाम्राज्ये
नराधिप॥ १९॥ येचान्येचमहीपालाराजसूयंमहाक्रतुं॥ यजंतेतेसहेंद्रेणमोदंतेभरतर्षभ॥ २०॥ येचापिनिधनंप्राप्ताःसंग्रामेष्वपलायिनः॥ तेतत्सदनमा
साद्यमोदंतेभरतर्षभ॥ २१॥ तपसायेचतीव्रेणत्यजंतीहकलेवरं॥ तेतत्स्थानंसमासाद्यश्रीमंतोभांतिनित्यशः॥ २२॥ पिताचत्वाहकौंतेयपांडुःकौरवनंदन॥
हरिश्चंद्रेश्रियंदृष्ट्वानृपतौजातविस्मयः॥ २३॥ विज्ञायमानुषंलोकमायांतंमांनराधिप॥ प्रोवाचप्रणतोभूत्वावदेथास्त्वंयुधिष्ठिरं॥ २४॥ समर्थोसिमहीं
जेतुंभ्रातरस्तेस्थितावशे॥राजसूयंक्रतुश्रेष्ठमाहरस्वेतिभारत॥ २५॥ त्वयीष्टवतिपुत्रेहंहरिश्चंद्रवदाशुवै॥ मोदिष्येबहुलाःशश्वत्समाःशक्रस्यसंसदि॥ २६॥
एवंभवतुवक्ष्येहंतवपुत्रंनराधिपं॥भूर्लोकंयदिगच्छेयमितिपांडुमथाब्रुवं॥ २७॥ तस्यत्वंपुरुषव्याघ्रसंकल्पंकुरुपांडव॥ गंतासित्वंमहेंद्रस्यपूर्वैःसहसलोकतां
॥ २८॥ बहुविघ्नश्चनृपतेक्रतुरेषस्मृतोमहान्॥ छिद्राण्यस्यतुवांछंतियज्ञघ्नाब्रह्मराक्षसाः॥ २९॥ युद्धंचक्षत्रशमनंपृथिवीक्षयकारणं॥ किंचिदेवनिमित्तंच
भवत्यत्रक्षयावहं॥ ३०॥ एतत्संचिंत्यराजेंद्रयत्क्षेमंतत्समाचर॥ अप्रमत्तोत्थितोनित्यंचातुर्वर्ण्यस्यरक्षणे॥ ३१॥ भवएधस्वमोदस्वधनैस्तर्पयचद्विजान्॥
एतत्तेविस्तरेणोक्तंयन्मांत्वंपरिपृच्छसि॥आपृच्छेत्वांगमिष्यामिदाशार्हनगरींप्रति॥ ३२॥ वैशंपायनउवाच एवमाख्यायपार्थेभ्योनारदोजनमेजय
जगामतैर्वृतोराजन्नृषिभिर्यैःसमागतः॥ ३३॥ गतेतुनारदेपार्थोभ्रातृभिःसहकौरवः॥ राजसूयंक्रतुश्रेष्ठंचिंतयामासपार्थिवः॥ ३४॥ इ० म० भा० स
भाप० लोकपालस० पांडुसंदेशकथनेद्वादशोऽध्यायः॥ १२॥समाप्तंचलोकपालसभाख्यानपर्व ॥७॥ अथराजसूयारंभपर्व वैशंपायनउवाच ऋषे
स्तद्वचनंश्रुत्वानिशश्वासयुधिष्ठिरः॥ चिंतयन्राजसूयेष्टिंनलेभेशर्मभारत॥ १॥ राजर्षीणांचतंश्रुत्वामहिमानंमहात्मनाम्॥ यज्वनांकर्मभिःपुण्यैर्लोकप्रा
प्तिंसमीक्ष्यच॥ २॥ हरिश्चंद्रंचराजर्षिंरोचमानंविशेषतः॥ यज्वानंयज्ञमाहर्तुंराजसूयमियेषसः॥ ३॥ युधिष्ठिरस्ततःसर्वानर्चयित्वासभासदः॥ प्रत्यर्चितश्च
तैःसर्वैर्यज्ञायैवमनोदधे॥ ४॥ सराजसूयंराजेंद्रकुरूणामृषभस्तदा॥ आहर्तुंप्रवणंचक्रेमनःसंचिंत्यचासकृत्॥ ५॥ भूयश्चाद्भुतवीर्यौजाधर्ममेवानुचिंतय
न्॥ किंहितंसर्वलोकानांभवेदितिमनोदधे॥ ६॥ नैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वादशोऽध्यायः॥ १२॥ ॥७॥ ॥७॥ ऋषेरिति॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥

॥ ७ ॥ दीयतामित्युवाचेतिशेषः पाठांतरेतुस्पष्टं ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ अविग्रहाःकलहशून्याः ॥ ११ ॥ वार्धुषीवृत्त्युपजीविका यज्ञसत्वानिक्रतूनांसामर्थ्यानिसद्यःपुष्कलफलप्रदत्वादिविषयाणि ॥
॥ १२ ॥ अनुकर्षंदारिद्र्यात्राजकीयद्रव्यस्यातीतवर्षस्यऋणत्वेनधारणं निष्कर्षंकरार्थंप्रजापीडनं मूर्छनंवृद्धिः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ षट्सुसंधिविग्रहादिषुयस्यप्रियादिकंकर्तुंनैगमैर्वणिग्भिःसह आ

अनुगृह्णन्प्रजाःसर्वाःसर्वधर्मभृतांवरः ॥ अविशेषेणसर्वेषांहितंचक्रेयुधिष्ठिरः ॥ ७॥ सर्वेषांदीयतांदेयंमुष्णन्कोपमदावुभौ ॥ साधुधर्मेतिधर्मेतिनान्यच्छ्रूयेतभाषितं ॥ ८ ॥ एवंगतेततस्तस्मिन्पितरीवाश्वसन्जनाः ॥ नतस्यविद्यतेद्वेष्टाततोस्याजातशत्रुता ॥ ९ ॥ परिग्रहान्नरेंद्रस्यभीमस्यपरिपालनात् ॥ शत्रूणांक्षपणाच्चैवबीभत्सोःसव्यसाचिनः ॥ १० ॥ धीमतःसहदेवस्यधर्माणामनुशासनात् ॥ वैनत्यात्सर्वतश्चैवनकुलस्यस्वभावतः ॥ अविग्रहावीतभयाःस्वकर्मनिरताःसदा ॥ ११ ॥ निकामवर्षाःस्फीताश्च आसन्जनपदास्तथा ॥ वार्धुषीयज्ञसत्वानिगोरक्षंकर्षणंवणिक् ॥ १२ ॥ विशेषात्सर्वमेवैतत्संजज्ञेराजकर्मणा ॥ अनुकर्षंचनिष्कर्षंव्याधिपावकमूर्छनं ॥ १३ ॥ सर्वमेवनतत्रासीद्धर्मनित्येयुधिष्ठिरे ॥ दस्युभ्योवंचकेभ्यश्चराज्ञःप्रतिपरस्परं ॥ १४ ॥ राजवल्लभतश्चैवनाश्रूयतमृषाकृतं ॥ प्रियंकर्तुमुपस्थातुंबलिकर्मस्वकर्मजं ॥ १५ ॥ अभिहर्तुंनृपाःषट्सुपृथक्जात्यैश्चनैगमैः ॥ ववृधे विषयस्तत्रधर्मनित्येयुधिष्ठिरे ॥ १६ ॥ कामतोप्युपयुंजानैराजसैर्लोभजैर्जनैः ॥ सर्वव्यापीसर्वगुणीसर्वसाहःससर्वराट् ॥ १७॥ यस्मिन्नधिकृतःसम्राड्भ्राजमानोमहायशाः ॥ यत्रराजन्दशदिशःपितृतोमातृतस्तथा ॥ अनुरक्ताःप्रजाआसन्नागोपालाद्द्विजातयः ॥ १८ ॥ वैशंपायनउवाच समंत्रिणःसमानाय्यभ्रातॄंश्चवदतांवरः ॥ राजसूयंप्रतितदापुनःपुनरपृच्छत ॥ १९ ॥ तेपृच्छमानाःसहितावचोर्थ्यंमंत्रिणस्तदा ॥ युधिष्ठिरंमहाप्राज्ञंयियक्षुमिदमब्रुवन् ॥ २० ॥ येनाभिषिक्तोनृपतिर्वारुणंगुणमृच्छति ॥ तेनराजाऽपितंकृत्स्नंसम्राड्गुणमभीप्सति ॥ २१ ॥ तस्यसम्राड्गुणार्हस्यभवतःकुरुनंदन ॥ राजसूयस्यसमयंमन्यंतेसुहृदस्तव ॥ २२॥ तस्ययज्ञस्यसमयःस्वाधीनःक्षत्रसंपदा ॥ साम्नाषडग्नयोयस्मिंश्चीयंतेशंसितव्रतैः ॥ २३ ॥

सन्नितिशेषः इतरेनृपाःवणिग्वत्येनकरदीकृताइत्यर्थः तत्रतस्मिन् विषयोदेशः ॥ १६ ॥ कामतोयथेष्टंउपयुंजानैःदिव्यान्नवस्त्रादिभोगंकुर्वद्भिः यतोलोभजैःविमोहोत्थैः राजसैर्वृत्तिविशेषैस्तृष्णादिभिस्तादृशैरपिववृधेवृद्धिमान्अभूत् ॥ १७ ॥ यस्मिन्विषये राजन्राज्ञि पितृतः पितृगुणैःनीतिशिक्षणादिभिः मातृतोमातृगुणैःवात्सल्यादिभिः ॥१८॥१९॥२०॥ वारुणंगुणंजलधातुजयं सम्राड्गुणंभूधातुजयं ॥२१॥२२॥ अग्नयःअग्निस्थापनार्थानिस्थंडिलानि साम्नासामवेदविहितैःमंत्रैश्चीयंतेरच्यंते ॥ २३ ॥

दर्वीति दर्वीहोमोऽग्निहोत्रादिस्तत्प्रभृतीन्सर्वान्क्रतूनिष्टिपशुसोमयागान्प्राप्नुतेव्याप्नोति तत्समुदायात्मकइत्यर्थः अभिषेकफलंसर्वजित्त्वं आत्रेयोंगमभिषिषेचतस्माद्वंगसमंतंसर्वतःपृथिवींजयन्परियायेतिश्रुतं ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ धृष्टंप्रगल्भं इष्टंआप्ततमं वरिष्ठंश्रेष्ठतमं ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ कथंभवेत् फलवतीतिशेषः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ आत्मवान्जितचित्तः ॥३३॥ विमृशकथंयज्ञःसिद्ध्ये

दर्वीहोमानुपादायसर्वान्यःप्राप्नुतेक्रतून्॥ अभिषेकंचयस्यांतेसर्वजित्तेनचोच्यते ॥ २४॥ समर्थोसिमहाबाहोसर्वेतेवशगावयं ॥ अचिरात्त्वंमहाराजराजसूयमवाप्स्यसि॥ २५॥ अविचार्यमहाराजराजसूयेमनःकुरु॥ इत्येवंसुहृदःसर्वेपृथक्चसहचाब्रुवन्॥ २६॥ सधर्म्यंपांडवस्तेषांवचःश्रुत्वाविशांपते ॥ धृष्टमिष्टंवरिष्ठंचजग्राहमनसारिहा॥ २७॥ श्रुत्वासुहृद्वचस्तच्चजानंश्चाप्यात्मनःक्षमं॥ पुनःपुनर्मनोदध्रेराजसूयायभारत ॥ २८॥ सभ्रातृभिःपुनर्धीमानृत्विग्भिश्चमहात्मभिः॥ मंत्रिभिश्चापिसहितोधर्मराजोयुधिष्ठिरः॥ धौम्यद्वैपायनाद्यैश्चमंत्रयामाससमंत्रवित्॥ २९॥ युधिष्ठिरउवाच इयंयाराजसूयस्यसम्राडर्हस्यसुक्रतोः॥ श्रद्दधानस्यवदतस्स्पृहामेसाकथंभवेत् ॥ ३०॥ वैशंपायनउवाच एवमुक्तास्तुतेतेनराज्ञाराजीवलोचन॥ इदमूचुर्वचःकालेधर्मराजंयुधिष्ठिरं॥ ३१॥ अर्हस्त्वमसिधर्मज्ञराजसूयंमहाक्रतुं॥ अथैवमुक्तेनृपतावृत्विग्भिर्ऋषिभिस्तथा ॥ ३२॥ मंत्रिणोभ्रातरश्चास्यतद्वचःप्रत्यपूजयन्॥ सतुराजामहाप्राज्ञःपुनरेवात्मनात्मवान्॥ ३३॥ भूयोविमम्रृशेपार्थोलोकानांहितकाम्यया॥ सामर्थ्ययोगंसंप्रेक्ष्यदेशकालौव्ययागमौ ॥ ३४ ॥ विमृश्यसम्यक्चधियाकुर्वन्प्राज्ञोनसीदति॥ नहियज्ञसमारंभःकेवलात्मविनिश्चयात्॥ ३५॥ भवतीतिसमाज्ञाययत्नतःकार्यमुद्वहन् ॥ सनिश्चयार्थंकार्यस्यकृष्णमेवजनार्दनं॥३६॥ सर्वलोकात्परंमत्वाजगाममनसाहरिं॥ अप्रमेयंमहाबाहुंकामाज्जातमजंनृषु ॥ ३७॥ पांडवस्तर्कयामासकर्मभिर्देवसंमतैः॥ नास्यकिंचिदविज्ञातंनास्यकिंचिदकर्मजं॥ ३८॥ नसकिंचिन्नविषहेदितिकृष्णममन्यत॥ सतुतांनैष्ठिकींबुद्धिंकृत्वापार्थोयुधिष्ठिरः ॥ ३९ ॥ गुरुवद्भूतगुरवेप्राहिणोद्दूतमंजसा ॥ शीघ्रगेनरथेनाशुसदूतःप्राप्ययादवान्॥ ४०॥

त्कथंवालोकनाशोनस्यादितिविमर्शंकृतवान् सामर्थ्यंपृथ्वींजेतुं योगंधनसंपत्तिं व्ययागमौधनस्यैव ॥ ३४ ॥ एतान्सम्यक्संख्यादिनाधियाचविमृश्य ॥३५॥३६॥ सर्वस्मात्लोक्यतइतिलोकोदृश्यंमूलाज्ञानंतस्मात्परं तमसःपरस्तादितिश्रुतेः अतएवअप्रमेयंवाङ्मनसातीतत्वात् कामात्बहुस्यांप्रजायेयेत्यादिश्रुतादीक्षणात् नतुकर्मवशत्वात्॥३७॥ देवानांसंमतैःकर्मभिःबालेनापिपूतनावधादिभिःसंमितैरितिपाठेदेवकर्मतुल्यैरित्यर्थः नास्येति सर्वज्ञःसर्वकृत्सर्वसहइतिपादत्रयार्थः ॥३८॥३९॥ भूतगुरवेपिगुरुवत्आशीर्वादसंदेशादिनायुक्तं ॥ ४० ॥

॥ ४१ ॥ ४२ ॥ भ्रात्रापितृष्वस्रजेन ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ क्षणिनंसावसरं कल्पंसमर्थं ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥७॥ ॥ ७ ॥ सर्वैरिति सर्वराजजयाद्राजसूयेधिक्रियतेराजजयश्चप्रधानमल्लनिबर्हणन्यायेनजरासंधवधेनैवजायतइत्यभिप्रेत्याह जानतइत्यादिना ॥ १ ॥ अवरजंअर्वाग्जातं यद्वा यत्पलायनपरंअवशेषितंक्षत्रंतस्मात् अवरात्नीचात्जातंनीचजं अतएवक्षत्रसंज्ञितंनतुक्षत्रकर्मयोग्यं ॥ २ ॥ तैश्चायंकुलसंकल्पःसर्वक्षत्रसमुदायेनसंकेतःकृतःयःसर्वक्षत्रजित्सःअ

द्वारकावासिनंकृष्णंद्वारवत्यांसमासदत् ॥ दर्शनाकांक्षिणंपार्थंदर्शनाकांक्षयाच्युतः ॥ ४१ ॥ इंद्रसेनेनसहितइंद्रप्रस्थमगात्तदा ॥ व्यतीत्यविविधान्देशान्त्वरावान्क्षिप्रवाहनः ॥ ४२ ॥ इंद्रप्रस्थगतंपार्थमभ्यगच्छज्जनार्दनः ॥ सगृहेपितृवद्भ्रात्राधर्मराजेनपूजितः ॥ ४३ ॥ भीमेनचततोपश्यत्स्वसारंप्रीतिमान्पितुः ॥ प्रीतःप्रीतेनसुहृदारेमेससहितस्तदा ॥ ४४ ॥ अर्जुनेनयमाभ्यांचगुरुवत्पर्युपासितः ॥ तंविश्रांतंशुभेदेशेक्षणिनंकल्पमच्युतं ॥ धर्मराजःसमागम्यज्ञापयत्स्वप्रयोजनं ॥ ४५ ॥ युधिष्ठिरउवाच प्रार्थितोराजसूयोमेनचासौकेवलेप्सया ॥ प्राप्यतेयेनतत्तेहिविदितंकृष्णसर्वशः ॥ ४६ ॥ यस्मिन्सर्वंसंभवतियश्चसर्वत्रपूज्यते ॥ यश्चसर्वेश्वरोराजाराजसूयंसविंदति ॥ ४७ ॥ तंराजसूयंसुहृदःकार्यमाहुःसमेत्यमे ॥ तत्रमेनिश्चिततमंतवकृष्णगिराभवेत् ॥ ४८ ॥ केचिद्धिसौहृदादेवनदोषंपरिचक्षते ॥ स्वार्थहेतोस्तथैवान्येप्रियमेववदंत्युत ॥ ४९ ॥ प्रियमेवपरीप्संतेकेचिदात्मनियद्धितं ॥ एवंप्रायाश्चदृश्यंतेजनवादाःप्रयोजने ॥ ५० ॥ त्वंतुहेतूनतीत्यैतान्कामक्रोधौव्युदस्यच ॥ परमंयत्क्षमंलोकेयथावद्वक्तुमर्हसि ॥ ५१ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिराजसूयारंभपर्वणिवासुदेवागमनेत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ कृष्णउवाच सर्वैर्गुणैर्महाराजराजसूयंत्वमर्हसि ॥ जानतस्त्वेवतेसर्वंकिंचिद्वक्ष्यामिभारत ॥ १ ॥ जामदग्न्येनरामेणक्षत्रंयदवशेषितं ॥ तस्मादवरजंलोकेयदिदंक्षत्रसंज्ञितं ॥ २ ॥ कृतोयंकुलसंकल्पःक्षत्रियैर्वसुधाधिप ॥ निदेशवाग्भिस्तत्तेहविदितंभरतर्षभ ॥ ३ ॥ ऐलस्येक्ष्वाकुवंशस्यप्रकृतिंपरिचक्षते ॥ राजानःश्रेणिबद्धाश्चतथान्येक्षत्रियाभुवि ॥ ४ ॥

स्माकंमध्येसम्राट्राज्ञामधिराजाभविष्यतीतिवक्ष्यमाणः निदेशवाग्भिःपूर्वपूर्वोपदेशवाक्यैः हप्रसिद्धं तत्तेविदितं निदेशभाग्भिरितिपाठेअस्वतंत्रैः क्षत्रियैरित्यर्थः ॥ ३ ॥ तत्रपूर्वंऐलःसम्राट्जातइत्याह ऐलस्येति ऐलःपुरूरवाः इक्ष्वाकुवंशस्यच मनोःइलाइक्ष्वाकुश्च तत्रइलायाःपुरूरवादयःइक्ष्वाकोर्नाभागादयश्चेतिसोमसूर्यवंशीयराजसुद्वौमुख्यौतयोःप्रकृतिंप्रजामिवप्रजांकरदत्वात् कासौप्रकृतिरित्यतआह राजानइति श्रेणिबद्धाःतंत्यादाम्नाबलीवर्दाइवआज्ञयाबद्धाः ॥ ४ ॥

वंशद्वयेप्येवंक्रमतःशतंसम्राजांकुलानिजातानीत्याह ऐलवंश्याइति ॥५॥ ययातेःवंशेइतिशेषः अद्यसंप्रति ॥६॥ इदानीमेवअभिषेचितोनरेंद्रैरितिशेषः ॥७॥८॥ मध्यमांमथुरादेशरूपांअस्मदीयांअस्मासु द्वारवतींगतेषुभुक्त्वामिथःअस्माभिःसहभेदंवैरंअमन्यत तेनसःअस्मान्सर्वश्रेष्ठान्जित्वासएवसाम्राज्यंप्राप्तइत्याह प्रभुरित्यादिना चतुर्जस्तुपरोराजेतिपाठेचतुर्जोजरासंधः द्वेमातरौपिताजराराक्षसीचेतिचतु

ऐलवंश्याश्चयेराजंस्तथैवेक्ष्वाकवोनृपाः॥ तानिचैकशतंविद्धिकुलानिभरतर्षभ॥ ५॥ ययातेस्त्वेवभोजानांविस्तरोगुणतोमहान्॥ भजतेद्यमहाराजविस्तरं सचतुर्दिशं॥ ६॥ तेषांतथैवतांलक्ष्मींसर्वक्षत्रमुपासते॥ इदानीमेववैराजन्जरासंधोमहीपतिः॥ ७॥ अभिभूयश्रियंतेषांकुलानामभिषेचितः॥ स्थितोमूर्ध्नि नरेंद्राणामोजसाक्रम्यसर्वशः॥८॥ सोवनींमध्यमांभुक्त्वामिथोभेदममन्यत॥ प्रभुर्यस्तुपरोराजायस्मिन्नेकवशेजगत्॥९॥ ससाम्राज्यंमहाराजप्राप्तोभवति योगतः॥ तंसराजाजरासंधंसंश्रित्यकिलसर्वशः॥ १०॥ राजन्सेनापतिर्जातःशिशुपालःप्रतापवान्॥ तमेवचमहाराजशिष्यवत्समुपस्थितः॥ ११॥ वक्रः करूषाधिपतिर्मायायोधीमहाबलः॥ अपरौचमहावीर्यौमहात्मानौसमाश्रितौ॥ १२॥ जरासंधंमहावीर्यंतौहंसडिंभकावुभौ॥ वक्रदंतःकरूषश्चकरभोमेघवा हनः॥ मूर्ध्नादिव्यमणिंबिभ्रद्यमद्भुतमणिंविदुः॥ १३॥ मुरुंचनरकंचैवशास्तियोयवनाधिपः॥ अपर्यंतबलोराजाप्रतीच्यांवरुणोयथा॥ १४॥ भगदत्तोमहा राजवृद्धस्तवपितुःसखा॥ सवाचाप्रणतस्तस्यकर्मणाचविशेषतः॥ १५॥ स्नेहबद्धश्चमनसापितृवद्भक्तिमांस्त्वयि॥ प्रतीच्यांदक्षिणंचांतंपृथिव्याःप्रतियोनृ पः॥ १६॥ मातुलोभवतःशूरःपुरुजित्कुंतिवर्द्धनः॥ सतेसन्नतिमानेकःस्नेहतःशत्रुसूदनः॥ १७॥ जरासंधंगतस्त्वेवपुरायोनमयाहतः॥ पुरुषोत्तमविज्ञातोयो सौचेदिषुदुर्मतिः॥ १८॥ आत्मानंप्रतिजानातिलोकेस्मिन्पुरुषोत्तमं॥ आदत्तेसततंमोहाद्यःसचिन्हंचमामकं॥ १९॥ वंगपुंड्रकिरातेषुराजाबलसमन्वितः॥ पौंड्रकोवासुदेवेतियोसौलोकेभिविश्रुतः॥ २०॥ चतुर्थभाङ्महाराजभोजइंद्रसखोबली॥ विद्याबलाद्योव्यजयत्सपांड्यक्रथकैशिकान्॥ २१॥ भ्रातायस्या कृतिःशूरोजामदग्न्यसमोभवत्॥ सभक्तोमागधंराजाभीष्मकःपरवीरहा॥ २२॥ प्रियाण्याचरतःप्रह्वान्सदासंबंधिनस्ततः॥ भजतोनभजत्यस्मानप्रियेषु व्यवस्थितः॥ २३॥ नकुलंसबलंराजन्नभ्यजानात्तथात्मनः॥ पश्यमानोयशोदीप्तंजरासंधमुपस्थितः॥ २४॥

र्भ्योजातत्वात्॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥ भगदत्तोमध्यस्थइत्याह भगेति॥१५॥१६॥ त्वत्पक्षेतुकुंतिभोजएकएवेत्याह मातुलइति॥१७॥ पौंड्रकोपिपरपक्षेएवास्तीत्याह जरेति॥१८॥१९॥२०॥ अस्मच्छ्वशुरोभीष्मकोपिपरपक्षेएवास्तीत्याह चतुर्थेति पृथिव्याश्चतुर्थांशभाक्॥२१॥२२॥२३॥ सःबलंकुलंचआत्मनोनज्ञातवान्यतोमच्छत्रुपक्षेगत्वामयाजामात्रापिसहकलहमिच्छतीतिभावः॥२४॥

॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ कुलैःमंत्रीपुरोहितश्चैवेत्यादिनाप्राक्प्रदर्शितैः ॥ ३५ ॥ नहन्यामोनहतवंतःवर्षशतैर्वर्षशततुल्यैस्त्रिभिर्वर्षैरित्यर्थः ॥ ३६ ॥

उदीच्याश्चतथाभोजाःकुलान्यष्टादशप्रभो ॥ जरासंधभयादेवप्रतीचींदिशमास्थिताः ॥ २५ ॥ शूरसेनाभद्रकाराबोधाःशाल्वाःपटच्चराः ॥ सुस्थलाश्चसुकुट्टा
श्चकुलिंदाःकुंतिभिःसह ॥ २६ ॥ शाल्वायनाश्चराजानःसोदर्यानुचरैःसह ॥ दक्षिणायेचपांचालाःपूर्वाःकुंतिषुकोशलाः ॥ २७ ॥ तथोत्तरांदिशंचापिपरित्य
ज्यभयार्दिताः ॥ मत्स्याःसन्न्यस्तपादाश्चदक्षिणांदिशमाश्रिताः ॥ २८ ॥ तथैवसर्वपांचालाजरासंधभयार्दिताः ॥ स्वराज्यंसंपरित्यज्यविद्रुताःसर्वतोदिशं ॥
॥ २९ ॥ कस्यचित्त्वथकालस्यकंसोनिर्मथ्ययादवान् ॥ बार्हद्रथसुतेदेव्यावुपागच्छद्वृथामतिः ॥ ३० ॥ अस्तिःप्राप्तिश्चनाम्नातेसहदेवानुजेऽबले ॥ बलेनतेन
स्वज्ञातीनभिभूयवृथामतिः ॥ ३१ ॥ श्रैष्ठ्यंप्राप्तःसतस्यासीदतीवापनयोमहान् ॥ भोजराजन्यवृद्धैश्चपीड्यमानैर्दुरात्मना ॥ ३२ ॥ ज्ञातित्राणमभीप्सद्भिरस्म
त्संभावनाकृता ॥ दत्वाक्रूरायसुतनुंतामाहुकसुतांतदा ॥ ३३ ॥ संकर्षणद्वितीयेनज्ञातिकार्यंमयाकृतं ॥ हतौकंससुनामानौमयारामेणचाप्युत ॥ ३४ ॥ भये
तुसमतिक्रांतेजरासंधेसमुद्यते ॥ मंत्रोयंमंत्रितोराजन्कुलैरष्टादशावरैः ॥ ३५ ॥ अनारमंतोनिघ्नंतोमहास्त्रैःशत्रुघातिभिः ॥ नहन्यामोवयंतस्यत्रिभिर्वर्षशतै
र्बलं ॥ ३६ ॥ तस्यत्व्यमरसंकाशौबलेनबलिनांवरौ ॥ नामभ्यांहंसडिंभकावशस्त्रनिधनावुभौ ॥ ३७ ॥ तावुभौसहितौवीरौजरासंधश्चवीर्यवान् ॥ त्रयस्त्रयाणां
लोकानांपर्याप्ताइतिमेमतिः ॥ ३८ ॥ नहिकेवलमस्माकंयावंतोन्येचपार्थिवाः ॥ तथैवतेषामासीच्चबुद्धिर्बुद्धिमतांवर ॥ ३९ ॥ अथहंसइतिख्यातःकश्चिदासी
न्महान्नृपः ॥ रामेणसहतस्तत्रसंग्रामेष्टादशावरे ॥ ४० ॥ हतोहंसइतिप्रोक्तमथकेनापिभारत ॥ तच्छ्रुत्वाडिंभकोराजन्यमुनांभस्यमज्जत ॥ ४१ ॥ विनाहंसे
नलोकेस्मिन्नाहंजीवितुमुत्सहे ॥ इत्येतांमतिमास्थायडिंभकोनिधनंगतः ॥ ४२ ॥ तथातुडिंभकंश्रुत्वाहंसःपरपुरंजयः ॥ प्रपेदेयमुनामेवसोपितस्यांन्यमज्जत
॥ ४३ ॥ तौसराजाजरासंधःश्रुत्वाचनिधनंगतौ ॥ पुरंशून्येनमनसाप्रययौभरतर्षभ ॥ ४४ ॥ ततोवयममित्रघ्नतस्मिन्प्रतिगतेनृपे ॥ पुनरानंदिनःसर्वेमथुरायांव
सामहे ॥ ४५ ॥ यदात्वभ्येत्यपितरंसावैराजीवलोचना ॥ कंसभार्याजरासंधंदुहितामागधंनृपं ॥ चोदयत्येवराजेंद्रपतिव्यसनदुःखिता ॥ ४६ ॥ पतिघ्नंमेजही
त्येवंपुनःपुनररिंदम ॥ ततोवयंमहाराजतंमंत्रंपूर्वमंत्रितं ॥ ४७ ॥

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ सहंसःहतःमरणतुल्यांमूर्छांप्रापितः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥
॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥

संस्मरंतोविमनसोव्यपयातानराधिप ॥ पृथक्त्वेनमहाराजसंक्षिप्यमहतींश्रियं ॥ ४८ ॥ पलायामोभयात्तस्यससुतज्ञातिबांधवाः ॥ इतिसंचिंत्यसर्वेस्मप्रतीचींदिशमाश्रिताः ॥ ४९ ॥ कुशस्थलींपुरींरम्यांरैवतेनोपशोभितां ॥ ततोनिवेशंतस्यांचकृतवंतोवयंनृप ॥ ५० ॥ तथैवदुर्गसंस्कारंदेवैरपिदुरासदं ॥ स्त्रियोपियस्यांयुध्येयुःकिमुवृष्णिमहारथाः ॥ ५१ ॥ तस्यांवयममित्रघ्ननिवसामोकुतोभयाः ॥ आलोच्यगिरिमुख्यंतंमागधंतीर्णमेवच ॥ ५२ ॥ माधवाःकुरुशार्दूलपरांमुदमवाप्नुवन् ॥ एवंवयंजरासंधादभितःकृतकिल्बिषाः ॥ ५३ ॥ सामर्थ्यवंतःसंबंधाद्गोमंतंसमुपाश्रिताः ॥ त्रियोजनायतंसद्मत्रिस्कंधंयोजनावधि ॥ ॥ ५४ ॥ योजनांतेशतद्वारंवीरविक्रमतोरणं ॥ अष्टादशावरैर्नद्धंक्षत्रियैर्युद्धदुर्मदैः ॥ ५५ ॥ अष्टादशसहस्राणिभ्रातॄणांसंतिनःकुले ॥ आहुकस्यशतंपुत्राएकैकस्त्रिदशावरः ॥ ५६ ॥ चारुदेष्णःसहभ्रात्राचक्रदेवोथसात्यकिः ॥ अहंचरौहिणेयश्वसांबःप्रद्युम्नएवच ॥ ५७ ॥ एवमेतेरथाःसप्तराजन्नन्यान्निबोधमे ॥ कृतवर्माह्यनाधृष्टिःसमीकःसमितिंजयः ॥ ५८ ॥ कंकःशंकुश्चकुंतिश्चसप्तैतेवैमहारथाः ॥ पुत्रौचांधकभोजस्यवृद्धोराजाचतेदश ॥ ५९ ॥ वज्रसंहननावीरावीर्यवंतोमहारथाः ॥ स्मरंतोमध्यमंदेशंवृष्णिमध्येव्यवस्थिताः ॥ ६० ॥ सत्वंसम्राड्गुणैर्युक्तःसदाभरतसत्तम ॥ क्षत्रेसम्राजमात्मानंकर्तुमर्हसिभारत ॥ ६१ ॥ नतुशक्यंजरासंधेजीवमानेमहाबले ॥ राजसूयस्त्वयावाप्तुमेषाराजन्मतिर्मम ॥ ६२ ॥ तेनरुद्धाहिराजानःसर्वेजित्वागिरिव्रजे ॥ कंदरेपर्वतेंद्रस्यसिंहेनेवमहाद्विपाः ॥ ॥ ६३ ॥ सहिराजाजरासंधोयियक्षुर्वसुधाधिपैः ॥ महादेवंमहात्मानमुमापतिमरिंदम ॥ ६४ ॥ आराध्यतपसोग्रेणनिर्जितास्तेनपार्थिवाः ॥ प्रतिज्ञायाश्चपारंसगतःपार्थिवसत्तम ॥ ६५ ॥ सहिनिर्जित्यनिर्जित्यपार्थिवान्पृतनागतान् ॥ पुरमानीयबध्वाचचकारपुरुषव्रजं ॥ ६६ ॥ वयंचैवमहाराजजरासंधभयात्तदा ॥ मथुरांसंपरित्यज्यगताद्वारवतींपुरीं ॥ ६७ ॥ यदित्वेनंमहाराजयज्ञंप्राप्तुमभीप्ससि ॥ यतस्वतेषांमोक्षायजरासंधवधायच ॥ ६८ ॥ समारंभोनशक्योयमन्यथाकुरुनंदन ॥ राजसूयस्यकार्त्स्न्येनकर्तुंमतिमतांवर ॥ ६९ ॥ इत्येषामेमतीराजन्यथावामन्यसेनघ ॥ एवंगतेममाचक्ष्वस्वयंनिश्चित्यहेतुभिः ॥ ७० ॥

इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिराजसूयारंभपर्वणिकृष्णवाक्येचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

भारतभावदीपेचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥

॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ राजसूयंदुष्प्रापंमत्वाशममेवपरंमन्वानआह विशालेति भूमिरिवस्थिरानिश्चयात्मिकाचित्तवृत्तिः साबहुलाविषयभेदाद्बहुप्रकारा इदंसाधयिष्येइत्येवंरूपा अतएवविशालाशालेवशा
लाआवरणंनिरावरणाब्रह्मलोकायापिस्पृहयति बहुरत्नसमाचिताबहुभिरनंतैस्तत्तज्जात्युत्कृष्टैर्विषयैर्व्याप्ता ऽतःपुरुषःकार्येषुस्वस्यबलाबलंनजानाति सदूरंगत्वाबुद्धेःपरांनिष्ठांप्रत्यगात्मरूपांप्राप्यश्रेयोमो
क्षाख्यंविजानातिनान्यथा बहुषुदुष्प्रापेष्वर्थेषुव्यासक्तचित्तत्वात् यथोक्तंभगवता व्यवसायात्मिकाबुद्धिरेकेहकुरुनंदन बहुशाखाह्यनंताश्चबुद्धयोव्यवसायिनामिति व्यवसायस्तत्त्वनिश्चयइति प्रांचस्तु भू
मिर्मंत्रभूमिःमंत्रस्यविषयः विशालाविस्तीर्णा बहुशाखापुरुषभेदेनबुद्धिभेदात् बहुलाबहूपायविस्फुरणात् अतएवबहुभिर्मंत्रज्ञैःसहमंत्र्यते बहुभिर्भूहिरण्यहस्त्यश्वरथमित्रस्त्रीप्रभृतिभिरनेकैरत्नैःसमन्विता

युधिष्ठिरउवाच ॥ उक्तंत्वयाबुद्धिमतायन्नान्योवक्तुमर्हति ॥ संशयानांहिनिर्मोक्तात्वन्नान्योविद्यतेभुवि ॥ १ ॥ गृहेगृहेहिराजानःस्वस्यस्वस्यप्रियंकराः ॥
नचसाम्राज्यमाप्तास्तेसम्राट्शब्दोहिकृच्छ्रभाक् ॥ २ ॥ कथंपरानुभावज्ञःस्वंप्रशंसितुमर्हति ॥ परेणसमवेतस्तुयःप्रशस्यःसपूज्यते ॥ ३ ॥ विशालाबहुलाभूमि
र्बहुरत्नसमाचिता ॥ दूरंगत्वाविजानातिश्रेयोवृष्णिकुलोद्वह ॥ ४ ॥ शममेवपरंमन्येशमात्क्षेमंभवेन्मम ॥ आरंभेपारमेष्ठ्यंतुनप्राप्यमितिमेमतिः ॥ ५ ॥ एव
मेतेहिजानंतिकुलेजातामनस्विनः ॥ कश्चित्कदाचिदेतेषांभवेच्छ्रेष्ठोजनार्दन ॥ ६ ॥ वयंचैवमहाभागजरासंधभयात्तदा ॥ शंकिताःस्ममहाभागदौरात्म्यात्त
स्यचानघ ॥ ७ ॥ अहंहितवदुर्धर्षभुजवीर्याश्रयःप्रभो ॥ नात्मानंबलिनंमन्येत्वयितस्माद्विशंकिते ॥ ८ ॥ त्वत्सकाशाच्चरामाच्चभीमसेनाच्चमाधव ॥ अर्जुना
द्वामहाबाहोहंतुंशक्योनवेतिवै ॥ एवंजानन्हिवार्ष्णेयविमृशामिपुनःपुनः ॥ ९ ॥ त्वंमेप्रमाणभूतोसिसर्वकार्येषुकेशव ॥ तच्छ्रुत्वाचाब्रवीद्भीमोवाक्यंवाक्यवि
शारदः ॥ १० ॥ भीमउवाच अनारंभपरोराजावल्मीकइवसीदति ॥ दुर्बलश्चानुपायेनबलिनंयोधितिष्ठति ॥ ११ ॥ अतंद्रितश्चप्रायेणदुर्बलोबलिनंरि
पुं ॥ जयेत्सम्यक्प्रयोगेणनीत्यार्थानात्मनोहितान् ॥ १२ ॥

एतस्यांमंत्रभूमौविगाह्यमानायांदूरंगत्वाअंगपंचकषड्गुणशक्तित्रयसिद्धित्रयसप्तोपायादिसमस्तनीतिभूमिमवगाह्य
अतस्त्वमेवसर्वज्ञोस्मद्धितैषीकार्याकार्यनिश्चयंवेत्सीतिभावः ॥ ४ ॥ यत्पृथिव्यांव्रीहियवंहिरण्यंपशवःस्त्रियः नालमेकस्यतत्सर्वमितिमत्वाशमंव्रजेदित्युक्तेःशमएवश्रेयानित्याह शममिति शमस्वीकारेहेतु
माह आरंभेराजसूयारंभे क्रतुफलंपारमेष्ठ्यंपरमेष्ठितादात्म्यंदुष्प्रापं अशक्तत्वादस्माकमित्यर्थः ॥ ५ ॥ कृष्णमेवोद्दिश्याह एवमिति एतेअस्मदीयाःसभासदः मनस्विनोभीमादयः श्रेष्ठःसर्वान्जेतुंसमर्थोभ
विष्यतीतिजानंति ॥ ६ ॥ नत्वस्माकंमध्येतादृशःकश्चिदस्तीत्याह वयंचेति ॥ ७ ॥ शंकायांहेतुमाह अहंहीति ॥ ८ ॥ तथापित्वत्प्रभृतीनांचतुर्णांमध्येकश्चिदेनंहंतुंसमर्थोस्तिनवेतिविमृशामि युष्माक
मप्यनंतशक्तित्वंजानन्नित्याह त्वत्सकाशादिति ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ नीत्यार्थान्नीतिप्राप्यानर्थान् नीत्येतितृतीयांतंवा ॥ १२ ॥

मागधंजरासंधं ॥ १३ ॥ भीमंप्रकोपयन्कृष्णउवाच अर्थानिति बालःअव्युत्पन्नः अनुबंधंविपाकं अर्थपरायणंस्वकार्यतत्परं नमृष्यंतिनविचारयंति ॥१४॥ यौवनाश्विर्मांधाता जय्यान्‌जेतव्यान्‌बाह्यांतरशत्रून्‌जित्वा जयादयःपंचसाम्राज्यहेतवइतिभावः हित्वाकरानितिपाठेकरत्यागादयः पंच ॥ १५ ॥ सर्वाकारंजयादिपंचप्रकारं यौवनाश्विप्रभृतयःएकैकेनगुणेनसाम्राज्यंप्राप्तास्त्वंतुतत्सर्वैरपिगुणैरिच्छसीतिभावः ॥ १६ ॥ तानेवगुणानाह निग्राह्याःनिग्रहमर्हंतितेनिग्राह्याःविजिताःशत्रवएवलक्षणंध्वजोयस्यसाम्राजस्य एतेनजयपूर्वकंतत्मुख्यमित्युक्तं तच्चयौवनाश्वेदृष्टं प्राप्तिःपालनंभगीरथे प्राप्तिरितिसाम्राज्यलक्षणंइत्येकदेशानुषंगेणयोज्यं साचधर्मादिलक्षणैःसहितेतियोज्यं धर्मोयोगःकार्त्तवीर्ये अर्थोवृद्धिर्मरुत्ते नयोनीतिबलंभरते ॥१७॥ बार्हद्रथोजरासंधइत्यतःप्राक्‌ मंत्रान्वश्यान्ननुमृशन्नेवमेवसतांयुगे निग्राह्यलक्षणंप्राप्तोधर्माप्तिनयलक्षणैरितिपठंति जरासंधस्तत्साम्राज्यंनिग्राह्यलक्षणंप्राप्तइतिसार्द्धेनसंबंधः किंभूतःसःधर्माप्तिनयलक्षणैः धर्मोलाभोनीतिश्चएतैर्लक्षणैःसतांयुगेसंघेएवमेववयमिवमंत्रान्

कृष्णेनयोमयिबलंजयःपार्थेधनंजये॥ मागधंसाधयिष्यामइष्टिंत्रयइवाग्नयः॥ १३॥ कृष्णउवाच अर्थानारभतेबालोनानुबंधमवेक्षते॥ तस्मादरिंनमृष्यंतिबालमर्थपरायणं॥ १४॥ जित्वाजय्यान्यौवनाश्विःपालनाच्चभगीरथः॥ कार्तवीर्यस्तपोवीर्याद्बलात्तुभरतोविभुः॥ १५॥ ऋद्ध्यामरुत्तस्तान्पंचसम्राजस्त्वनुशुश्रुम॥ साम्राज्यमिच्छतस्तेतुसर्वाकारंयुधिष्ठिर॥ १६॥ निग्राह्यलक्षणंप्राप्तिर्धर्मार्थनयलक्षणैः॥ १७॥ बार्हद्रथोजरासंधस्तद्विद्धिभरतर्षभ॥ नचैनमनुरुद्ध्यंतेकुलान्येकशतंनृपाः॥ १८॥ तस्मादिहबलादेवसाम्राज्यंकुरुतेहिसः॥ १९॥ रत्नभाजोहिराजानोजरासंधमुपासते॥ नचतुष्यतितेनापिबाल्यादनयमास्थितः॥ २०॥ मूर्द्धाभिषिक्तंनृपतिंप्रधानपुरुषोबलात्॥ आदत्तेनचनोदृष्टोभागःपुरुषतःक्वचित्॥ २१॥ एवंसर्वान्वशेचक्रेजरासंधःशतावरान्॥ तंदुर्बलतरोराजाकथंपार्थउपैष्यति॥ २२॥ प्रोक्षितानांप्रमृष्टानांराज्ञांपशुपतेर्गृहे॥ पशूनामिवकाप्रीतिर्जीवितेभरतर्षभ॥ २३॥ क्षत्रियःशस्त्रमरणोयदाभवतिसत्कृतः ततःस्ममागधंसंख्येप्रतिबाधेमयद्वयं॥ २४॥ शडशीतिःसमानीताःशेषाराजंश्चतुर्दश॥ जरासंधेनराजानस्ततःक्रूरंप्रवत्स्यते॥ २५॥ प्राप्नुयात्सयशोदीप्तंतत्रयोविघ्नमाचरेत्॥ जयेद्यश्चजरासंधंससम्राण्नियतंभवेत्॥ २६॥ इ०म०भा०सभाप०राजसूयारंभप०कृष्णवाक्येपंचदशोऽध्यायः॥१५॥ ॥छ॥ ॥छ॥

विचारान्‌वश्यान्स्वकृतिसाध्यान्‌अनुमृशन्‌अनुतिष्ठन्‌ सर्वाकारंसाम्राज्यमिच्छतस्तवजरासंधःप्रतिकूलोस्तीतिविद्धि तर्हिसएवसम्राडस्त्वितिचेत्तस्यराजपीडाकरत्वान्नेत्याह नचेति ॥ १८॥१९॥२० ॥ नःअस्माभिर्नचदृष्टः जरासंधेनअभागःअस्वीकृतः पुरुषतःमूर्द्धाभिषिक्तेषुपुरुषेषु तेनसर्वेवशीकृताइत्यर्थः ॥ २१ ॥ शतावरान्‌शतन्यूनान्‌ ॥ २२ ॥ प्रमृष्टानांरुद्रदेवत्योयमितिप्रत्येकमभिमृष्टानां ॥ २३ ॥ तदासत्कृतोभवतीत्यध्याहृत्ययोज्यं ततःराज्ञांनिग्रहाद्धेतोःप्रतिबाधेमहंतुमाशास्महे यत्‌मागधंप्रतिबाधेमतत्ततोहेतोरितियोज्यं ॥२४॥ क्रूरंराजवधाख्यंकर्मपशुपतयेबलिदानंप्रवत्स्यतेकारयिष्यति ॥२५॥ तंदुर्बलतरोराजाकथंपार्थउपैष्यतीतितस्यदुर्जयत्वमुक्त्वापितज्जयएवसाम्राज्यहेतुरित्याह प्राप्नुयादिति सएवादौजेतव्यइत्यभिप्रायः॥२६॥ इतिसभापर्वणिनै०भारतभावदीपेपंचदशोऽध्यायः ॥१५॥छ॥

सम्राडिति एवंजरासंधात्भीषितोराजाकृष्णेनयइत्यादिनाश्लोकेनभीमेनोक्तउपायोदुष्करइत्याह युष्मान्कृष्णभीमार्जुनान् प्रहिणुयां जरासंधवधार्थमितिशेषः॥ १ ॥ २ ॥ विजेताजेष्यति श्रमोपिविज
येताजावितिगौडपाठेतुश्रमःश्रमणोदुर्बलोपिजरासंधेसहायेसतिविजयेत शत्रूनितिशेषः ॥ ३ ॥ अर्थांतरेइष्टफलाद्विपरीतफलेकार्येयुक्तंपुरुषंप्रतिअनर्थःप्रतिपद्यतेप्राप्नोति तस्मात्कार्याकर्तुमिष्टाप्रतिपत्तिःरा
जसूयबुद्धिःनयुक्ता ॥ ४ ॥ कार्यस्यसंन्यासंकर्ममात्रस्यत्यागंनतुक्रतुमात्रस्य काषायंसुलभमित्यंतेदर्शनात् पारिव्राज्यमेवरोचयेइत्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ वीर्यंउत्साहः पक्षोवासुदेवः भूमिःमंत्रपूर्वकःकार्यनि

युधिष्ठिरउवाच सम्राड्गुणमभीप्सन्वैयुष्मान्स्वार्थपरायणः॥ कथंप्रहिणुयांकृष्णसोहंकेवलसाहसात् ॥ १ ॥ भीमार्जुनावुभौनेत्रेमनोमन्येजनार्दनं॥ मन
श्चक्षुर्विहीनस्यकीदृशंजीवितंभवेत्॥ २ ॥ जरासंधबलंप्राप्यदुष्पारंभीमविक्रमं॥ यमोपिनविजेताजौतत्रवःकिंविचेष्टितं॥ ३॥ अस्मिंस्त्वर्थांतरेयुक्तमनर्थः
प्रतिपद्यते॥ तस्मान्नप्रतिपत्तिस्तुकार्यायुक्तामताथमम ॥ ४॥ यथाहंविमृशाम्येकस्तत्तावच्छ्रूयतांमम॥संन्यासंरोचयेसाधुकार्यस्यास्यजनार्दन ॥ प्रतिहंति
मनोमेघराजसूयोदुराहरः॥५॥ वैशंपायनउवाच पार्थःप्राप्यधनुःश्रेष्ठमक्षय्यौचमहेषुधी॥ रथंध्वजंसभांचैवयुधिष्ठिरमभाषत॥ ६॥ अर्जुनउवाच
धनुःशस्त्रंशरावीर्यंपक्षोभूमिर्यशोबलं ॥ प्राप्तमेतन्मयाराजन्दुष्प्रापंयदभीप्सितं ॥ ७ ॥ कुलेजन्मप्रशंसंतिवैद्याःसाधुसुनिष्ठिताः॥ बलेनसदृशंनास्तिवीर्यं
तुममरोचते ॥ ८ ॥ कृतवीर्यकुलेजातोनिर्वीर्यःकिंकरिष्यति॥ निर्वीर्येतुकुलेजातोवीर्यवांस्तुविशिष्यते ॥ ९ ॥ क्षत्रियःसर्वशोराजन्यस्यवृत्तिर्द्विषज्जये॥ स
र्वैर्गुणैर्विहीनोपिवीर्यवान्हितरेद्रिपून् ॥ १० ॥ सर्वैरपिगुणैर्युक्तोनिर्वीर्यःकिंकरिष्यति ॥ गुणीभूतागुणाःसर्वेतिष्ठंतिहिपराक्रमे ॥ ११ ॥ जयस्यहेतुःसिद्धि
र्हिकर्मदैवंचसंश्रितं॥ संयुक्तोहिबलैःकश्चित्प्रमादान्नोपयुज्यते॥ १२॥ तेनद्वारेणशत्रुभ्यःक्षीयतेसबलोरिपुः॥ १३॥ दैन्यंयथाबलवतितथामोहोबलान्विते॥
तावुभौनाशकौहेतूराज्ञात्याज्यौजयार्थिना॥१४॥ जरासंधविनाशंचराज्ञांचपरिरक्षणं॥ यदिकुर्यामयज्ञार्थंकिंततःपरमंभवेत्॥१५॥ अनारंभेहिनियतोभवे
दगुणनिश्चयः ॥ गुणान्निःसंशयाद्राजन्नैर्गुण्यंमन्यसेकथं ॥ १६ ॥ काषायंसुलभंपश्चान्मुनीनांशममिच्छतां ॥ साम्राज्यंतुभवेच्छक्यंवयंयोत्स्यामहेपरान्
॥१७॥ इतिश्रीमहाभारतेसभाप० राजसूयारंभप० जरासंधवधमंत्रणेषोडशोऽध्यायः॥१६॥ श्वयः बलंशारीरसेनादिरूपंसामर्थ्यं ॥७॥ वैद्याःविद्यावंतः बलेनेति उत्साहएवश्रे
यानित्यर्थः ॥८॥९॥१०॥११॥सिद्धिर्योगःअत्यंताभिनिवेशइतियावत् सिद्धिर्निष्पत्तियोगयोरितिविश्वः तच्चसिद्धिरूपंवीर्यं कर्मपरिस्पंदःदैवंभाग्यंतदुभयापेक्षं नोपयुज्यतेनकार्यक्षमोभवति ॥१२॥तेनप्र
मादेन शत्रुभ्यःशत्रुतः ॥१३॥१४॥ तस्मादुत्साहवताकर्मैवकर्त्तव्यंजयायेत्याह जरेति ॥१५॥ अकरणेदोषमाह अनारंभइति कर्मणइतिशेषः आरब्धमपिप्रतिकूलंचेत्तत्राह गुणात्पूर्वोक्ताद्धनुरादिसंपत्तिरू
पात् नैर्गुण्यंअशक्तत्वं ॥१६॥ पश्चात्अशक्तत्वनिश्चयादूर्ध्वं काषायंगैरिकरक्तंवस्त्रं ॥१७॥ इतिसभापर्वणिनै० भारतभावदीपेषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

जातस्येति ॥१॥२॥३॥ सुनयस्यशोभनस्यमंत्रस्य अनपायस्यदैवादिप्रातिकूल्यहीनस्य संयोगेप्राप्तौसत्यांपरमउत्कृष्टःक्रमःउपक्रमःसिध्यति तेनचसंगत्याद्वयोर्मेलनेनअसाम्यंअन्यतरोत्कर्षःजायते चका रोहेतौ यतःद्वयोर्युध्यतोःसाम्यंनभवतितस्माद्विनायुद्धंअशक्तत्वनिश्चयायोगादशक्तिशंकयातूष्णीमवस्थानंपराभवहेतुरितिभावः ॥४॥ विपक्षेदोषमाह अनयस्यानुपायस्यसंयुगेपरमक्षयइति ननुपरस्यापिन यादिमत्त्वेकथंस्वस्यजयःस्यादित्याशंक्याह संशयोजायतेसाम्याज्जयश्चनभवेद्वयोरिति द्वयोरुपायादिसाम्येतुद्वयोरपिपरस्परभयाज्जयेसंशयएवभवतिनतुजयः चात्पराजयोवाकिंतुताटस्थ्येनद्वावपितिष्ठतइ

वासुदेवउवाच जातस्यभारतेवंशेतथाकुंत्याःसुतस्यच॥ यावैयुक्तामतिःसेयमर्जुनेनप्रदर्शिता ॥ १ ॥ नस्मम्रत्युंवयंविद्मरात्रौवायदिवादिवा॥ नचापि कंचिदमरमयुद्धेनानुशुश्रुम॥ २ ॥ एतावदेवपुरुषैःकार्यंहृदयतोषणं ॥ नयेनविधिदृष्टेनयदुपक्रमतेपरान् ॥ ३ ॥ सुनयस्यानपायस्यसंयोगेपरमःक्रमः ॥ संगत्याजायतेऽसाम्यंसाम्यंचनभवेद्वयोः ॥ ४ ॥ अनयस्यानुपायस्यसंयुगेपरमःक्षयः ॥ संशयोजायतेसाम्याज्जयश्चनभवेद्वयोः ॥ ५ ॥ तेवयंनयमास्थाय शत्रुदेहसमीपगाः॥ कथमंतंनगच्छेमवृक्षस्येवनदीरयाः॥ पररंध्रेपराक्रांताःस्वरंध्रावरणेस्थिताः॥ ६॥ व्यूढानीकैरतिबलैर्नयुध्येदरिभिःसह॥ इतिबुद्धिमतां नीतिस्तन्ममापीहरोचते॥ ७॥ अनवद्याह्यसंबुद्धाःप्रविष्टाःशत्रुसद्मतत् ॥ शत्रुदेहमुपाक्रम्यतंकामंप्राप्नुयामहे॥ ८॥ एकोह्येवश्रियंनित्यंबिभर्तिपुरुषर्षभः॥ अंतरात्मेवभूतानांतत्क्षयंनैवलक्षये॥ ९॥ अथवैनंनिहत्याजौशेषेणापिसमाहताः॥ प्राप्नुयामततःस्वर्गंज्ञातित्राणपरायणाः ॥ १० ॥ युधिष्ठिरउवाच कृष्णकोयंजरासंधःकिंवीर्यःकिंपराक्रमः॥ यस्त्वांस्पृष्ट्वाग्निसदृशंनदग्धःशलभोयथा॥ ११ ॥ कृष्णउवाच श‍ृणुराजन्जरासंधोयद्वीर्योयत्पराक्रमः॥ यथाचोपेक्षितोस्माभिर्बहुशःकृतविप्रियः॥ १२ ॥ अक्षौहिणीनांतिसृणांपतिःसमरदर्पितः ॥ राजाबृहद्रथोनाममगधाधिपतिर्बली ॥ १३ ॥ रूपवान्वीर्यसं पन्नःश्रीमानतुलविक्रमः॥ नित्यंदीक्षांकिततनुःशतक्रतुरिवापरः॥ १४ ॥ तेजसासूर्यसंकाशःक्षमयापृथिवीसमः॥ यमांतकसमःक्रोधेश्रियावैश्रवणोपमः ॥ १५॥ तस्याभिजनसंयुक्तैर्गुणैर्भरतसत्तम॥ व्याप्तेयंपृथिवीसर्वासूर्यस्येवगभस्तिभिः॥ १६॥

त्यर्थः॥५॥ साम्येप्यारंभवैफल्यमित्याशंक्यस्वस्योत्कर्षमाहसार्द्धेन तेवयमिति ॥६॥ नन्वेवंमहतोराजकस्योत्थापनेक्रतुविघ्नएवभवेदित्याशंक्याह व्यूढेति ॥७॥८ ॥ उत्कर्षैकामप्राप्तिःसिद्धासाम्यंतुनैवभवे दित्याह एकइति श्रियंसाम्राज्यलक्ष्मीं तत्तस्मादन्यतरजयनिश्चयाद्धेतोःअहंक्षयंस्वीयंनैवोपलक्षयेकिंतुपरस्यैवक्षयोभविष्यतीत्यर्थः तत्क्षयंचैवेतिपाठेतस्यजरासंधस्यक्षयंलक्षयेसंभावये ॥९॥ निहत्यसंप्रा प्य शेषेणवधेनवधहेतुनाशत्रुणा शेषःसंकर्षणेनंतेउपयुक्तेतरेवधेइतिविश्वः ज्ञातयःजरासंधबद्धाराजानः॥१०॥११॥१२॥ पतिःपालकः ॥१३॥१४॥ यमोवैवस्वतः अंतकःकालः॥१५॥१६॥

॥१७॥नातिवर्त्तिष्येवैषम्यंनकरिष्ये॥१८॥ १९॥२०॥ २१॥ २२॥ रत्नैःमुनियोग्यैःउत्कृष्टद्रव्यैः॥ २३॥ २४॥२५॥२६॥२७॥ अवानंअशुष्कंसरसमितियावत् आमेफलेशलाटुःस्याच्छुष्केवान मुभेत्रिष्वित्यमरः॥ अवातमितिपाठेनास्तिपातयितावातोयस्यतत्॥२८॥ २९॥ ३०॥३१॥ यथासमयंयथाप्रतिज्ञं नातिवर्त्तिष्यइतिदर्शितरीत्या॥ ३२॥ ३३॥ ३४॥ प्रजायेतांसुषुवतुः॥ ३५॥

सकाशिराजस्यसुतेयमजेभरतर्षभ॥ उपयेमेमहावीर्योरूपद्रविणसंयुते॥ तयोश्चकारसमयंमिथःसपुरुषर्षभः॥ १७॥ नातिवर्त्तिष्यइत्येवंपत्नीभ्यांसन्नि धौतदा॥ सताभ्यांशुशुभेराजापत्नीभ्यांवसुधाधिपः॥ १८॥ प्रियाभ्यामनुरूपाभ्यांकरेणुभ्यामिवद्विपः॥ तयोर्मध्यगतश्चापिरराजवसुधाधिपः॥ १९॥ गंगायमुनयोर्मध्येमूर्त्तिमानिवसागरः॥ विषयेषुनिमग्नस्यतस्ययौवनमभ्यगात्॥ २०॥ नचवंशकरःपुत्रस्तस्याजायतकश्चन॥ मंगलैर्बहुभिर्होमैःपुत्र कामाभिरिष्टिभिः॥ नाससादनृपश्रेष्ठःपुत्रंकुलविवर्द्धनं॥ २१॥ अथकाक्षीवतःपुत्रंगौतमस्यमहात्मनः॥ शुश्रावतपसिश्रांतमुदारंचंडकौशिकं॥ २२॥ यदृच्छयागतंतंतुवृक्षमूलमुपाश्रितं॥ पत्नीभ्यांसहितोराजासर्वरत्नैरतोषयत्॥ २३॥ तमब्रवीत्सत्यधृतिःसत्यवागृषिसत्तमः॥ परितुष्टोस्मिराजेंद्रवरंवरयसु व्रत॥ २४॥ ततःसभार्यःप्रणतस्तमुवाचबृहद्रथः॥ पुत्रदर्शननैराश्याद्बाष्पसंदिग्धयागिरा॥ २५॥ राजोवाच भगवन्राज्यमुत्सृज्यप्रस्थितोहंतपोव नं॥ किंवरेणाल्पभाग्यस्यकिंराज्येनाप्रजस्यमे॥२६॥ कृष्णउवाच एतच्छ्रुत्वामुनिर्ध्यानमगमत्क्षुभितेंद्रियः॥ तस्यैवचाम्रवृक्षस्यछायायांसमुपावि शत्॥२७॥ तस्योपविष्टस्यमुनेरुत्संगेनिपपातह॥ अवानमशुकादष्टमेकमाम्रफलंकिल॥२८॥ तत्प्रगृह्यमुनिश्रेष्ठोहृदयेनाभिमंत्र्यच॥ राज्ञेददावप्रतिमंपुत्र संप्राप्तिकारणं॥ २९॥ उवाचचमहाप्राज्ञस्तंराजानंमहामुनिः॥ गच्छराजन्कृतार्थोसिनिवर्त्तस्वनराधिप॥ ३०॥ एतच्छ्रुत्वामुनेर्वाक्यंशिरसाप्रणिपत्यच॥ मुनेःपादौमहाप्राज्ञःसनृपःस्वगृहंगतः॥ ३१॥ यथासमयमाज्ञायतदासनृपसत्तमः॥ द्वाभ्यामेकंफलंप्रादात्पत्नीभ्यांभरतर्षभ॥ ३२॥ तेतदाम्रंद्विधाकृत्वाभ क्षयामासतुःशुभे॥ भावित्वादपिचार्थस्यसत्यवाक्यतयामुनेः॥३३॥ तयोःसमभवद्गर्भःफलप्राशनसंभवः॥ तेचदृष्ट्वासनृपतिःपरांमुदमवापह॥३४॥ अथ कालेमहाप्राज्ञयथासमयमागते॥ प्रजायेतामुभेराजन्शरीरशकलेतदा॥ ३५॥ एकाक्षिबाहुचरणेअर्द्धोदरमुखस्फिचे॥ दृष्ट्वाशरीरशकलेप्रवेपतुरुभेभृशं॥ ३६॥ उद्विग्नेसहसंमंत्र्यतेभगिन्यौतदाऽबले॥ सजीवेप्राणिशकलेतत्यजातेसुदुःखिते॥ ३७॥ तयोर्धात्र्यौसुसंवीतेकृत्वातेगर्भसंप्लवे॥ निर्गम्यांतःपुरद्वारा त्समुत्सृज्याभिजग्मतुः॥ ३८॥

स्फिक्कूकट्याअधोभागः॥ ३६॥ तेशकले॥ ३७॥ गर्भसंप्लवेगर्भपातेसति॥ ३८॥

॥ ३९ ॥ सुखवहे एकीकृतयोर्वहनंहिसुखेनभवतीतिप्रसिद्धं ॥ ४० ॥ समानीतमात्रेसंयोजितमात्रे ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥४८॥ ४९ ॥५०॥ अराक्षसींवेषतः॥५१॥

तेचतुष्पथनिक्षिप्तेजरानामाथराक्षसी ॥ जग्राहमनुजव्याघ्रमांसशोणितभोजना ॥ ३९ ॥ कर्तुकामासुखवहेशकलेसातुराक्षसी ॥ संयोजयामासतदाविधानबलचोदिता ॥ ४० ॥ तेसमानीतमात्रेतुशकलेपुरुषर्षभ ॥ एकमूर्त्तिधरोवीरःकुमारःसमपद्यत ॥ ४१ ॥ ततःसाराक्षसीराजन्विस्मयोत्फुल्ललोचना ॥ नशशाकसमुद्वोढुंवज्रसारमयंशिशुं ॥ ४२ ॥ बालस्ताम्रतलंमुष्टिंकृत्वाचास्येनिधायसः ॥ प्राक्रोशदतिसंरब्धःसतोयइवतोयदः ॥ ४३ ॥ तेनशब्देनसंभ्रांतःसहसांतःपुरेजनः ॥ निर्जगामनरव्याघ्रराज्ञासहपरंतप ॥ ४४ ॥ तेचाबलेपरिम्लानेपयःपूर्णपयोधरे ॥ निराशेपुत्रलाभायसहसैवाभ्यगच्छतां ॥ ॥ ४५ ॥ तेथदृष्ट्वातथाभूतेराजानंचेष्टसंततिं ॥ तंचबालंसुबलिनंचिंतयामासराक्षसी ॥ ४६ ॥ नार्हामिविषयेराज्ञोवसंतीपुत्रगृद्धिनः ॥ बालंपुत्रमिमंहंतुंधार्मिकस्यमहात्मनः ॥ ४७ ॥ सातंबालमुपादायमेघलेखेवभास्करं ॥ कृत्वाचमानुषंरूपमुवाचवसुधाधिपं ॥ ४८ ॥ राक्षस्युवाच बृहद्रथसुतस्तेयंमयादत्तःप्रगृह्यताम् ॥ तवपत्नीद्वयेजातोद्विजातिवरशासनान् ॥ धात्रीजनपरित्यक्तोमयायंपरिरक्षितः ॥ ४९ ॥ कृष्णउवाच ततस्तेभरतश्रेष्ठकाशिराजसुतेशुभे ॥ तंबालमभिपद्याशुप्रस्रवैरभ्यषिंचतां ॥ ५० ॥ ततःसराजासंहृष्टःसर्वंतदुपलभ्यच ॥ अपृच्छद्धेमगर्भाभांराक्षसींतामराक्षसीं ॥ ॥५१॥ राजोवाच कात्वंकमलगर्भाभेममपुत्रप्रदायिनी ॥ कामयाब्रूहिकल्याणिदेवताप्रतिभासिमे ॥५२॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिराजसूयारंभपर्वणिजरासंधोत्पत्तौसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ राक्षस्युवाच जरानामास्मिभद्रंतेराक्षसीकामरूपिणी ॥ तववेश्मनिराजेंद्रपूजितान्यवसंसुखं ॥ १ ॥ गृहेगृहेमनुष्याणांनित्यंतिष्ठामिराक्षसी ॥ गृहदेवीतिनाम्नावैपुरासृष्टास्वयंभुवा ॥ २ ॥ दानवानांविनाशायस्थापितादिव्यरूपिणी ॥ योमांभक्त्यालिखेत्कुड्येसपुत्रांयौवनान्वितां ॥ ३ ॥ गृहेतस्यभवेद्वृद्धिरन्यथाक्षयमाप्नुयात् ॥ त्वद्गृहेतिष्ठमानाहंपूजिताहंसदाविभो ॥ ४ ॥ लिखिताचैवकुड्येषुपुत्रैर्बहुभिरावृता ॥ गंधपुष्पैस्तथाधूपैर्भक्ष्यभोज्यैःसुपूजिता ॥ ५ ॥ साहंप्रत्युपकारार्थंचिंतयाम्यनिशंतव ॥ तवेमेपुत्रशकलेदृष्टवत्यस्मिधार्मिक ॥ ६ ॥ संश्लेषितेमयादैवात्कुमारःसमपद्यत ॥ तवभाग्यान्महाराजहेतुमात्रमहंत्विह ॥ ७ ॥ मेरुंवाखादितुंशक्ताकिंपुनस्तवबालकं ॥ गृहसंपूजनात्तुष्टामयाप्रत्यर्पितस्तव ॥ ॥ ८ ॥

कामयाकामेनयातीति इच्छाविहारिणी ॥ ५२ ॥ इतिसभापर्वणिनैल० भा० सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ७ ॥ जरेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ तिष्ठमानासुस्थिरा ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ नंदिकरःसमृद्धिकृत् ॥ १२ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टादशोऽध्यायः ॥ १८॥ कस्येति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

कृष्णउवाच · एवमुक्त्वातुसाराजंस्तत्रैवांतरधीयत ॥ ससंगृह्यकुमारंतंप्रविवेशगृहंनृपः ॥ ९ ॥ तस्यबालस्ययत्कृत्यंतच्चकारनृपस्तदा ॥ आज्ञापयच्चरा
क्षस्यामगधेषुमहोत्सवं ॥ १० ॥ तस्यनामाकरोच्चैवपितामहसमःपिता ॥ जरयासंधितोयस्माज्जरासंधोभवत्वयं ॥ ११॥ सोवर्धतमहातेजामागधा
धिपतेःसुतः॥ प्रमाणबलसंपन्नोहुताहुतिरिवानलः॥ मातापित्रोर्नंदिकरःशुक्लपक्षेयथाशशी ॥ १२ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिराजसूयारंभपर्वणि
जरासंधोत्पत्तौअष्टादशोऽध्यायः॥ १८॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ कृष्णउवाच कस्यचित्त्वथकालस्यपुनरेवमहातपाः ॥ मगधेषूपचक्रामभगवां
श्चंडकौशिकः॥ १॥ तस्यागमनसंहृष्टःसामात्यःसपुरःसरः ॥ सभार्यःसहपुत्रेणनिर्जगामबृहद्रथः॥ २ ॥ पाद्यार्घ्याचमनीयैस्तमर्चयामासभारत॥ सनृपोरा
ज्यसहितंपुत्रंतस्मैन्यवेदयत् ॥ ३ ॥ प्रतिगृह्यचतांपूजांपार्थिवाद्भगवानृषिः॥ उवाचमागधंराजन्प्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ ४ ॥ सर्वमेतन्मयाज्ञातंराजन्दिव्येनच
क्षुषा॥ पुत्रस्तुशृणुराजेंद्रयादृशोयंभविष्यति॥ ५॥ अस्यरूपंचसत्वंचबलमूर्जितमेवच॥ एषश्रियासमुदितःपुत्रस्तवनसंशयः॥ ६॥ प्रापयिष्यतितत्सर्वंविक्र
मेणसमन्वितः॥ अस्यवीर्यवतोवीर्यंनानुयास्यंतिपार्थिवाः॥ ७॥ पततोवैनतेयस्यगतिमन्येयथाखगाः॥ विनाशमुपयास्यंतियेचास्यपरिपंथिनः॥८॥ देवैर
पिविसृष्टानिशस्त्राण्यस्यमहीपते॥ नरुजंजनयिष्यंतिगिरेरिवनदीरयाः॥९॥सर्वमूर्धाभिषिक्तानामेषमूर्ध्निज्वलिष्यति॥प्रभाहरोयंसर्वेषांज्योतिषामिवभास्क
रः॥ १०॥ एनमासाद्यराजानःसमृद्धबलवाहनाः॥ विनाशमुपयास्यंतिशलभाइवपावकं ॥ ११ ॥ एषश्रियःसमुदिताःसर्वराज्ञांग्रहीष्यति ॥ वर्षास्विवोदीर्ण
जलानदीर्नदनदीपतिः ॥ १२ ॥ एषधारयितासम्यक्चातुर्वर्ण्यंमहाबलः ॥ शुभाशुभमिवस्फीतासर्वसस्यधराधरा ॥ १३ ॥ अस्याज्ञावशगाःसर्वेभविष्यंति
नराधिपाः॥ सर्वभूतात्मभूतस्यवायोरिवशरीरिणः॥ १४॥ एषरुद्रंमहादेवंत्रिपुरांतकरंहरं॥ सर्वलोकेष्वतिबलःसाक्षाद्द्रक्ष्यतिमागधः ॥१५॥ एवंब्रुवन्नेवमु
निःस्वकार्यमिवचिंतयन्॥ विसर्जयामासनृपंबृहद्रथमथारिहन्॥ १६ ॥ प्रविश्यनगरींचापिज्ञातिसंबंधिभिर्वृतः॥ अभिषिच्यजरासंधंमगधाधिपतिस्तदा
॥ १७॥ बृहद्रथोनरपतिःपरांनिर्वृतिमाययौ॥ अभिषिक्तेजरासंधेतदाराजाबृहद्रथः॥ पत्नीद्वयेनानुगतस्तपोवनचरोभवत् ॥ १८ ॥ ततोवनस्थेपितरिमात्रो
श्चैवविशांपते॥ जरासंधःस्ववीर्येणपार्थिवानकरोद्वशे॥ १९॥ ॥ १२ ॥ १३ ॥ सर्वभूतात्मभूतस्य सर्वेषांभूतानांआत्मवत्प्रियतमस्येत्यर्थः ॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ अशस्त्रनिधनौ नविद्येतेशस्त्रेणनिधनंययोस्तौ ॥ २६॥ २७ ॥ नीतिहेतोः बलीयसाऽस्पर्धानकर्तव्येतिनीतिस्तदर्थं ॥२८ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारत

वैशंपायनउवाच अथदीर्घस्यकालस्यतपोवनचरोनृपः ॥ सभार्यःस्वर्गमगमत्तपस्तप्त्वाबृहद्रथः ॥ २० ॥ जरासंधोपिनृपतिर्यथोक्तंकौशिकेनतत् ॥ वरप्रदानमखिलंप्राप्यराज्यमपालयत् ॥ २१ ॥ निहतेवासुदेवेनतदाकंसेमहीपतौ ॥ जातोवैवैरनिर्बंधःकृष्णेनसहतस्यवै ॥ २२॥ भ्रामयित्वाशतगुणमेकोनंयेन भारत ॥ गदाक्षिप्ताबलवतामागधेनगिरिव्रजात् ॥ २३ ॥ तिष्ठतोमथुरायांवैकृष्णस्याद्भुतकर्मणः ॥ एकोनयोजनशतेसापपातगदाशुभा ॥ २४ ॥ दृष्ट्वापौरैस्तदासम्यक्गदाचैवनिवेदिता ॥ गदावसानंतत्ख्यातंमथुरायाःसमीपतः ॥ २५ ॥ तस्यास्तांहंसडिंभकावशस्त्रनिधनावुभौ ॥ मंत्रेमतिमतांश्रेष्ठौनीतिशास्त्रेविशारदौ ॥ २६ ॥ यौतौमयातेकथितौपूर्वमेवमहाबलौ ॥ त्रयस्त्रयाणांलोकानांपर्याप्ताइतिमेमतिः ॥ २७॥ एवमेषतदावीरबलिभिःकुकुरांधकैः ॥ वृष्णिभिश्चमहाराजनीतिहेतोरुपेक्षितः ॥ २८॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिराजसूयारंभपर्वणिजरासंधप्रशंसायांएकोनविंशतितमोऽध्यायः ॥ १९॥ ॥ ७॥

समाप्तंचराजसूयारंभपर्व ॥ अथजरासंधवधपर्व॥ वासुदेवउवाच पतितौहंसडिंभकौकंसश्चसगणोहतः ॥ जरासंधस्यनिधनेकालोयंसमुपागतः ॥ १ ॥ नशक्योसौरणेजेतुंसर्वैरपिसुरासुरैः ॥ प्राणयुद्धेनजेतव्यःसइत्युपलभामहे ॥ २ ॥ मयिनीतिर्बलंभीमेरक्षिताचावयोर्जयः ॥ मागधंसाधयिष्यामइष्टिंत्रयइवाग्नयः ॥ ३ ॥ त्रिभिरासादितोस्माभिर्विजनेसनराधिपः ॥ नसंदेहोयथायुद्धमेकेनाप्युपयास्यति ॥ ४ ॥ अवमानाच्चलोभाच्चबाहुवीर्याच्चदर्पितः ॥ भीमसेनेनयुद्धायध्रुवमप्युपयास्यति ॥ ५ ॥ अलंतस्यमहाबाहुर्भीमसेनोमहाबलः ॥ लोकस्यसमुदीर्णस्यनिधनायांतकोयथा ॥ ६ ॥ यदिमेहृदयंवेत्सियदितेप्रत्ययोमयि ॥ भीमसेनार्जुनौशीघ्रंन्यासभूतौप्रयच्छमे ॥ ७॥ वैशंपायनउवाच एवमुक्तोभगवताप्रत्युवाचयुधिष्ठिरः ॥ भीमार्जुनौसमालोक्यसंप्रहृष्टमुखौस्थितौ ॥ ८॥ युधिष्ठिरउवाच अच्युताच्युतमामैवंव्याहरामित्रकर्शन ॥ पांडवानांभवान्नाथोभवंतंचाश्रितावयं ॥ ९ ॥ यथावदसिगोविंदसर्वंतदुपपद्यते ॥ नहित्वमग्रतस्तेषांयेषांलक्ष्मीःपराङ्मुखी ॥ १० ॥ निहतश्चजरासंधोमोक्षिताश्चमहीक्षितः ॥ राजसूयश्चमेलब्धोनिदेशेतवतिष्ठतः ॥ ११ ॥ क्षिप्रमेवयथात्वेतत्कार्यंसमुपपद्यते ॥ अप्रमत्तोजगन्नाथतथाकुरुनरोत्तम ॥ १२ ॥ त्रिभिर्भवद्भिर्हिविनानाहंजीवितुमुत्सहे ॥ धर्मकामार्थरहितोरोगार्तइवदुःखितः ॥ १३ ॥

भावदीपेएकोनविंशतितमोऽध्यायः १९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ पतिताविति ॥ १ ॥ २ ॥ जयोर्जुनः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ बलौघःसेनाप्रवाहःविचक्षणैःप्रणेतव्यः अन्यथाअंधजडवद्किंचित्करंबलमित्यर्थः ॥ १६ ॥ एतदेवसदृष्टांतमाह यतइति धीवराःवरधियःयतोयस्मिन्देशेनिम्नंअयत्नतआक्रमणीयंस्था
नंभवति तंहिनतः द्वितीयार्थेतसिः इष्टंनिरुपद्रवंदेशंप्रतिजडंसैन्यंनयंतिनतुमृत्युमुखेमहावीरस्याग्रेपातयंति अत्रदृष्टांतः यथाधीवराःनदीजलजीविनःयतश्छिद्रंकुल्यारूपंततःतेनैवमार्गेणजलंवारिइष्टंकेदारा
दिप्रदेशंनयंतितद्वत् ॥ १७ ॥ बलापेक्षयानीतिरेवश्रेष्ठेत्युपसंहरति तस्मादिति ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१॥ परिच्छदंअजिनदंडकमंडलुकाषायादिरूपांसामग्रींआच्छाद्यस्वीकृत्यतयास्वंवेषंतिरोधायवा

नशौरिणाविनापार्थोनशौरिःपांडवंविना॥ नाजेयोस्त्यनयोर्लोकेकृष्णयोरितिमेमतिः ॥ १४ ॥ अयंचबलिनांश्रेष्ठःश्रीमानपिवृकोदरः॥ युवाभ्यांसहितोवी
रःकिंनकुर्यान्महायशाः॥१५॥सुप्रणीतोबलौघोहिकुरुतेकार्यमुत्तमं ॥ अंधंबलंजडंप्राहुःप्रणेतव्यंविचक्षणैः ॥१६॥ यतोहिनिम्नंभवतिनयंतिहिततोजलं ॥ य
तश्छिद्रंततश्चापिनयंतेधीवराजलं॥ १७॥ तस्मान्नयविधानज्ञंपुरुषंलोकविश्रुतं॥ वयमाश्रित्यगोविंदंयतामःकार्यसिद्धये ॥ १८ ॥ एवंप्रज्ञानयबलंक्रियो
पायसमन्वितं॥पुरस्कुर्वीतकार्येषुकृष्णंकार्यार्थसिद्धये॥१९॥एवमेवयदुश्रेष्ठयावत्कार्यार्थसिद्धये॥अर्जुनःकृष्णमन्वेतुभीमोन्वेतुधनंजयं॥ नयोजयोबलंचैव
विक्रमेसिद्धिमेष्यति ॥ २०॥ वैशंपायनउवाच एवमुक्तास्ततःसर्वेभ्रातरोविपुलौजसः॥ वार्ष्णेयःपांडवेयौचप्रतस्थुर्मागधंप्रति ॥ २१॥ वर्चस्विनां
ब्राह्मणानांस्नातकानांपरिच्छदम्॥ आच्छाद्यसुहृदांवाक्यैर्मनोज्ञैरभिनंदिताः॥ २२ ॥ अमर्षादभितप्तानांज्ञात्यर्थंमुख्यतेजसां ॥ रविसोमाग्निवपुषांदीप्तमा
सीत्तदावपुः ॥ २३ ॥ हतंमेनेजरासंधंदृष्ट्वाभीमपुरोगमौ ॥ एककार्यसमुद्यंतौकृष्णौयुद्धेऽपराजितौ ॥ २४॥ ईशौहितौमहात्मानौसर्वकार्यप्रवर्त्तिनौ॥ धर्म
कामार्थलोकानांकार्याणांचप्रवर्त्तकौ ॥ २५॥ कुरुभ्यःप्रस्थितास्तेतुमध्येनकुरुजांगलं ॥ रम्यंपद्मसरोगत्वाकालकूटमतीत्यच ॥ २६॥ गंडकींचमहाशोणं
सदानीरांतथैवच॥एकपर्वतकेनद्यःक्रमेणैत्याव्रजंतते॥ २७॥ उत्तीर्यसरयूंरम्यांदृष्ट्वापूर्वांश्चकोसलान्॥ अतीत्यजग्मुर्मिथिलांमालांचर्मण्वतींनदीं॥ २८॥
अतीत्यगंगांशोणंचत्रयस्तेप्राङ्मुखास्तदा॥कुशचीरच्छदाजग्मुर्मागधंक्षेत्रमच्युताः॥२९॥ तेशश्वद्गोधनाकीर्णमंबुमंतंशुभद्रुमं॥ गोरथंगिरिमासाद्यददृशु
र्मागधंपुरं ॥ ३० ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिजरासंधवधपर्वणिकृष्णपांडवमागधयात्रायांविंशोऽध्यायः॥ २०॥ ॥छ॥ ॥छ॥

॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ ईशौनरनारायणौसर्वाणिकार्याणिनिमेषोन्मेषादिमहाप्रलयांतानिवर्त्तयितुंशीलंययोस्तौनियंताराविंत्यर्थः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ इतिसभा
पर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेविंशोऽध्यायः॥ २०॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥

एषमागधःमगधदेशसंबंधीनिवेशःविन्यासः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ गौतमस्यक्षयादिति क्षयात्ऐश्वर्यात्असौशूद्रायांजातोपिकाक्षीवदादीनांवंशःमानवंवंशंभजते सगौतमस्यनृपाणामुपर्यनुग्रहः ॥ ॥ ६ ॥ गौतमक्षयंगृहं ॥ ७ ॥ गौतमौकःगौतमस्यओकोगृहं ॥८॥९॥१० ॥११॥१२॥१३॥ पुरस्यगिरिंपुरप्राकारसंलग्नंगिरितुल्यंमहास्तंभंबुरुजइतिभाषायांप्रसिद्धं ॥१४॥ चैत्यकंनगरसूचकं ॥१५॥ यत्रेति मांसादंमांसाहारंऋषभंवृषभाकारंदैत्यमाससादहतवान् भेरीःदुंदुभीन् मासतालाभिःमासेनतालोध्वनिपरिच्छेदोयासांताभिराकृतिभिःउपलक्षिताइतियोज्यं महतोहिकांस्यादिभाजनस्यसकृदाहतस्य

वासुदेवउवाच एषपार्थमहान्भातिपशुमान्नित्यमंबुमान् ॥ निरामयःसुवेश्माढ्योनिवेशोमागधःशुभः ॥ १ ॥ वैहारोविपुलःशैलोवराहोवृषभस्तथा ॥ तथाऋषिगिरिस्तातशुभाश्चैत्यकपंचमाः ॥ २ ॥ एतेपंचमहाशृंगाःपर्वताःशीतलद्रुमाः ॥ रक्षंतीवाभिसंहत्यसंहतांगागिरिव्रजं ॥ ३ ॥ पुष्पवेष्टितशाखाग्रैर्गंधवद्भिर्मनोहरैः ॥ निगूढाइवलोध्राणांवनैःकामिजनप्रियैः ॥ ४ ॥ शूद्रायांगौतमोयत्रमहात्मासंशितव्रतः ॥ औशीनर्यामजनयत्काक्षीवाद्यान्सुतान्मुनिः ॥ ५ ॥ गौतमस्यक्षयात्तस्माद्यथासौतत्रसद्मनि ॥ भजतेमागधंवंशंसनृपाणामनुग्रहः ॥ ६ ॥ अंगवंगादयश्चैवराजानःसुमहाबलाः ॥ गौतमक्षयमभ्येत्यरमंतेस्मपुरार्जुन ॥ ७ ॥ वनराजीस्तुपश्येमाःपिप्पलानांमनोरमाः ॥ लोध्राणांचशुभाःपार्थगौतमौकःसमीपजाः ॥ ८ ॥ अर्बुदःशक्रवापीचपन्नगौशत्रुतापनौ ॥ स्वस्तिकस्यालयश्चात्रमणिनागस्यचोत्तमः ॥ ९ ॥ अपरिहार्यामेघानांमागधामनुनाकृताः ॥ कौशिकोमणिमांश्चैवचक्रातेचाप्यनुग्रहं ॥ १० ॥ एवंप्राप्यपुरंरम्यंदुराधर्षंसमंततः ॥ अर्थसिद्धिंत्वनुपमांजरासंधोभिमन्यते ॥ ११ ॥ वयमासादनेतस्यदर्पमद्यहरेमहि ॥ वैशंपायनउवाच एवमुक्त्वाततःसर्वेभ्रातरोविपुलौजसः ॥ १२ ॥ वार्ष्णेयःपांडवौचैवप्रतस्थुर्मागधंपुरं ॥ हृष्टपुष्टजनोपेतंचातुर्वर्ण्यसमाकुलं ॥ १३ ॥ स्फीतोत्सवमनाधृष्यमासेदुश्चगिरिव्रजं ॥ ततोद्वारमनासाद्यपुरस्यगिरिमुच्छ्रितं ॥ १४ ॥ बार्हद्रथैःपूज्यमानंतथानगरवासिभिः ॥ मागधानांतुरुचिरंचैत्यकांतरमाद्रवन् ॥ १५ ॥ यत्रमांसादमृषभमाससादबृहद्रथः ॥ तंहत्वामासतालाभिस्तिस्रोभेरीरकारयत् ॥ १६ ॥ स्वपुरेस्थापयामासतेनचानह्यचर्मणा ॥ यत्रताःप्राणदन्भेर्योदिव्यपुष्पावचूर्णिताः ॥ ॥ १७ ॥ भंक्त्वाभेरीत्रयंतेपिचैत्यप्राकारमाद्रवन् ॥ द्वारतोभिमुखाःसर्वेययुर्नानायुधास्तदा ॥ १८ ॥

चिरकालानुवर्त्तीध्वनिरितिप्रसिद्धं पूर्वंतुमासशब्देनद्वादशसंख्यातालशब्देनमध्यमांगुष्ठप्रमाणंचोक्त्वाद्वादशतालप्रमाणाभिरितिव्याचक्षते आकृतिभिःसंमिताइत्यध्याहृत्ययोजनाउभयत्रसमाना तालःकरतलेंगुष्ठमध्यमाभ्यांचसंमिते गीतकालक्रियामानेतालःखड्गादिमुष्टिष्वितिविश्वः मांसनालाभिरितिगौडपाठेतुमांसस्यनालवद्वेष्टनकर्त्रीभिःमांसनालाभिर्बध्रीभिः॥१६॥ तेनचर्मणाचआनह्येतिव्यवहितेनसंबंधः अवचूर्णिताःअवकीर्णाव्याप्ताइत्यर्थः यत्रपुरस्यगिरौ ॥१७॥१८॥

चैत्यकंचित्यादृषदांचयनेननिर्वृत्तं ॥ १९ ॥ शृंगंतंगिरिमेवशृंगवदुच्छ्रितंभाषायांमनुराइतिप्रसिद्धं ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ पर्यग्न्यकुर्वन्नुज्ज्वलताउल्मुकेनपरितोभ्राम्यमाणेनयज्ञियंपशुमिवपर्यग्निकृतवं तः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ विरागवसनाःविचित्ररागवसनाः ॥ २७ ॥ गोवासंगोष्ठं ॥ २८ ॥ २९ ॥ कक्षाःद्वारदेशाःउत्तममध्यमाधमजनावस्थितियोग्याः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

मागधानांसुरुचिरंचैत्यकंतंसमाद्रवन् ॥ शिरसीवसमाघ्नंतोजरासंधंजिघांसवः ॥ १९ ॥ स्थिरंसुविपुलंशृंगंसुमहत्तत्पुरातनं ॥ अर्चितंगंधमाल्यैश्चसततंसुप्रतिष्ठितं ॥ २० ॥ विपुलैर्बाहुभिर्वीरास्तेभिहत्याभ्यपातयन् ॥ ततस्तेमागधंहृष्टाःपुरंप्रविविशुस्तदा ॥ २१ ॥ एतस्मिन्नेवकालेतुब्राह्मणावेदपारगाः ॥ दृष्ट्वातुदुर्निमित्तानिजरासंधमदर्शयन् ॥ २२ ॥ पर्यग्न्यकुर्वंश्चनृपंद्विरदस्थंपुरोहिताः ॥ ततस्तच्छांतयेराजाजरासंधःप्रतापवान् ॥ दीक्षितोनियमस्थोसावुपवासपरोभवत् ॥ २३ ॥ स्नातकव्रतिनस्तेतुबाहुशस्त्रानिरायुधाः ॥ युयुत्सवःप्रविविशुर्जरासंधेनभारत ॥ २४ ॥ भक्ष्यमाल्यापणानांचददृशुःश्रियमुत्तमां ॥ स्फीतांसर्वगुणोपेतांसर्वकामसमृद्धिनीं ॥ २५ ॥ तांतुदृष्ट्वासमृद्धिंतेवीथ्यांतस्यांनरोत्तमाः ॥ राजमार्गेणगच्छंतःकृष्णभीमधनंजयाः ॥ बलाद्गृहीत्वामाल्यानिमालाकारान्महाबलाः ॥ २६ ॥ विरागवसनाःसर्वेस्रग्विणोमृष्टकुंडलाः ॥ निवेशनमथाजग्मुर्जरासंधस्यधीमतः ॥ २७ ॥ गोवासमिववीक्षंतःसिंहाहैमवतायथा ॥ शालस्तंभनिभास्तेषांचंदनागुरुरूषिताः ॥ २८ ॥ अशोभंतमहाराजबाहवोयुद्धशालिनां ॥ तान्दृष्ट्वाद्विरदप्रख्यान्शालस्कंधानिवोद्गतान् ॥ व्यूढोरस्कान्मागधानांविस्मयःसमपद्यत ॥ २९ ॥ तेत्वतीत्यजनाकीर्णाःकक्षास्तिस्रोनरर्षभाः ॥ अहंकारेणराजानमुपतस्थुर्गतव्यथाः ॥ ३० ॥ तान्पाद्यमधुपर्कार्हान्गवार्हान्सत्कृतिंगतान् ॥ प्रत्युत्थायजरासंधउपतस्थेयथाविधि ॥ ३१ ॥ उवाचचैतान्राजासौस्वागतंवोस्त्वितिप्रभुः ॥ मौनमासीत्तदापार्थभीमयोर्जनमेजय ॥ ३२ ॥ तेषांमध्येमहाबुद्धिःकृष्णोवचनमब्रवीत् ॥ वक्तुंनायातिराजेंद्रएतयोर्नियमस्थयोः ॥ ३३ ॥ अर्वाङ्निशीथात्परतस्त्वयासार्धंवदिष्यतः ॥ यज्ञागारेस्थापयित्वाराजाराजगृहंगतः ॥ ३४ ॥ ततोर्धरात्रेसंप्राप्तेयातोयत्रस्थिताद्विजाः ॥ तस्यह्येतद्व्रतंराजन्बभूवभुविविश्रुतं ॥ ३५ ॥ स्नातकान्ब्राह्मणान्प्राप्तान्श्रुत्वाससमितिंजयः ॥ अप्यर्धरात्रेनृपतिःप्रत्युद्गच्छतिभारत ॥ ३६ ॥ तांस्त्वपूर्वेणवेषेणदृष्ट्वासनृपसत्तमः ॥ उपतस्थेजरासंधोविस्मितश्चाभवत्तदा ॥ ३७ ॥ तेतुदृष्ट्वैवराजानंजरासंधंनरर्षभाः ॥ इदमूचुरमित्रघ्नाःसर्वेभरतसत्तम ॥ ३८ ॥ स्वस्त्यस्तुकुशलंराजन्निितितत्रव्यवस्थिताः ॥ तंनृपंनृपशार्दूलप्रेक्षमाणाःपरस्परं ॥ ३९ ॥

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ स्वस्त्यस्तुकुशलंराजन् कुशलंनिर्विघ्नंयथास्यात्तथास्वस्तिसुतरांयत्अस्तिअविनाशिमोक्षपदंतत्तेअस्तु कृष्णसमक्षंमरिष्यमाणस्यतत्प्राप्त्यवश्यंभावादितिभावः माजीवेत्यर्थः ॥ ३९ ॥

॥ ४० ॥ ४१ ॥ बहिर्माल्यानुलेपनाः बहिःसमावर्त्तनादिनिमित्तंविना ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ वाचिवीर्यंनतुक्रियायां विलिंगस्थं अन्यल्लिंगमन्यत्कर्मेत्यर्थः ॥ ४६ ॥ अर्हणांपूजां अस्मदागमेअस्मान्प्रतिआगमने ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ स्नातकत्वंसमर्थ्यबहिर्माल्यत्वादिकमपिक्षत्रियत्वेनसमर्थयते विशेषेत्यादिना ॥ ५० ॥ वचस्तस्यवाग्वीर्यत्वस्य ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ अद्वारेणेत्यादि

तानब्रवीज्जरासंधस्तथापांडवयादवान् ॥ आस्यतामितिराजेंद्रब्राह्मणछद्मसंवृतान् ॥ ४० ॥ अथोपविविशुःसर्वेत्रयस्तेपुरुषर्षभाः ॥ संप्रदीप्तास्त्रयोलक्ष्म्या महाध्वरइवाग्नयः ॥ ४१ ॥ तानुवाचजरासंधःसत्यसंधोनराधिपः ॥ विगर्हमाणःकौरव्यवेशग्रहणवैकृतान् ॥ नस्नातकव्रताविप्राबहिर्माल्यानुलेपनाः ॥ ४२ ॥ भवंतीतिनृलोकेस्मिन्विदितंममसर्वशः ॥ केयूयंपुष्पवंतश्चभुजैर्ज्याकृतलक्षणैः ॥ ४३ ॥ बिभ्रतःक्षात्रमोजश्चब्राह्मण्यंप्रतिजानथ ॥ एवंविरागवसनाबहिर्माल्यानुलेपनाः ॥ सत्यंवदतकेयूयंसत्यंराजसुशोभते ॥ ४४ ॥ चैत्यकस्यगिरेःशृंगंभित्वाकिमिहछद्मना ॥ अद्वारेणप्रविष्टाःस्थनिर्भयाराजकिल्बिषात् ॥ ४५ ॥ वदध्वंवाचिवीर्यंचब्राह्मणस्यविशेषतः ॥ कर्मचैतद्विलिंगस्थंकिंवोद्यप्रसमीक्षितं ॥ ४६ ॥ एवंचमामुपास्थायकस्माच्चविधिनार्हणां ॥ प्रणीतांनानुगृह्णीतकार्यंकिंवास्मदागमे ॥ ४७ ॥ एवमुक्तेततःकृष्णःप्रत्युवाचमहामनाः ॥ स्निग्धगंभीरयावाचावाक्यंवाक्यविशारदः ॥ ४८ ॥ कृष्णउवाच स्नातकान्ब्राह्मणान्राजन्विद्ध्यस्मांस्त्वंनराधिप ॥ स्नातकव्रतिनोराजन्ब्राह्मणाःक्षत्रियाविशः ॥ ४९ ॥ विशेषनियमाश्चैषामविशेषाश्चसंत्युत ॥ विशेषवांश्चसततंक्षत्रियःश्रियमृच्छति ॥ ५० ॥ पुष्पवत्सुध्रुवाश्रीश्चपुष्पवंतस्ततोवयं ॥ क्षत्रियोबाहुवीर्यस्तुनतथावाक्यवीर्यवान् ॥ अप्रगल्भंवचस्तस्यतस्माद्बार्हद्रथेरितं ॥ ५१ ॥ स्ववीर्यंक्षत्रियाणांतुबाह्वोर्धातान्यवेशयत् ॥ तद्दिदृक्षसिचेद्राजन्द्रष्टास्यद्यनसंशयः ॥ ५२ ॥ अद्वारेणरिपोर्गेहंद्वारेणसुहृदोगृहान् ॥ प्रविशंतिनराधीराद्वाराण्येतानिधर्मतः ॥ ५३ ॥ कार्यवंतोगृहानेत्यशत्रुतोनार्हणांवयं ॥ प्रतिगृह्णीमतद्विद्धिएतन्नःशाश्वतंव्रतं ॥ ५४ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिजरासंधवधपर्वणिकृष्णजरासंधसंवादेएकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ जरासंधउवाच नस्मरामिकदावैरंकृतयुष्माभिरित्युत ॥ चिंतयंश्चनपश्यामिभवतांप्रतिवैकृतं ॥ १ ॥ वैकृतेवासतिकथंमन्यध्वंमामनागसं ॥ अरिंवैब्रूतहेविप्राःसतांसमयएषहि ॥ २ ॥

नावैरंप्रकाशयति ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ वैकृतंअपकारः ॥ १ ॥ कथंअरिंमन्यध्वंतद्ब्रूत एषःसत्यवचनस्यसमयःमर्यादा ॥ २ ॥

प्रसजतिप्रसंजयतिअर्थद्रव्योपघातंआरोपयति सःक्षत्रियःवृजिनांकष्टांगतिंआप्नोतिनसंशयइतियोजना ॥ ३ ॥ उपहंतिचात्मानं ॥ ४ ॥ ५ ॥ प्रजानांचानागसंजल्पथविपरीतमर्थंवदथ ॥ ६ ॥ वैरमूलं प्रकाशयति कुलेति ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ एनोपगच्छेत् एनःपापंकर्तृउपगच्छेत्प्राप्नुयात् संधिरार्षः ॥ १० ॥ ११ ॥ ननुब्रह्मणेब्राह्मणमालभेतइत्यादिनासवर्जातीयानांसर्वकर्मणांमानुषाणामालंभोदेवतार्थंव धःश्रूयतेइत्याशंक्याह सवर्णोहीति ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ अभिजनंसजातीयंपाल्यतयाजानन् ॥ १६ ॥ १७ ॥ स्वर्गेति ब्रह्मवेदः यशः तपोवेदोक्तंकर्मच स्वर्गयोनिःसुखहेतुः युद्धेमृत्युश्चअव्य

अथधर्मोपघाताद्धिमनःसमुपतप्यते ॥ योनागसिप्रसजतिक्षत्रियोहिनसंशयः ॥ ३ ॥ अतोन्यथाचरल्लोकेधर्मज्ञःसन्महारथः ॥ वृजिनांगतिमाप्नोतिश्रेयसो प्युपहंतिच ॥ ४ ॥ त्रैलोक्येक्षत्रधर्मोहिश्रेयान्वैसाधुचारिणां ॥ नान्यंधर्मंप्रशंसंतियेचधर्मविदोजनाः ॥ ५ ॥ तस्यमेद्यस्थितस्येहस्वधर्मेनियतात्मनः ॥ अनाग संप्रजानांचप्रमादादिवजल्पथ ॥ ६ ॥ कृष्णउवाच कुलकार्यंमहाबाहोकश्चिदेकःकुलोद्वहः ॥ वहतेयस्तन्नियोगाद्वयमभ्युद्यतास्त्वयि ॥ ७ ॥ त्वयाचोपह ताराजन्क्षत्रियालोकवासिनः ॥ तदागःक्रूरमुत्पाद्यमन्यसेकिमनागसं ॥ ८ ॥ राजाराज्ञःकथंसाधून्हिंस्यान्नृपतिसत्तम ॥ तद्राज्ञःसन्निगृह्यत्वंरुद्रायोपजिही र्षसि ॥ ९ ॥ अस्मांस्तदेनोगच्छेद्धिकृतंबार्हद्रथत्वया ॥ वयंहिशक्ताधर्मस्यरक्षणेधर्मचारिणः ॥ १० ॥ मनुष्याणांसमालंभोनचदृष्टःकदाचन ॥ सकथंमानु षैर्देवंयष्टुमिच्छसिशंकरं ॥ ११ ॥ सवर्णोहिसवर्णानांपशुसंज्ञांकरिष्यसि ॥ कोन्यएवंयथाहित्वंजरासंधवृथामतिः ॥ १२ ॥ यस्यांयस्यामवस्थायांयद्यत्कर्मक रोतियः ॥ तस्यांतस्यामवस्थायांतत्फलंसमवाप्नुयात् ॥ १३ ॥ तेत्वांज्ञातिक्षयकरंवयमार्त्तानुसारिणः ॥ ज्ञातिवृद्धिनिमित्तार्थंविनिहंतुमिहागताः ॥ १४ ॥ ना स्तिलोकेपुमानन्यःक्षत्रियेष्वितिचैवतत् ॥ मन्यसेसचतेराजन्सुमहान्बुद्धिविप्लवः ॥ १५ ॥ कोहिजानन्नभिजनमात्मवान्क्षत्रियोनृप ॥ नाविशेत्स्वर्गमतुलं रणानंतरमव्ययं ॥ १६ ॥ स्वर्गंह्येवसमास्थायरणयज्ञेषुदीक्षिताः ॥ जयंतिक्षत्रियालोकांस्तद्विद्धिमनुजर्षभ ॥ १७ ॥ स्वर्गयोनिर्महद्ब्रह्मस्वर्गयोनिर्महद्यशः ॥ स्वर्गयोनिस्तपोयुद्धेमृत्युःसोऽव्यभिचारवान् ॥ १८ ॥ एषह्यैंद्रोवैजयंतोगुणैर्नित्यंसमाहितः ॥ येनासुरान्पराजित्यजगत्पातिशतक्रतुः ॥ १९ ॥ स्वर्गमार्गाय कस्यस्याद्विग्रहोवैयथातव ॥ मागधैर्विपुलैःसैन्यैर्बाहुल्यबलदर्पितः ॥ २० ॥

भिचारवान्स्वर्गहेतुः वेदादीनांअव्रतादीन्प्रतिस्वर्गहेतुत्वंनास्तियुद्धेमृत्युस्तुनतथे त्यर्थः ॥ १८ ॥ एषःयुद्धेमृत्युःऐंद्रःइंद्रसंबंधी वैजयंतःप्रासादःतत्प्राप्तिहेतुरित्यर्थः येनलब्धेनसमाहितःपूर्णः ॥ १९ ॥ स्वर्गमार्गहेतोः विग्रहोवैरंअस्माभिःसह यथातवपुण्यातिशयात्नतथान्यस्यास्तिअत्रहे तुःक्षत्रियावमानइत्याह मागधैरिति सैन्यैरेवनबाहुबलेन ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ विषह्यंअसह्यंविगतःसह्यःसोढुंयोग्यःसोढायस्यतत् यद्वातवएतावत्बलंअस्माकंविषह्यंसुसहं ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ युयुक्षमाणास्त्वत्तोहित्वत्तःत्वांयुयुक्षमाणाःयोगःकपटेनहननंतत्कर्तुमिच्छंतः योगोविश्रब्धघातिनीतिविश्वः मुमुक्षमाणाइतिपाठेनृपानितिशेषः ब्राह्मणब्रुवाइतिपाठेब्राह्मणाधमाः ॥२५॥२६॥ अजितःअन्यैरितिशेषः पर्यवस्थाताशत्रुः ॥२७॥२८॥२९॥ व्यूढेनव्यूहरचनयास्थिते

मावमंस्थाःपरान्राजन्नास्तिवीर्यंनरेनरे ॥ समंतेजस्त्वयाचैवविशिष्टंवानरेश्वर ॥ २१ ॥ यावदेतदसंबुद्धंतावदेवभवेत्तव ॥ विषह्यमेतदस्माकमतोराजन्ब्रवीमिते ॥ २२ ॥ जहित्वंसदृशेष्वेवमानंदर्पंचमागध ॥ मागमःससुतामात्यःसबलश्चयमक्षयं ॥ २३ ॥ दंभोद्भवःकार्तवीर्यउत्तरश्चबृहद्रथः ॥ श्रेयसोह्यवमन्येहविनेशुःसबलानृपाः ॥ २४ ॥ युयुक्षमाणास्त्वत्तोहिनवयंब्राह्मणाध्रुवं ॥ शौरिरस्मिहृषीकेशोनृवीरौपांडवाविमौ ॥ अनयोर्मातुलेयंचकृष्णंमांविद्धितेरिपुं ॥ ॥ २५ ॥ त्वामाह्वयामहेराजन्स्थिरोयुध्यस्वमागध ॥ मुंचवानृपतीन्सर्वान्गच्छवात्वंयमक्षयं ॥ २६ ॥ जरासंधउवाच नाजितान्वैनरपतीनहमाददेकांश्चन ॥ अजितःपर्यवस्थाताकोत्रयोनमयाजितः ॥ २७ ॥ क्षत्रियस्यैतदेवाहुर्धर्म्यंकृष्णोपजीवनं ॥ विक्रम्यवशमानीयकामतोयत्समाचरेत् ॥ २८ ॥ देवतार्थमुपाहृत्यराज्ञःकृष्णकथंभयात् ॥ अहमद्यविमुच्येयंक्षात्रंव्रतमनुस्मरन् ॥ २९ ॥ सैन्यंसैन्येनव्यूढेनएकएकेनवापुनः ॥ द्वाभ्यांत्रिभिर्वायोत्स्येहंयुगपत्पृथगेववा ॥ ३० ॥ वैशंपायनउवाच एवमुक्त्वाजरासंधःसहदेवाभिषेचनं ॥ आज्ञापयत्तदाराजायुयुत्सुर्भीमकर्मभिः ॥ ३१ ॥ सतुसेनापतिंराजासस्मारभरतर्षभ ॥ कौशिकंचित्रसेनंचतस्मिन्युद्धउपस्थिते ॥ ३२ ॥ ययोस्तेनामनीराजन्हंसेतिडिंभकेतिच ॥ पूर्वंसंकथितेपुंभिर्नृलोकेलोकसत्कृते ॥ ३३ ॥ तंतुराजन्विभुःशौरीराजानंबलिनांवरं ॥ स्मृत्वापुरुषशार्दूलशार्दूलसमविक्रमं ॥ ३४ ॥ सत्यसंधोजरासंधंभुविभीमपराक्रमं ॥ भागमन्यस्यनिर्दिष्टमवध्यंमधुभिर्मृधे ॥ ३५ ॥ नात्मनात्मवतांमुख्यइयेषमधुसूदनः ॥ ब्राह्मीमाज्ञांपुरस्कृत्यहंतुंहलधरानुजः ॥ ३६ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिजरासंधवधपर्वणिजरासंधयुद्धोद्योगेद्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ततस्तंनिश्चितात्मानंयुद्धाययदुनंदनः ॥ उवाचवाग्मीराजानंजरासंधमधोक्षजः ॥ १ ॥ कृष्णउवाच त्रयाणांकेनतेराजन्योद्धुमुत्सहतेमनः ॥ अस्मदन्यतमेनेहसज्जीभवतुकोयुधि ॥ २ ॥

न ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ हंसडिंभकावेवकौशिकचित्रसेनावित्याह ययोरिति ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ मधुभिःयादवैः ॥ ३५ ॥ नहंतुंइयेषेत्यन्वयः तत्रहेतुः ब्राह्मीमिति ॥ ३६ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ ७ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ आदायपुरोहितउपतस्थेइतिसार्द्धसंबंधः अगदान्औषधानि निर्दतीर्वेदनानिच दुःखमूर्च्छयोःकालेसुखसंज्ञाकराणि ॥४॥ समनह्यत्सन्नद्धोबभूव ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ कक्षैःदोर्मूलैःकक्षांप्रकोष्ठगतांरज्जुंधुन्वानौ यतःतत्रकक्षेआस्फोटंचक्रतुः बाहुमूलास्फालनेनअंगदबंधरज्जुशेषंकंपयंतावित्यर्थः ॥ ११ ॥ १२ ॥ चित्रहस्तादिकंहस्तस्यातिवेगेनआकुंचनप्रसारणोपर्यधश्चालनमुष्टीकरणानिचित्रहस्ताःआदिपदात्पादस्याप्याकुंचनादि कक्षाबंधंपरस्परकक्षायांहस्तौकृत्वाबंधनं गलेति गलेगंडेनभालदेशेनाभिघातस्तेन पाषाणसदृशांगत्वात्तयोरभिघातेनविस्फुलिंगोत्पत्त्याऽशनिव

एवमुक्तःसनृपतिर्युद्धंवव्रेमहाद्युतिः॥ जरासंधस्ततोराजाभीमसेनेनमागधः॥ ३॥ आदायरोचनांमाल्यंमंगल्यान्यपराणिच ॥ धारयन्नगदान्मुख्यान्निर्वृतीर्वेदनानिच ॥ उपतस्थेजरासंधंयुयुत्सुंवैपुरोहितः॥ ४ ॥ कृतस्वस्त्ययनोराजाब्राह्मणेनयशस्विना ॥ समनह्यज्जरासंधःक्षात्रंधर्ममनुस्मरन् ॥ ५ ॥ अवमुच्यकिरीटंसकेशान्समनुगृह्यच ॥ उदतिष्ठज्जरासंधोवेलातिगइवार्णवः ॥ ६ ॥ उवाचमतिमान्राजाभीमंभीमपराक्रमः॥ भीमयोत्स्येत्वयासार्द्धंश्रेयसानिर्जितंवरं॥ ७॥ एवमुक्त्वाजरासंधोभीमसेनमरिंदमः॥ प्रत्युद्ययौमहातेजाःशक्रंबलइवासुरः॥ ८॥ ततःसंमंत्र्यकृष्णेनकृतस्वस्त्ययनोबली ॥ भीमसेनोजरासंधमाससादयुयुत्सया॥ ९॥ ततस्तौनरशार्दूलौबाहुशस्त्रौसमीयतुः॥ वीरौपरमसंहृष्टावन्योन्यजयकांक्षिणौ ॥ १० ॥ करग्रहणपूर्वंतुकृत्वापादाभिवंदनं ॥ कक्षैःकक्षांविधुन्वानावास्फोटंतत्रचक्रतुः॥ ११ ॥ स्कंधेदोर्भ्यांसमाहत्यनिहत्यचमुहुर्मुहुः॥ अंगमंगैःसमाश्लिष्यपुनरास्फालनंविभो॥ १२॥ चित्रहस्तादिकंकृत्वाकक्षाबंधंचचक्रतुः॥ गलगंडाभिघातेनसस्फुलिंगेनचाशनिं॥ १३॥ बाहुपाशादिकंकृत्वापादाहतशिरावुभौ ॥ उरोहस्तंततश्चक्रेपूर्णकुंभौप्रयुज्यतौ ॥ १४॥ करसंपीडनंकृत्वागर्जंतौवारणाविव ॥ नर्दंतौमेघसंकाशौबाहुप्रहरणावुभौ॥ १५॥ तलेनाहन्यमानौतुअन्योन्यंकृतवीक्षणौ॥ सिंहाविवसुसंक्रुद्धावाकृष्याकृष्ययुध्यतां॥ १६॥ अंगेनांगंसमापीड्यबाहुभ्यामुभयोरपि॥ आवृत्यबाहुभिश्चापिउदरंचप्रचक्रतुः॥ १७॥

ज्जमिवसस्रजतुरित्यर्थः ॥१३॥ बाहुपाशादिकं चरणपाशआदिशब्दार्थः पादाभ्यांआहताःशिराःस्नायवोयाभ्यांतौ दृढप्रहारेणनाडीपर्यंतमपिवेदनावंतावित्यर्थः उरोहस्तंउरसिचपेटाप्रहारं पूर्णकुंभौग्रथितांगुलिभ्यांहस्ताभ्यांपरशिरसःपीडनंपूर्णकुंभः द्वित्वंपरस्परंद्वावपिचक्रतुरितिवक्तुं ॥ १४ ॥ १५ ॥ तलेनचपेटया ॥ १६ ॥ आवृत्यजत्रुदेशेपृष्ठंकृत्वाबाहुभिः बद्धत्वाद्द्वावपिमिथःउदरंआदायप्रचक्रतुःप्रचिक्षिपतुः कूर्पविक्षेपेऽस्यरूपं ॥ १७ ॥

एवंकक्ष्यांसुपार्श्वेचप्रचक्रतुः तक्षवंतौतक्षस्तनूकरणंगात्रसंकोचइत्यर्थः तद्वंतौ अधोहस्तं उदरस्याधस्तात्हस्तंकृत्वाहस्ताभ्यामुदरमावेष्ट्यस्वकंठस्योरसिचकंठोरःसमीपेआनीयआक्षिपत्आस्फालितवान् ॥ १८ ॥ पृष्ठस्यभूसंबंधेनजातंभंगंपराभवं बाहुभ्यांउदरादिनिपीडनेसंपूर्णमूर्छां ॥१९॥ तृणपीडंरज्जूकरणेतृणमिवयत्रबाह्वादिकंव्यावर्त्यतेतद्युद्धंतृणपीडं पूर्णयोगंयोगोविश्रब्धघातनंतच्चपूर्णं अन्यत्रमुष्टेःपातं प्रदर्श्यअन्यत्रपातनमित्यर्थः एवमादीनिपादाकर्षणशीर्षकक्षीकरणादीनि ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ नियहःहस्ताभ्यांकंधराकर्षणेनशत्रोरधोमुखीकरणं प्रग्रहःशत्रोरुत्तानपातनार्थंपादाकर्षणं ॥२३॥२४॥

उभौकक्ष्यांसुपार्श्वेतुतक्षवंतौचशिक्षितौ॥ अधोहस्तंस्वकंठेतूदरस्योरसिचाक्षिपत् ॥ १८ ॥ सर्वातिक्रांतमर्यादंपृष्ठभंगंचचक्रतुः ॥ संपूर्णमूर्छांबाहुभ्यांपूर्णकुंभंप्रचक्रतुः ॥ १९ ॥ तृणपीडंयथाकामंपूर्णयोगंसमुष्टिकं॥ एवमादीनियुद्धानिप्रकुर्वंतौपरस्परं॥ २० तयोर्युद्धंततोद्रष्टुंसमेताःपुरवासिनः॥ ब्राह्मणावणिजश्चैवक्षत्रियाश्चसहस्रशः॥ २१ ॥ शूद्राश्चनरशार्दूलस्त्रियोवृद्धाश्चसर्वशः॥ निरंतरमभूत्तत्रजनौघैरभिसंवृतं॥ २२ ॥ तयोरथभुजाघातान्निग्रहप्रग्रहात्तथा॥ आसीत्सुभीमसंपातोवज्रपर्वतयोरिव ॥ २३ ॥ उभौपरमसंहृष्टौबलेनबलिनांवरौ॥ अन्योन्यस्यांतरंप्रेप्सूपरस्परजयैषिणौ॥ २४ ॥ तद्भीममुत्सार्यजनंयुद्धमासीदुपप्लवे॥ बलिनोःसंयुगेराजन्वृत्रवासवयोरिव ॥ २५ ॥ प्रकर्षणाकर्षणाभ्यामनुकर्षविकर्षणैः॥ आचकर्षतुरन्योन्यंजानुभिश्चावजघ्नतुः ॥ २६ ॥ ततःशब्देनमहताभर्त्सयंतौपरस्परं॥ पाषाणसंघातनिभैःप्रहारैरभिजघ्नतुः ॥ २७ ॥ व्यूढोरस्कौदीर्घभुजौनियुद्धकुशलावुभौ॥ बाहुभिःसमसज्जेतामायसैःपरिघैरिव ॥ २८ ॥ कार्त्तिकस्यतुमासस्यप्रवृत्तंप्रथमेहनि ॥ अनाहारंदिवारात्रमविश्रांतमवर्त्तत ॥ २९ ॥ तद्वृत्तंतुत्रयोदश्यांसमवेतंमहात्मनोः॥ चतुर्दश्यांनिशायांतुनिवृत्तोमागधःक्लमात् ॥ ३० ॥ तंराजानंतथाक्लांतंदृष्ट्वाराजन्जनार्दनः॥ उवाचभीमकर्माणंभीमंसंबोधयन्निव ॥ ३१ ॥ क्लांतःशत्रुर्नकौंतेयलभ्यःपीडयितुंरणे॥ पीड्यमानोहिकात्स्न्येंनजह्याज्जीवितमात्मनः ॥ ३२ ॥ तस्मात्तेनैवकौंतेयपीडनीयोजनाधिपः ॥ सममेतेनयुध्यस्वबाहुभ्यांभरतर्षभ ॥ ३३ ॥

उत्सार्यजनं हस्तबाहुबंधेनपरस्परापसारणाद्दूरीकृतप्रेक्षकजनं उपप्लवेयुद्धभूमौ उपव्हरेइतिपाठेनिकटदेशे ॥ २५ ॥ प्रकर्षणेपश्चादपसारणे इतरोऽनुकर्षतिअवाङ्मुखंपातयितुं आकर्षणेअर्वाक्कर्षणेइतरोविकर्षतितिर्यक्नयतीत्यर्थः आचकर्षतुःदेहौविलिलिखतुः प्रहारैरितिशेषः ॥ २६ ॥ २७ ॥ नियुद्धंनिगृह्ययुद्धं ॥ २८ ॥ अनाहारंनास्तिआहरणंआहारउपसंहारोयस्यतत् अविश्रांतंनविशेषेणश्रांतोऽन्यतरोयस्मिंस्तत्तथा ॥ २९ ॥ तद्वृत्तंतादृशप्रकारंयुद्धंत्रयोदश्यांसमवेतंत्रयोदशीपर्यंतंजातमितिशेषः क्लमात्क्लमंप्राप्यनिवृत्तःनिगृहीतप्रवृत्तोभूत् ॥ ३० ॥ संबोधयन्निवशिष्टाचारप्रदर्शनव्याजेनशत्रुवधकालंसूचयन्निव ॥३१॥३२॥ तस्मात्तेत्वया ॥३३॥

तद्रूपंक्कांतरूपं ॥ ३४ ॥ संरंभंकोपं ॥ ३५ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥छ॥ ॥ १ ॥ अनुरोधितुंनिरोद्धुं प्राणेनबलेन ॥ २ ॥ ३ ॥४॥ ५ ॥ जानुभ्यां धनुर्यष्टिवत्पृष्ठंसंक्षिप्यविनाम्य ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १०॥ कुलद्वारिगृहद्वारि ॥११॥ भ्रातरौभीमार्जुनौ बांधवान्जरासंधबद्धान्नृपान् ॥ १२ ॥ तेकृष्णंरत्नभुजंचक्रुरित्यन्वयः ॥ १३ ॥ १४ ॥ सो

एवमुक्तःसकृष्णेनपांडवःपरवीरहा॥ जरासंधस्यतद्रूपंज्ञात्वाचक्रेमतिंवधे ॥ ३४॥ ततस्तमजितंजेतुंजरासंधंवृकोदरः॥ संरंभंबलिनांश्रेष्ठोजग्राहकुरुनंदनः ॥३५॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिजरासंधवधपर्वणिजरासंधक्कांतौत्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३॥ ॥छ॥ वैशंपायनउवाच भीमसेनस्ततःकृष्णमुवाच यदुनंदनं॥ बुद्धिमास्थायविपुलांजरासंधवधेप्सया॥ १ ॥ नायंपापोमयाकृष्णयुक्तःस्यादनुरोधितुं ॥ प्राणेनयदुशार्दूलबद्धकक्षेणवाससा ॥ २ ॥ एवमुक्त स्ततःकृष्णःप्रत्युवाचवृकोदरं॥ त्वरयन्पुरुषव्याघ्रोजरासंधवधेप्सया ॥ ३ ॥ यत्तेदैवंपरंसत्वंयच्चतेमातरिश्वनः॥ बलंभीमजरासंधेदर्शयाशुतदद्यवै ॥ ४ ॥ एवमुक्तस्तदाभीमोजरासंधमरिंदमः॥ उत्क्षिप्यभ्रामयामासबलवंतंमहाबलः ॥५ ॥ भ्रामयित्वाशतगुणंजानुभ्यांभरतर्षभ ॥ बभंजपृष्ठंसंक्षिप्यनिष्पिष्य विननादच॥ ६॥ करेगृहीत्वाचरणंद्वेधाचक्रेमहाबलः॥७॥तस्यनिष्पिष्यमाणस्यपांडवस्यचगर्जतः॥ अभवत्तुमुलोनादःसर्वप्राणिभयंकरः॥ ८॥ वित्रेसुर्मागधाःसर्वेस्त्रीणांगर्भाश्चसुस्रुवुः॥ भीमसेनस्यनादेनजरासंधस्यचैवह॥ ९ ॥ किंनुस्याद्धिमवान्भिन्नःकिंनुस्विद्दीर्यतेमही ॥ इतिवैमागधाजज्ञुर्भीमसेनस्य निःस्वनात्॥१०॥ ततोराज्ञःकुलद्वारिप्रसुप्तमिवतंनृपं॥रात्रौगतासुमुत्सृज्यनिश्चक्रमुररिंदमाः॥ ११॥ जरासंधरथंकृष्णोयोजयित्वापताकिनं ॥ आरोप्य भ्रातरौचैवमोक्षयामासबांधवान्॥ १२॥ तेवैरत्नभुजंकृष्णंरत्नार्हाःपृथिवीश्वराः॥ राजानश्चक्रुरासाद्यमोक्षितामहतोभयात्॥ १३॥ अक्षतःशस्त्रसंपन्नोजि तारिःसहराजभिः ॥ रथमास्थायतंदिव्यंनिर्जगामगिरिव्रजात् ॥ १४ ॥ यःससोदर्यवान्नामद्वियोधीकृष्णसारथिः ॥ अभ्यासघातीसंदृश्योदुर्जयःसर्वराज भिः॥१५॥ भीमार्जुनाभ्यांयोधाभ्यामास्थितःकृष्णसारथिः॥ शुशुभेरथवर्योसौदुर्जयःसर्वधन्विभिः॥ १६॥ शक्रविष्णूहिसंग्रामेचेरतुस्तारकामये ॥ रथे नतेनवैकृष्णउपारुह्यययौतदा॥ १७॥ तप्तचामीकराभेणकिंकिणीजालमालिना॥ मेघनिर्घोषनादेनजैत्रेणामित्रघातिना॥ १८॥

दर्यवान्भीमयुक्तः द्वियोधीद्वाभ्यांहस्ताभ्यांशराणांप्रक्षेपात् अभ्यासघातीपुनःपुनरावृत्तिरभ्यासःतंपरकीयंहंतुंशीलमस्य धनुर्विद्यायांपरोत्कर्षजेता संदृश्यःरमणीयांगः ॥ १५ ॥ १६ ॥ शक्रविष्णूहिश ब्दइवार्थे तारकामयेतारकातारावृहस्पतिभार्यासैवआमयवत्विनाशहेतुर्यस्मिन् आमयोरोगः ॥ १७ ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ असंगःरथस्पर्शहीनः ॥ २२ ॥ चैत्यवृक्षःग्रामादिचिह्नभूतोवृक्षः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ रिष्यतेहिंस्यते विध्यतेइत्यपिपाठः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

येनशक्रोदानवानांजघाननवतीर्नव ॥ तंप्राप्यसमहृष्यंतरथंतेपुरुषर्षभाः॥ १९॥ततःकृष्णंमहाबाहुंभ्रातृभ्यांसहितंतदा॥रथस्थंमागधाद्दृष्ट्वासमपद्यंतविस्मिताः॥ २० ॥ हयैर्दिव्यैःसमायुक्तोरथोवायुसमोजवे ॥ अधिष्ठितःसशुशुभेकृष्णेनातीवभारत ॥ २१ ॥ असंगोदेवविहितस्तस्मिन्रथवरेध्वजः॥ योजनाद्ददृशेश्रीमानिंद्रायुधसमप्रभः ॥ २२ ॥ चिंतयामासकृष्णोथगरुत्मंतंसचाभ्ययात्॥ क्षणेतस्मिन्सतेनासीच्चैत्यवृक्षइवोत्थितः ॥ २३ ॥ व्यादितास्यैर्महानादैःसहभूतैर्ध्वजालयैः ॥ तस्मिन्रथवरेतस्थौगरुत्मान्पन्नगाशनः॥ २४॥ दुर्निरीक्ष्योहिभूतानांतेजसाभ्यधिकंबभौ॥ आदित्यइवमध्याह्नेसहस्रकिरणावृतः॥ २५॥ नससज्जतिवृक्षेषुशस्त्रैश्चापिनरिष्यते॥दिव्योध्वजवरोराजन्दृश्यतेचेहमानुषैः॥ २६॥तमास्थायरथंदिव्यंपर्जन्यसमनिःस्वनं॥ निर्ययौपुरुषव्याघ्रःपांडवाभ्यांसहाच्युतः॥ २७॥ यंलेभेवासवाद्राजावसुस्तस्माद्बृहद्रथः ॥ बृहद्रथात्क्रमेणैवप्राप्तोबार्हद्रथंनृप॥ २८॥ सनिर्यायमहाबाहुःपुंडरीकेक्षणस्ततः ॥ गिरिव्रजाद्बहिस्तस्थौसमदेशेमहायशाः॥ २९॥तत्रैनंनागराःसर्वेसत्कारेणाभ्ययुस्तदा॥ ब्राह्मणप्रमुखाराजन्विधिदृष्टेनकर्मणा॥ ३०॥बंधनाद्विप्रमुक्ताश्चराजानोमधुसूदनं॥पूजयामासुरूचुश्चस्तुतिपूर्वमिदंवचः॥ ३१॥ नैतच्चित्रंमहाबाहोत्वयिदेवकिनंदने ॥ भीमार्जुनबलोपेतेधर्मस्यप्रतिपालनं॥ ३२॥ जरासंधह्रदेघोरेदुःखपंकेनिमज्जतां ॥ राज्ञांसमभ्युद्धरणंयदिदंकृतमद्यवै ॥ ३३ ॥ विष्णोसमवसन्नानांगिरिदुर्गेसुदारुणे ॥ दिष्ट्यामोक्षाद्यशोदीप्तमाप्तंतेयदुनंदन॥ ३४ ॥ किंकुर्मःपुरुषव्याघ्रशाधिनःप्रणतिस्थितान् ॥ कृतमित्येवतद्विद्धिनृपैर्यद्यपिदुष्करं ॥ ३५ ॥ तानुवाचहृषीकेशःसमाश्वास्यमहामनाः ॥ युधिष्ठिरोराजसूयंक्रतुमाहर्तुमिच्छति ॥ ३६ ॥ तस्यधर्मप्रवृत्तस्यपार्थिवत्वंचिकीर्षतः ॥ सर्वैर्भवद्भिर्विज्ञायसाहाय्यंक्रियतामिति ॥ ३७ ॥ ततःसुप्रीतमनसस्तेनृपान्नृपसत्तम ॥ तथेत्येवाब्रुवन्सर्वेप्रतिगृह्यास्यतांगिरं ॥ ३८॥ रत्नभाजंचदाशार्हंचक्रुस्तेपृथिवीश्वराः ॥ कृच्छ्राज्जग्राहगोविंदस्तेषांतदनुकंपया ॥ ३९॥ जरासंधात्मजश्चैवसहदेवोमहामनाः॥ निर्ययौसजनामात्यःपुरस्कृत्यपुरोहितं ॥ ४० ॥ सनीचैःप्रणतोभूत्वाबहुरत्नपुरोगमः ॥ सहदेवोनृणांदेवंवासुदेवमुपस्थितः ॥ ४१ ॥ भयार्त्तायततस्तस्मैकृष्णोदत्वाभयंतदा॥ आददेस्यमहार्हाणिरत्नानिपुरुषोत्तमः ॥ ४२ ॥

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ पार्थिवत्वंसाम्राज्यं ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ कृच्छ्रान्मोचितेभ्यो धनग्रहणंयशोहानिकरमितिसंकटात् ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥

एकत्वंसख्यं यथावयः ज्येष्ठानुक्रमेणप्रथमंभीमेनततःकृष्णेनततोर्जुनेन ॥४३॥४४॥४५ ॥४६ ॥४७॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥

अभ्यषिंचततत्रैवजरासंधात्मजंमुदा ॥ गत्वैकत्वंचकृष्णेनपार्थाभ्यांचैवसत्कृतः ॥ ४३ ॥ विवेशराजाद्युतिमान्बार्हद्रथपुरंनृप ॥ अभिषिक्तोमहाबाहुर्जारासंधिर्महात्मभिः ॥ ४४ ॥ कृष्णस्तुसहपार्थाभ्यांश्रियापरमयायुतः ॥ रत्नान्यादायभूरीणिप्रययौपुरुषर्षभः ॥ ४५ ॥ इंद्रप्रस्थमुपागम्यपांडवाभ्यांसहाच्युतः ॥ समेत्यधर्मराजानंप्रीयमाणोभ्यभाषत ॥ ४६ ॥ दिष्ट्याभीमेनबलवान्जरासंधोनिपातितः ॥ राजानोमोक्षिताश्चैवबंधनान्नृपसत्तम ॥ ४७ ॥ दिष्ट्याकुशलिनौचेमौभीमसेनधनंजयौ ॥ पुनःस्वनगरंप्राप्तावक्षतावितिभारत ॥ ४८ ॥ ततोयुधिष्ठिरःकृष्णंपूजयित्वायथार्हतः ॥ भीमसेनार्जुनौचैवप्रहृष्टःपरिषस्वजे ॥ ४९ ॥ ततःक्षीणेजरासंधेभ्रातृभ्यांविहितंजयं ॥ अजातशत्रुरासाद्यमुमुदेभ्रातृभिःसह ॥ ५० ॥ यथावयःसमागम्यभ्रातृभिःसहपांडवः ॥ सत्कृत्यपूजयित्वाचविससर्जनराधिपान् ॥ ५१ ॥ युधिष्ठिराभ्यनुज्ञातास्तेनृपाहृष्टमानसाः ॥ जग्मुःस्वदेशांस्त्वरितायानैरुच्चावचैस्ततः ॥ ५२ ॥ एवंपुरुषशार्दूलोमहाबुद्धिर्जनार्दनः ॥ पांडवैर्घातयामासजरासंधमरिंतदा ॥ ५३ ॥ घातयित्वाजरासंधंबुद्धिपूर्वमरिंदमः ॥ धर्मराजमनुज्ञाप्यपृथांकृष्णांचभारत ॥ ५४ ॥ सुभद्रांभीमसेनंचफाल्गुनंयमजौतथा ॥ धौम्यमामंत्रयित्वाचप्रययौस्वांपुरींप्रति ॥ ५५ ॥ तेनैवरथमुख्येनमनसस्तुल्यगामिना ॥ धर्मराजविसृष्टेनदिव्येनानादयन्दिशः ॥ ५६ ॥ ततोयुधिष्ठिरमुखाःपांडवाभरतर्षभ ॥ प्रदक्षिणमकुर्वंतकृष्णमक्लिष्टकारिणं ॥ ५७ ॥ ततोगतेभगवतिकृष्णेदेवकिनंदने ॥ जयंलब्ध्वासुविपुलंराज्ञांदत्वाऽभयंतदा ॥ ५८ ॥ संवर्धितंयशोभूयःकर्मणातेनभारत ॥ द्रौपद्याःपांडवाराजन्परांप्रीतिमवर्धयन् ॥ ५९ ॥ तस्मिन्कालेतुयद्युक्तंधर्मकामार्थसंहितं ॥ तद्राजाधर्मतश्चक्रेप्रजापालनकीर्त्तनं ॥ ६० ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिजरासंधवधपर्वणिजरासंधवधेचतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ समाप्तंचेदंजरासंधवधपर्व ॥ ७ ॥

अथदिग्विजयपर्व वैशंपायनउवाच पार्थःप्राप्यधनुःश्रेष्ठमक्षय्यौचमहेषुधी ॥ रथंध्वजंसभांचैवयुधिष्ठिरमभाषत ॥ १ ॥ अर्जुनउवाच धनुरस्त्रंशरावीर्यंपक्षोभूमिर्यशोबलं ॥ प्राप्तमेतन्मयाराजन्दुष्प्रापंयदभीप्सितं ॥ २ ॥ तत्रकृत्यमहंमन्येकोशस्यपरिवर्धनं ॥ करमाहारयिष्यामिराज्ञःसर्वान्नृपोत्तम ॥ ३ ॥ विजयायप्रयास्यामिदिशंधनदपालिताम् ॥ तिथावथमुहूर्त्तेचनक्षत्रेचाभिपूजिते ॥ ४ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ ७ ॥

क्षत्रियस्यशत्रुजयेनधनार्जनंधर्मइतिशिष्टाचारेणदर्शयितुंपांडवानांदिग्विजयमुपक्रामयतिसप्तभिरध्यायैः पार्थःप्राप्यधनुःश्रेष्ठमित्यादिना ॥ १ ॥पक्षोवासुदेवःभूमिःदुर्गं ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥ खांडवप्रस्थंखांडवदाहेनख्यापितंस्थानं॥ ११॥इति० पंचविंशोऽध्यायः ॥२५॥१॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥इति० षड्विंशोऽध्यायः॥२६

वैशंपायनउवाच धनंजयवचःश्रुत्वाधर्मराजोयुधिष्ठिरः॥ स्निग्धगंभीरनादिन्यातंगिराप्रत्यभाषत॥ ५॥ स्वस्तिवाच्यार्हतोविप्रान्प्रयाहिभरतर्षभ॥ दुर्हृदामप्रहर्षायसुहृदांनंदनायच॥ ६॥ विजयस्तेध्रुवंपार्थप्रियंकाममवाप्स्यति॥ इत्युक्तःप्रययौपार्थःसैन्येनमहतावृतः॥ ७॥ अग्निदत्तेनदिव्येनरथेनाद्भुतकर्मणा॥ तथैवभीमसेनोपियमौचपुरुषर्षभौ॥८॥ ससैन्याःप्रययुःसर्वेधर्मराजेनपूजिताः॥ दिशंधनपतेरिष्टामजयत्पाकशासनिः॥ ९॥ भीमसेनस्तथाप्राचीं सहदेवस्तुदक्षिणां॥ प्रतीचींनकुलोराजन्दिशंव्यजयतास्त्रवित्॥१०॥ खांडवप्रस्थमध्यस्थोधर्मराजोयुधिष्ठिरः॥ आसीत्परमयालक्ष्म्यासुहृद्गणवृतःप्रभुः॥११॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिदिग्विजयपर्वणिदिग्विजयसंक्षेपकथनेपंचविंशोऽध्यायः॥ २५॥ ॥छ॥ जनमेजयउवाच दिशामभिजयंब्रह्मन् विस्तरेणानुकीर्त्तय॥ नहितृप्यामिपूर्वेषांशृण्वानश्चरितंमहत्॥ १॥ वैशंपायनउवाच धनंजयस्यवक्ष्यामि विजयंपूर्वमेवते॥ यौगपद्येनपार्थैर्हिनिर्जितेयं वसुंधरा॥ २॥ पूर्वंकुलिंदविषयेवशेचक्रेमहीपतीन्॥ धनंजयोमहाबाहुर्नातितीव्रेणकर्मणा॥ ३॥ आनर्त्तान्कालकूटांश्चकुलिंदांश्चविजित्यसः॥ सुमंडलं चावजितंकृतवान्सहसैनिकं॥ ४॥ सतेनसहितोराजन्सव्यसाचीपरंतपः॥ विजिग्येशाकलंद्वीपंप्रतिविंध्यंचपार्थिवं॥ ५॥ शाकलद्वीपवासाश्चसप्तद्वीपेषुयेनृपाः॥ अर्जुनस्यचसैन्यैस्तैर्विग्रहस्तुमुलोभवत्॥६॥ सतानपिमहेष्वासान्विजिग्येभरतर्षभ॥ तैरेवसहितःसर्वैःप्राग्ज्योतिषमुपाद्रवत्॥ ७॥ तत्रराजामहानासीद्भगदत्तोविशांपते॥तेनासीत्सुमहद्युद्धंपांडवस्यमहात्मनः॥८॥ सकिरातैश्चचीनैश्चवृतःप्राग्ज्योतिषोभवत्॥ अन्यैश्चबहुभिर्योधैःसागरानूपवासिभिः॥९॥ ततःसदिवसानष्टौयोधयित्वाधनंजयं॥ प्रहसन्नब्रवीद्राजासंग्रामविगतक्लमं॥ १०॥ उपपन्नंमहाबाहोत्वयिकौरवनंदन॥ पाकशासनदायादेवीर्यमाहवशोभिनि॥ ११॥ अहंसखामहेंद्रस्यशक्रादनवरोरणे॥ नशक्ष्यामिचतेतातस्थातुंप्रमुखतोयुधि॥ १२॥ त्वमीप्सितंपांडवेयब्रूहिकिंकरवाणिते॥ यद्वक्ष्यसिमहाबाहोतत्करिष्यामिपुत्रक॥ १३॥ अर्जुनउवाच कुरूणामृषभोराजाधर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः॥ धर्मज्ञःसत्यसंधश्चयज्वाविपुलदक्षिणः॥ १४॥ तस्यपार्थिवतामीप्सेकरस्तस्मैप्रदीयतां॥ भवान्पितृसखाचैवप्रीयमाणोमयापिच॥ ततोनाज्ञापयामित्वांप्रीतिपूर्वंप्रदीयतां॥१५॥ भगदत्तउवाच कुंतीमातर्यथामेत्वंतथा राजायुधिष्ठिरः॥ सर्वमेतत्करिष्यामिकिंचान्यत्करवाणिते॥१६॥ इ० म० भा० सभाप० दिग्विजयप० अर्जुनदिग्विजयेभगदत्तजयेषड्विंशोऽध्यायः॥ २६॥

एवमिति अनेनैवकरदानेनैव अनुजानताअनुज्ञांदत्तवता ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ सन्निपातःसंघर्षः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ उत्सवसंकेतान् स्त्रीपुंस

वैशंपायनउवाच एवमुक्तःप्रत्युवाचभगदत्तंधनंजयः ॥ अनेनैवकृतंसर्वंभविष्यत्यनुजानता ॥ १ ॥ तंविजित्यमहाबाहुःकुंतीपुत्रोधनंजयः ॥ प्रययावुत्तरांतस्माद्दिशंधनदपालितां ॥ २ ॥ अंतर्गिरिंचकौंतेयस्तथैवचबहिर्गिरिं ॥ तथैवोपगिरिंचैवविजिग्ये पुरुषर्षभः ॥ ३ ॥ विजित्यपर्वतान्सर्वान्येचतत्रनराधिपाः ॥ तान्वशेस्थापयित्वासधनान्यादायसर्वशः ॥ ४ ॥ तैरेवसहितःसर्वैरनुरज्यचतान्नृपान् ॥ उलूकवासिनंराजन्बृहंतमुपजग्मिवान् ॥ ५ ॥ मृदंगवरनादेनरथनेमिस्वनेनच ॥ हस्तिनांचनिनादेनकंपयन्वसुधामिमां ॥ ६ ॥ ततोबृहंतस्त्वरितोबलेनचतुरंगिणा ॥ निष्क्रम्यनगरात्तस्माद्योधयामासफाल्गुनं ॥ ७ ॥ सुमहान्सन्निपातोभूद्धनंजयबृहंतयोः ॥ नशशाकबृहंतस्तुसोढुंपांडवविक्रमं ॥ ८ ॥ सोऽविषह्यतमंमत्वाकौंतेयंपर्वतेश्वरः ॥ उपावर्त्ततदुर्धर्षोरत्नान्यादायसर्वशः ॥ ९ ॥ सतद्राज्यमवस्थाप्यउलूकसहितोययौ ॥ सेनाबिंदुमथोराजन्राज्यादाशुसमाक्षिपत् ॥ १० ॥ मोदापुरंवामदेवंसुदामानंसुसंकुलं ॥ उलूकानुत्तरांश्चैवतांश्चराज्ञःसमानयत् ॥ ११ ॥ तत्रस्थःपुरुषैरेवधर्मराजस्यशासनात् ॥ किरीटीजितवान्राजन्देशान्पंचगणांस्ततः ॥ १२ ॥ सदेवप्रस्थमासाद्यसेनाबिंदोःपुरंप्रति ॥ बलेनचतुरंगेणनिवेशमकरोत्प्रभुः ॥ १३ ॥ सतैःपरिवृतःसर्वैर्विष्वगश्वंनराधिपं ॥ अभ्यगच्छन्महातेजाःपौरवंपुरुषर्षभ ॥ १४ ॥ विजित्यचाहवेशूरान्पार्वतीयान्महारथान् ॥ जिगायसेनयाराजन्पुरंपौरवरक्षितं ॥ १५ ॥ पौरवंयुधिनिर्जित्यदस्यून्पर्वतवासिनः ॥ गणानुत्सवसंकेतानजयत्सप्तपांडवः ॥ १६ ॥ ततःकाश्मीरकान्वीरान्क्षत्रियान्क्षत्रियर्षभः ॥ व्यजयल्लोहितंचैवमंडलैर्दशभिःसह ॥ १७ ॥ ततस्त्रिगर्त्तान्कौंतेयंदार्वान्कोकनदास्तथा ॥ क्षत्रियाबहवोराजन्नुपावर्त्तंतसर्वशः ॥ १८ ॥ अभिसारींततोरम्यांविजिग्येकुरुनंदनः ॥ उरगावासिनंचैवरोचमानंरणेजयत् ॥ १९ ॥ ततःसिंहपुरंरम्यंचित्रायुधसुरक्षितम् ॥ प्राधमद्बलमास्थायपाकशासनिराहवे ॥ २० ॥ ततःसुह्मांश्चचोलांश्चकिरीटीपांडवर्षभः ॥ सहितःसर्वसैन्येनप्रामथत्कुरुनंदनः ॥ २१ ॥ ततःपरमविक्रांतोबाल्हीकान्पाकशासनिः ॥ महतापरिमर्देनवशेचक्रेदुरासदान् ॥ २२ ॥ गृहीत्वातुबलंसारंफाल्गुनःपांडुनंदनः ॥ दरदान्सहकांबोजैरजयत्पाकशासनिः ॥ २३ ॥ प्रागुत्तरांदिशंयेचवसंत्याश्रित्यदस्यवः ॥ निवसंतिवनेयेचतान्सर्वानजयत्प्रभुः ॥ २४ ॥

योःपरस्परप्रीतिरेवरत्यर्थंसंकेतःनतुदांपत्यव्यवस्थापशूनामिवयत्रास्तीत्यर्थः ॥ १६ ॥ मंडलैःक्षुद्रराज्यैः ॥ १७ ॥ १८ ॥ अभिसारींनगरीं ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ प्रागुत्तरांऐशानीं ॥ २४ ॥

॥२५॥२६॥२७॥ जवनान् धावनेशीघ्रान् आशुगान् यदृच्छयाचलनसमर्थान् ॥२८॥ निष्कुटंशैलविशेषं ॥२९॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तविंशोऽध्यायः ॥२७॥ ॥७॥ सइति ॥१॥

लोहान्परमकांबोजान्नृषिकानुत्तरानपि ॥ सहितांस्तान्महाराजव्यजयत्पाकशासनिः ॥ २५ ॥ ऋषिकेष्वपिसंग्रामोबभूवातिभयंकरः ॥ तारकामयसंकाशःप
रस्त्वृषिकपार्थयोः ॥ २६ ॥ सविजित्यततोराजनृषिकान्रणमूर्धनि ॥ शुकोदरसमांस्तत्रहयानष्टौसमानयत् ॥ २७ ॥ मयूरसदृशानन्यानुत्तरानपरानपि ॥ ज
वनानाशुगांश्चैवकरार्थंसमुपानयत् ॥ २८ ॥ सविनिर्जित्यसंग्रामेहिमवंतंसनिष्कुटं ॥ श्वेतपर्वतमासाद्यन्यविशत्पुरुषर्षभः ॥ २९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभा
पर्वणिदिग्विजयपर्वणिफाल्गुनदिग्विजयेनानादेशजयेसप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥७॥ ॥७॥ वैशंपायनउवाच सश्वेतपर्वतंवीरःसमतिक्र
म्यवीर्यवान् ॥ देशंकिंपुरुषावासंद्रुमपुत्रेणरक्षितं ॥ १ ॥ महतासन्निपातेनक्षत्रियांतकरेणह ॥ अजयत्पांडवश्रेष्ठःकरेचैनंन्यवेशयत् ॥ २ ॥ तंजित्वाहाटकंना
मदेशंगुह्यकरक्षितं ॥ पाकशासनिरव्यग्रःसहसैन्यःसमासदत् ॥ ३ ॥ तांस्तुसांत्वेननिर्जित्यमानसंसरउत्तमं ॥ ऋषिकुल्यास्तथासर्वाददर्शकुरुनंदनः ॥ ४ ॥
सरोमानसमासाद्यहाटकानभितःप्रभुः ॥ गंधर्वरक्षितंदेशमजयत्पांडवस्ततः ॥ ५ ॥ तत्रतित्तिरिकल्माषान्मंडूकाख्यान्हयोत्तमान् ॥ लेभेसकरमत्यंतंगंधर्वन
गरात्तदा ॥ ६ ॥ उत्तरंहरिवर्षंतुससमासाद्यपांडवः ॥ इयेषजेतुंतंदेशंपाकशासननंदनः ॥ ७ ॥ ततएनंमहावीर्यंमहाकायामहाबलाः ॥ द्वारपालाःसमासाद्यहृ
ष्टावचनमब्रुवन् ॥ ८ ॥ पार्थनेदंत्वयाशक्यंपुरंजेतुंकथंचन ॥ उपावर्तस्वकल्याणपर्याप्तमिदमच्युत ॥ ९ ॥ इदंपुरंयःप्रविशेद्ध्रुवंनसभवेन्नरः ॥ प्रीयामहेत्वया
वीरपर्याप्तोविजयस्तव ॥ १० ॥ नचात्रकिंचिज्जेतव्यमर्जुनात्रप्रदृश्यते ॥ उत्तराःकुरवोह्येतेनात्रयुद्धंप्रवर्तते ॥ ११ ॥ प्रविष्टोपिहिकौंतेयनेहद्रक्ष्यसिकिंचन ॥
नहिमानुषदेहेनशक्यमत्राभिवीक्षितुं ॥ १२ ॥ अथेहपुरुषव्याघ्रकिंचिदन्यच्चिकीर्षसि ॥ तत्प्रब्रूहिकरिष्यामोवचनात्तवभारत ॥ १३ ॥ ततस्तानब्रवीद्राजन्नर्जु
नःप्रहसन्निव ॥ पार्थिवत्वंचिकीर्षामिधर्मराजस्यधीमतः ॥ १४ ॥ नप्रवेक्ष्यामिवोदेशंविरुद्धंयदिमानुषैः ॥ युधिष्ठिराययत्किंचित्करपण्यंप्रदीयतां ॥ १५ ॥
ततोदिव्यानिवस्त्राणिदिव्यान्याभरणानिच ॥ क्षौमाजिनानिदिव्यानितस्यतेप्रददुःकरं ॥ १६ ॥ एवंसपुरुषव्याघ्रोविजित्यदिशमुत्तरां ॥ संग्रामान्सुबहून्कृ
त्वाक्षत्रियैर्दस्युभिस्तथा ॥ १७ ॥

॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥ नसभवेत् म्रियेतेत्यर्थः ॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥ क्षुमाअतसीविशेषः क्षुमाऽतसीनीलिकयोरितिमेदिनी तत्तंतुनिर्मितानिक्षौमाणि अजिनानिच ॥१६॥१७॥

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ एतस्मिन्निति ॥ १ ॥ बलचक्रेणसेनासमूहेनदंशितेनसन्नद्धेन ॥ २ ॥ ३ ॥
॥ ४ ॥ दशार्णान्देशान् निरायुधंबाहुयुद्धं ॥ ५ ॥ अधिचक्रेइतिसंबंधः जित्वातस्यबलंज्ञात्वासेनापत्यंतस्मैदत्तवानित्यर्थः अधिसेनापतिंसेनापतिष्वधिकंमुख्यंचक्रेइतिवाऽर्थः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

सविनिर्जित्यराज्ञस्तान्करेचविनिवेश्यतु ॥ धनान्यादायसर्वेभ्योरत्नानिविविधानिच ॥ १८ ॥ हयांस्तित्तिरिकल्माषान्शुकपत्रनिभानपि ॥ मयूरसदृशान्यान्सर्वाननिलरंहसः ॥ १९ ॥ वृतःसुमहताराजन्बलेनचतुरंगिणा ॥ आजगामपुनर्वीरःशक्रप्रस्थंपुरोत्तमं ॥ २० ॥ धर्मराजायतत्पार्थोधनंसर्वंसवाहनं न्यवेदयदनुज्ञातस्तेनराज्ञागृहान्ययौ ॥ २१ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिदि० प० अर्जुनोत्तरदिग्विजयेअष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ छ ॥

वैशंपायनउवाच एतस्मिन्नेवकालेतुभीमसेनोपिवीर्यवान् ॥ धर्मराजमनुज्ञाप्yययौप्राचींदिशंप्रति ॥ १ ॥ महताबलचक्रेणपरराष्ट्रावमर्दिना ॥ हस्त्यश्वरथपूर्णेनदंशितेनप्रतापवान् ॥ २ ॥ वृतोभरतशार्दूलोद्विषच्छोकविवर्द्धनः ॥ सगत्वानरशार्दूलःपंचालानांपुरंमहत् ॥ ३ ॥ पंचालान्विविधोपायैःसांत्वयामासपांडवः ॥ ततःसगंडकान्शूरोविदेहान्भरतर्षभः ॥ ४ ॥ विजित्याल्पेनकालेनदशार्णानजयत्प्रभुः ॥ तत्रदाशार्णकोराजासुधर्मालोमहर्षणं ॥ कृतवान्भीमसेनेनमहद्युद्धंनिरायुधं ॥ ५ ॥ भीमसेनस्तुतदृष्ट्वातस्यकर्ममहात्मनः ॥ अधिसेनापतिंचक्रेसुधर्माणंमहाबलं ॥ ६ ॥ ततःप्राचींदिशंभीमोययौभीमपराक्रमः ॥ सैन्येनमहताराजन्कंपयन्निवमेदिनीं ॥ ७ ॥ सोश्वमेधेश्वरंराजन्रोचमानंसहानुगं ॥ जिगायसमरेवीरोबलेनबलिनांवरः ॥ ८ ॥ सतंनिर्जित्यकौंतेयोनातितीव्रेणकर्मणा ॥ पूर्वदेशंमहावीर्योविजिग्येकुरुनंदनः ॥ ९ ॥ ततोदक्षिणमागम्यपुलिंदनगरंमहत् ॥ सुकुमारंवशेचक्रेसुमित्रंचनराधिपं ॥ १० ॥ ततस्तुधर्मराजस्यशासनाद्भरतर्षभः ॥ शिशुपालंमहावीर्यमभ्यगाज्जनमेजय ॥ ११ ॥ चेदिराजोपितच्छ्रुत्वापांडवस्यचिकीर्षितं ॥ उपनिष्क्रम्यनगरात्प्रत्यगृह्णात्परंतप ॥ १२ ॥ तौसमेत्यमहाराजकुरुचेदिवृषौतदा ॥ उभयोरात्मकुलयोःकौशल्यंपर्यपृच्छतां ॥ १३ ॥ ततोनिवेद्यतद्राष्ट्रंचेदिराजोविशांपते ॥ उवाचभीमंप्रहसन्किमिदंकुरुषेनघ ॥ १४ ॥ तस्यभीमस्तदाचख्यौधर्मराजचिकीर्षितं ॥ सचतंप्रतिगृह्यैवतथाचक्रेनराधिपः ॥ १५ ॥ ततोभीमस्तत्रराजन्नुषित्वात्रिदशाःक्षपाः ॥ सत्कृतःशिशुपालेनययौसबलवाहनः ॥ १६ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिदिग्विजयपर्वणिभीमदिग्विजयेएकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥छ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ वृषौश्रेष्ठौ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ त्रिदशाःत्र्यधिकादशत्रयोदश ॥ १६ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ सुह्माराढाः मागधानभ्यधाद्बलीकरंप्रयच्छतेत्युक्तवान् पूर्वमेवपराक्रांतत्वात् ॥ १६ ॥ १७ ॥

वैशंपायनउवाच ततःकुमारविषयेश्रेणिमंतमथाजयत् ॥ कोसलाधिपतिंचैवबृहद्बलमरिंदमः ॥ १ ॥ अयोध्यायांतुधर्मज्ञंदीर्घयज्ञंमहाबलं ॥ अजयत्पांडवश्रेष्ठोनातितीव्रेणकर्मणा ॥ २ ॥ ततोगोपालकक्षंचसोत्तरानपिकोसलान् ॥ मल्लानामधिपंचैवपार्थिवंचाजयत्प्रभुः ॥३॥ ततोहिमवतःपार्श्वंसमभ्येत्यजलोद्भवं ॥ सर्वमल्पेनकालेनदेशंचक्रेवशंबली ॥ ४ ॥ एवंबहुविधान्देशान्विजिग्येभरतर्षभः ॥ भल्लाटमभितोजिग्येशुक्तिमंतंचपर्वतं ॥ ५ ॥ पांडवःसुमहावीर्योबलेनबलिनांवरः ॥ सकाशिराजंसमरेसुबाहुमनिवर्त्तिनं ॥ ६ ॥ वशेचक्रेमहाबाहुर्भीमोभीमपराक्रमः ॥ ततःसुपार्श्वमभितस्तथाराजपतिंक्रथं ॥ ७॥ युध्यमानंबलात्संख्येविजिग्येपांडवर्षभः ॥ ततोमत्स्यान्महातेजामलदांश्चमहाबलान् ॥ ८ ॥ अनघानभयांश्चैवपशुभूमिंचसर्वशः ॥ निवृत्यचमहाबाहुर्मदधारंमहीधरं ॥ ९ ॥ सोमधेयांश्चनिर्जित्यप्रययावुत्तरामुखः ॥ वत्सभूमिंचकौंतेयोविजिग्येबलवान्बलात् ॥ १० ॥ भर्गाणामधिपंचैवनिषादाधिपतिंतथा ॥ विजिग्येभूमिपालांश्चमणिमत्प्रमुखान्बहून् ॥ ११ ॥ ततोदक्षिणमल्लांश्चभोगवंतंचपर्वतं ॥ तरसैवाजयद्भीमोनातितीव्रेणकर्मणा ॥ १२ ॥ शर्मकान्वर्मकांश्चैवव्यजयत्सांत्वपूर्वकं ॥ वैदेहकंचराजानंजनकंजगतीपतिं ॥ १३ ॥ विजिग्येपुरुषव्याघ्रोनातितीव्रेणकर्मणा ॥ शकांश्चबर्बरांश्चैवअजयच्छद्मपूर्वकं ॥ १४ ॥ वैदेहस्थस्तुकौंतेयइंद्रपर्वतमंतिकात् ॥ किरातानामधिपतीनजयत्सप्तपांडवः ॥ १५ ॥ ततःसुह्मान्प्रसुह्मांश्चसपक्षानतिवीर्यवान् ॥ विजित्ययुधिकौंतेयोमागधानभ्यधाद्बली ॥ १६ ॥ दंडंचदंडधारंचविजित्यपृथिवीपतीन् ॥ तैरेवसहितैःसर्वैर्गिरिव्रजमुपाद्रवत् ॥ १७ ॥ जारासंधिंसांत्वयित्वाकरेचविनिवेश्यह ॥ तैरेवसहितैःसर्वैःकर्णमभ्यद्रवद्बली ॥ १८ ॥ सकंपयन्निवमहींबलेनचतुरंगिणा ॥ युयुधेपांडवश्रेष्ठःकर्णेनामित्रघातिना ॥ १९ ॥ सकर्णंयुधिनिर्जित्यवशेकृत्वाचभारत ॥ ततोविजिग्येबलवान्राज्ञःपर्वतवासिनः ॥ २० ॥ अथमोदागिरौचैवराजानंबलवत्तरं ॥ पांडवोबाहुवीर्येणनिजघानमहामृधे ॥ २१ ॥ ततःपुंड्राधिपंवीरंवासुदेवंमहाबलं ॥ कौशिकीकच्छनिलयंराजानंचमहौजसं ॥ २२ ॥ उभौबलभृतौवीरावुभौतीव्रपराक्रमौ ॥ निर्जित्याजौमहाराजवंगराजमुपाद्रवत् ॥ ॥ २३ ॥ समुद्रसेनंनिर्जित्यचंद्रसेनंचपार्थिवं ॥ ताम्रलिप्तंचराजानंकर्वटाधिपतिंतथा ॥ २४ ॥

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

सुह्मानामधिपंचैवयेचसागरवासिनः॥ सर्वान्म्लेच्छगणांश्चैवविजिग्येभरतर्षभः॥ २५॥ एवंबहुविधान्देशान्विजित्यपवनात्मजः॥ वसुतेभ्यउपादायलौहित्यमगमद्बली॥ २६॥ ससर्वान्म्लेच्छनृपतीन्सागरानूपवासिनः॥ करमाहारयामासरत्नानिविविधानिच॥ २७॥ चंदनागुरुवस्त्राणिमणिमौक्तिककंबलं॥ कांचनंरजतंचैवविद्रुमंचमहाधनं॥ २८॥ तेकोटीशतसंख्येनकौंतेयंमहतातदा॥ अभ्यवर्षन्महात्मानंधनवर्षेणपांडवं ॥ २९ ॥ इंद्रप्रस्थमुपागम्यभीमोभीमपराक्रमः॥ निवेदयामासतदाधर्मराजायतद्धनं॥ ३०॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिदिग्विजयपर्वणिभीमप्राचीदिग्विजयेत्रिंशोऽध्यायः॥ ३०॥ ॥ष॥ वैशंपायनउवाच तथैवसहदेवोपिधर्मराजेनपूजितः॥ महत्यासेनयाराजन्प्रययौदक्षिणांदिशं ॥ १ ॥ सशूरसेनान्कार्त्स्न्येनपूर्वमेवाजयत्प्रभुः ॥ मत्स्यराजंचकौरव्योवशेचक्रेबलाद्बली॥ २॥ अधिराजाधिपंचैवदंतवक्रंमहाबलं॥ जिगायकरदंचैवकृत्वाराज्येन्यवेशयत्॥ ३॥ सुकुमारंवशेचक्रेसुमित्रंचनराधिपं॥ तथैवापरमत्स्यांश्चव्यजयत्सपटच्चरान् ॥ ४ ॥ निषादभूमिंगोशृंगंपर्वतप्रवरंतथा ॥ तरसैवाजयद्धीमान्श्रेणिमंतंचपार्थिवं ॥ ५ ॥ नरराष्ट्रंचनिर्जित्यकुंतिभोजमुपाद्रवत्॥ प्रीतिपूर्वंचतस्यासौप्रतिजग्राहशासनं॥ ६॥ ततश्चर्मण्वतीकूलेजंभकस्यात्मजंनृपं ॥ ददर्शवासुदेवेनशेषितंपूर्ववैरिणा ॥ ७॥ चक्रेतेनससंग्रामंसहदेवेनभारत॥ सतमाजौविनिर्जित्यदक्षिणाभिमुखोययौ ॥ ८ ॥ सेकानपरसेकांश्चव्यजयत्सुमहाबलः ॥ करंतेभ्यउपादायरत्नानिविविधानिच ॥ ९ ॥ ततस्तैनैवसहितोनर्मदामभितोययौ ॥ विंदानुविंदावावंत्यौसैन्येनमहतावृतौ ॥ जिगायसमरेवीरावाश्विनेयःप्रतापवान् ॥ १० ॥ ततोरत्नान्युपादायपुरंभोजकटंययौ ॥ तत्रयुद्धमभूद्राजन्दिवसद्वयमच्युत ॥ ११ ॥ सविजित्यदुराधर्षंभीष्मकंमाद्रिनंदनः॥ कोसलाधिपतिंचैवतथावेणातटाधिपं ॥ १२ ॥ कांतारकांश्चसमरेतथाप्राकोटकान्नृपान् ॥ नाटकेयांश्चसमरेतथाहेरंबकान्युधि ॥ १३॥ मारुधंचविनिर्जित्यरम्यग्राममथोबलात् ॥ नाचीनानर्बुकांश्चैवराजानश्चमहाबलः॥ १४॥ तांस्तानाटविकान्सर्वानजयत्पांडुनंदनः॥ वाताधिपंचनृपतिंवशेचक्रेमहाबलः ॥ १५ ॥ पुलिंदांश्चरणेजित्वाययौदक्षिणतःपुरः ॥ युयुधेपांड्यराजेनदिवसंनकुलानुजः॥ १६॥ तंजित्वासमहाबाहुःप्रययौदक्षिणापथं॥ गुहामासादयामासकिष्किंधांलोकविश्रुतां॥ १७॥

॥ १८॥१९॥ २०॥२१॥२२॥२३॥२४॥ २५॥ प्रत्यमित्रःशत्रुः ॥ २६ ॥ पारदारिकःस्वेनारूढायाअपिपरकीयत्वात्परदारासक्तः गृहीतःविवशः ॥ २७ ॥ २८ ॥२९॥ चकमेमानुषस्वरूपेणशब्दतःकामयामास एवंसर्वेषामपिगृहेइत्युक्तंसर्वेषामिति तयाचसःउपनीतः स्वीकृतः नीलस्यराज्ञःअविदितइतिशेषः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ शोभनःसुतरांवाइष्टकृत्प्रियकृत्अतिशयेनस्विष्टकृ

तत्रवानरराजाभ्यांमैंदेनद्विविदेनच ॥ युयुधेदिवसान्सप्तनचतौविकृतिंगतौ ॥ १८ ॥ ततस्तुष्टौमहात्मानौसहदेवायवानरौ ॥ ऊचतुश्चैवसंहृष्टौप्रीतिपूर्वमिदंवचः ॥ १९ ॥ गच्छपांडवशार्दूलरत्नान्यादायसर्वशः ॥ अविघ्नमस्तुकार्यायधर्मराजायधीमते ॥ २० ॥ ततोरत्नान्युपादायपुरींमाहिष्मतींययौ ॥ तत्रनीलेनराज्ञासचक्रेयुद्धंनरर्षभः ॥ २१ ॥ पांडवःपरवीरघ्नःसहदेवःप्रतापवान् ॥ ततोस्यसुमहद्युद्धमासीद्भीरुभयंकरं ॥ २२ ॥ सैन्यक्षयकरंचैवप्राणानांसंशयावहं ॥ चक्रेतस्यहिसाहाय्यंभगवान्हव्यवाहनः ॥ २३ ॥ ततोरथाहयानागाःपुरुषाःकवचानिच ॥ प्रदीप्तानिव्यदृश्यंतसहदेवबलेतदा ॥ २४ ॥ ततःसुसंभ्रांतमनाबभूवकुरुनंदनः ॥ नोत्तरंप्रतिवक्तुंचशक्तोभूज्जनमेजय ॥ २५ ॥ जनमेजयउवाच किमर्थंभगवान्वह्निःप्रत्यमित्रोभवद्युधि ॥ सहदेवस्ययज्ञार्थंघटमानस्यवैद्विज ॥ २६ ॥ वैशंपायनउवाच तत्रमाहिष्मतीवासीभगवान्हव्यवाहनः ॥ श्रूयतेहिगृहीतोवैपुरस्तात्पारदारिकः ॥ २७ ॥ नीलस्यराज्ञोदुहिताबभूवातीवशोभना ॥ साग्निहोत्रमुपातिष्ठद्बोधनायपितुःसदा ॥ २८ ॥ व्यजनैर्धूयमानोपितावत्प्रज्वलतेनसः ॥ याचचारुपुटौष्ठेनवायुनानविधूयते ॥ २९ ॥ ततःसभगवानग्निश्चकमेतांसुदर्शनां ॥ नीलस्यराज्ञःसर्वेषामुपनीतश्चसोभवत् ॥ ३० ॥ ततोब्राह्मणरूपेणरममाणोयदृच्छया ॥ चकमेतांवरारोहांकन्यामुत्पललोचनां ॥ तंतुराजायथाशास्त्रमशासद्धार्मिकस्तदा ॥ ३१ ॥ प्रजज्वालततःकोपाद्भगवान्हव्यवाहनः ॥ तंदृष्ट्वाविस्मितोराजाजगामशिरसाऽवनिं ॥ ३२ ॥ ततःकालेनतांकन्यांतथैवहितदान्नृपः ॥ प्रददौविप्ररूपायवह्नयेशिरसानतः ॥ ३३ ॥ प्रतिगृह्यचतांसुभ्रूंनीलराज्ञःसुतांतदा ॥ चक्रेप्रसादंभगवांस्तस्यराज्ञोविभावसुः ॥ ३४ ॥ वरेणच्छंदयामासतंनृपंस्विष्टकृत्तमः ॥ अभयंचसजग्राहस्वसैन्येवैमहीपतिः ॥ ३५ ॥ ततःप्रभृतियेकेचिदज्ञानात्तांपुरींनृपाः ॥ जिगीषंतिबलाद्राजन्तेदह्यंतेस्मवह्निना ॥ ३६ ॥ तस्यांपुर्यांतदाचैवमाहिष्मत्यांकुरूद्वह ॥ बभूवुरनतिग्राह्यायोषितश्छंदतःकिल ॥ ३७ ॥ एवमग्निर्वरंप्रादात्स्त्रीणामप्रतिवारणे ॥ स्वैरिण्यस्तत्रनार्योहियथेष्टंविचरंत्युत ॥ ३८ ॥

त्तमः छंदयामासप्रीणितवान् ॥३५॥३६॥ छंदतःइच्छातः अनतिग्राह्याः अत्यंतसुग्रहाःनबभूवुः सर्वासांअग्निनापरिगृहीतत्वात् ॥३७॥ अप्रतिवारणेप्रातिकूल्येनस्त्रीणांवारणंनकर्तुंशक्तःकश्चिद्भविष्यतीतिवरः तदेवाह स्वैरिण्यइति भर्तुरन्यस्यवाशरीरेप्रविश्याग्निरेवास्माकंभोगंकरोतीतिनिश्चयादित्यर्थः ॥ ३८ ॥

॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ तुष्टिंअलंबुद्धिं प्रीतिंसुखं ॥ ४९ ॥ आग्नेयंमंत्रंश्लोकरूपंमंत्राष्टकं जुहुयात्पायसादिनास्वाहांतैर्मंत्रैर्होमंकुर्यात् ॥ ५० ॥

वर्जयंतिचराजानस्तत्पुरंभरतर्षभ ॥ भयादग्नेर्महाराजतदाप्रभृतिसर्वदा ॥ ३९ ॥ सहदेवस्तुधर्मात्मासैन्यंदृष्ट्वाभयार्दितं ॥ परीतमग्निनाराजन्नाकंपतयथाच
लः ॥ उपस्पृश्यशुचिर्भूत्वासोब्रवीत्पावकंततः ॥ ४० ॥ सहदेवउवाच ॥ त्वदर्थोयंसमारंभः कृष्णवर्त्मन्नमोस्तुते ॥ मुखंत्वमसिदेवानांयज्ञस्त्वमसिपाव
क ॥ ४१ ॥ पावनात्पावकश्चासिवहनाद्धव्यवाहनः ॥ वेदास्त्वदर्थंजातावैजातवेदास्ततोह्यसि ॥ ४२ ॥ चित्रभानुःसुरेशश्चअनलस्त्वंविभावसो ॥ स्वर्गद्वार
स्पृशश्चासिहुताशोज्वलनःशिखी ॥ ४३ ॥ वैश्वानरस्त्वंपिंगेशःप्लवंगोभूरितेजसः ॥ कुमारसूस्त्वंभगवान्रुद्रगर्भोहिरण्यकृत् ॥ ४४ ॥ अग्निर्ददातुमेतेजोवायुः
प्राणंददातुमे ॥ पृथिवीबलमादध्यात्शिवंचापोदिशंतुमे ॥ ४५ ॥ अपांगर्भमहासत्वजातवेदःसुरेश्वर ॥ देवानांमुखमग्नेत्वंसत्येनविपुनीहिमां ॥ ४६ ॥ ऋषि
भिर्ब्राह्मणैश्चैवदैवतैरसुरैरपि ॥ नित्यंसुहुतयज्ञेषुसत्येनविपुनीहिमां ॥ ४७ ॥ धूमकेतुःशिखीचत्वंपापहाऽनिलसंभवः ॥ सर्वप्राणिषुनित्यस्थःसत्येनविपुनीहि
मां ॥ ४८ ॥ एवंस्तुतोसिभगवन्प्रीतेनशुचिनामया ॥ तुष्टिंपुष्टिंश्रुतंचैवप्रीतिंचाग्नेप्रयच्छमे ॥ ४९ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ इत्येवंमंत्रमाग्नेयंपठन्योजुहुया
द्विभुं ॥ ऋद्धिमान्सततंदांतःसर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ ५० ॥ सहदेवउवाच ॥ यज्ञविघ्नमिमंकर्तुंनार्हस्त्वंयज्ञवाहन ॥ एवमुक्त्वातुमाद्रेयःकुशैरास्तीर्यमेदिनीं ॥
॥ ५१ ॥ विधिवत्पुरुषव्याघ्रःपावकंप्रत्युपाविशत् ॥ प्रमुखेतस्यसैन्यस्यभीतोद्विग्नस्यभारत ॥ ५२ ॥ नचैनमत्यगाद्वह्निर्वेलामिवमहोदधिः ॥ तमुपेत्यशनैर्वह्नि
रुवाचकुरुनंदनं ॥ ५३ ॥ सहदेवंनृणांदेवंसांत्वपूर्वमिदंवचः ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठकौरव्यजिज्ञासेयंकृतामया ॥ ५४ ॥ वेद्मिसर्वमभिप्रायंतवधर्मसुतस्यच ॥ मया
तुरक्षितव्यापूरियंभरतसत्तम ॥ ५५ ॥ यावद्राज्ञोहिनीलस्यकुलेवंशधराइति ॥ ईप्सितंतुकरिष्यामिमनसस्तवपांडव ॥ ५६ ॥ ततउत्थायहृष्टात्माप्रांजलिः
शिरसानतः ॥ पूजयामासमाद्रेयःपावकंभरतर्षभ ॥ ५७ ॥ पावकेविनिवृत्तेतुनीलोराजाभ्यगात्तदा ॥ पावकस्याज्ञयाचैवमर्चयामासपार्थिवः ॥ ५८ ॥ स
त्कारेणनरव्याघ्रंसहदेवंयुधांपतिं ॥ प्रतिगृह्यचतांपूजांकरेचविनिवेश्यच ॥ ५९ ॥ माद्रीसुतस्ततःप्रायाद्विजयीदक्षिणांदिशं ॥ त्रैपुरंसवशेकृत्वाराजानममि
तौजसं ॥ ६० ॥ निजग्राहमहाबाहुस्तरसापौरवेश्वरं ॥ आकृतिंकौशिकाचार्यंयत्नेनमहताततः ॥ ६१ ॥

॥ ५१ ॥ ५२ ॥ अत्यगात्एनंअतिक्रम्यसैन्यंनददाहेत्यर्थः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ पूःपुरी ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥

॥६२॥६३॥६४॥६५॥६६॥६७॥६८॥६९॥७०॥७१॥७२॥७३॥७४॥७५॥७६॥७७॥७८॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ नकुलस्येति ॥१॥२॥३॥ रोही

वशेचक्रेमहाबाहुःसुराष्ट्राधिपतिंतदा ॥ सुराष्ट्रविषयस्थश्चप्रेषयामासरुक्मिणे ॥ ६२ ॥ राज्ञेभोजकटस्थायमहामात्रायधीमते ॥ भीष्मकायसधर्मात्मासा
क्षादिंद्रसखायवै ॥ ६३ ॥ सचास्यप्रतिजग्राहससुतःशासनंतदा ॥ प्रीतिपूर्वंमहाराजवासुदेवमवेक्ष्यच ॥ ६४ ॥ ततःसरत्नान्यादायपुनःप्रायाद्युधांपतिः ॥ त
तःशूर्पारकंचैवतालाकटमथापिच ॥ ६५ ॥ वशेचक्रेमहातेजादंडकांश्चमहाबलः ॥ सागरद्वीपवासांश्चनृपतीन्म्लेच्छयोनिजान् ॥ ६६ ॥ निषादान्पुरुषादां
श्चकर्णप्रावरणानपि ॥ येचकालमुखानामनरराक्षसयोनयः ॥ ६७ ॥ कृत्स्नंकोलगिरिंचैवसुरभीपट्टनंतथा ॥ द्वीपंताम्राह्वयंचैवपर्वतंरामकंतथा ॥ ६८ ॥ तिमिं
गिलंचसनृपंवशेकृत्वामहामतिः ॥ एकपादांश्चपुरुषान्केरलान्वनवासिनः ॥ ६९ ॥ नगरींसंजयंतींचपाषंडंकरहाटकं ॥ दूतैरेववशेचक्रेकरंचैनानदापयत् ॥
॥ ७० ॥ पांड्यांश्चद्रविडांश्चैवसहितांश्चोड्रकेरलैः ॥ अंध्रांस्तालवनांश्चैवकलिंगानुष्ट्रकर्णिकान् ॥ ७१ ॥ आटवींचपुरींरम्यांयवनानांपुरंतथा ॥ दूतैरेववशेचक्रे
करंचैनानदापयत् ॥ ७२ ॥ ततःकच्छगतोधीमान्दूतान्माद्रवतीसुतः ॥ प्रेषयामासराजेंद्रपौलस्त्यायमहात्मने ॥ बिभीषणायधर्मात्माप्रीतिपूर्वमरिंदमः ॥ ७३ ॥
सचास्यप्रतिजग्राहशासनंप्रीतिपूर्वकं ॥ तच्चकालकृतंधीमानभ्यमन्यतसप्रभुः ॥ ७४ ॥ ततःसंप्रेषयामासरत्नानिविविधानिच ॥ चंदनागुरुकाष्ठानिदिव्या
न्याभरणानिच ॥ ७५ ॥ वासांसिचमहार्हाणिमणींश्चैवमहाधनान् ॥ न्यवर्त्ततततोधीमान्सहदेवःप्रतापवान् ॥ ७६ ॥ एवंनिर्जित्यतरसासांत्वेनविजयेनच ॥
करदान्पार्थिवान्कृत्वाप्रत्यागच्छदरिंदमः ॥ ७७ ॥ धर्मराजायतत्सर्वंनिवेद्यभरतर्षभः ॥ कृतकर्मासुखंराजन्नुवासजनमेजय ॥ ७८ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभा
पर्वणिदिग्विजयपर्वणिसहदेवदिग्विजयेएकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ नकुलस्यतुवक्ष्यामिकर्माणिविजयंत
था ॥ वासुदेवजितामाशांयथासावजयत्प्रभुः ॥ १ ॥ निर्यायखांडवप्रस्थात्प्रतीचीमभितोदिशं ॥ उद्दिश्यमतिमान्प्रायान्महत्यासेनयासह ॥ २ ॥ सिंहनादेनम
हतायोधानांगर्जितेनच ॥ रथनेमिनिनादैश्चकंपयन्वसुधामिमां ॥ ३ ॥ ततोबहुधनंरम्यंगवाढ्यंधनधान्यवत् ॥ कार्त्तिकेयस्यदयितंरोहीतकमुपाद्रवत् ॥ ४ ॥
तत्रयुद्धंमहच्चासीच्छूरैर्मत्तमयूरकैः ॥ मरुभूमिंसकार्त्स्न्येनतथैवबहुधान्यकं ॥ ५ ॥ शैरीषकंमहेत्थंचवशेचक्रेमहाद्युतिः ॥ आक्रोशंचैवराजर्षितेनयुद्धमभून्म
हत् ॥ ६ ॥ तान्दशार्णान्सजित्वाचप्रतस्थेपांडुनंदनः ॥ शिबींस्त्रीगर्त्तानंबष्ठान्मालवान्पंचकर्पटान् ॥ ७ ॥

तकंगिरिं ॥४॥ मत्तमयूरसंज्ञैःक्षत्रियैः ॥५॥६॥७॥

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ पत्तनंपुटभेदनमित्यमरः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ करभाणांउष्ट्राणां ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ रक्षणादिति शत्रूणांदस्यूनां ॥ १ ॥ बलीनांकराणां निकामंयथेष्टंवर्षतीतिनिकामवर्षी स्फीतःसमृद्धः ॥ २ ॥ सुप्रवृत्ताःस्वस्यपरेषांच हितावहाःनतुक्रूराः राजकर्मणः

तथामध्यमकेयांश्चवाटधानान्द्विजानथ॥ पुनश्चपरिवृत्याथपुष्करारण्यवासिनः॥ ८ ॥ गणानुत्सवसंकेतान्व्यजयत्पुरुषर्षभः ॥ सिंधुकूलाश्रितायेचग्रामणीयामहाबलाः ॥ ९ ॥ शूद्राभीरगणाश्चैवयेचाश्रित्यसरस्वतीम् ॥ वर्त्तयंतिचयेमत्स्यैर्येचपर्वतवासिनः ॥ १० ॥ कृत्स्नंपंचनदंचैवतथैवामरपर्वतं ॥ उत्तरज्योतिषंचैवतथादिव्यकटंपुरं ॥ ११ ॥ द्वारपालंचतरसावशेचक्रेमहाद्युतिः ॥ रामठान्हारहूणांश्चप्रतीच्याश्चैवयेनृपाः ॥ १२ ॥ तान्सर्वान्सवशेचक्रेशासनादेवपांडवः ॥ तत्रस्थःप्रेषयामासवासुदेवायभारत ॥ १३ ॥ सचास्यगतभीराजन्प्रतिजग्राहशासनं ॥ ततःशाकलमभ्येत्यमद्राणांपुटभेदनं ॥ १४ ॥ मातुलंप्रीतिपूर्वेणशल्यंचक्रेवशेबली ॥ सतेनसत्कृतोराज्ञासत्कारार्होविशांपते ॥ १५ ॥ रत्नानिभूरीण्यादायसंप्रतस्थेयुधांपतिः ॥ ततःसागरकुक्षिस्थान्म्लेछान्परमदारुणान् ॥ १६ ॥ पह्लवान्बर्बरांश्चैवकिरातान्यवनान्शकान् ॥ ततोरत्नान्युपादायवशेकृत्वाचपार्थिवान् ॥ न्यवर्त्ततकुरुश्रेष्ठोनकुलश्चित्रमार्गवित् ॥ १७ ॥ करभाणांसहस्राणिकोशंतस्यमहात्मनः ॥ ऊहुर्दशमहाराजकृच्छ्रादिवमहाधनं ॥ १८ ॥ इंद्रप्रस्थगतंवीरमभ्येत्यसयुधिष्ठिरं ॥ ततोमाद्रीसुतःश्रीमान्धनंतस्मैन्यवेदयत् ॥ १९ ॥ एवंविजित्यनकुलोदिशंवरुणपालितां ॥ प्रतीचींवासुदेवेननिर्जितांभरतर्षभ ॥ २० ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणि दिग्विजयपर्वणिनकुलप्रतीचीविजयेद्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ समाप्तंचदिग्विजयपर्व ॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ अथराजसूयपर्व ॥ वैशंपायनउवाच ॥ रक्षणाद्धर्मराजस्यसत्यस्यपरिपालनात् ॥ शत्रूणांक्षपणाच्चैवस्वकर्मनिरताःप्रजाः ॥ १ ॥ बलीनांसम्यगादानाद्धर्मतश्चानुशासनात् ॥ निकामवर्षीपर्जन्यःस्फीतोजनपदोऽभवत् ॥ २ ॥ सर्वारंभाःसुप्रवृत्तागोरक्षाकर्षणंवणिक् ॥ विशेषात्सर्वमेवैतत्संजज्ञेराजकर्मणः ॥ ३ ॥ दस्युभ्योवंचकेभ्योवाराजन्प्रतिपरस्परं ॥ राजवल्लभतश्चैवनाश्रूयंतमृषागिरः ॥ ४ ॥ अवर्षंचातिवर्षंचव्याधिपावकमूर्छनं ॥ सर्वमेतत्तदानासीद्धर्मनित्येयुधिष्ठिरे ॥ ५ ॥

राज्ञःपुण्यात् ॥ ३ ॥ दस्युभ्यःचोरेभ्यः वंचकेभ्यःधूर्तेभ्यः राज्ञोराजवल्लभतोवामृषागिरोवानाश्रूयंत सर्वेपिसत्यवादिनोराजवदित्यर्थः दस्यवोपिपरस्परंनवंचयंतिनाप्यन्यानेवंअन्यत्रएतेजातितःखलाअपिनतत्कर्मकुर्वंतीत्यर्थः ॥ ४ ॥ मूर्छनंप्रदीपनं ॥ ५ ॥

जग्मुः राजानंप्रतीतिशेषः नान्यैःजिगीषादिभिः ॥ ६ ॥ निचयोभांडागारं ॥ ७ ॥ कोशोधनं कोष्ठंवस्त्रधान्यादितयोःपरिमाणं ॥ ८ ॥ ९ ॥ ऋषिर्नारायणः अदृश्यइतिछेदः विजानतांविदुषांअदृश्यःप्रत्य गात्मत्वात् अविजानतांतुकार्यकारणरूपेणदृश्यः तथाचश्रुतिः अविज्ञातंविजानतां विज्ञातमविजानतामिति ॥ १० ॥ प्रभवउत्पत्तिस्थानं अप्ययोलयस्थानं ॥ ११ ॥ प्राकारःप्राकारइवरक्षकः बलाधिका

प्रियंकर्तुमुपस्थातुंबलिकर्मस्वभावजं ॥ अभिहर्तुंनृपाजग्मुर्नान्यैःकार्यैःकथंचन ॥६॥ धर्म्यैर्धनागमैस्तस्यववृधेनिचयोमहान् ॥ कर्तुंयस्यनशक्येतक्षयोव र्षशतैरपि ॥ ७॥ स्वकोष्ठस्यपरीमाणंकोशस्यचमहीपतिः ॥ विज्ञायराजाकौंतेयोयज्ञायैवमनोदधे ॥ ८ ॥ सुहृदश्चैवयेसर्वेपृथक्सहिताब्रुवन् ॥ यज्ञकालस्तव विभोक्रियतामत्रसांप्रतं ॥ ९ ॥ अथैवंब्रुवतामेवतेषामभ्याययौहरिः ॥ ऋषिःपुराणोवेदात्माऽदृश्यश्चैवविजानतां ॥ १० ॥ जगतस्तस्थुषांश्रेष्ठःप्रभवश्चाप्यय श्चह ॥ भूतभव्यभवन्नाथःकेशवःकेशिसूदनः ॥ ११ ॥ प्राकारःसर्ववृष्णीनामापत्स्वभयदोऽरिहा ॥ बलाधिकारेनिक्षिप्यसम्यगानकदुंदुभिं ॥ १२ ॥ उच्चाव चमुपादायधर्मराजायमाधवः ॥ धनौघंपुरुषव्याघ्रोबलेनमहतावृतः ॥ १३ ॥ तंधनौघमपर्यंतंरत्नसागरमक्षयं ॥ नादयन्रथघोषेणप्रविवेशपुरोत्तमं ॥ १४ ॥ पूर्णमापूरयंस्तेषांद्विषच्छोकावहोभवत् ॥ असूर्यमिवसूर्येणनिवातमिववायुना ॥ कृष्णेनसमुपेतेनजहृषेभारतंपुरं ॥ १५ ॥ तंमुदाभिसमागम्यसत्कृत्यचयथा विधि ॥ सपृष्ट्वाकुशलंचैवसुखासीनंयुधिष्ठिरः ॥ १६ ॥ धौम्यद्वैपायनमुखैर्ऋत्विग्भिःपुरुषर्षभः ॥ भीमार्जुनयमैश्चैवसहितःकृष्णमब्रवीत् ॥ १७ ॥ युधि ष्ठिरउवाच त्वत्कृतेपृथिवीसर्वामद्वशेकृष्णवर्त्तते ॥ धनंचबहुवार्ष्णेयत्वत्प्रसादादुपार्जितं ॥ १८ ॥ सोहमिच्छामितत्सर्वंविधिवद्देवकीसुत ॥ उपयोक्तुंद्विजा ग्र्येभ्योहव्यवाहेचमाधव ॥ १९ ॥ तदहंयष्टुमिच्छामिदाशार्हसहितस्त्वया ॥ अनुजैश्चमहाबाहोतन्मानुज्ञातुमर्हसि ॥ २० ॥ तद्दीक्षापयगोविंदत्वमात्मानंमहाभु ज ॥ त्वयीष्टवतिदाशार्हविपाप्माभवितात्व्यहं ॥ २१ ॥ मांवाप्यभ्यनुजानीहिसहैभिरनुजैर्विभो ॥ अनुज्ञातस्त्वयाकृष्णप्राप्नुयांक्रतुमुत्तमं ॥ २२ ॥ वैशंपा यनउवाच तंकृष्णःप्रत्युवाचेदंबहूक्त्वागुणविस्तरं ॥ त्वमेवराजशार्दूलसंम्राडर्होमहाक्रतुं ॥ संप्राप्नुहित्वयाप्राप्तेकृतकृत्यास्ततोवयं ॥ २३ ॥ यजस्वाभीप्सितं यज्ञंमयिश्रेयस्यवस्थिते ॥ नियुंक्ष्वत्वंचमांकृत्येसर्वंकर्त्तास्मितेवचः ॥ २४ ॥

रंसेनाधिपत्यं ॥ १२॥१३॥१४॥ जहृषेहर्षंप्राप ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ मामांअनुज्ञातुं तदनुज्ञातुमर्हसीत्यपिपाठः ॥ २० ॥ त्वंदीक्षस्वेतिवक्तव्येआत्मानंदीक्षापयेत्युक्तिः अकर्तुरात्मनोदी क्षणायोगादौपाधिकमेवप्रतिबिंबचलनन्यायेनैवतस्यदीक्षापनंज्ञेयं ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ श्रेयसिकल्याणकरे ॥ २४ ॥

॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ अधियज्ञान्यज्ञियान्संभारान्आज्यपश्वादीन् ॥ २९ ॥ ३० ॥ काम्यंतइतिकामाःमृष्टान्नादीनि ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ धनंजयानांधनंजयगोत्राणांमध्येश्रेष्ठःसुसा

युधिष्ठिरउवाच ॥ सफलःकृष्णसंकल्पःसिद्धिश्चनियतामम ॥ यस्यमेत्वंहृषीकेशयथेप्सितमुपस्थितः ॥ २५ ॥ वैशंपायनउवाच अनुज्ञातस्तुकृष्णे
नपांडवोभ्रातृभिःसह ॥ ईजितुंराजसूयेनसाधनान्युपचक्रमे ॥ २६ ॥ ततस्त्वाज्ञापयामासपांडवोरिनिबर्हणः ॥ सहदेवंयुधांश्रेष्ठंमंत्रिणश्चैवसर्वशः ॥ २७ ॥ अ
स्मिन्क्रतौयथोक्तानियज्ञांगानिद्विजातिभिः ॥ तथोपकरणंसर्वंमंगलानिचसर्वशः ॥ २८ ॥ अधियज्ञांश्चसंभारान्धौम्योक्तान्क्षिप्रमेवहि ॥ समानयंतुपुरु
षायथायोगंयथाक्रमं ॥ २९ ॥ इंद्रसेनोविशोकश्चपूरुश्चार्जुनसारथिः ॥ अन्नाद्याहरणेयुक्ताःसंतुमत्प्रियकाम्यया ॥ ३० ॥ सर्वकामाश्चकार्यंतांरसगंधसम
न्विताः ॥ मनोरथप्रीतिकराद्विजानांकुरुसत्तम ॥ ३१ ॥ तद्वाक्यसमकालंचकृतंसर्वंन्यवेदयत् ॥ सहदेवोयुधांश्रेष्ठोधर्मराजेयुधिष्ठिरे ॥ ३२ ॥ ततोद्वैपायनोराज
न्नृत्विजःसमुपानयत् ॥ वेदानिवमहाभागान्साक्षान्मूर्त्तिमतोद्विजान् ॥ ३३ ॥ स्वयंब्रह्मत्वमकरोत्तस्यसत्यवतीसुतः ॥ धनंजयानामृषभःसुसामासामगो
भवत् ॥ ३४ ॥ याज्ञवल्क्योबभूवाथब्रह्मिष्ठोऽध्वर्युसत्तमः ॥ पैलोहोतावसोःपुत्रोधौम्येनसहितोभवत् ॥ ३५ ॥ एतेषांपुत्रवर्गाश्चशिष्याश्चभरतर्षभ ॥ बभूवुर्हो
त्रगाःसर्वेवेदवेदांगपारगाः ॥ ३६ ॥ तेवाचयित्वापुण्याहमूहयित्वाचतंविधिं ॥ शास्त्रोक्तंपूजयामासुस्तद्देवयजनंमहत् ॥ ३७ ॥ तत्रचक्रुरनुज्ञाताःशरणान्यु
तशिल्पिनः ॥ गंधवंतिविशालानिवेश्मानीवदिवौकसां ॥ ३८ ॥ ततआज्ञापयामाससराजाराजसत्तमः ॥ सहदेवंतदासद्योमंत्रिणंपुरुषर्षभः ॥ ३९ ॥ आमं
त्रणार्थंदूतांस्त्वंप्रेषयस्वाशुगान्द्रुतं ॥ उपश्रुत्यवचोराज्ञःसदूतान्प्राहिणोत्तदा ॥ ४० ॥ आमंत्रयध्वंराष्ट्रेषुब्राह्मणान्भूमिपानथ ॥ विशश्चमान्यान्शूद्रांश्चसर्वा
नानयतेतिच ॥ ४१ ॥ वैशंपायनउवाच समाज्ञप्तास्ततोदूताःपांडवेयस्यशासनात् ॥ आमंत्रयांबभूवुश्चआनयंश्चापरान्द्रुतं ॥ तथापरानपिनराना
त्मनःशीघ्रगामिनः ॥ ४२ ॥ ततस्तेतुयथाकालंकुंतीपुत्रंयुधिष्ठिरं ॥ दीक्षयांचक्रिरेविप्राराजसूयायभारत ॥ ४३ ॥ दीक्षितःसतुधर्मात्माधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥
जगामयज्ञायतनंवृतोविप्रैःसहस्रशः ॥ ४४ ॥ भ्रातृभिर्ज्ञातिभिश्चैवसुहृद्भिःसचिवैःसह ॥ क्षत्रियैश्चमनुष्येंद्रैर्नानादेशसमागतैः ॥ ४५ ॥

मानामआंगिरसः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ होत्रगाःसप्तसंख्याः ॥ ३६ ॥ ऊहयित्वाचतंविधिंराजसूयेनयक्ष्येस्वाराज्यमवाप्नवानीतिसंकल्पादिरूपमूहंकृत्वा देवयजनंयज्ञस्थानं ॥ ३७ ॥ शरणानिपत्नीशालादी
न्यग्न्यगाराणि ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ रुक्मस्यकांचनस्य शयनानांतूलिकादिसहितानांतल्पानां ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयस्त्रिंशो

अमात्यैश्चनरश्रेष्ठोधर्मोविग्रहवानिव ॥ आजग्मुर्ब्राह्मणास्तत्रविषयेभ्यस्ततस्ततः ॥ ४६ ॥ सर्वविद्यासुनिष्णातावेदवेदांगपारगाः ॥ तेषामावसथांश्चक्रुर्धर्मराजस्यशासनात् ॥ ४७ ॥ बह्वन्नाच्छादनैर्युक्तान्सगणानांपृथक्पृथक् ॥ सर्वर्तुगुणसंपन्नान्शिल्पिनोथसहस्रशः ॥ ४८ ॥ तेषुतेन्यवसन्राजन्ब्राह्मणान्नृपसत्कृताः ॥ कथयंतःकथाबह्वीःपश्यंतोनटनर्त्तकान् ॥ ४९ ॥ भुंजतांचैवविप्राणांवदतांचमहास्वनः ॥ अनिशंश्रूयतेतत्रमुदितानांमहात्मनां ॥ ५० ॥ दीयतांदीयतामेषांभुज्यतांभुज्यतामिति ॥ एवंप्रकाराःसंजल्पाःश्रूयंतेस्मात्रनित्यशः ॥ ५१ ॥ गवांशतसहस्राणिशयनानांचभारत ॥ रुक्मस्ययोषितांचैवधर्मराजःपृथक्ददौ ॥ ५२ ॥ प्रावर्त्ततैवंयज्ञःसपांडवस्यमहात्मनः ॥ पृथिव्यामेकवीरस्यशक्रस्येवत्रिविष्टपे ॥ ५३ ॥ ततोयुधिष्ठिरोराजाप्रेषयामासपांडवं ॥ नकुलंहास्तिनपुरंभीष्मायपुरुषर्षभः ॥ ५४ ॥ द्रोणायधृतराष्ट्रायविदुरायकृपायच ॥ भ्रातॄणांचैवसर्वेषांयेनुरक्तायुधिष्ठिरे ॥ ५५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिराजसूयपर्वणिराजसूयदीक्षायांत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच सगत्वाहास्तिनपुरंनकुलःसमितिंजयः ॥ भीष्ममामंत्रयांचक्रेधृतराष्ट्रंचपांडवः ॥ १ ॥ सत्कृत्यामंत्रितास्तेनआचार्यप्रमुखास्ततः ॥ प्रययुःप्रीतमनसोयज्ञंब्रह्मपुरःसराः ॥ २ ॥ संश्रुत्यधर्मराजस्ययज्ञंयज्ञविदस्तदा ॥ अन्येचशतशस्तुष्टैर्मनोभिर्भरतर्षभ ॥ ३ ॥ द्रष्टुकामाःसभांचैवधर्मराजंचपांडवं ॥ दिग्भ्यःसर्वेसमापेतुःक्षत्रियास्तत्रभारत ॥ ४ ॥ समुपादायरत्नानिविविधानिमहांतिच ॥ धृतराष्ट्रश्चभीष्मश्चविदुरश्चमहामतिः ॥ ५ ॥ दुर्योधनपुरोगाश्चभ्रातरःसर्वएवते ॥ गांधारराजःसुबलःशकुनिश्चमहाबलः ॥ ६ ॥ अचलोवृषकश्चैवकर्णश्चरथिनांवरः ॥ तथाशल्यश्चबलवान्बाल्हिकश्चमहाबलः ॥ ७ ॥ सोमदत्तोथकौरव्योभूरिर्भूरिश्रवाःशलः ॥ अश्वत्थामाकृपोद्रोणःसैंधवश्चजयद्रथः ॥ ८ ॥ यज्ञसेनःसपुत्रश्चशाल्वश्चवसुधाधिपः ॥ प्राग्ज्योतिषश्चनृपतिर्भगदत्तोमहारथः ॥ ९ ॥ सतुसर्वैःसहम्लेच्छैःसागरानूपवासिभिः ॥ पार्वतीयाश्चराजानोराजाचैवबृहद्बलः ॥ १० ॥ पौंड्रकोवासुदेवश्चवंगःकालिंगकस्तथा ॥ आकर्षाःकुंतलाश्चैवगालवाश्चांध्रकास्तथा ॥ ११ ॥ द्राविडाःसिंहलाश्चैवराजाकाश्मीरकस्तथा ॥ कुंतिभोजोमहातेजाःपार्थिवोगौरवाहनः ॥ १२ ॥ बाल्हिकाश्चापरेशूराराजानःसर्वएवते ॥ विराटःसहपुत्राभ्यांमावेल्लश्चमहाबलः ॥ १३ ॥

ऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ सगत्वेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ यज्ञसेनोद्रुपदः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ दीर्घिकागृहवापी ॥ १९ ॥ २० ॥ मणिकुट्टिमंमणिबद्धाभूमिः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ आवसथान्अपश्यन्निति अनुकृष्टेनसंबंधः वइवार्थे ॥ २४ ॥ २५ ॥
इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ पितामहमिति ॥ १ ॥ २ ॥ प्रणयंतुप्रकर्षेणश्रेयःप्रापयंतु अभिमंत्रिताःप्रार्थिताःसंतः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

राजानोराजपुत्राश्चनानाजनपदेश्वराः ॥ शिशुपालोमहावीर्यःसहपुत्रेणभारत ॥ १४ ॥ आगच्छत्पांडवेयस्ययज्ञंसमरदुर्मदः ॥ रामश्चैवानिरुद्धश्चकंकश्चस
हसारणः ॥ १५ ॥ गदप्रद्युम्नसांबाश्चचारुदेष्णश्चवीर्यवान् ॥ उल्मुकोनिशठश्चैववीरश्चांगावहस्तथा ॥ १६ ॥ वृष्णयोनिखिलाश्चान्येसमाजग्मुर्महारथाः ॥ एते
चान्येचबहवोराजानोमध्यदेशजाः ॥ १७ ॥ आजग्मुःपांडुपुत्रस्यराजसूयंमहाक्रतुं ॥ ददुस्तेषामावसथान्धर्मराजस्यशासनात् ॥ १८ ॥ बहुभक्ष्यान्वितान्रा
जन्दीर्घिकावृक्षशोभितान् ॥ तथाधर्मात्मजःपूजांचक्रेतेषांमहात्मनां ॥ १९ ॥ सत्कृताश्चयथोद्दिष्टान्जग्मुरावसथान्नृपाः ॥ कैलासशिखरप्रख्यान्मनोज्ञान्द्र
व्यभूषितान् ॥ २० ॥ सर्वतःसंवृतानुच्चैःप्राकारैःसुकृतैःसितैः ॥ सुवर्णजालसंवीतान्मणिकुट्टिमभूषितान् ॥ २१ ॥ सुखारोहणसोपानान्महासनपरिच्छदा
न् ॥ स्रग्दामसमवच्छन्नानुत्तमागुरुगंधिनः ॥ २२ ॥ हंसेंदुवर्णसदृशानायोजनसुदर्शनान् ॥ असंबाधान्समद्वारान्युतानुच्चावचैर्गुणैः ॥ २३ ॥ बहुधातुनि
बद्धांगान्हिमवच्छिखराणिव ॥ विश्रांतास्तेततोऽपश्यन्भूमिपाभूरिदक्षिणं ॥ २४ ॥ वृतंसदस्यैर्बहुभिर्धर्मराजंयुधिष्ठिरं ॥ तत्सदःपार्थिवैःकीर्णंब्राह्मणैश्चम
हर्षिभिः ॥ भ्राजतेस्मतदाराजन्नाकपृष्ठंयथामरैः ॥ २५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिराजसूयपर्वणिनिमंत्रितराजागमनेचतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥
॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच पितामहंगुरुंचैवप्रत्युद्गम्ययुधिष्ठिरः ॥ अभिवाद्यततोराजन्निदंवचनमब्रवीत् ॥ १ ॥ भीष्मंद्रोणंकृपंद्रौणिंदुर्यो
धनविविंशती ॥ अस्मिन्यज्ञेभवंतोमामनुगृह्णंतुसर्वशः ॥ २ ॥ इदंवःसुमहच्चैवयदिहास्तिधनंमम ॥ प्रणयंतुभवंतोमांयथेष्टमभिमंत्रिताः ॥ ३ ॥ एवमुक्त्वासता
न्सर्वान्दीक्षितःपांडवाग्रजः ॥ युयोजसयथायोगमधिकारेष्वनंतरं ॥ ४ ॥ भक्ष्यभोज्याधिकारेषुदुःशासनमयोजयत् ॥ परिग्रहेब्राह्मणानामश्वत्थामानमुक्त
वान् ॥ ५ ॥ राज्ञांतुप्रतिपूजार्थंसंजयंसन्ययोजयत् ॥ कृताकृतपरिज्ञानेभीष्मद्रोणौमहामती ॥ ६ ॥ हिरण्यस्यसुवर्णस्यरत्नानांचान्ववेक्षणे ॥ दक्षिणानांचवै
दानेकृपंराजान्ययोजयत् ॥ ७ ॥ तथान्यान्पुरुषव्याघ्रांस्तस्मिंस्तस्मिन्न्ययोजयत् ॥ बाल्हिकोधृतराष्ट्रश्चसोमदत्तोजयद्रथः ॥ नकुलेनसमानीताःस्वामिवत्तत्र
रेमिरे ॥ ८ ॥

॥ ६ ॥ हिरण्यस्यकांचनस्य सुवर्णस्यशोभनवर्णस्य ॥ ७ ॥ स्वामिवत्स्वीयवदित्यर्थः ॥ ८ ॥

अर्हणानिउपायनानि ॥९॥ सर्वलोकसमावृत्तःसर्वैःउपायनप्रदैर्लोकैःसमावृत्तःवेष्टित पिप्रीपुःप्रीणयितुमिच्छुः ॥ १० ॥११ ॥१२ ॥ सविमानाग्र्यैःद्रष्टुमागतानांदेवानांविमानैःसहितानिसंलग्नानिअग्राणि उपरिभागायेषांतैः ॥ १३ ॥ लोकराजविमानैःइंद्रादिलोकपालविमानैः लोकराजःस्वर्गोवा तत्रत्यैर्विमानैःस्वर्गिणामप्याश्चर्यकरोयंयज्ञइत्यर्थः ॥ १४ ॥ कौंतेयस्ययज्ञइतिशेषः ॥१५ ॥ ऋद्ध्यातुवरुणंदेवमित्यादेरध्यायशेषस्यतात्पर्यंसर्वांगसंपूर्णोयंयज्ञइत्यर्थे षडग्निनाषट्अग्नयःआरंभणीयःक्षत्रधृतिर्व्युष्टिःद्विरात्रःदशपेयःसप्तपेयइति ॥ १६ ॥ रत्नोपहारसंपन्नइत्यत्ररक्षोपहारकर्मण्यइतिपाठेरक्षसांनाशेसाधुनाकर्मणायुक्तः ॥ १७ ॥ इडाकर्मस्विष्टकृदूर्ध्वंशिष्टहविःप्रतिपत्तिकर्म मंत्रशिक्षाविशारदैःमंत्रेषुशिक्षायांहस्तक्रियायांचविशारदैःऋत्विग्भिः ॥ १८ ॥ १९ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदी

क्षत्ताव्ययकरस्त्वासीद्विदुरःसर्वधर्मवित् ॥ दुर्योधनस्त्वर्हणानिप्रतिजग्राहसर्वशः ॥ ९॥ चरणक्षालनेकृष्णोब्राह्मणानांस्वयंत्वभूत् ॥सर्वलोकसमावृत्तःपिप्रीपुःफलमुत्तमं ॥ १० ॥ द्रष्टुकामःसभांचैवधर्मराजंयुधिष्ठिरं ॥ नकश्चिदाहरत्तत्रसहस्रावरमर्हणं ॥ ११ ॥ रत्नैश्चबहुभिस्तत्रधर्मराजमवर्धयत् ॥ कथंतुममकौरव्योरत्नदानैःसमाप्नुयात् ॥ १२ ॥ यज्ञमित्येवराजानःस्पर्धमानाददुर्धनं ॥ भवनैःसविमानाग्रैःसोदर्कैर्बलसंवृतैः ॥ १३ ॥ लोकराजविमानैश्चब्राह्मणावसथैःसह ॥ कृतैरावसथैर्दिव्यैर्विमानप्रतिमैस्तथा ॥ १४॥ विचित्रैरत्नवद्भिश्चऋद्ध्यापरमयायुतैः ॥ राजभिश्चसमावृत्तैरतीवश्रीसमृद्धिभिः ॥ अशोभतसदोराजन् कौंतेयस्यमहात्मनः ॥ १५ ॥ऋद्ध्यातुवरुणंदेवंस्पर्धमानोयुधिष्ठिरः ॥ षडग्निनाथयज्ञेनसोयजद्दक्षिणावता ॥ १६ ॥ सर्वान्जनान्सर्वकामैःसमृद्धैःसमतर्पयत् ॥ अन्नवान्बहुभक्ष्यश्चभुक्तवज्जनसंवृतः ॥ रत्नोपहारसंपन्नोबभूवससमागमः ॥ १७॥ इडाज्यहोमाहुतिभिर्मंत्रशिक्षाविशारदैः ॥ तस्मिन्हितत्पुर्देवास्तते यज्ञेमहर्षिभिः ॥ १८ ॥ यथादेवास्तथाविप्रादक्षिणान्नमहाधनैः ॥ततृपुःसर्ववर्णाश्चतस्मिन्यज्ञेमुदान्विताः ॥ १९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिराजसूयपर्वणियज्ञकरणेपंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ समाप्तंचराजसूयपर्व ॥ ७ ॥ अथार्घाहरणपर्व ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ततोभिषेचनीयेन्हि ब्राह्मणाराजभिःसह ॥ अंतर्वेदींप्रविविशुःसत्काराहांमहर्षयः ॥ १ ॥ नारदप्रमुखास्तस्यामंतर्वेद्यांमहात्मनः ॥ समासीनाःशुशुभिरेसहराजर्षिभिस्तदा ॥ २ ॥

पेपंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ततोभिषेचनीयेह्निब्राह्मणाराजभिःसहेत्यादिकाशिशुपालवधांतादशाध्यायीनानाविधमतभेदोपन्यासपूर्वकंकृष्णशिशुपालरूपकेणब्रह्मणिजीवस्यमहाकाशमठाकाशन्यायेनलयंदर्शयति तत्रकथापक्षेप्रत्यक्षवृत्त्यैवलभ्योर्थःस्पष्टः अध्यात्मपक्षेतुपरोक्षवृत्तिलभ्यतयातत्वंदुर्व्याख्येयमितितदेवप्रकाश्यते अभिषेचनीयेराजसूयांगभूतेसोमयागविशेषे ॥ १ ॥ २ ॥

कर्मांतरंमध्येमध्येकर्मविरामकालंउपासंतःउपगच्छंतःप्रामुवंतः असगतावित्यस्यरूपं कर्मछिद्रंप्राप्यजल्पकथांचक्रुरित्यर्थः अमितौजसःबहुप्रतिभावंतः ॥ ३ ॥ एवमेतदितिस्वपक्षस्थापनं नचाप्येवमितिपर पक्षदूषणं एवंप्रतिवादिपक्षेपि बहवस्तुसामान्याः वितंडांस्वपक्षपरपक्षस्थापनाहीनांकथां ॥ ४ ॥ कृशान्युक्तिदौर्बल्यात् अकृशान्युक्तिप्राबल्यात् तत्रविपरीतंकुर्वंति हेतुभिर्नानाविधैस्तर्कैः ॥ ५ ॥ तत्रेति परोक्तस्यदूषणेएवादृताःनतुशास्त्रतत्त्वेइतिभावः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ अथचिंतांसमापेदेइत्यादिस्तस्यौसबहुमानतइत्यंतोग्रंथोनारदस्यपूर्वापरानुसंधानात् क्षत्रक्षयस्यातःपरंउपक्रमोजातइति

समेताब्रह्मभवनेदेवादेवर्षयस्तथा ॥ कर्मांतरमुपासंतोजजल्पुरमितौजसः ॥ ३ ॥ एवमेतन्नचाप्येवमेवंचैतन्नचान्यथा ॥ इत्यूचुर्बहवस्तत्रवितंडावैपरस्परं ॥ ॥ ४ ॥ कृशानर्थांस्ततःकेचिदकृशांस्तत्रकुर्वते ॥ अकृशांश्चकृशांश्चक्रुर्हेतुभिःशास्त्रनिश्चयैः ॥ ५ ॥ तत्रमेधाविनःकेचिदर्थमन्यैरुदीरितं ॥ विचिक्षिपुर्यथाश्येनाभोगतमिवामिषं ॥ ६ ॥ केचिद्धर्मार्थकुशलाःकेचित्तत्रमहाव्रताः ॥ रेमिरेकथयंतश्चसर्वभाष्यविदांवराः ॥ ७ ॥ सावेदिर्वेदसंपन्नैर्देवद्विजमहर्षिभिः ॥ आबभासेसमाकीर्णानक्षत्रैर्द्यौरिवायता ॥ ८ ॥ नतस्यांसन्निधौशूद्रःकश्चिदासीन्नचाव्रती ॥ अंतर्वेद्यांतदाराजन्युधिष्ठिरनिवेशने ॥ ९ ॥ तांतुलक्ष्मीवतोलक्ष्मीं तदायज्ञविधानजां ॥ तुतोषनारदःपश्यन्धर्मराजस्यधीमतः ॥ १० ॥ अथचिंतांसमापेदेसमुनिर्मनुजाधिप ॥ नारदस्तुतदापश्यन्सर्वक्षत्रसमागमं ॥ ११ ॥ सस्मारचपुरावृत्तांकथांतांपुरुषर्षभ ॥ अंशावतरणेयासौब्रह्मणोभवनेऽभवत् ॥ १२ ॥ देवानांसंगमंतंतुविज्ञायकुरुनंदन ॥ नारदःपुंडरीकाक्षंसस्मारमनसाहरिं ॥ १३ ॥ साक्षात्सविबुधारिघ्नःक्षत्रेनारायणोविभुः ॥ प्रतिज्ञांपालयंश्चेमांजातःपरपुरंजयः ॥ १४ ॥ संदिदेशपुरायोसौविबुधान्भूतकृत्स्वयं ॥ अन्योन्यमभिनिघ्नंतःपुनर्लोकानवाप्स्यथ ॥ १५ ॥ इतिनारायणःशंभुर्भगवान्भूतभावनः ॥ आदिश्यविबुधान्सर्वानजायतयदुक्षये ॥ १६ ॥ क्षितावंधकवृष्णीनांवंशेवंशभृतांवरः ॥ परयाशुशुभेलक्ष्म्यानक्षत्राणामिवोडुराट् ॥ १७ ॥ यस्यबाहुबलंसेंद्राःसुराःसर्वउपासते ॥ सोयंमानुषवन्नामहरिरास्तेऽरिमर्दनः ॥ १८ ॥ अहोबतमहद्भूतंस्वयंभूर्यदिदंस्वयं ॥ आदास्यतिपुनःक्षत्रमेवंबलसमन्वितं ॥ १९ ॥

चिंताचित्तव्यथास्मृतिर्वा अंशावतरणात्प्राक्ब्रह्मसभायांनिश्चितस्यभूभारहरणस्याभूदित्यर्थः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ क्षत्रेक्षत्रियजातौ जातःआविर्भूतः ॥ १४ ॥ १५ ॥ नारायणस्यशंभुत्वंचतुर्वक्त्रापरपर्यायंभूतभावनत्वंचेतियुक्तं एकस्यैवत्रिमूर्तिधारित्वात् यदुक्षयेयदुगृहे ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ महद्भूतंमहाविष्णुः स्वयंभूःअस्मदादिवच्छरीरव्यपाश्रयत्वेनापिभवनंनसहतेइत्यर्थः आदास्यतिआच्छेत्तुमिच्छतिपुनरितिअसकृदेतदनेनकर्मकृतमस्तीतिसूचितं ॥ १९ ॥

॥ २० ॥ धर्मविदांश्रेष्ठोनारदःधर्मराजस्ययज्ञैरीज्यं ॥ २१ ॥ २२ ॥ संयुजंसंबंधिनंश्वशुरादिं प्रियंमित्रं ॥ २३ ॥ २४ ॥ एकैकशःप्रत्येकं अथअथापिएषांमध्येवरिष्ठाय प्रथममितिशेषः ॥ २५ ॥ २६ ॥
बुध्याबुध्यतिजानातिवस्तुतत्त्वमनयेतिबुद्धिः श्रवणमननध्यानात्मिकाचेतोवृत्तिःतयानिश्चित्यसाक्षात्कृत्य अर्हणीयतमंअर्हणीयाःब्राह्मणाःदेवताप्रसादहेतुत्वात् अर्हणीयतरादेवाःकामपूरकत्वात् अर्हणी
यतमआत्मासर्वस्यतत्प्रीत्यर्थत्वात् तथाचश्रुतिःनवाअरेदेवानांकामायदेवाःप्रियाभवंत्यात्मनस्तुकामायदेवाःप्रियाभवंतीति तदेतत्प्रेयःपुत्रात्प्रेयोवित्तात्प्रेयोन्यस्मात्सर्वस्मादंतरंयदयमात्मेतिच भुवीत्यनेनात्मै
वकर्मभूमावर्हणीयः इहचेदवेदीदथसत्यमस्तिनचेदवेदीर्महतीविनष्टिरितिश्रुतेरन्यत्रतदलाभात् ॥ २७॥ एवमात्मनोजिज्ञास्यत्वमुक्त्वास्वरूपमाह एषहीति एषपुरोवर्त्तीश्रीकृष्णःसूर्यश्चज्योतिषांपदार्थप्रकाश
कानांसूर्यचंद्राग्निवागादीनांचंद्राग्नितारादीनांचसमस्तानांसम्यगस्तंगतानांस्वमावस्थायामक्षिचमध्येंतस्तपन्नाभातीतियोजना अयंभावः नतावदग्निःस्वयंज्योतिः सूर्यकांतादिद्वारासूर्यस्यैवइंधनादौतद्रूपेणारू

इत्येतांनारदश्चिंतांचिंतयामाससर्ववित् ॥ हरिंनारायणंध्यात्वायज्ञैरीज्यंतमीश्वरं ॥ २० ॥ तस्मिन्धर्मविदांश्रेष्ठोधर्मराजस्यधीमतः ॥ महाध्वरेमहाबुद्धिस्त
स्थौसबहुमानतः ॥ २१ ॥ ततोभीष्मोब्रवीद्राजन्धर्मराजंयुधिष्ठिरं ॥ क्रियतामर्हणंराज्ञांयथार्हमितिभारत ॥ २२ ॥ आचार्यमृत्विजंचैवसंयुजंचयुधिष्ठिर ॥
स्नातकंचप्रियंप्राहुःषडर्घार्हान्नृपंतथा ॥ २३ ॥ एतानर्घ्यानभिगतानाहुःसंवत्सरोषितान् ॥ तइमेकालपूगस्यमहतोऽस्मानुपागताः ॥ २४ ॥ एषामेकैकशोरा
जन्नर्घआनीयतामिति ॥ अथचैषांवरिष्ठायसमर्थायोपनीयतां ॥ २५ ॥ युधिष्ठिरउवाच कस्मैभवान्मन्यतेऽर्घमेकस्मैकुरुनंदन ॥ उपनीयमानंयुक्तंच
तन्मेब्रूहिपितामह ॥ २६ ॥ वैशंपायनउवाच ततोभीष्मःशांतनवोबुद्ध्यानिश्चित्यवीर्यवान् ॥ वार्ष्णेयंमन्यतेकृष्णमर्हणीयतमंभुवि ॥ २७ ॥ एषह्येषांस
मस्तानांतेजोबलपराक्रमैः ॥ मध्येतपन्निवाभातिज्योतिषामिवभास्करः ॥ २८ ॥

ढत्वात् नापिचंद्रतारादि तस्यजलमयस्यसूर्यज्योतिषैवभास्यत्वात्
यथायंदृष्टांतएवंचक्षुरादयोपिनस्वशक्त्याप्रकाशकाः किंतुआत्मसत्तानुवेधादेवतथा यथाग्न्याद्यभावेपिसूर्यःइतरनिरपेक्षःप्रकाशयतिएवमात्माचक्षुराद्युपरमेपिस्वप्नेस्वप्रकाशेनैवसर्वंवासनामयंपदार्थजातंप्र
काशयति तस्यभासासर्वमिदंविभातिअत्रायंपुरुषःस्वयंज्योतिरित्यादिश्रुतिभ्यः तेजोबलपराक्रमैः तेजःप्रकाशः बलंतेजोंतराभिभवसामर्थ्यं पराक्रमःनिरवशेषेणतमोनाशकत्वंचदृष्टांतेतेजआदि दार्ष्टांति
केतुतेजःचित्प्रकाशः बलंअबाध्यत्वं पराक्रमःसर्वोपादानत्वेनसर्वव्यापकत्वंच कथापक्षेतुतेजःकांतिःबलंपराभिभवसामर्थ्यं पराक्रमःसंग्रामोद्यमः ॥ २८ ॥

असूर्यमिवेति यथागाढांधकारस्थंघटादिअसत्कल्पंअप्रकाशमानंचतस्यसत्तास्फूर्त्तीसूर्येणैवभवतःएवंअहंकारादेर्घटांतस्यार्थजातस्यसत्ताप्रकाशौचिदधीनावेवेतिपूर्वोक्तस्यैवविवरणं एवंतथानिवातेवातशून्येऽपवरकेनिदाघेविद्यमानान्जंतून्वातएवाल्हादयतिएवंअयंस्वरूपानंदेनजगदाल्हादयति एषह्येवानंदयातिएतस्यैवानंदस्यान्यानिभूतानिमात्रामुपजीवंतीतिश्रुतेः सोयंप्रत्यग्दृशिरूपएवसन्दर्पणेनमुखमिव स्वमाययापराग्दृश्यत्वमिवापादितःपूजनीयः अत्रहिदेहाद्युपाधिविस्मरणेनलब्धपदंचित्तंमोक्षायकल्पते तथोक्तंभगवतापतंजलिना बहिरकल्पितावृत्तिर्महाविदेहातत्संयमात्प्रकाशावरणक्षयइति बहिर्मूर्त्यादौ अकल्पितादेहादिप्रत्ययेनासंकीर्णा महाविदेहेतिधारणायानाम ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ अपाक्षिपत्दूषितवान् ॥ ३२ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्त्रिंशोऽध्यायः ॥३६ ॥ ॥७॥

असूर्यमिवसूर्येणनिर्वातमिववायुना ॥ भासितंह्लादितंचैवकृष्णेनेदंसदोहिनः ॥ २९ ॥ तस्मैभीष्माभ्यनुज्ञातःसहदेवःप्रतापवान् ॥ उपजह्रेथविधिवद्वार्ष्णेयायार्घमुत्तमं ॥ ३० ॥ प्रतिजग्राहतत्कृष्णःशास्त्रदृष्टेनकर्मणा ॥ शिशुपालस्तुतांपूजांवासुदेवेनचक्षमे ॥ ३१ ॥ सउपालभ्यभीष्मंचधर्मराजंचसंसदि ॥ अपाक्षिपद्वासुदेवंचेदिराजोमहाबलः ॥ ३२ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिअर्घाभिहरणपर्वणिकृष्णार्घदानेषट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

शिशुपालउवाच नायमर्हतिवार्ष्णेयस्तिष्ठत्स्विहमहात्मसु ॥ महीपतिषुकौरव्यराजवत्पार्थिवार्हणं ॥ १ ॥ नायंयुक्तःसमाचारःपांडवेषुमहात्मसु ॥ यत्कामात्पुंडरीकाक्षंपांडवार्चितवानसि ॥ २ ॥ बालायूयंनजानीध्वंधर्मःसूक्ष्मोहिपांडवाः ॥ अयंचस्मृत्यतिक्रांतोह्यापगेयोल्पदर्शनः ॥ ३ ॥ त्वादृशोधर्मयुक्तोहिकुर्वाणःप्रियकाम्यया ॥ भवत्यभ्यधिकंभीष्मोलोकेष्ववमतःसतां ॥ ४ ॥ कथंह्यराजादाशार्होमध्येसर्वमहीक्षितां ॥ अर्हणामर्हतितथायथायुष्माभिरर्चितः ॥ ॥ ५ ॥ अथवामन्यसेकृष्णंस्थविरंकुरुपुंगव ॥ वसुदेवेस्थितेवृद्धेकथमर्हतितत्सुतः ॥ ६ ॥ अथवावासुदेवोपिप्रियकामोनुवृत्तवान् ॥ द्रुपदेतिष्ठतिकथंमाधवोर्हतिपूजनं ॥ ७ ॥ आचार्यमन्यसेकृष्णमथवाकुरुनंदन ॥ द्रोणेतिष्ठतिवार्ष्णेयंकस्मादर्चितवानसि ॥ ८ ॥

कर्तृत्वादिकंकृष्णेवास्तवमेवनतुमायिकमाविद्यकंवा शरीरमात्रस्यकर्मजन्यत्वनियमात् मिथ्याभूतस्यापिवास्तवार्थक्रियाकारित्वेशुक्तिरजतादेरपिरजतोचितद्रवीभावापत्तेश्चेत्यभिसंदधानोजैमिनिमतानुसारीशिशुपालोवर्णाश्रमवयस्तपोविद्यादिभिरेवपुंसांश्रैष्ठ्याश्रैष्ठ्यविभागंबहुमन्यमानोन्टपांतरसाधारण्येनकृष्णमपूज्यंकरोति नायमिति वार्ष्णेयःवृष्णिषूत्पन्नइतिपूर्वोक्तंस्वयंभूत्वंनिराकृतं तद्धिआत्मनःसर्वसाधारणं देहस्यतुअस्मदादिवद्देवक्यांजातत्वाद्दुर्वचमितिभावः ॥ १ ॥ २ ॥ आपगेयोभीष्मः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ननुअस्मदादिवज्जातोप्यराजापिवृद्धत्वादिनाहेतुनापूज्यःकृष्णइत्याशंक्यनिराचष्टे अथवामन्यसेइत्यादिना ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ प्राप्तोलक्षणंराजचिह्नंछत्रचामरादिसप्राप्तलक्षणः प्राप्तापन्नेचद्वितीययेतिसमासः तदन्योऽप्राप्तलक्षणस्तं व
स्तुवृत्त्यापिअतादृशं असंगचिन्मात्रत्वात् अलक्षणमचिंत्यमित्यादिश्रुतेरितिवाग्देवतायास्तात्पर्यं ॥ २१ ॥ २२ ॥ धर्मच्युतत्वमेवाह योयमिति राजानंकंसं ॥२३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ अयुक्तामिति

ऋत्विजंमन्यसेकृष्णमथवाकुरुनंदन॥ द्वैपायनेस्थितेवृद्धेकथंकृष्णोर्चितस्त्वया ॥ ९॥ भीष्मेशांतनवेराजन्स्थितेपुरुषसत्तमे ॥ स्वच्छंदमृत्युकेराजन्कथंकृ
ष्णोर्चितस्त्वया॥ १० ॥ अश्वत्थाम्निस्थितेवीरेसर्वशास्त्रविशारदे॥ कथंकृष्णस्त्वयाराजन्नर्चितःकुरुनंदन ॥११॥ दुर्योधनेचराजेंद्रेस्थितेपुरुषसत्तमे॥ कृपेच
भारताचार्येकथंकृष्णस्त्वयार्चितः॥ १२ ॥ द्रुमंकिंपुरुषाचार्यमतिक्रम्यतथार्चितः॥ भीष्मकेचैवदुर्धर्षेपांडुवत्कृतलक्षणे ॥ १३ ॥ नृपेचरुक्मिणिश्रेष्ठेएकलव्ये
तथैवच ॥ शल्येमद्राधिपेचैवकथंकृष्णस्त्वयार्चितः॥ १४ ॥ अयंचसर्वराज्ञांवैबलश्लाघीमहाबलः॥ जामदग्न्यस्यदयितःशिष्योविप्रस्यभारत ॥ १५॥ येना
त्मबलमाश्रित्यराजानोयुधिनिर्जिताः॥ तंचकर्णमतिक्रम्यकथंकृष्णस्त्वयार्चितः ॥ १६॥ नैवर्त्विङ्नैवचाचार्योनराजामधुसूदनः ॥ अर्चितश्चकुरुश्रेष्ठकिम
न्यत्प्रियकाम्यया॥ १७॥ अथवाभ्यर्चनीयोयंयुष्माकंमधुसूदनः॥ किंराजभिरिहानीतैरवमानायभारत॥१८॥ वयंतुनभयादस्यकौंतेयस्यमहात्मनः ॥ प्रय
च्छामःकरान्सर्वेनलोभान्नचसांत्वनात्॥ १९॥ अस्यधर्मप्रवृत्तस्यपार्थिवत्वंचिकीर्षतः॥ करानस्मैप्रयच्छामःसोयमस्मान्नमन्यते ॥ २० ॥ किमन्यदवमा
नाद्धियदेनंराजसंसदि॥ अप्राप्तलक्षणंकृष्णमर्घेनार्चितवानसि॥ २१ ॥ अकस्माद्धर्मपुत्रस्यधर्मात्मेतियशोगतं ॥ कोहिधर्मच्युतेपूजामेवंयुक्तांनियोजयेत्
॥ २२ ॥ योयंवृष्णिकुलेजातोराजानंहतवान्पुरा॥ जरासंधंमहात्मानमन्यायेनदुरात्मवान्॥ २३॥ अद्यधर्मात्मताचैवव्यपकृष्टायुधिष्ठिरात् ॥ दर्शितंकृपणत्वं
चकृष्णेऽर्घस्यनिवेदनात्॥ २४ ॥ यदिभीताश्चकौंतेयाःकृपणाश्चतपस्विनः॥ ननुत्वयापिबोद्धव्यंयांपूजांमाधवार्हसि॥२५॥ अथवाकृपणैरेतामुपनीतांजना
र्दन॥ पूजामनर्हःकस्मात्त्वमभ्यनुज्ञातवानसि॥ २६॥ अयुक्तामात्मनःपूजांत्वंपुनर्बहुमन्यसे ॥ हविषःप्राप्यनिष्पंदंप्राशिताश्वेवनिर्जने ॥ २७ ॥ नत्वयंपा
र्थिवेंद्राणामपमानःप्रयुज्यते॥ त्वामेवकुरवोव्यक्तंप्रलंभंतेजनार्दन॥ २८॥

आत्मनःअयुक्तांपूजांअद्वैतेपूज्यपूजकभावाभावेनभेदस्यायोगात् अथापिहविषोनिष्पंदंलेशंप्राशितुंद्रौपदीशाकशेषवत्प्राशनायप्राप्यद्विचंद्रादिवन्मायया भेदमारूढोभक्तोपहृतत्वात्तावदेवबहुमन्यसे निर्ज
नेनिर्मनुष्येअंतरिक्षे श्वसितीतिश्वावायुः मातरिश्वासदागतिरितिकोशः मातर्यंतरिक्षेश्वसितीतियास्कः इतिसरस्वत्याशयः कथापक्षेतुस्पष्टएवार्थः ॥२७॥ प्रलंभंतेअवलंबंते ॥२८॥

॥२९॥३०॥३१॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥७॥ ततइति ॥१॥ अधर्मश्चेति वेदैकगम्यापरदेवताकृष्णोनतर्कगम्या तर्कबलेनतुतांप्रत्याचक्षाणस्यशाक ल्यस्येवतवाधर्मोमहान्भवतीत्यर्थः यतःपारुष्यंचनिरर्थकं परुंषिपर्वाणिखंडाःभेदइतियावत् परुष्येवपारुष्यं स्वार्थेष्यञ् तन्निरर्थकंस्वप्नगजवदर्थशून्यमाभासमात्रं पौरुषंचेतिपाठेपुरुषधर्मःकर्तृत्वादिःपौ रुषं तदपिसुप्तिसमाध्यादौप्रत्यगात्मनिअदर्शनाद्रज्जूरगादिवदाभासमात्रं तत्राधिष्ठानभूतंआत्मवस्तुकृष्णएव निरधिष्ठानकभ्रमायोगात् कथापक्षेपारुष्यंदुर्वाक्यत्वं ॥ २ ॥ तच्चयोगबलेनैवभीष्मोवेदेत्याह न

क्लीबेदारक्रियायादृगंधेवारूपदर्शनं ॥ अराज्ञोराजवत्पूजातथातेमधुसूदन॥२९॥ दृष्टोयुधिष्ठिरोराजादृष्टोभीष्मश्चयादृशः॥ वासुदेवोप्ययंदृष्टःसर्वमेतद्यथा तथं॥३०॥ इत्युक्त्वाशिशुपालस्तानुत्थायपरमासनात्॥ निर्ययौसदसस्तस्मात्सहितोराजभिस्तदा॥३१॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिअर्घाभिह० शिशुपा लक्रोधेसप्तत्रिंशोऽध्यायः॥ ३७॥ ॥७॥ ॥७॥ वैशंपायनउवाच ततोयुधिष्ठिरोराजाशिशुपालमुपाद्रवत्॥ उवाचचैनंमधुरंसांत्वपूर्वमिदंवचः ॥ १ ॥ नेदंयुक्तंमहीपालयादृशंवैत्वमुक्तवान्॥ अधर्मश्चपरोराजन्पारुष्यंचनिरर्थकं॥ २ ॥ नहिधर्मंपरंजातुनावबुध्येतपार्थिवः ॥ भीष्मःशांतनवस्त्वेनंमाव मंस्थास्त्वमन्यथा॥ ३ ॥ पश्यचैतान्महीपालांस्त्वत्तोवृद्धतरान्बहून्॥ मृष्यंतेचार्हणांकृष्णेतद्वत्त्वंक्षंतुमर्हसि ॥ ४ ॥ वेदतत्त्वेनकृष्णंहिभीष्मश्चेदिपतेभृशं॥ नत्वे नंत्वंतथावेत्थयथैनंवेदकौरवः॥५॥ भीष्मउवाच नास्मैदेयोह्यनुनयोनायमर्हतिसांत्वनं॥ लोकवृद्धतमेकृष्णेयोर्हणांनाभिमन्यते॥६॥ क्षत्रियःक्षत्रि यंजित्वारणेरणकृतांवरः॥ योमुंचतिवशेकृत्वागुरुर्भवतितस्यसः॥ ७ ॥ अस्यांहिसमितौराज्ञामेकमप्यजितंयुधि ॥ नपश्यामिमहीपालंसात्वतीपुत्रतेजसा ॥ ८ ॥ नहिकेवलमस्माकमयमर्च्यतमोऽच्युतः॥ त्रयाणामपिलोकानामर्चनीयोमहाभुजः ॥ ९ ॥ कृष्णेनहिजितायुद्धेबहवःक्षत्रियर्षभाः॥ जगत्सर्वंचवार्ष्णे येनिखिलेनप्रतिष्ठितं॥ १० ॥ तस्मात्सत्स्वपिवृद्धेषुकृष्णमर्चामनेतरान्॥ एवंवक्तुंनचार्हस्त्वंमातेभूद्बुद्धिरीदृशी॥ ११॥

हीति परोधर्मः अयंतुपरमोधर्मोयद्योगेनात्मदर्शनमितियाज्ञवल्क्योक्तः यतस्तंभीष्मोवेदातोस्यवचस्यविश्वासोनकर्तव्यइत्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ अनुनयः नयोयुक्तिस्तामनुपश्चात्भवतीत्यनुनयोमनना नंतरभाविध्यानंयोगइतियावत्सनास्मैअसंभावनाग्रस्तायदेयः पक्षेअनुनयःकुपितप्रसादनं सगुणोपास्त्यभावादनधिकारिणेइत्यर्थः सांत्वनंशमं ॥ ६ ॥ तत्रमूढंमूढभाषयैवबोधयेदितिन्यायेनशिशुपालमत मनुसृत्यैवकृष्णस्याधिक्यमाहद्वाभ्यां क्षत्रियइति ॥ ७ ॥ ८ ॥ इतोप्यधिकमाह नहीति त्रैलोक्यांतर्गतानांब्रह्मादीनामित्यर्थः ॥ ९ ॥ इदानींतनक्षत्रियेभ्यःऋषभाःश्रेष्ठाःहिरण्याक्षादयः वार्ष्णेयेसर्वंप्रति ष्ठितंविलीनं किंकनककुंडलन्यायेननेत्याह निखिलेनेति सत्यामपिकनकबुद्धौकुंडलबुद्ध्यनपायात् रज्जुसर्पन्यायेनैवेयंसंप्रतिष्ठा ज्ञानादेवतुकैवल्यमितिश्रुतेश्च पक्षांतरेतुब्रह्मणःकनकवत्परिणामित्वंकुंडल स्येवप्रपंचस्यक्रिययाप्रविलाप्यत्वंचस्यात् तथाचासंगोह्ययंपुरुषइत्यसंगत्वश्रुतेर्ज्ञानादेवेत्यवधारणस्यचव्याकोपइतिदिक् ॥ १० ॥ ११ ॥

उक्तेऽर्थेप्रमाणमाह ज्ञानवृद्धाइत्यादिना ॥ १२ ॥ कर्माणिपूतनावधादीनि ॥ १३ ॥ १४ ॥ कृतार्थंकृतंअर्थंउपकारं ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ वैश्यानामिति लक्ष्मीपतित्वात् पुराणपुरुषत्वाच्च ॥ १८ ॥ ॥ १९ ॥ नियताऽच्युतेऽकर्मजत्वात् अन्यत्रकर्मजत्वादेषामस्थैर्यंभवतीत्यर्थः ॥ २० ॥ लोकसंपन्नंज्ञानसंपन्नं ॥ २१ ॥ २२ ॥ लोकदृष्ट्याकृष्णमाहात्म्यमुक्त्वाशास्त्रदृष्ट्यापितदाह कृष्णएवेति उत्पत्तिरपिउपादानमपि अव्ययःअविनाशीअपरिणामित्वात् रज्जुवत्परिणाम्युपादानस्यनाशावश्यंभावादितिभावः अप्ययइतिपाठेलयस्थानं कृष्णस्यकृतेकृष्णार्थंसर्वशेषित्वात् कृतेइत्यव्ययंतादर्थ्येनिपात्यते भूतंउत्पन्नं तेनविनाश्यपिएतत् कृष्णएवसत्यइत्यपिज्ञेयं ॥ २३ ॥ नन्वपरिणामित्वेकृष्णस्यकथंपरिणामिनमाकाशादिकंप्रत्युपादानत्वं कारणस्यकार्यसजातीयत्वनियमादित्याशंक्याह एषप्रकृतिःउपादानंजगतः अव्यक्ताअप्रकटा रज्जुरिवस्पष्टमदृष्टासर्पस्य कर्त्तामहदहंकारादिरप्ययमेव परिणामवद्विवर्त्तेपिकार्यस्यकारणानन्यत्वात् महदादेश्चविवर्त्तरूपत्वात् नन्वन्योन्यत्रान्यत्कल्पयतिमहदादेस्तुकथंसदात्म

ज्ञानवृद्धामयाराजन्बहवःपर्युपासिताः॥ तेषांकथयतांशौरेरहंगुणवतोगुणान् ॥ १२ ॥ समागतानामश्रौषंबहून्बहुमतान्सतां ॥ कर्माण्यपिचयान्यस्यजन्मप्रभृतिधीमतः ॥ १३ ॥ बहुशःकथ्यमानानिनरैर्भूयःश्रुतानिमे ॥ नकेवलंवयंकामाच्चेदिराजजनार्दनं ॥ १४ ॥ नसंबंधंपुरस्कृत्यकृतार्थंवाकथंचन ॥ अर्चामहेऽर्चितंसद्भिर्भुविभूतसुखावहं ॥ १५ ॥ यशःशौर्यंजयंचास्यविज्ञायार्चांप्रयुंज्महे ॥ नचकश्चिदिहास्माभिःसुबालोप्यपरीक्षितः ॥ १६ ॥ गुणैर्वृद्धानतिक्रम्यहरिरर्च्यतमोमतः ॥ ज्ञानवृद्धोद्विजातीनांक्षत्रियाणांबलाधिकः ॥ १७ ॥ वैश्यानांधान्यधनवान्शूद्राणामेवजन्मतः ॥ पूज्यतायांचगोविंदेहेतूद्वावपिसंस्थितौ ॥ १८ ॥ वेदवेदांगविज्ञानंबलंचाप्यधिकंतथा ॥ नृणांलोकेहिकोन्योस्तिविशिष्टःकेशवादृते ॥ १९ ॥ दानंदाक्ष्यंश्रुतंशौर्यंह्रीःकीर्तिर्बुद्धिरुत्तमा ॥ संततिःश्रीर्धृतिस्तुष्टिःपुष्टिश्चनियताऽच्युते ॥ २० ॥ तमिमंलोकसंपन्नमाचार्यंपितरंगुरुं ॥ अर्घ्यमर्चितमर्चार्हंसर्वेसंक्षंतुमर्हथ ॥ २१ ॥ ऋत्विग्गुरुर्विवाह्यश्चस्नातकोनृपतिःप्रियः ॥ सर्वमेतद्धृषीकेशस्तस्मादभ्यर्चितोऽच्युतः ॥ २२ ॥ कृष्णएवहिलोकानामुत्पत्तिरपिचाव्ययः ॥ कृष्णस्यहिकृतेविश्वमिदंभूतंचराचरं ॥ २३ ॥ एषप्रकृतिरव्यक्ताकर्त्ताचैवसनातनः ॥ परश्चसर्वभूतेभ्यस्तस्मात्पूज्यतमोऽच्युतः ॥ २४ ॥

निस्त्वस्वकल्पकत्वमित्याशंक्याह सनातनइति सुप्तिप्रलयादावपितेषांसंस्कारात्मनासत्त्वमस्तिअतःकदाचित्प्रतीयमानत्वान्मिथ्यात्वेपिभ्रमतत्संस्कारपरंपरायाबीजांकुरवदनादित्वान्महदादिरपिसनातनोनादिरेवेत्यर्थः नन्वेवंघृतकाठिन्यवदात्मनिमहदादेराविर्भावतिरोभावौउक्तौस्यातां तथाचात्मसमसत्ताकत्वंतयोःस्यादित्यतआह परइति सर्वभूतेभ्यउत्पन्नेभ्योमहदादिभ्योऽतिरिक्तः महदाद्युपादानंत्वज्ञानमेवनतुचिदात्मा तदपिरज्ज्वज्ञानवत्तदनाद्यपिबाधेसतिवस्तुवृत्त्याकालत्रयेपित्कार्यंनासीदितिप्रत्ययात् यादृशोयक्षस्तादृशोबलिरितिन्यायेनकार्यवत्अनिर्वचनीयमेवकल्प्यतेअतःकृष्णएवपरोनत्वज्ञानंत्रैकालिकबाधविषयत्वात्तस्येतिभावः पूज्यतमइतिनिरुपाधिकप्रेमविषयत्वेन सर्वशेषित्वंप्रत्यगात्मत्वंचोक्तं अच्युतइतिभोक्तृत्वरूपविकारनिषेधः अहंकारस्यैवभोक्तृत्वादात्मनिचजलचंद्रचांचल्यवत्तदुपधानात्कल्पितमितिभावः ॥ २४ ॥

अतएवकृष्णाद्वैतंसिद्धमित्याह बुद्धिरित्यादिना प्रतिष्ठितंरज्जूरगवत्कृष्णानन्यत्वादित्यर्थः बुद्धिरहंकारः मनइतींद्रियाण्येकादश महान्महत्तत्त्वं वायुरित्यादिपंचकेनपंचतन्मात्राणांस्थूलभूतानांचग्रहणं चतुर्विधंजरायुजादिभौतिकं ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ सर्वत्रसर्वदासत्तास्फूर्त्तिप्रदत्वेनसंतमितिशेषः ॥ ३० ॥ उत्कृष्टंधर्मंआत्मदर्शनं ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीये भारतभावदीपेअष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ यएवंविधःकृष्णःसएववसुदेवसूनुरितिसहदेवप्रतिज्ञानारदवचनाभ्यांनिश्चेतुमध्यायमारभते एवमुक्त्वेत्यादि ॥ १ ॥ अप्रमे

बुद्धिर्मनोमहद्वायुस्तेजोंभःखंमहीचया ॥ चतुर्विधंचयद्भूतंसर्वंकृष्णेप्रतिष्ठितं ॥ २५ ॥ आदित्यश्चंद्रमाश्चैवनक्षत्राणिग्रहाश्चये ॥ दिशश्चविदिशश्चैवसर्वंकृष्णेप्रतिष्ठितं ॥ २६ ॥ अग्निहोत्रमुखावेदागायत्रीच्छंदसांमुखं ॥ राजामुखंमनुष्याणांनदीनांसागरोमुखं ॥ २७ ॥ नक्षत्राणांमुखंचंद्रआदित्यस्तेजसांमुखं ॥ पर्वतानांमुखंमेरुर्गरुडःपततांमुखं ॥ २८ ॥ ऊर्ध्वंतिर्यगधश्चैवयावतीजगतोगतिः ॥ सदेवकेषुलोकेषुभगवान्केशवोमुखं ॥ २९ ॥ अयंतुपुरुषोबालःशिशुपालोनबुध्यते ॥ सर्वत्रसर्वदाकृष्णंतस्मादेवंप्रभाषते ॥ ३० ॥ योहिधर्मंविचिनुयादुत्कृष्टंमतिमान्नरः ॥ सवैपश्येद्यथाधर्मंनतथाचेदिराडयं ॥ ३१ ॥ सवृद्धबालेष्वथवापार्थिवेषुमहात्मसु ॥ कोनार्हंमन्यतेकृष्णंकोवाप्येनंनपूजयेत् ॥ ३२ ॥ अथैनांदुष्कृतांपूजांशिशुपालोव्यवस्यति ॥ दुष्कृतायांयथान्यायंतथाऽयंकर्तुमर्हति ॥ ३३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिअर्घाभिहरण० भीष्मवाक्येअष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥७॥ ॥७॥ वैशंपायनउवाच एवमुक्त्वाततोभीष्मोविरराममहाबलः ॥ व्याजहारोत्तरंतत्रसहदेवोर्थवद्वचः ॥ १ ॥ केशवंकेशिहंतारमप्रमेयपराक्रमं ॥ पूज्यमानंमयायोवःकृष्णंनसहतेनृपाः ॥ २ ॥ सर्वेषांबलिनांमूर्ध्निमयेदंनिहितंपदं ॥ एवमुक्तेमयासम्यगुत्तरंप्रब्रवीतुसः ॥ ३ ॥ सएववहिमयावध्योभविष्यतिनसंशयः ॥ मतिमंतश्चयेकेचिदाचार्यंपितरंगुरुं ॥ ४ ॥ अर्च्यमर्चितमर्घार्हमनुजानंतुतेनृपाः ॥ ततोनव्याजहारैषांकश्चिद्बुद्धिमतांसतां ॥ ५ ॥ मानिनांबलिनांराज्ञांमध्येवैदर्शितेपदे ॥ ततोऽपतत्पुष्पवृष्टिःसहदेवस्यमूर्धनि ॥ ६ ॥ अदृश्यरूपावाचश्चाप्यब्रुवन्साधुसाध्विति ॥ अविध्यदजितंकृष्णंभविष्यद्भूतजल्पकः ॥ ७ ॥ सर्वसंशयनिर्मोक्तानारदःसर्वलोकवित् ॥ उवाचाखिलभूतानांमध्येस्पष्टतरंवचः ॥ ८ ॥

योनिर्गुणत्वात् परंपश्चाद्वाविकार्यंतत्आक्रामतिव्याप्नोतीतिपराक्रमउपादानं अप्रमेयश्चासौपराक्रमश्चेतिसमासः शुद्धशबलब्रह्मरूपोयंकेशिहंतेत्यर्थः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

ननुउपाध्यविवक्षयाब्रह्मभावोस्मदादीनामप्यस्ति तद्विवक्षायांतुफलशलाटुवत्कृष्णस्यास्माकंचज्ञानैश्वर्यतारतम्येपितस्यव्यावृत्तत्वेनास्मदादिवदुभयविधब्रह्मभावोनास्त्येवेत्याशंक्याह कृष्णमिति यथापरिमाणतारतम्यस्यविश्रांतिराकाशादौदेशतःकालतश्चपरिच्छेदाभावात्दृष्टातथाऐश्वर्यतारतम्यस्यापिद्रष्टव्या ननुप्रलयेकार्यमात्रनाशस्यवक्तव्यत्वात्कथंकृष्णविग्रहस्यकालापरिच्छेद्यत्वंयुज्येतेतिचेन्न तस्याकार्यत्वात् नहिपूर्वोदाहृतस्यहिरण्यश्मश्रुत्वादिविशिष्टस्यब्रह्मणःकार्यत्वंवक्तुंशक्यं अंतस्तद्धर्मोपदेशादितिन्यायविरोधात् शास्त्रांत्यन्यायविरोधाच्च तत्रहिनित्यसिद्धेश्वरादर्वाचीनानांज्ञानध्यानसिद्धानामीश्वराणामैश्वर्यंवियदादिजगत्सृष्टिसंहारादिव्यापारवर्जंतेनसहभोगसाम्यमात्रं हेतुश्चात्रोक्तःअसन्निहितत्वादिति भौतिकपदार्थसृष्ट्यादिसमकालेहितेषांसृष्टिप्रलयावितिनतेभूतोत्पत्तिलयकालेसन्निहिताः अयंतदानीमपिसन्निहितोस्तीतिनित्यएव व्यवहारतःसर्गपरंपरायाआद्यंतशून्यत्वात्तद्धेतुहेतोरस्यापितथात्वंदुर्वारं नन्वस्यनित्यत्वेतल्लोकादेरपिनित्यत्वंवाच्यं तथाचाद्वैतक्षतिरितिचेद्भ्रांतोसि यथात्रैलोक्यनाशे

कृष्णंकमलपत्राक्षंनार्चयिष्यंतियेनराः ॥ जीवन्मृतास्तुतेज्ञेयानसंभाष्याःकदाचन ॥ ९ ॥ वैशंपायनउवाच पूजयित्वाचपूजार्हान्ब्रह्मक्षत्रविशेषवित् ॥ सहदेवोनृणांदेवःसमापयतकर्मतत् ॥ १० ॥ तस्मिन्नभ्यर्चितेकृष्णेसुनीथःशत्रुकर्षणः ॥ अतिताम्रेक्षणःकोपादुवाचमनुजाधिपान् ॥ ११ ॥ स्थितःसेनापतिर्योहंमन्यध्वंकिंतुसांप्रतं ॥ युधितिष्ठामसन्नह्यसमेतान्वृष्णिपांडवान् ॥ १२ ॥ इतिसर्वान्समुत्साह्यराज्ञस्तांश्चेदिपुंगवः ॥ यज्ञोपघातायततःसोमंत्रयतराजभिः ॥ १३ ॥ तत्राहूतागताःसर्वेसुनीथप्रमुखागणाः ॥ समदृश्यंतसंक्रुद्धाविवर्णवदनास्तथा ॥ १४ ॥ युधिष्ठिराभिषेकंचवासुदेवस्यचार्हणं ॥ नस्याद्यथातथाकार्यमेवंसर्वेतदाऽब्रुवन् ॥ १५ ॥ निष्कर्षान्निश्चयात्सर्वेराजानःक्रोधमूर्छिताः ॥ अब्रुवंस्तत्रराजानोनिर्वेदादात्मनिश्चयात् ॥ १६ ॥ सुहृद्भिर्वार्यमाणानांतेषांहिवपुराबभौ ॥ आमिषादपकृष्टानांसिंहानामिवगर्जतां ॥ १७ ॥

पिब्रह्मलोकाद्यस्तितथाब्रह्मलोकनाशेपितल्लोकादिकमस्ति यथासत्स्वपिब्रह्मलोकादिषुअस्मदादीनांशुद्धंकैवल्यमप्रतिहतंतथातस्मिन्नपिसतिभविष्यतीतिकानोहानिः येतुतल्लोकप्राप्तिरेवकैवल्यमित्याहुस्तदश्रौतमितिव्युत्पादितमन्यत्र केचिदाहुरिमंसांबंकेचिद्विष्णुंपरेरविं केचिद्गणेशंकेप्यंबामद्विधाःपार्थसारथिं तस्माद्युक्तंकमलपत्राक्षस्यपूर्वोक्तरीत्याअसंगस्यसाक्षाद्ब्रह्मत्वंइतरेषांतूपाधितादात्म्यव्यवहितमितिमहान्भेदइतियुक्तंकृष्णस्यार्चनीयतमत्वं प्रत्यग्दृशेरेवदेहेंद्रियाद्युपाधिसान्निध्यान्मुकुरमुखवत्कृष्णरूपेणचरमेजन्मनिपराग्दृश्यात्मनाभासमानत्वादितिदिक् ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ सुनीथः शिशुपालः ॥ १४ ॥ १५ ॥ निर्वेदात्अपमानेनदेहादौवैराग्यात् आत्मनिश्चयात्स्वबलवत्त्वनिश्चयात् ॥ १६ ॥ १७ ॥

समयंसंकेतं ॥ १८ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ १ ॥ २ ॥ अत्रस्वंतंभवेद्यन्नइतिपाठे नःअस्माकंस्वंतंशुभोदर्कं ॥ ३ ॥
॥ ४ ॥ ५ ॥ शिवःपंथाःकृष्णाश्रयरूपः सुनीतः सुनीतिसहितः ॥६॥ ७ ॥ ८॥९॥१०॥ नूनमेतदिति यद्यद्विभूतिमत्सत्त्वंश्रीमदूर्जितमेववा तत्तदेवावगच्छत्वंममतेजोंशसंभवमितिभगवद्वचनात्शिशुपालेपि
विभूतिमत्त्वात्पूर्वंभगवत्पार्षदत्वाच्चपारमेश्वरंज्ञानैश्वर्यादिरूपंतेजोस्तितस्यादानंतद्देहपातेनैवेतिहंतुमिच्छतीत्यर्थः पुनःशब्दोहिरण्याक्षाद्यपेक्षया ॥११ ॥ १२ ॥ आदातुंसंहर्तुंविप्लवतेविपर्ययंप्राप्नोति ॥१३॥

तंबलौघमपर्यंतंराजसागरमक्षयं ॥ कुर्वाणंसमयंकृष्णोयुद्धायबुबुधेतदा ॥ १८॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिअर्घाभिहरणपर्वणिराजमंत्रणेएकोनचत्वा
रिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ समाप्तंचेदमर्घाभिहरणपर्व ॥७॥ ॥७॥ अथशिशुपालवधपर्व वैशंपायनउवाच ततःसागरसंकाशंदृष्ट्वानृपति
मंडलं ॥ संवर्तवाताभिहतंभीमंक्षुब्धमिवार्णवं ॥ १ ॥ रोषात्प्रचलितंसर्वमिदमाहयुधिष्ठिरः ॥ भीष्ममतिमतांमुख्यंवृद्धंकुरुपितामहं ॥ बृहस्पतिंबृहत्तेजाःपुरुहू
तइवारिहा ॥ २ ॥ असौरोषात्प्रचलितोमहान्नृपतिसागरः ॥ अत्रयत्प्रतिपत्तव्यंतन्मेब्रूहिपितामह ॥ ३ ॥ यज्ञस्यचनविघ्नःस्यात्प्रजानांचहितंभवेत् ॥ यथासर्व
त्रतत्सर्वंब्रूहिमेऽद्यपितामह ॥ ४ ॥ इत्युक्तवतिधर्मज्ञेधर्मराजेयुधिष्ठिरे ॥ उवाचेदंवचोभीष्मस्ततःकुरुपितामहः ॥ ५ ॥ माभैस्त्वंकुरुशार्दूलश्वासिंहंहंतुम
र्हति ॥ शिवःपंथाःसुनीतोत्रमयापूर्वतरंवृतः ॥ ६ ॥ प्रसुप्तेहियथासिंहेश्वानस्तस्मिन्समागताः ॥ भषेयुःसहिताःसर्वेतथेमेवसुधाधिपाः ॥ ७ ॥ वृष्णिसिंह
स्यसुप्तस्यतथामीप्रमुखेस्थिताः ॥ भषंतेतातसंक्रुद्धाःश्वानःसिंहस्यसन्निधौ ॥ ८ ॥ नहिसंबुध्यतेयावत्सुप्तःसिंहइवाच्युतः ॥ तेनसिंहीकरोत्येतान्नृसिंहश्चेदिपुं
गवः ॥ ९ ॥ पार्थिवान्पार्थिवश्रेष्ठःशिशुपालोल्पचेतनः ॥ सर्वान्सर्वात्मनाताततनेतुकामोयमक्षयं ॥ १० ॥ नूनमेतत्समादातुंपुनरिच्छत्यधोक्षजः ॥ यदस्यशि
शुपालस्यतेजस्तिष्ठतिभारत ॥ ११ ॥ विप्लुताचास्यभद्रंतेबुद्धिर्बुद्धिमतांवर ॥ चेदिराजस्यकौंतेयसर्वेषांचमहीक्षितां ॥१२॥ आदातुंचनरव्याघ्रोयंयमिच्छत्य
यंतदा ॥ तस्यविप्लवतेबुद्धिरेवंचेदिपतेर्यथा ॥ १३ ॥ चतुर्विधानांभूतानांत्रिषुलोकेषुमाधवः ॥ प्रभवश्चैवसर्वेषांनिधनंचयुधिष्ठिर ॥ १४ ॥

कुतःकृष्णोऽन्येषांतेजांस्यादत्तेनतुतानिपृथक्तिष्ठंतीत्यतआह चतुर्विधानामिति चेतनाचेतनप्रपंचस्यजलेतरंगबुद्बुदन्यायेनतत्रैवोत्पत्तिप्रलययोःश्रवणात् एषयोनिःसर्वस्य प्रभवाप्ययौहिभूतानामिति तद
न्यत्वाच्चसर्वस्येतिभावः ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥ ॥७॥ ननुविभीषिकाभिर्बह्वीभिरित्यादिग्रंथोभगवन्निंदापरत्वान्नभूतार्थवादः किंतुध्यानमात्रंध्येयसारूप्यप्रापकं तच्चद्वेषेणापिकर्त्तव्यमित्यतिशयोक्तिमात्रंध्यानविधेस्तावकं अन्यथाभगवन्निंदाकृतांवेनादीनांभगवन्निंदयावेनोद्विजैस्तमसिपातितइत्यादिदोषस्मरणमनुपपन्नंस्याद्बृहदारण्यकपंचमेचब्रह्मविदंयाज्ञवल्क्यं द्विषतः शाकल्यस्यसद्योमृत्युरुक्तोऽस्थ्नांचसंस्कारालाभेनदुर्गतिश्चसूचिता साक्षाद्ब्रह्मद्विषस्तुततोप्यधिकंदुःखंवक्तव्यंस्यात् अत्रचद्विषतोपिशिशुपालस्यापराधशतंक्षांत्वातस्मैभगवतासायुज्यंदत्तमित्युच्यते तस्मान्निंदाग्रंथःप्रकरणासंगतेर्भगवत्यसमवेतत्वाच्चाभूतार्थवादएव तथाहि त्रिविधोर्थवादः विरोधेगुणवादःस्यादनुवादोवधारिते भूतार्थवादस्तद्ध्यानादर्थवादस्त्रिधामतइत्युक्तलक्षणः एतेषांक्रमादुदाहरणानि प्रजापतिरात्मनोवपामुदखिदत् स्ववपोत्खननेदेहस्यैवनाशोभवतीत्यभूतार्थवादोयं अग्निर्वैहिमस्यभेषजं मेधातिथिंहकाण्वायनंमेषोभूत्वेंद्रोजहारेत्यादीनि तस्मादिह निंदकस्यमुक्तिर्विरुद्धेत्यभूतार्थवादएवे तिचेन्नतद्वत्कृत्स्नस्यापिभारतस्यतथात्वापत्तेः अनन्यगतिप्रकरणबाधापत्तेश्चानर्थक्यप्रतिहतानांविपरीतंबलाबलमितिन्यायेनाकाशादिश्रुतिवन्निंदाश्रुतिरपिगौण्याद्दृत्याब्रह्मपरतयानेयेतियुक्तमुत्पश्यामः अ

वैशंपायनउवाच इतितस्यवचःश्रुत्वाततश्चेदिपतिर्नृपः ॥ भीष्मंरूक्षाक्षरावाचःश्रावयामासभारत ॥ १५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिशिशुपालवधपर्वणियुधिष्ठिराश्वासनेचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥ ॥ ७॥ शिशुपालउवाच विभीषिकाभिर्बह्वीभिर्भीषयन्सर्वपार्थिवान् ॥ नव्यपत्रपसेकस्माद्वृद्धः सन्कुलपांसनः ॥ १ ॥ युक्तमेतत्तृतीयायांप्रकृतौवर्त्तताव्यया ॥ वक्तुंधर्मादपेतार्थंत्वंहिसर्वकुरूत्तम ॥ २ ॥

तएवश्रीमद्भागवतेपिहरिनिंदाग्रंथःस्तुतिपरत्वेनैवव्याख्यातःश्रीधरस्वामिभिः एवंभीष्मेणबोधितःशिशुपालःस्वबोधमाविश्चिकीर्षुर्भीष्मंतावन्महीकरोति विभीषिकाभिरिति हेनव्यपसःत्वंकुलपांमध्येवृद्धःसन्नःअस्मान्पार्थिवान्बह्वीभिर्विभीषिकाभिःभीषयन्कस्मान्नपसेइतियोजना नोतुंस्तोतुंयोग्यंनव्यंपातिगोपयतीतिहेनव्यपहेपरमेश्वरतत्त्वगूहनपर कुलपांकुलपतीनांकुलतारकाणांब्रह्मविदांमध्येवृद्धःसन् नः अस्मान्पार्थिवान्शरीराकारपरिणतपृथिवीमात्रनिष्ठान्पृथिव्यंशबाहुल्यात्शरीरस्यपृथिवीत्वं यच्छरीरंसापृथिवीतिश्रुतेश्च देहाभिमानयुक्तान् बह्वीभिर्नानाविधभेदवतीभिर्विभीषिकाभिःसंसारभीतिहेतुभिःप्रमातृत्वमुखाभिःकर्तृत्वभोक्तृत्वादिभिःभीषयन्भीषयितुंकिमितित्रपसे त्वयावृद्धेनास्माकंसंसारभयंप्रदर्शनीयमेवनतुतत्रास्माकमनधिकारमाशंक्यभीतिहरंतत्त्वंगोपनीयमित्यर्थः॥ १॥ ननुवस्तुतत्त्वमपिउक्तमेवेत्याशंक्ययथाज्ञातंतथानोक्तमित्याह युक्तमिति तृतीयायांप्रकृतौवर्त्तताव्ययाएतदेवधर्मादपेतार्थंवक्तुंयुक्तमित्यन्वयः द्वेप्रकृतीपरिणामिन्यौमायातस्यांचित्प्रतिबिंबश्च तृतीयाप्रकृतिस्त्वेतदुभयाध्यासाधिष्ठानंनिर्विशेषंवस्तुतत्रवर्त्ततावर्त्तमानेनतन्मात्रनिष्ठेनत्वया धर्मादपेतःमोक्षस्तस्याकर्मसाध्यत्वात्तदर्थं धर्मादित्यलुक्समासः मोक्षार्थंएतदेवतृतीयप्रकृतिरूपंवक्तुंयुक्तंनतुसगुणं अस्माकंब्रह्मलोकांतस्योपासनाफलस्यानपेक्षितत्वादित्यर्थः एवंचयथाज्ञातंतथानोक्तमित्युक्तंभवति उक्तेर्थेहेतुमाह त्वंहिसर्वकुरूत्तमइति ॥ २ ॥

एतदेवसदृष्टांतंविवृणोति नावीति यथाऽरित्रकर्णधारादिमत्यांमहानाविसंबद्धाक्षुद्रानौःपारंप्राप्नोति यथावांऽधंशरीरं जडत्वात् अंधःअन्नं भिःसास्त्रीभक्तमंधोन्नमित्यमरः अन्वियात्अनुलक्षीकृत्य चलेत् अन्नंहप्राणइतिश्रुतेरनुभवाच्च तथाभूताःत्वदधीनगतयस्त्वदधीनजीवनाश्चकौरव्याः येषांचास्मदादीनांत्वंअग्रणीःपुरोभूत्वापुरुषार्थप्रापकस्तेपितथाभूताएवेत्यर्थः तस्मादनन्यगतिकानामस्माकंअवश्यं त्वयाउपदेशःकर्त्तव्यइतिभावः ॥३॥ पूतनेति अस्यसगुणब्रह्मणः प्रव्यथितंनिर्गुणेपिगुणारोपेणवस्तुतत्त्वगोपनाद्दुःखितमित्यर्थः ॥४॥ अवेति लिप्तस्यमूर्खस्यइच्छतइतिकर्मणिषष्ठ्यः लिप्तंविषयसंगिनंमूर्खं मूढंमांकेशवंस्तोतुमिच्छंतंअवतुच्छमपिभगवद्भक्तंमांपालय हितोपदेशेनेतिभावः अत्याश्चर्यमेतदित्याह कथमिति हेभीष्महेवित्हेविद्वन्नतेनप्रेमादृशेपिउपनतेशिष्येइयंजिह्वात्वदीयात्वयाशतधाकथंनईर्यते प्रेर्यतेअनेकैःप्रकारैस्तत्त्वंप्रतिपादयितुमितिशेषः ॥५॥ यत्रेति यत्रसगुणेकुत्सानिंदा बालतरैःआपाततउपनिषन्मात्राध्येतृभिर्बटुभिः बालेतरैरितिपाठेवृद्धैरपि यन्मनसानमनुतेयेनाहुर्मनोमतंतदेवब्रह्मत्वंविद्धि

नाविनौरिवसंबद्धायथांऽधोऽवांधमन्वियात् ॥ तथाभूताहिकौरव्यायेषांभीष्मत्वमग्रणीः ॥ ३ ॥ पूतनाघातपूर्वाणिकर्माण्यस्यविशेषतः ॥ त्वयाकीर्त्तयतास्माकंभूयःप्रव्यथितंमनः ॥४॥ अवलिप्तस्यमूर्खस्यकेशवंस्तोतुमिच्छतः ॥ कथंभीष्मनतेजिह्वाशतधेयंविदीर्यते ॥ ५ ॥ यत्रकुत्साप्रयोक्तव्याभीष्मबालतरैर्नरैः ॥ तमिमंज्ञानवृद्धःसन्गोपंसंस्तोतुमिच्छसि ॥ ६ ॥ यद्यनेनहताबाल्येशकुनिश्चित्रमत्रकिं ॥ तौवाऽश्ववृषभौभीष्मयौनयुद्धविशारदौ ॥७॥ चेतनारहितंकाष्ठंयद्यनेननिपातितं ॥ पादेनशकटंभीष्मतत्रकिंकृतमद्भुतं ॥ ८ ॥ वल्मीकमात्रःसप्ताहंयद्यनेनधृतोऽचलः ॥ तदागोवर्धनोभीष्मनतच्चित्रंमतंमम ॥ ९ ॥ भुक्तमेतेनबह्वन्नंक्रीडतानगमूर्धनि ॥ इतितेभीष्मशृण्वानाःपरेविस्मयमागताः ॥ १० ॥ यस्यचानेनधर्मज्ञभुक्तमन्नंबलीयसः ॥ सचानेनहतःकंसइत्येतन्नमहाद्भुतं ॥ ११ ॥ नतेश्रुतमिदंभीष्मनूनंकथयतांसतां ॥ यद्वक्ष्येत्वामधर्मज्ञंवाक्यंकुरुकुलाधम ॥ १२ ॥

नेदंयदिदमुपासतइत्यब्रह्मत्वेकुत्साप्रयोक्तव्या तमिमंगोपयतीतिगोपःतंगोपं व्यधिकरणेद्वितीये तस्यसबलस्यगूहनकर्त्तारंशुद्धंसंस्तोतुंसम्यक्प्रस्तोतुमिच्छसि प्रार्थनायांपंचमोलकारः स्तोतुंइच्छांकुर्वित्यर्थः ६॥ अनंतब्रह्मांडाधिपेमायाविन्यपिपूतनाघातादिकमत्यंतंतुच्छमित्याह यद्यनेनेत्यादिना शकुनिःपूतना पाठांतरेशकुनिवत्खेचरस्तृणावर्त्तः ॥७॥८॥९॥ इतितेत्वत्तःशृण्वानाःविस्मयमागताःनाहमित्यर्थः १० ॥ यस्यचेति यस्यद्रौपद्यादेःअन्नंअदनीयंशाकलेशादिभुक्तंसच कंसःकामयमानःदुर्वाससःतृप्त्यादिकंइच्छन्अनेनकृष्णेनहतःगतःअनुसृतः हंतेर्गत्यर्थत्वात् तदिष्टंसंपादितमित्यर्थः सर्वात्मनिकृष्णेशाकलेशेनतृप्ते विश्वतृप्तिर्जातेत्यपिनाद्भुतमित्यर्थः ॥११॥ नतेनम्रेशिष्यसमीपेकथयतांसतांमुखात्इदंत्वदुक्तंपूतनावधादिमयाश्रुतं किंज्ञातस्यार्थस्यनिरूपणेनेतिभावः हेकुलाधमकुलंगृहंअधमंयस्यगृहातीतसंन्यासधर्मरत यत्तुवाक्येअहंवक्ष्येबोद्धुंशक्ष्येतत्कुरु आमधर्मज्ञंअपक्वधर्मःक्षयिष्णुफलत्वात्कर्मोपास्ती तदभिज्ञंमांप्रतितद्देववाक्यंअपूर्वार्थप्रतिपादकंवचःनिर्गुणब्रह्मविषयंकुरु तच्चाहंज्ञातुंशक्ष्येइत्यर्थः ॥ १२ ॥

स्त्रीष्विति प्रतिश्रयोंगीकारः यश्चस्वीयत्वेनांगीकृतस्तस्मिन्नित्यर्थः प्रतिश्रयःसभायांचाश्रयेइतिमेदिनी ॥१३॥ हिंसायाअनिष्टसाधनत्वमुक्तंतत्त्वयिविज्ञानवतिवितथंव्यर्थं हत्वापिसइमांल्लोकान्नहंतिननि
बध्यतइत्युक्तेः॥१४॥ ज्ञानेति ज्ञातज्ञापनंव्यर्थमित्यर्थः॥१५॥गोघ्नइति गांवाचंहंतिहिनस्ति यतोवाचोनिवर्त्ततेइतिश्रुतेः स्वस्माद्यावर्त्तयतितथा स्त्रीवस्त्रीस्रष्टौसहायभूतामायातद्धंता वाचामायिकस्यगुणवतः
स्तुतिःकर्त्तव्याअसौत्वमायःवागतीतःकथंसंस्तवमर्हतिनकथमपीति ॥ १६ ॥ मतिमतांमतिमद्भिःश्रेष्ठःप्रशस्यतमः संभावयतीति जनार्दनःसंसारवर्द्धनेनजनपीडनकरःमायावीईश्वरःत्वद्वाक्यात्तववश्यवच
सोवाक्यात्एतत्सर्वंपूतनाघातादिआत्मनिसंभावयति सत्यत्वेनदर्शयति श्रेष्ठेनत्वयायदेववक्तव्यंतदेवलोकःसत्यमित्यध्यवस्यति वस्तुतस्तुएतत्सर्वंकृष्णेक्रियारोपणंवितथं निष्कलंनिष्क्रियमित्यादिश्रुतेः ॥१७॥
तत्र सर्वेब्रह्मवदिष्यंतिसंप्राप्तेतुकलौयुगे नानुतिष्ठंतिमैत्रेयशिश्नोदरपरायणाइतिशब्दमात्रंवदंतिनशमादिपराभवंतिताद्दशोभीष्मोनभवतीत्याहद्वाभ्यां नगाथेति भूलिंगोनामभूशायीपक्षीमासाहसमित्यनिशंव
दन्नपिसिंहदंष्ट्रांतरस्थंमांसमादत्ते स्वयंसाहसमतिशयितंकरोति तथानहिंसादिकंकर्त्तव्यमितिवदन्नन्योहिंसामेवकरोतीत्यर्थः ॥ १८ ॥ त्वंतुअस्मिन्चरमेजन्मनियथावदसितथैवकरोषीत्याह नूनमिति प्रकृ

स्त्रीषुगोषुनशस्त्राणिपातयेद्ब्राह्मणेषुच॥यस्यचान्नानिभुंजीतयत्रचस्यात्प्रतिश्रयः॥१३॥ इतिसंतोनुशासंतिसज्जनंधर्मिणःसदा॥ भीष्मलोकेहितत्सर्वंवितथं
त्वयिदृश्यते॥१४॥ ज्ञानवृद्धंचवृद्धंचभूयांसंकेशवंमम॥ अजानतइवाख्यासिसंस्तुवन्कौरवाधम॥१५॥ गोघ्नःस्त्रीघ्नश्चसन्भीष्मत्वद्वाक्याद्यदिपूज्यते॥ एवंभू
तश्चयोभीष्मकथंसंस्तवमर्हति॥ १६ ॥ असौमतिमतांश्रेष्ठोयएषजगतःप्रभुः॥ संभावयतिचाप्येवंत्वद्वाक्याच्चजनार्दनः॥ एवमेतत्सर्वमितितत्सर्वंवितथं
ध्रुवं॥१७॥ नगाथागाथिनंशास्तिबहुचेदपिगायति॥ प्रकृतिंयांतिभूतानिभूलिंगशकुनिर्यथा॥१८॥ नूनंप्रकृतिरेषातेजघन्यानात्रसंशयः॥ अतःपापी
यसीचैषांपांडवानामपीष्यते॥१९॥ येषामर्च्यतमःकृष्णस्त्वंचयेषांप्रदर्शकः॥ धर्मवांस्त्वमधर्मज्ञःसतांमार्गादवप्लुतः॥ २०॥ कोहिधर्मिणमात्मानंजान
न्ज्ञानविदांवरः॥कुर्याद्यथात्वयाभीष्मकृतंधर्ममवेक्षता॥ २१॥ चेत्त्वंधर्मंविजानासियदिप्राज्ञामतिस्तव ॥ अन्यकामाहिधर्मज्ञाकन्यकाप्राज्ञमानिना॥
अंबानामेतिभद्रंतेकथंसापहृतात्वया॥२२॥

तिःशरीरं जघन्याचरमा तथापांडवानामपिप्रकृतिर्जघन्याऽतोहेतोःपापीयसीवेदोक्तधर्मसंरक्षकतरा पातीतिपाःवेदोक्तोधर्मइति
पाखंडपदनिर्वचनेव्यासेनैवव्याख्यातत्वात् तंपातीतिपापाअतिशयेनपापापापीयसीतियोगात् ॥ १९ ॥ चरमदेहत्वेगमकमाह येषामिति अतोहेतोःसर्वथात्वंअवेतिसंबंधः कंअवेत्युच्यते योऽधर्मज्ञःधर्मज्ञो
नभवतियश्चसतांमार्गात्प्लुतःच्युतःतमितियत्तच्छब्दाध्याहारेणयोज्यं ॥ २० ॥ यथावदसितथाकरोषीत्येतद्दर्शयितुंभीष्मस्यब्रह्मचर्यदार्ढ्यंस्तौतिपंचभिः कोहीति धर्मिणंधर्मेऽधिकारिणं ॥ २१ ॥ अन्येति
हेप्राज्ञ मानिनात्वयाल्हतायाकन्यकासात्वत्तःकथंभद्रंआपनकथंचन दृढत्वात्तवब्रह्मचर्यस्य ॥ २२ ॥

तवभ्रातापितादृशइत्याह तामिति यदर्थंत्वतासभ्रातापितांनैषितवान् अन्यकामाहीतिपूर्वोक्तहेतोरेवेत्यर्थः ॥ २३ ॥ अंबानाम्न्याप्रार्थ्यमानेनापित्वयाब्रह्मचर्यंनत्यक्तमित्युक्त्वाधर्मसंकटेपित्वयातन्नत्यक्त
मित्याह दारयोरिति यस्यविचित्रवीर्यस्य हेप्राज्ञतवमिषतःपश्यतः मानिनःमानवतः ॥ २४ ॥ कोहिधर्मइति हेभीष्मतेतवनिकटेअहिर्दंत्रासुरस्तस्यधर्मोदंभदर्पादिःकोस्तिनकोपीत्यर्थः तवकोपिदंभादि
रासुरोधर्मोनास्तिअतःयदिदंधारयसिब्रह्मचर्यंतद्वृथा व्यासेनेवत्वयापिभ्रातृक्षेत्रेषुअपत्योत्पादनंकर्तुंयुक्तमेवासीदित्यर्थः वाशब्दौइवार्थे ल्यब्लोपेपंचम्यौ मोहंप्राप्येवक्लीबत्वंप्राप्येवमूर्छितवत्क्लीबवच्चासंभा
वितविप्लवंतवब्रह्मचर्यमित्यर्थः ॥ २५॥ नत्विति हेधर्मज्ञकचिदपिसाधनेशमदमादौतवउपचयंवृद्धिंनपश्यामिइतिनअपितुपश्याम्येव हितेहितनिमित्तंत्वयावृद्धाश्वसेविताइत्यपिपश्यामि तत्रलिंगं यएवंधर्म

तांत्वयाऽपिहृतांभीष्मकन्यांनैषितवान्यतः॥भ्राताविचित्रवीर्यस्तेसतांमार्गमनुष्ठितः॥२३॥ दारयोर्यस्यचान्येनमिषतःप्राज्ञमानिनः॥ तवजातान्यपत्यानि
सज्जनाचरितेपथि॥ २४॥ कोहिधर्मोस्तितेभीष्मब्रह्मचर्यमिदंवृथा॥ यद्धारयसिमोहाद्वाक्लीबत्वाद्वानसंशयः ॥२५॥ नत्वहंतवधर्मज्ञपश्याम्युपचयंक्वचित्॥
नहितेसेवितावृद्धायएवंधर्ममब्रवीः॥ २६॥ इष्टंदत्तमधीतंचयज्ञाश्चबहुदक्षिणाः॥ सर्वमेतदपत्यस्यकलांनार्हतिषोडशीं ॥ २७॥ व्रतोपवासैर्बहुभिःकृतंभव
तिभीष्मयत्॥ सर्वंतदनपत्यस्यमोघंभवतिनिश्चयात्॥ २८ ॥ सोऽनपत्यश्चवृद्धश्चमिथ्याधर्मानुसारकः ॥ हंसवत्त्वमपीदानींज्ञातिभ्यःप्राप्नुयावधं ॥ २९ ॥
एवंहिकथयंत्यन्येनराज्ञानविदःपुरा॥ भीष्मयत्तदहंसम्यक्वक्ष्यामितवशृण्वतः ॥३०॥ वृद्धःकिलसमुद्रांतेकश्चिद्धंसोभवत्पुरा॥ धर्मवागन्यथावृत्तःपक्षिणः
सोनुशास्तिच॥ ३१ ॥ धर्मंचरतमाधर्ममितितस्यवचःकिल॥ पक्षिणःशुश्रुवुर्भीष्मसततंसत्यवादिनः ॥ ३२ ॥ अथास्यभक्ष्यमाजह्रुःसमुद्रजलचारिणः॥ अं
डजाभीष्मतस्यान्येधर्मार्थमितिशुश्रुम ॥ ३३ ॥ तेचतस्यसमभ्याशेनिक्षिप्यांडानिसर्वशः॥ समुद्रांभस्यमज्जंतचरंतोभीष्मपक्षिणः॥ तेषामंडानिसर्वेषांभक्ष
यामासपापकृत्॥ ३४ ॥ सहंसःसंप्रमत्तानामप्रमत्तःस्वकर्मणि॥ ततःप्रक्षीयमाणेषुतेषुतेष्वंडजोपरः॥ अशंकतमहाप्राज्ञःसकदाचिद्ददर्शह॥ ३५॥

मब्रवीरिति एवंकृष्णस्यैवपूज्यत्वरूपंधर्मं ॥ २६ ॥ इष्टंदत्तमितिसार्द्धश्लोकत्रयंवाक्यं इष्टादिकंअपत्यस्यषोडशीमपिकलांनार्हतिअनपत्यस्यचव्रतादिकंमोघमित्येवंअन्येनराःकथयंतीतियोजना॥२७॥
॥ २८ ॥ सत्वंअनपत्यःसन्मिथ्याधर्मआध्यासिकधर्मोऽपत्योत्पादनादिःतस्यअनुसारकःतंअनुसर्त्तुंवृद्धोवयोतीतत्वादयोग्योसीत्यर्थः अनुशासनादितिपाठेमिथ्याधर्मानुशासनंदेहाभिमानियोग्यंशास्त्रंवि
हायानपत्यश्ववृद्धश्चजातोसीतिसंबंधः तस्माद्धंसवत्संन्यासिवत्ज्ञातिभ्यःज्ञानेभ्यःतत्त्वज्ञानात् श्रवणादिव्यापारभेदात्बहुत्वं वधंगतिमोक्षं गत्यर्थस्यहंतेरिदंरूपं श्रवणमननिदिध्यासनैःसम्यगनुष्ठितैरात्मा
नंप्राप्नुहीत्यर्थः ॥ २९ ॥ यस्त्वनृताभिसंधिःशब्देनैवज्ञानंवदतिनचध्यानेनसाक्षात्करोतिसंबध्यतइत्यस्मिन्नर्थेहंसाख्यायिकामाह एवंहीत्यादिनाकुरूत्तमेत्यंतेन ॥३०॥३१॥३२॥३३॥३४॥३५॥

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ तेत्वामिति तेइमेवसुधाधिपाःशरीररूपायाःपृथ्व्याअधिपाश्चालकाःप्राणएकादशेंद्रियाणिचत्वांनिहन्युरपिइतरानिवनानायोनिपातेनहिंस्युरपिनतुहिंसितवंतः तत्रहननेदृष्टांतः संक्रुद्धाःपक्षिणस्तमंडजमिवेति अपिःकाकाहिंसायाअभावंद्योतयति तत्रहेतुः हंससधर्माणंहंसाःध्यानभिक्षवःतत्तुल्यंसदाध्यायिनंजितप्राणेंद्रियगणमित्यर्थः ॥ ३८ ॥ शाब्दपांडित्यमेवलोकेबहुलंनत्वार्थिकमित्यर्थेपूर्वोक्तकथार्थसंग्राहिकागाथाअस्तीत्याह गाथामिति ॥ ३९ ॥ अभिहितेकामादिभिःरौषिवदसिधर्मे एतत्तवअशुचिअंडभक्षणकर्मवाचमतीयते उक्तिविरुद्धमित्यर्थः ॥ ४० ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ एवंभीष्मप्रशंसामुखेनहरिंस्तुत्वासंप्रतिजरासंधस्तुत्यापितंस्तौति समेइत्यादिना निर्दोषंहिसमंब्रह्मेतिगीतोक्तेःसमेब्रह्मणिजरासंधोपिबहुमतःश्रेष्ठःयःअयंप्रत्यगात्मादासइतिमत्वाऽनेनस्वामिनाकृष्णेनयुद्धंनइयेषनेच्छितवान् ॥ १ ॥ अनेनेत्यन्वादेशादयमर्थस्यप्रतीचःतदर्थेनकृष्णेनाभेदंदर्शयतिकेशवेनेतिकःब्रह्मा ॥ २ ॥ केशवादिभिर्यत्कृतंतदेवाहअद्वारेणेत्यादिना कृष्णेनजरासंधानुग्रहार्थंगच्छतागजेंद्रानुग्रहइवचतुर्भुजंगरुडारूढंस्वंरूपंनप्रकाशितंकिंतुप्रसिद्धमपिकृष्णरूपंब्राह्मणवेषेणाच्छादितं तत्ब्रह्मासाधुमन्यते अन्यथासर्वेषांतत्स्वरूपदृशांब्रह्मलोकोल्लंघनेनब्रह्मणोऽपमानोभवतीतिदुःसहंतत्तस्य तथाचश्रुतिः तस्मादेषांतन्नप्रियंयदेतन्मनुष्याविद्युरिति एषांदेवानां एतद्ब्रह्म अद्वारेणप्रवेशादिकंमानुषंनाट्यमनुकुर्वतःशत्रुत्वाभिनयार्थंयुक्तमेतत्लौकिकमर्यादाप्रदर्शनार्थं ॥ ३ ॥ स्तुतिपक्षेचतुर्थीषष्ठ्यर्थे दुरात्मनोलोकस्यात्मेअस्मैकृष्णायपाद्यंदातुंनेषितंतत्स्वरूपगूहनायेतिभावः ॥ ४ ॥विकृतंभोजनप्रत्याख्यानं वैराभिनयायेत्यर्थः ॥ ५ ॥

ततःसकथयामासदृष्ट्वाहंसस्यकिल्बिषं ॥ तेषांपरमदुःखार्त्तःसपक्षीसर्वपक्षिणां ॥ ३६ ॥ ततःप्रत्यक्षतोदृष्ट्वापक्षिणस्तेसमीपगाः ॥ निजघ्नुस्तंतदाहंसंमिथ्यावृत्तंकुरूद्वह ॥ ३७ ॥ तेत्वांहंससधर्माणमपीमेवसुधाधिपाः ॥ निहन्युर्भीष्मसंक्रुद्धाःपक्षिणस्तंयथांडजं ॥ ३८ ॥ गाथामप्यत्रगायंतियेपुराणविदोजनाः ॥ भीष्मयांतांचतेसम्यक्कथयिष्यामिभारत ॥ ३९ ॥ अंतरात्मन्यभिहतेरौषिपत्ररथाशुचि ॥ अंडभक्षणकर्मैतत्तववाचमतीयते ॥ ४० ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिशिशुपालवधपर्वणिशिशुपालवाक्येएकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ शिशुपालउवाच समेबहुमतोराजाजरासंधोमहाबलः ॥ योऽनेनयुद्धंनेयेषदासोयमितिसंयुगे ॥ १ ॥ केशवेनकृतंकर्मजरासंधवधेतदा ॥ भीमसेनार्जुनाभ्यांचकस्तत्साध्वितिमन्यते ॥ २ ॥ अद्वारेणप्रविष्टेनछद्मनाब्रह्मवादिना ॥ दृष्टःप्रभावःकृष्णेनजरासंधस्यभूपतेः ॥ ३ ॥ येनधर्मात्मनात्मानंब्रह्मण्यमविजानता ॥ नेषितंपाद्यमस्मैतद्दातुमग्रेदुरात्मने ॥ ४ ॥ भुज्यतामितितेनोक्ताःकृष्णभीमधनंजयाः ॥ जरासंधेनकौरव्यकृष्णेनविकृतंकृतं ॥ ५ ॥

एवंकृष्णेनसहजीवतैवैकमत्यंप्राप्यांतेकृष्णदर्शनेनैवप्राणांस्त्यजतातत्सायुज्यंप्राप्तमित्याह यद्ययमिति अयंजरासंधाख्योजीवएवजगतःकर्त्ताभवेत्तर्हिएनंमूर्खंप्रतियथातथाकस्मात्अन्यसेचेष्टसे मूर्खवदेनंकथं मन्यसइत्यर्थः अतउत्तरग्रंथात्कृष्णस्तुतौभीष्मेणपूतनावधादिअसकृज्जरासंधपराजयांतंचवाक्यजातमुक्तमितिज्ञेयं अयंचब्राह्मणंब्राह्मणवेषेणागतंकृष्णंमरणकालेपिकस्मात्आत्मानंप्रत्यगात्मभावेनसम्यक् नावगच्छतिकिंतुअवगच्छत्येव अयंभावः जीवश्चेत्परस्तर्हिजीवेनकृतंपरेणैवकृतमितिजीवोनस्तोतव्यःपर्यनुयोक्तव्योवा कोह्येवान्यात्कःप्राण्यात् यदेषआकाशआनंदोनस्यादितिश्रुतेः तस्यैवसर्वचेष्टाप्रवर्त्त

यद्ययंजगतःकर्त्तायथैनंमूर्खमन्यसे॥ कस्मान्नब्राह्मणंसम्यगात्मानमवगच्छति॥६॥ इदंत्वाश्चर्यभूतंमेयदिमेपांडवास्त्वया॥ अपकृष्टाःसतांमार्गान्मन्यंतेत च्चसाध्विति॥ ७॥ अथवानैतदाश्चर्ययेषांत्वमसिभारत॥ स्त्रीसधर्माचवृद्धश्चसर्वार्थानांप्रदर्शकः॥ ८॥ वैशंपायनउवाच तस्यतद्वचनंश्रुत्वारूक्षंरूक्षा क्षरंबहु॥ चुकोपबलिनांश्रेष्ठोभीमसेनःप्रतापवान्॥ ९॥ तथापद्मप्रतीकाशेस्वभावायतविस्तृते॥ भूयःक्रोधाभिताम्राक्षेरक्तेनेत्रेबभूवतुः॥ १०॥ त्रिशिखां भ्रुकुटींचास्यददृशुःसर्वपार्थिवाः॥ ललाटस्थांत्रिकूटस्थांगंगांत्रिपथगामिव॥ ११॥ दंतान्संदशतस्तस्यकोपाद्ददृशुराननं॥ युगांतेसर्वभूतानिकालस्येवजि घत्सतः॥ १२॥ उत्पतंतंतुवेगेनजग्राहैनंमनस्विनं॥ भीष्मएवमहाबाहुर्महासेनमिवेश्वरः॥ १३॥ तस्यभीमस्यभीष्मेणवार्यमाणस्यभारत॥ गुरुणाविविधै र्वाक्यैःक्रोधःप्रशममागतः॥ १४॥ नातिचक्रामभीष्मस्यसहिवाक्यमरिंदमः॥ समुद्धूतोघनापायेवेलामिवमहोदधिः॥ १५॥ शिशुपालस्तुसंक्रुद्धेभीमसे नेजनाधिप॥ नाकंपततदावीरःपौरुषेस्वेव्यवस्थितः॥ १६॥ उत्पतंतंतुवेगेनपुनःपुनररिंदमः॥ नसतंचिंतयामाससिंहःक्रुद्धोमृगंयथा॥ १७॥ प्रहसंश्चाब्रवी द्वाक्यंचेदिराजःप्रतापवान्॥ भीमसेनमभिक्रुद्धंदृष्ट्वाभीमपराक्रमं॥ १८॥ मुंचैनंभीष्मपश्यंतुयावदेनंनराधिपाः॥ मत्प्रभावविनिर्दग्धंपतंगमिववह्निना॥ ॥ १९॥ ततश्चेदिपतेर्वाक्यंश्रुत्वातत्कुरुसत्तमः॥ भीमसेनमुवाचेदंभीष्मोमतिमतांवरः॥ २०॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिशिशुपालवधपर्वणिभीम क्रोधेद्विचत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४२॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥

कत्वात् तथाअंतेमतिःसागतिरितिस्मृतेरंतेकृष्णंपश्यतःकृष्णभावःसिद्धइतितस्यलोकदृष्ट्याकृष्णद्रोहित्वेपिनकाचिद्धानिः अंतेकृष्णदर्शनहेतोरनेकजन्मांतरानुष्ठितस्यपुण्यपुंजस्यसत्वात्पुण्यवानेवेतिसमंतव्यइति ॥ ६ ॥ एवंमूर्खाणांविरुद्धवदाभासमानैर्वाक्यैःकृष्णंतद्भक्तांश्चस्तुत्वासंप्रत्यनुपदोक्तरीत्यासद्यःकैवल्यप्राप्तयेकृष्णस न्निधौमृत्युसंपादनार्थंतानेवनिंदतिस्पष्टार्थैर्वाक्यैः इदंत्वित्यादिना तुशब्दउक्तवैपरीत्यद्योतनार्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥ रूक्षंअर्थतः रूक्षाक्षरंशब्दतश्च ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ महासेनंकार्त्तिकेयं ॥ १३ ॥ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥

ररासशब्दंचकार ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ मृत्युःस्थूलदेहवियोगः कालोयमः मृत्युःहंता ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ तथाचेतिरासभारावसदृशं समुदाहृतंशब्दं ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ नि

भीष्मउवाच चेदिराजकुलेजातस्त्र्यक्षएषचतुर्भुजः ॥ रासभारावसदृशंररासचननादच ॥१॥ तेनास्यमातापितरौत्रेसतुस्तौसबांधवौ ॥ वैकृतंतस्यतौदृष्ट्वा त्यागायकुरुतांमतिं ॥ २ ॥ ततःसभार्यंनृपतिंसामात्यंसपुरोहितं ॥ चिंतासंमूढहृदयंवागुवाचाशरीरिणी ॥ ३ ॥ एषतेनृपतेपुत्रःश्रीमाञ्जातोबलाधिकः ॥ तस्मादस्मान्नभेतव्यमव्यग्रःपाहिवैशिशुं ॥ ४ ॥ नचवैतस्यमृत्युर्वैनकालःप्रत्युपस्थितः ॥ मृत्युर्हंतास्यशस्त्रेणसचोत्पन्नोनराधिप ॥५॥ संश्रुत्योदाहृतंवाक्यंभूतमंतर्हितंततः ॥ पुत्रस्नेहाभिसंतप्ताजननीवाक्यमब्रवीत् ॥ ६ ॥ येनेदमीरितंवाक्यंममैतंतनयंप्रति ॥ प्रांजलिस्तंनमस्यामिब्रवीतुसपुनर्वचः ॥ ७ ॥ याथातथ्येनभगवान्देवोवायदिवेतरः ॥ श्रोतुमिच्छामिपुत्रस्यकोस्यमृत्युर्भविष्यति ॥ ८ ॥ अंतर्भूतंततोभूतमुवाचेदंपुनर्वचः ॥ यस्योत्संगेगृहीतस्यभुजावभ्यधिकावुभौ ॥ ९ ॥ पतिष्यतःक्षितितलेपंचशीर्षाविवोरगौ ॥ तृतीयमेतद्बालस्यललाटस्थंतुलोचनं ॥ १० ॥ निमज्जिष्यतियंदृष्ट्वासोस्यमृत्युर्भविष्यति ॥ त्र्यक्षंचतुर्भुजंश्रुत्वातथाचसमुदाहृतं ॥ ११ ॥ पृथिव्यांपार्थिवाःसर्वेअभ्यागच्छन्दिदृक्षवः ॥ तान्पूजयित्वासंप्राप्तान्यथार्हंसमहीपतिः ॥ १२ ॥ एकैकस्यनृपस्यांकेपुत्रमारोपयत्तदा ॥ एवंराजसहस्राणांपृथक्त्वेनयथाक्रमं ॥ १३ ॥ शिशुरंकेसमारूढोनतत्प्रापनिदर्शनं ॥ एतदेवतुसंश्रुत्यद्वारवत्यांमहाबलौ ॥ १४ ॥ ततश्चेदिपुरंप्राप्तौसंकर्षणजनार्दनौ ॥ यादवौयादवींद्रष्टुंस्वसारंतौपितुस्तदा ॥ १५ ॥ अभिवाद्ययथान्यायंयथाश्रेष्ठंनृपंचतां ॥ कुशलानामयंपृष्ट्वानिषण्णौरामकेशवौ ॥ १६ ॥ साभ्यर्च्यतौतदावीरौप्रीत्याचाभ्यधिकंततः ॥ पुत्रंदामोदरोत्संगेदेवीसंन्यदधात्स्वयं ॥ १७ ॥ न्यस्तमात्रस्यतस्यांकेभुजावभ्यधिकावुभौ ॥ पेततुस्तच्चनयनंन्यमज्जतललाटजं ॥ १८ ॥ तद्दृष्ट्वाव्यथितात्रस्तावरंकृष्णमयाचत ॥ ददस्वमेवरंकृष्णभयार्त्तायामहाभुज ॥ १९ ॥ त्वंह्यार्त्तानांसमाश्वासोभीतानामभयप्रदः ॥ एवमुक्तस्ततःकृष्णःसोब्रवीत्यदुनंदनः ॥ २० ॥ माभैस्त्वंदेविधर्मज्ञेनमत्तोस्तिभयंतव ॥ ददामिकंवरंकिंचकरवाणिपितृष्वसः ॥ २१ ॥ शक्यंवायदिवाऽशक्यंकरिष्यामिवचस्तव ॥ एवमुक्ताततःकृष्णमब्रवीद्यदुनंदनं ॥ २२ ॥ शिशुपालस्यापराधान्क्षमेथास्त्वंमहाबल ॥ मत्कृतेयदुशार्दूलविद्ध्येनंमेवरंप्रभो ॥ २३ ॥

दर्शनंबाहुपातादिकंज्ञापकं ॥ १४ ॥ १५ ॥ कुशलंबलकोशादिवृद्धिः अनामयंआरोग्यं ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

अपराधशतमिति हिप्रसिद्धं वधार्हाणामन्येषामपिमयाअपराधशतंक्षाम्यं हेपितृष्वसःतेपुत्रस्यतुसंबंधवशात्सर्वथाक्षाम्यमेवेत्यर्थः ॥ २४ ॥ यःआह्वयते युद्धायेतिशेषः ॥ २५ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिचत्वारिंशोध्यायः ॥४३॥ ॥७॥ ॥७॥ कृष्णस्यैवविनिश्चयइत्यनेनकृष्णप्रेरितोयंप्रलपतीत्युक्तं ॥ १ ॥ कालपरीतात्माकालेनग्रस्तदेहः ॥ २ ॥ हरेस्तेजोंशस्यास्यशिशुपालस्य एषहरिस्तंस्वांशंआदातुंसंहर्तुंऐच्छत् पुनःशब्दोहिरण्यकशिप्वाद्यपेक्षया ॥ ३ ॥ ४ ॥ समुमूर्षुःकृष्णंकोपयितुंमिथ्यैवसंक्रुद्धोपिसन्उत्तरंउत्कृष्टतरंवचनंउवाच ॥ ५ ॥ पुनस्तदेवाह

कृष्णउवाच अपराधशतंक्षाम्यंमयात्यस्यपितृष्वसः ॥ पुत्रस्यतेवधार्हस्यमात्वंशोकेमनःकृथाः ॥ २४ ॥ भीष्मउवाच एवमेषनृपःपापःशिशुपालःसमंद्धीः ॥ त्वांसमाह्वयतेवीरगोविंदवरदर्पितः ॥ २५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिशिशुपालवधपर्वणिशिशुपालवृत्तांतकथनेत्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ॥ ४३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ भीष्मउवाच नैषाचेदिपतेर्बुद्धिर्ययात्वाह्वयतेऽच्युतं ॥ नूनमेषजगद्भर्तुःकृष्णस्यैवविनिश्चयः ॥ १ ॥ कोहिमांभीमसेनाद्यक्षितावर्हतिपार्थिवः ॥ क्षेप्तुंकालपरीतात्मायथैषकुलपांसनः ॥ २ ॥ एषह्यस्यमहाबाहुस्तेजोंशश्चहरेर्ध्रुवं ॥ तमेवपुनरादातुमैच्छत्पृथुयशाहरिः ॥ ३ ॥ येनैषकुरुशार्दूलशार्दूलइवचेदिराट् ॥ गर्जत्यतीवदुर्बुद्धिःसर्वानस्मानचिंतयन् ॥ ४ ॥ वैशंपायनउवाच ततोनमम्रषेचैद्यस्तद्भीष्मवचनंतदा ॥ उवाचचैनंसंक्रुद्धःपुनर्भीष्ममथोत्तरं ॥ ५ ॥ शिशुपालउवाच द्विषतांनोस्तुभीष्मैषप्रभावःकेशवस्ययः ॥ यस्यसंस्तववक्तात्वंबंदिवत्सततोत्थितः ॥ ६ ॥ संस्तवेचमनोभीष्मपरेषांरमतेयदि ॥ तदासंस्तौषिराज्ञस्त्वमिमंहित्वाजनार्दनं ॥ ७ ॥ दरदंस्तुहिबाल्हीकमिमंपार्थिवसत्तमं ॥ जायमानेनयेनेयमभवद्दारितामही ॥ ८ ॥ वंगांगविषयाध्यक्षंसहस्राक्षसमंबले ॥ स्तुहिकर्णमिमंभीष्ममहाचापविकर्षणं ॥ ९ ॥ यस्येमेकुंडलेदिव्येसहजेदेवनिर्मिते ॥ कवचंचमहाबाहोबालार्कसदृशप्रभं ॥ १० ॥ वासवप्रतिमोयेनजरासंधोतिदुर्जयः ॥ विजितोबाहुयुद्धेनदेहभेदंचलंभितः ॥ ११ ॥ द्रोणंद्रौणिंचसाधुत्वंपितापुत्रौमहारथौ ॥ स्तुहिस्तुत्यावुभौभीष्मसततंद्विजसत्तमौ ॥ १२ ॥ ययोरन्यतरोभीष्मसंक्रुद्धःसचराचरं ॥ इमांवसुमतींकुर्यान्निःशेषामितिमेमतिः ॥ १३ ॥

द्विषतांनइतिसमानाधिकरणेषष्ठ्यौ केशवस्ययःप्रभावःसद्विषतांतंद्विषतामप्यस्माकमस्तु ॥ ६ ॥ एवंईश्वरप्रभावंप्रार्थ्यतन्मूलहेतुंद्वेषमाहेतरस्तवेन संस्तवेचेत्यादिना हित्वेतिदधातेःरूपं जनार्दनंहृदिनिधाय तद्रूपत्वेनइतरान्राज्ञस्तुहीत्यर्थः निंदापक्षेत्वृजुरेवार्थः ॥ ७ ॥ जायमानेनेतिपाठेदारिताभीमेनमातुरंकात्पतताशिलेवयेनमहीविदारिता यजमानेनेतिपाठेऋत्विग्भ्योदित्सताभयंप्रापिता ब्राह्मणानामाधिपत्येरवलनिग्रहायोगादितिभावः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ वैप्रतिसमः विगतः प्रतिसमोयस्यसतथा स्वार्थेतद्धितः अतुलइत्यर्थः ॥ १५ ॥ केशवंअतिक्रम्यजयद्रथंकिंप्रशंससीतियोज्यं निंदापक्षेतुस्पष्टएवार्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ शल्यादीनिति स्तवायस्तूयतेइतिव्युत्पत्त्यास्तवः परमेश्वरस्तस्मैतत्प्राप्तयेकिंनस्तौषि अपितुसर्वान्परमेश्वरत्वेनैवस्तुहीत्यर्थः ॥ २२ ॥ किंहीति पितामात्रेतिवत्सहार्थयोगाभावेपितृतीया वृद्धतमेनत्वयासह कथयतांउपदिशतांवृद्धानांवचनंयतोमयानश्रुतंअतः किंकर्तुंशक्यं अज्ञत्वादकिंचित्करोहमित्यर्थः ॥ २३ ॥ एवंस्वगर्वंपरिहृत्ययत्ज्ञानंतदाह आत्मेति देहबुद्ध्याआत्मपरयोःस्तवोवाईश्वरबुद्ध्यातयोर्द्वेषोवान कर्त्तव्यइतितेत्वत्तः नः अस्माभिःश्रुतमितियोज्यं ॥ २४ ॥ अस्तव्यंवाचामगोचरत्वात् मोहात्मोहंअज्ञानंआश्रित्येतिल्यब्लोपेपंचमी मायिकैर्गुणैःसर्वैश्वर्यादिभिः निर्विशेषचिन्मात्रस्यकेशवस्यस्तवंकश्चि

द्रोणस्यहिसमंयुद्धेनपश्यामिनराधिपं ॥ नाश्वत्थाम्नःसमंभीष्मनचतौस्तोतुमिच्छसि ॥ १४ ॥ पृथिव्यांसागरांतायांयोवैप्रतिसमोभवेत् ॥ दुर्योधनंत्वंराजेंद्रम तिक्रम्यमहाभुजं ॥ १५ ॥ जयद्रथंचराजानंकृतास्त्रंदृढविक्रमं ॥ द्रुमंकिंपुरुषाचार्यंलोकेप्रथितविक्रमं ॥ अतिक्रम्यमहावीर्यंकिंप्रशंससिकेशवं ॥ १६ ॥ वृद्धंच भरताचार्यंतथाशारद्वतंकृपं ॥ अतिक्रम्यमहावीर्यंकिंप्रशंससिकेशवं ॥ १७ ॥ धनुर्धराणांप्रवरंरुक्मिणंपुरुषोत्तमं ॥ अतिक्रम्यमहावीर्यंकिंप्रशंससिकेशवं ॥ १८ ॥ भीष्मकंचमहावीर्यंदंतवक्रंचभूमिपं ॥ भगदत्तंयूपकेतुंजयत्सेनंचमागधं ॥ १९ ॥ विराटद्रुपदौचोभौशकुनिंचबृहद्बलं ॥ विंदानुविंदावावंत्यौपांड्यंश्वे तमथोत्तमं ॥ २० ॥ शंखंचसुमहाभागंवृषसेनंचमानिनं ॥ एकलव्यंचविक्रांतंकालिंगंचमहारथं ॥ २१ ॥ अतिक्रम्यमहावीर्यंकिंप्रशंससिकेशवं ॥ शल्यादी नपिकस्मात्त्वंनस्तौषिवसुधाधिपान् ॥ स्तवाययदितेबुद्धिर्वर्ततेभीष्मसर्वदा ॥ २२ ॥ किंहिशक्यंमयाकर्तुंयद्वृद्धानांत्वयानृप ॥ पुराकथयतांनूनंनश्रुतंधर्मवा दिनां ॥ २३ ॥ आत्मनिंदात्मपूजाचपरनिंदापरस्तवः ॥ अनाचरितमार्याणांवृत्तमेतच्चतुर्विधं ॥ २४ ॥ यदस्तव्यमिमंशश्वन्मोहात्संस्तौषिभक्तितः ॥ केशवंत च्चतेभीष्मनकश्चिदनुमन्यते ॥ २५ ॥ कथंभोजस्यपुरुषेवर्गपालेदुरात्मनि ॥ समावेशयसेसर्वंजगत्केवलकाम्यया ॥ २६ ॥

त्तदभिज्ञोनानुमन्यते ॥ २५ ॥ एतदेवाह कथमिति भोभीष्मअजस्याविद्योपाधेर्जीवस्यपुरुषेपुरिशयेअंतरात्मनिसच्चिदानंदरूपेवर्गः देहेंद्रियसंघातःतस्यपालयितरिकोह्येवान्यात्कःप्राण्यात्यदेषआकाश आनंदोनस्यादितिश्रुतेः अदुरात्मनिउपाधिधर्मकालुष्याद्दुःस्थितआत्मादुरात्माविराट्सूत्रेश्वराख्यःतद्भिन्नेजगत्कथंसमावेशयसे नहिमृद्घटन्यायेनात्रजगत्समावेशःअपरिणामित्वादस्य किंतर्हिरज्जुसर्पन्याये नतथाचाज्ञानमेवजगदुपादानंअयंतुतदधिष्ठानमात्रं यथोक्तं अस्यद्वैतेंद्रजालस्ययदुपादानकारणं अज्ञानंतदुपाश्रित्यब्रह्मकारणमुच्यतेइति केवलस्यनिर्गुणस्यकाम्ययाइच्छया सगुणोपासकानांनिर्गुणप्राप्तिः सद्योनसंभवतीत्यर्थः पक्षेभोजस्यकंसस्य वर्गपालेगोसंघपाले ॥ २६ ॥

अथचेति तेत्वत्संबंधिनांएषांपुंसांबुद्धिःप्रकृतिंमयातिस्वकारणेनलीयतेतर्हिंभूलिंगशकुनिर्यथान्यद्वदत्यन्यत्करोतितद्वत्तेशुद्धंकामयंतेशबलंवदंतीत्यर्थः भुवंलिंगतीतिभूलिंगोबिलशायीपक्षिविशेषः एषे
तिपाठेएषाअस्मदीयाबुद्धिःतेत्वदीयात्वद्वत्तेतियोज्यं तदास्वस्यैवशकुन्युपमत्वं ॥ २७ ॥ अर्थविगर्हिताःउक्तिविपरीतक्रिययाअर्थोविगर्हितोयासांताः ॥ २८ ॥ वाशतेशब्दंकरोति ॥ २९ ॥ मांसार्गलं
दंष्ट्रांतरलग्नस्यमांसस्यबहिर्निर्गतभागंउल्लोलं ॥ ३० ॥ इच्छतइति साहिपक्षिणीम्रृत्युमुखेप्रविष्टापितदुपेक्षयाजीवंतीयथालोकानुपदिशतिमासाहसमिति तथात्वमपिदेहधारित्वान्म्रृत्युमुखेपतितोपिम्रृत्युना
उपेक्षितोजीवसिअस्मांश्चोपदिशसिम्रृत्युमुखेनपतितव्यमिति तत्रहेतुः अधर्मिष्ठेति सर्वधर्मशून्यंब्रह्मअधर्मितन्निष्ठ ब्रह्मनिष्ठोहिम्रृत्युमुखेनपततीतिवेदशास्त्रप्रसिद्धं ॥ ३१ ॥ अत्रैवहेत्वंतरमाह इच्छतामि

अथचैषांनतेबुद्धिःप्रकृतिंयातिभारत ॥ मयैवकथितंपूर्वंभूलिंगशकुनिर्यथा ॥ २७ ॥ भूलिंगशकुनिर्नामपार्श्वेहिमवतःपरे ॥ भीष्मतस्याःसदावाचःश्रूयंतेऽ
र्थविगर्हिताः ॥ २८ ॥ मासाहसमितीदंसासततंवाशतेकिल ॥ साहसंचात्मनातीवचरंतीनावबुध्यते ॥ २९ ॥ साहिमांसार्गलंभीष्ममुखात्सिंहस्यखादतः ॥ दं
तांतरविलग्नंयत्तदादत्तेऽल्पचेतना ॥ ३० ॥ इच्छतःसाहिसिंहस्यभीष्मजीवत्यसंशयं ॥ तद्वत्त्वमप्यधर्मिष्ठसदावाचःप्रभाषसे ॥ ३१ ॥ इच्छतांभूमिपालानांभी
ष्मजीवस्यसंशयं ॥ लोकविद्विष्टकर्माहिनान्योस्तिभवतासमः ॥ ३२ ॥ वैशंपायनउवाच ततश्चेदिपतेःश्रुत्वाभीष्मःसकटुकंवचः ॥ उवाचेदंवचोराजं
श्चेदिराजस्यश्रृण्वतः ॥ ३३ ॥ इच्छतांकिलनामाहंजीवाम्येषांमहीक्षितां ॥ सोहंनगणयाम्येतांस्तृणेनापिनराधिपान् ॥ ३४ ॥ एवमुक्तेतुभीष्मेणततःसंचुक्रुशु
र्नृपाः ॥ केचिज्जहृषिरेतत्रकेचिद्भीष्मंजगर्हिरे ॥ ३५ ॥ केचिदूचुर्महेष्वासाःश्रुत्वाभीष्मस्यतद्वचः ॥ पापोवलिप्तोवृद्धश्चनायंभीष्मोर्हतिक्षमां ॥ ३६ ॥ हन्यतांदु
र्मतिर्भीष्मःपशुवत्साध्वयंनृपाः ॥ सर्वैःसमेत्यसंरब्धैर्दह्यतांवाकटाग्निना ॥ ३७ ॥ इतितेषांवचःश्रुत्वाततःकुरुपितामहः ॥ उवाचमतिमान्भीष्मस्तानेववसुधा
धिपान् ॥ ३८ ॥ उक्तस्योक्तस्यनेहांतमहंसमुपलक्षये ॥ यत्तुवक्ष्यामितत्सर्वंश्रृणुध्वंवसुधाधिपाः ॥ ३९ ॥ पशुवद्धातनंवामेदहनंवाकटाग्निना ॥ क्रियतांमूर्ध्निवो
न्यस्तंमयेदंसकलंपदं ॥ ४० ॥ एषतिष्ठतिगोविंदःपूजितोस्माभिरच्युतः ॥ यस्यवस्त्वरतेबुद्धिर्मरणायसमाधवं ॥ ४१ ॥

ति पूजायांबहुवचनं शांतनोःस्वपितुरिच्छयावरदानेनापिजीवसीत्यर्थः लोकविदितिद्विष्टकर्मैतिचच्छेदः लोकआत्मा आत्मानमेवलोकमुपासीतेतिश्रुतेः तद्वित् द्विष्टंद्वेषयुक्तंहिंस्त्रंक्षात्रंकर्मयस्येत्येवंविधोपि
क्षत्रियोपिअत्यंतंब्रह्मविदसीत्यर्थः पक्षांतरेतुस्पष्टार्थएवग्रंथः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ एवंगूढाभिसंधिनाशिशुपालेनस्तुतोपिभीष्मस्तस्याभिलषितंकैवल्यंदातुंतदुक्तीनांरूढ्यानिंदापरत्वमाश्रित्यवैरमुद्योतयन्नुवाच
इच्छतांकिलेत्यादिना ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ कटाग्निनाकक्षाग्निना ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥

कृष्णमिति देहंविशत्वित्यनेनस्वस्य शिशुपालीयंवैकुंठात्पतनादिकंपूर्ववृत्तंविदितमस्तीतिदर्शितं ॥ ४२ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ ९ ॥
उरुविक्रमःउरुर्महान्विश्वव्यापीविक्रमःपादविक्षेपोयस्यसशिशुपालोहरिणासहाभेदात् ॥ १ ॥ तावत्रणंगच्छयावत्त्वांनिहन्मिनिश्चयेनप्राप्नोमि हंतेर्गत्यर्थत्वेनप्राप्त्यर्थत्वात् सद्यःकैवल्येपुंमांजरासंधमिव
जितमात्रंमामुंचेत्यर्थः सहितंसर्वपांडवैरितिपांडवानामपिविष्णवंशत्वंदर्शयति ॥ २ ॥ अवध्याःअवधौमर्यादायांसाधवःमर्यादापरिपालकामेमताः एषसेतुर्विधृतिरेषांलोकानामसंभेदायेतिपरमात्मनस्ताव
न्मर्यादाविधारकत्वंस्पष्टं तदंशत्वात्पांडवानामपीत्यर्थः अत्रहेतुमाह नृपतीनिति अराजा नास्तिरंजकोऽस्मादन्यइतिअराजा एतस्यैवानंदस्यान्यानिभूतानिमात्रामुपजीवंतिएषह्येवानंदयातीत्यादिनापर

कृष्णमाह्वयतामद्ययुद्धेचक्रगदाधरं ॥ यादवस्यैवदेवस्यदेहंविशतुपातितः ॥ ४२ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिशिशुपालवधपर्वणिभीष्मवाक्येचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ ९ ॥ वैशंपायनउवाच ततःश्रुत्वैवभीष्मस्यचेदिराडुरुविक्रमः ॥ युयुत्सुर्वासुदेवेनवासुदेवमुवाचह ॥ १ ॥ आह्वयेत्वांरणंगच्छमयासार्द्धंजनार्दन ॥ यावदद्यनिहन्मित्वांसहितंसर्वपांडवैः ॥ २ ॥ सहत्वयाहिमेऽवध्याःसर्वथाकृष्णपांडवाः ॥ नृपतीन्समतिक्रम्ययैरराजात्वमर्चितः ॥ ३ ॥ येत्वांदासमराजानंबाल्यादर्चंतिदुर्मतिं ॥ अनर्हमर्हवत्कृष्णवध्यास्तइतिमेमतिः ॥ ४ ॥ इत्युक्त्वाराजशार्दूलस्तस्थौगर्जन्नमर्षणः ॥ एवमुक्तस्ततःकृष्णोमृदुपूर्वमिदंवचः ॥ उवाचपार्थिवान्सर्वान्ससमक्षंचवीर्यवान् ॥ ५ ॥ एषनःशत्रुरत्यंतंपार्थिवाःसात्वतीसुतः ॥ सात्वतानांनृशंसात्मानहितोनपकारिणां ॥ ६ ॥ प्राग्ज्योतिषपुरंयातानस्मान्ज्ञात्वानृशंसकृत् ॥ अदहद्द्वारकामेषस्वस्रीयःसन्नराधिपाः ॥ ७ ॥ क्रीडतोभोजराजस्यएषरैवतकेगिरौ ॥ हत्वाबध्वाचतान्सर्वानुपायात्स्वपुरंपुरा ॥ ८ ॥ अश्वमेधेहयंमेध्यमुत्सृष्टंरक्षिभिर्वृतं ॥ पितुर्मेयज्ञविघ्नार्थमहरत्पापनिश्चयः ॥ ९ ॥ सौवीरान्प्रतियातांचबभ्रोरेषतपस्विनः ॥ भार्यामभ्यहरन्मोहादकामांतामितोगतां ॥ १० ॥

मात्मनएवमुख्यरंजकत्वश्रुतेः ॥ ३ ॥ त्वांदासं त्वाअंदासमितिछेदः त्वात्वांअंदोबंधः अदिबंधनेधातुः तंअस्यतिक्षिपतीतिअंदासंबंधनाशकं
बाल्यादारभ्येतिशेषः दुर्मतिंअनर्हंदुःस्थितांमतिंप्रवेष्टुंअनर्हमित्यर्थः अर्हवत्पूज्यवत्तेपिवध्याः अवोपसर्गस्यभागुरिमतेनअकारलोपः पूर्ववदर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ एवंगूढाशयेनस्तुतोपिभगवान्रूढ्यर्थाभिप्राये
णलोकदृष्ट्यातंहंतुंवैरमाविष्करोति एषनःशत्रुरित्यादिना नहितः सुप्सुपेतिसमासःनेकधेत्यादिवत् द्वेषीत्यर्थः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ सौवीरान्देशविशेषान् इतोहस्तिनापुरात्गतांप्रस्थितां सौवीरान्प्र
तिपत्तौचेतिपाठेप्रतिपत्तौविवाहकाले बभ्रोर्यादवस्य ॥ १० ॥

दोषांतरमाह एषइति करूषोदेशभेदः तद्राजार्थेऽण् मायाप्रतिच्छन्नःकपटेनतद्वेषंकृत्वेत्यर्थः वैशालींविशालापुरीतदधिपस्यकन्यां ॥ ११॥ १२ ॥ तानिपूर्वोक्तानिनिबोधत ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५॥१६ ॥ ॥ १७ ॥ मत्पूर्वांपित्रादिभिःपूर्वंमह्यंप्रतिश्रुतां ॥ १८ ॥ मन्यमानःस्वीकुर्वाणः ॥ १९ ॥ क्षमक्षमस्वश्रद्धापितृष्वसुर्वचसिअवश्यानुष्ठेयत्वबुद्धिः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ याचतइतिपाठेयाचनंयाचःत स्मात्प्रथमार्थेतसिः ॥ २३ ॥ याचितंमयादत्तंप्रतिश्रुतं तानिशतंअपराद्धानि वधयिष्यामिवधंप्रापयिष्यामि ण्यंताद्वधशब्दात्लृट् ॥ २४ ॥ २५ ॥ तेजोलिंगशरीरंअग्र्यंसंसारानादितयाऽनादि ॥ २६ ॥

एषमायाप्रतिच्छन्नःकारूषार्थेतपस्विनीं ॥ जहारभद्रांवैशालींमातुलस्यनृशंसकृत् ॥ ११ ॥ पितृष्वसुःकृतेदुःखंसुमहन्मर्षयाम्यहं ॥ दिष्ट्याहीदंसर्वराज्ञांसन्निधावद्यवर्त्तते ॥ १२ ॥ पश्यंतिहिभवंतोद्यमय्यतीवव्यतिक्रमं ॥ कृतानितुपरोक्षंमेयानितानिनिबोधत ॥ १३ ॥ इमंत्वस्यनशक्ष्यामिक्षंतुमद्यव्यतिक्रमं ॥ अवलेपाद्वधार्हस्यसमग्रेराजमंडले ॥ १४ ॥ रुक्मिण्यामस्यमूढस्यप्रार्थनासीन्मुमूर्षतः ॥ नचतांप्राप्तवान्मूढःशूद्रोवेदश्रुतीमिव ॥ १५ ॥ वैशंपायनउवाच एवमादिततःसर्वेसहितास्तेनराधिपाः ॥ वासुदेववचःश्रुत्वाचेदिराजंव्यगर्हयन् ॥ १६ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाशिशुपालःप्रतापवान् ॥ जहासस्वनवद्धासंवाक्यंचेदमुवाचह ॥ १७ ॥ मत्पूर्वांरुक्मिणींकृष्णसंसत्सुपरिकीर्त्तयन् ॥ विशेषतःपार्थिवेषुव्रीडांनकुरुषेकथं ॥ १८ ॥ मन्यमानोहिकःसत्सुपुरुषःपरिकीर्त्तयेत् ॥ अन्यपूर्वांस्त्रियंजातुत्वदन्योमधुसूदन ॥ १९ ॥ क्षमवायदितेश्रद्धामावाकृष्णममक्षम ॥ क्रुद्धाद्वापिप्रसन्नाद्वाकिंमेत्वत्तोभविष्यति ॥ २० ॥ तथाब्रुवतएवास्यभगवान्मधुसूदनः ॥ मनसाचिंतयच्चक्रंदैत्यवर्गनिषूदनं ॥ २१ ॥ एतस्मिन्नेवकालेतुचक्रेहस्तगतेसति ॥ उवाचभगवानुच्चैर्वाक्यंवाक्यविशारदः ॥ २२ ॥ शृण्वंतुमेमहीपालायेनैतत्क्षमितंमया ॥ अपराधशतंक्षाम्यंमातुरस्यैवयाचने ॥ २३ ॥ दत्तंमयायाचितंचतानिपूर्णानिपार्थिवाः ॥ अधुनावधयिष्यामिपश्यतांवोमहीक्षितां ॥ २४ ॥ एवमुक्त्वायदुश्रेष्ठश्चेदिराजस्यतत्क्षणात् ॥ व्यपाहरच्छिरःक्रुद्धश्चक्रेणामित्रकर्षणः ॥ २५ ॥ सपपातमहाबाहुर्वज्राहतइवाचलः ॥ ततश्चेदिपतेर्देहात्तेजोग्र्यंददृशुर्नृपाः ॥ २६ ॥ उत्पतंतंमहाराजगगनादिवभास्करं ॥ ततःकमलपत्राक्षंकृष्णंलोकनमस्कृतं ॥ ववंदेतत्तदातेजोविवेशचनराधिप ॥ २७ ॥ तदद्भुतममन्यंतदृष्ट्वासर्वेमहीक्षितः ॥ यद्विवेशमहाबाहुंतत्तेजःपुरुषोत्तमं ॥ २८ ॥ अनभ्रेप्रववर्षद्यौःपपातज्वलिताशनिः ॥ कृष्णेननिहतेचैद्येचचालचवसुंधरा ॥ २९ ॥

॥२७॥ तच्चभगवतास्वमहिमानंप्रकाशयतासर्वेषांदृष्टिविषयीकृतंतेनअद्भुततमंएतद्दर्शनं यद्विवेशमहाबाहुंतत्तेजःपुरुषोत्तममित्यंतस्यशिशुपालवधस्यतात्पर्यंद्वेषादिनाप्यंतेभगवत्स्मरणंतत्प्राप्तिहेतुरिति यथोक्तंश्रीमद्भागवते गोप्यःकामाद्भयात्कंसोद्वेषाच्चैद्यादयोनृपाः संबंधाद्वृष्णयःस्नेहाद्यूयंभक्त्यावयंप्रभोइति कृष्णंप्राप्ताइतिशेषः ॥ २८ ॥ २९ ॥

ततःकेचिन्महीपालानाब्रुवंस्तत्रकिंचन॥ अतीतवाक्पथेकालेप्रेक्षमाणाजनार्दनं ॥ ३० ॥ हस्तैर्हस्ताग्रमपरेप्रत्यपिंषन्नमर्षिताः ॥ अपरेदशनैरोष्ठानदशन् क्रोधमूर्छिताः ॥ ३१ ॥ रहश्चकेचिद्वार्ष्णेयंप्रशशंसुर्नराधिपाः ॥ केचिदेवसुसंरब्धामध्यस्थास्त्वपरेभवन् ॥ ३२ ॥ प्रहृष्टाःकेशवंजग्मुःसंस्तुवंतोमहर्षयः ॥ ब्राह्मणाश्चमहात्मानःपार्थिवाश्चमहाबलाः ॥ ३३ ॥ शशंसुर्निर्वृताःसर्वेदृष्ट्वाकृष्णस्यविक्रमं ॥ पांडवस्त्वब्रवीत्भ्रातॄन्सत्कारेणमहीपतिं ॥ ३४ ॥ दमघोषात्मजंवीरंसंस्कारयतमाचिरं ॥ तथाचकृतवंतस्तेभ्रातुर्वैशासनंतदा ॥ ३५ ॥ चेदीनामाधिपत्येचपुत्रमस्यमहीपतेः ॥ अभ्यषिंचत्तदापार्थःसहतैर्वसुधाधिपैः ॥ ३६ ॥ ततःसकुरुराजस्यक्रतुःसर्वसमृद्धिमान् ॥ यूनांप्रीतिकरोराजन्सबभौविपुलौजसः ॥ ३७ ॥ शांतविघ्नःसुखारंभःप्रभूतधनधान्यवान् ॥ अन्नवान्बहुभक्ष्यश्चकेशवेनसुरक्षितः ॥ ३८ ॥ समापयामासचतंराजसूयंमहाक्रतुं ॥ तंतुयज्ञंमहाबाहुरासमाप्तेर्जनार्दनः ॥ ररक्षभगवान्शौरिःशार्ङ्गचक्रगदाधरः ॥ ३९ ॥ ततस्त्ववभृथस्नातंधर्मात्मानंयुधिष्ठिरं ॥ समस्तंपार्थिवंक्षत्रमुपगम्येदमब्रवीत् ॥४०॥ दिष्ट्यावर्धसिधर्मज्ञसाम्राज्यंप्राप्तवानसि ॥ आजमीढाजमीढानांयशःसंवर्धितंत्वया ॥ ४१ ॥ कर्मणैतेनराजेंद्रधर्मश्चसुमहान्कृतः ॥ आपृच्छामोनरव्याघ्रसर्वकामैःसुपूजिताः ॥ ४२ ॥ स्वराष्ट्राणिगमिष्यामस्तदनुज्ञातुमर्हसि ॥ श्रुत्वातुवचनंराज्ञांधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ ४३ ॥ यथार्हंपूज्यन्नृपतीन्भ्रातॄन्सर्वानुवाचह ॥ राजानःसर्वएवैतेप्रीत्यास्मान्समुपागताः ॥ ४४ ॥ प्रस्थिताःस्वानिराष्ट्राणिमामापृच्छ्यपरंतपाः ॥ अनुव्रजतभद्रंवोविषयांतंनृपोत्तमान् ॥४५॥ भ्रातुर्वचनमाज्ञायपांडवाधर्मचारिणः ॥ यथार्हंनृपतीन्सर्वानेकैकंसमनुव्रजन् ॥४६॥ विराटमन्वयात्तूर्णंधृष्टद्युम्नःप्रतापवान् ॥ धनंजयोयज्ञसेनंमहात्मानंमहारथं ॥ ४७ ॥ भीष्मंचधृतराष्ट्रंचभीमसेनोमहाबलः ॥ द्रोणंतुससुतंवीरंसहदेवोयुधांपतिः ॥ ४८ ॥ नकुलःसुबलंराजन्सहपुत्रंसमन्वयात् ॥ द्रौपदेयाःससौभद्राःपार्वतीयान्महारथान् ॥४९॥ अन्वगच्छंस्तथैवान्यान्क्षत्रियान्क्षत्रियर्षभाः ॥ एवंसुपूजिताःसर्वेजग्मुर्विप्राःसहस्रशः ॥ ५० ॥ गतेषुपार्थिवेंद्रेषुसर्वेषुब्राह्मणेषुच ॥ युधिष्ठिरमुवाचेदंवासुदेवःप्रतापवान् ॥ ५१ ॥ आपृच्छेत्वांगमिष्यामिद्वारकांकुरुनंदन ॥ राजसूयंक्रतुश्रेष्ठंदिष्ट्यात्वंप्राप्तवानसि ॥ ५२ ॥ तमुवाचैवमुक्तस्तुधर्मराजोजनार्दनं ॥ तवप्रसादाद्गोविंदप्राप्तःक्रतुवरोमया ॥ ५३ ॥ क्षत्रंसमग्रमपिचत्वत्प्रसादाद्वशेस्थितं ॥ उपादायबलिंमुख्यंमामेवसमुपस्थितं ॥५४॥

॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ सभाजयतप्रीणितवान् ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ संगृह्यसंनिरुध्य ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ त्वात्वां संविदंसमयं ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ अनुगमनादिशिष्टाचारप्रदर्श

कथंत्वद्गमनार्थंमेवाणीवितरतेनघ॥ नह्यहंत्वामृतेवीररतिंप्राप्नोमिकर्हिचित् ॥ ५५ ॥ अवश्यंचैवगंतव्याभवताद्वारकापुरी ॥ एवमुक्तःसधर्मात्मायुधिष्ठिर सहायवान्॥ ५६॥ अभिगम्याब्रवीत्प्रीतःपृथांपृथुयशाहरिः॥ साम्राज्यंसमनुप्राप्ताःपुत्रास्तेऽद्यपितृष्वसः ॥ ५७॥ सिद्धार्थावसुमंतश्चसात्वंप्रीतिमवाप्नुहि॥ अनुज्ञातस्त्वयाचाहंद्वारकांगंतुमुत्सहे॥ ५८॥ सुभद्रांद्रौपदींचैवसभाजयतकेशवः ॥ निष्क्रम्यांतःपुरात्तस्माद्युधिष्ठिरसहायवान् ॥ ५९ ॥ स्नातश्चकृतजप्य श्चब्राह्मणान्स्वस्तिवाच्यच॥ ततोमेघवपुःप्रख्यंस्यंदनंचसुकल्पितं ॥ योजयित्वामहाबाहुर्दारुकःसमुपस्थितः ॥ ६० ॥ उपस्थितंरथंदृष्ट्वाताक्ष्यप्रवरकेतनं ॥ प्रदक्षिणमुपावृत्यसमारुह्यमहामनाः॥ ६१॥ प्रययौपुंडरीकाक्षस्ततोद्वारवतींपुरीं ॥ ६२ ॥ तंपद्भ्यामनुवव्राजधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ भ्रातृभिःसहितःश्रीमा न्वासुदेवंमहाबलं॥ ६३॥ ततोमुहूर्तंसंगृह्यस्यंदनप्रवरंहरिः॥ अब्रवीत्पुंडरीकाक्षःकुंतीपुत्रंयुधिष्ठिरं ॥ ६४ ॥ अप्रमत्तःस्थितोनित्यंप्रजाःपाहिविशांपते ॥ पर्जन्यमिवभूतानिमहाद्रुममिवद्विजाः॥ ६५॥ बांधवास्त्वोपजीवंतुसहस्राक्षमिवामराः॥ कृत्वापरस्परेणैवसंविदंकृष्णपांडवौ॥६६॥ अन्योन्यंसमनुज्ञाप्य जग्मतुःस्वगृहान्प्रति॥ गतेद्वारवतींकृष्णेसात्वतप्रवरेनृप॥ ६७॥ एकोदुर्योधनोराजाशकुनिश्चापिसौबलः॥ तस्यांसभायांदिव्यायामूषतुस्तौनरर्षभौ॥६८॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिशिशुपालवधपर्वणिशिशुपालवधेपंचचत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४५॥ समाप्तंचशिशुपालवधपर्व ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥

अथद्यूतपर्व वैशंपायनउवाच समाप्तेराजसूयेतुक्रतुश्रेष्ठेसुदुर्लभे॥ शिष्यैःपरिवृतोव्यासःपुरस्तात्समपद्यत ॥ १॥ सोभ्ययादासनात्तूर्णंभ्रातृभिःपरि वारितः॥ पाद्येनासनदानेनपितामहमपूजयत् ॥ २॥ अथोपविश्यभगवान्कांचनेपरमासने॥ आस्यतामितिचोवाचधर्मराजंयुधिष्ठिरं॥ ३॥ अथोपविष्टंरा जानंभ्रातृभिःपरिवारितं॥ उवाचभगवान्व्यासस्तत्तद्वाक्यविशारदः॥ ४॥ दिष्ट्यावर्धसिकौंतेयसाम्राज्यंप्राप्यदुर्लभं॥ वर्धिताःकुरवःसर्वेत्वयाकुरुकुलोद्वह॥ ॥ ५॥ आपृच्छेत्वांगमिष्यामिपूजितोस्मिविशांपते॥ एवमुक्तःसकृष्णेनधर्मराजोयुधिष्ठिरः॥ ६॥

कोऽध्यायशेषःस्पष्टार्थः ॥ ६८ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ समाप्तेराजसूयेतुक्रतुश्रेष्ठेसुदुर्लभेइत्यादेःसभायांर मणीयायांतस्यामास्तेनराधिपइत्यंतस्याध्यायस्यतात्पर्यंकुलक्षयनिमित्तभूतस्यकापुरुषस्यमरणमेवश्रेयइतिसर्वैःसहप्रीत्याजीवितव्यमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥६॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ दिव्याःअशनिपातादयः आंतरिक्षाःधूमकेत्वादयः पार्थिवाःभूकंपादयः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ कपालिंकपालिनं सुपांसुलुगितिआर्षेद्वितीयालोपेसतिपरमेव्योमन्नित्यादिवत्प्राप्ति

अभिवाद्योपसंगृह्यपितामहमथाब्रवीत्॥ युधिष्ठिरउवाच संशयोद्विपदांश्रेष्ठममोत्पन्नःसुदुर्लभः ॥ ७ ॥ तस्यनान्योस्तिवक्तावैत्वामृतेद्विजपुंगव ॥ उत्पातांस्त्रिविधान्प्राहनारदोभगवानृषिः॥ ८॥ दिव्यांश्चैवांतरिक्षांश्चपार्थिवांश्चपितामह॥ अपिचैद्यस्यपतनाच्छन्नमौत्पातिकंमहत् ॥ ९॥ वैशंपायनउवाच राज्ञस्तुवचनंश्रुत्वापराशरसुतःप्रभुः॥ कृष्णद्वैपायनोव्यासइदंवचनमब्रवीत्॥ १०॥ त्रयोदशसमाराजन्नुत्पातानांफलंमहत्॥सर्वक्षत्रविनाशायभविष्यतिविशांपते॥ ११ ॥ त्वामेकंकारणंकृत्वाकालेनभरतर्षभ॥ समेतंपार्थिवंक्षत्रंक्षयंयास्यतिभारत॥ दुर्योधनापराधेनभीमार्जुनबलेनच ॥ १२॥ स्वप्नेद्रक्ष्यसिराजेंद्रक्षपांतेत्वंवृषध्वजं॥ नीलकंठंभवंस्थाणुंकपालिंत्रिपुरांतकं ॥ १३ ॥ उग्रंरुद्रंपशुपतिंमहादेवमुमापतिं ॥ हरंशर्वंवृषंशूलंपिनाकिंकृत्तिवाससं॥ ॥ १४॥ कैलासकूटप्रतिमंवृषभेवस्थितंशिवं॥ निरीक्षमाणंसततंपितृराजाश्रितांदिशं॥ १५ ॥ एवमीदृशकंस्वप्नंद्रक्ष्यसित्वंविशांपते॥ मातत्कृतेह्यनुध्याहि कालोहिदुरतिक्रमः॥ १६॥ स्वस्तितेस्तुगमिष्यामिकैलासंपर्वतंप्रति॥ अप्रमत्तःस्थितोदांतःपृथिवींपरिपालय॥ १७॥ वैशंपायनउवाच एवमुक्त्वास भगवान्कैलासंपर्वतंययौ ॥ कृष्णद्वैपायनोव्यासःसहशिष्यैःश्रुतानुगैः ॥ १८ ॥ गतेपितामहेराजाचिंताशोकसमन्वितः॥ निश्वसन्नुष्णमसकृत्तमेवार्थंविचिंतयन्॥ १९॥ कथंतुदैवंशक्येतपौरुषेणप्रबाधितुं॥ अवश्यमेवभवितायदुक्तंपरमर्षिणा ॥ २० ॥ ततोब्रवीन्महातेजाःसर्वान्भ्रातॄन्युधिष्ठिरः॥ श्रुतंवैपुरुषव्याघ्रायन्मांद्वैपायनोब्रवीत्॥ २१ ॥ तदातद्वचनंश्रुत्वामरणेनिश्चितामतिः॥ सर्वक्षत्रस्यनिधनेयद्यहंहेतुरीप्सितः॥ २२॥ कालेननिर्मितस्तातकोममार्थोस्ति जीवतः॥ एवंब्रुवंतंराजानंफाल्गुनःप्रत्यभाषत॥ २३॥ माराजन्कश्मलंघोरंप्राविशोबुद्धिनाशनं॥ संप्रधार्यमहाराजयत्क्षमंतत्समाचर॥ २४॥ ततोब्रवीत्सत्यधृतिर्भ्रातॄन्सर्वान्युधिष्ठिरः॥ द्वैपायनस्यवचनंतत्रैवसमचिंतयन्॥ २५॥ अद्यप्रभृतिभद्रंवःप्रतिज्ञांमेनिबोधत॥ त्रयोदशसमास्तातकोममार्थोस्तिजीवतः॥ २६॥ नप्रवक्ष्यामिपरुषंभ्रातॄनन्यांश्चपार्थिवान्॥ स्थितोनिदेशेज्ञातीनांयोक्ष्येतत्समुदाहरन्॥ २७॥

पदिकमात्रंशिष्यते विभक्तेःस्थानिवत्त्वान्नलोपाभावःतस्यचापदांतस्थत्वादनुस्वारोपिभवतीति मत्वर्थीयंप्रत्ययांतरंवाकल्प्यं एवमन्यत्रापिज्ञेयं ॥ १३ ॥ १४ ॥ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥१९॥ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४६॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ वसन्दुर्योधनस्तस्यामित्याद्यध्यायद्वयस्यतात्पर्यं पापिष्ठःप
रकल्याणंदृष्ट्वामरणमिच्छति छलेनपरलक्ष्मींवाहर्तुमिच्छतिनिर्घृणइति ॥ १ ॥ अभिप्रायान्देवादीनांक्रीडातत्स्थानाद्यभिनयप्रदर्शकचित्रादिगतान्आशयविशेषान् नागसाव्हयेनागेनहस्तिनासमानना

एवंमेवर्त्तमानस्यस्वसुतेष्वितरेषुच ॥ भेदोनभवितालोकेभेदमूलोहिविग्रहः ॥ २८ ॥ विग्रहंदूरतोरक्षन्प्रियाण्येवसमाचरन् ॥ वाच्यतांनगमिष्यामिलोकेषु मनुजर्षभाः ॥ २९ ॥ भ्रातुर्ज्येष्ठस्यवचनंपांडवाःसंनिशम्यतत् ॥ तमेवसमवर्त्तंतधर्मराजहितेरताः ॥ ३० ॥ संसत्सुसमयंकृत्वाधर्मराड्भ्रातृभिःसह ॥ पितॄंस्तर्प्य यथान्यायंदेवताश्चविशांपते ॥ ३१ ॥ कृतमंगलकल्याणोभ्रातृभिःपरिवारितः ॥ गतेषुक्षत्रियेंद्रेषुसर्वेषुभरतर्षभ ॥ ३२ ॥ युधिष्ठिरःसहामात्यःप्रविवेशपुरोत्त मं ॥ दुर्योधनोमहाराजशकुनिश्चापिसौबलः ॥ सभायांरमणीयायांतत्रैवास्तेनराधिप ॥ ३३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यूतपर्वणियुधिष्ठिरसमये षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ वैशंपायनउवाच वसन्दुर्योधनस्तस्यांसभायांपुरुषर्षभ ॥ शनैर्ददर्शतांसर्वांसभांशकुनिनासह ॥ १ ॥ तस्यांदिव्यानभिप्रायान्ददर्शकुरुनंदनः ॥ नदृष्टपूर्वायेतेननगरेनागसाह्वये ॥ २ ॥ सकदाचित्सभामध्येधार्त्तराष्ट्रोमहीपतिः ॥ स्फाटिकंस्थलमासाद्यज लमित्यभिशंकया ॥ ३ ॥ स्ववस्त्रोत्कर्षणंराजाकृतवान्बुद्धिमोहितः ॥ दुर्मनाविमुखश्चैवपरिचक्रामतांसभां ॥ ततःस्थलेनिपतितोदुर्मनाव्रीडितोनृपः ॥ ४ ॥ निः श्वसन्विमुखश्चापिपरिचक्रामतांसभां ॥ ततःस्फाटिकतोयांवैस्फाटिकांबुजशोभितां ॥ ५ ॥ वापींमत्वास्थलमिवसवासाःप्रापतज्जले ॥ ६ ॥ जलेनिपतितंदृ ष्ट्वाभीमसेनोमहाबलः ॥ जहाससजहसुश्चैवकिंकराश्चसुयोधनं ॥ ७ ॥ वासांसिचशुभान्यस्मैप्रददूराजशासनात् ॥ तथागतंतुतंदृष्ट्वाभीमसेनोमहाबलः ॥ ८ ॥ अर्जुनश्चयमौचोभौसर्वेतेप्राहसंस्तदा ॥ नामर्षयत्ततस्तेषामवहासममर्षणः ॥ ९ ॥ आकारंरक्षमाणस्तुनसतान्समुदैक्षत ॥ पुनर्वसनमुत्क्षिप्यप्रतरिष्यन्निव स्थलं ॥ १० ॥ आरुरोहततःसर्वेजहसुश्चपुनर्जनाः ॥ द्वारंतुपिहिताकारंस्फाटिकंप्रेक्ष्यभूमिपः ॥ प्रविशन्नाहतोमूर्ध्निव्याघूर्णितइवस्थितः ॥ ११ ॥ तादृशंचप रंद्वारंस्फाटिकोरुकपाटकं ॥ विघट्टयन्कराभ्यांतुनिष्क्रम्याग्रेपपातह ॥ १२ ॥ द्वारंतुवितताकारंसमापेदेपुनश्चसः ॥ तद्वृत्तंचेतिमन्वानोद्वारस्थानादुपारमत् ॥ ॥ १३ ॥ एवंप्रलंभान्विविधान्प्राप्यतत्रविशांपते ॥ पांडवेयाभ्यनुज्ञातस्ततोदुर्योधनोनृपः ॥ १४ ॥

म्निहस्तिनापुरे ॥ २ ॥ द्यूतमूलमुपोद्घातयति सकदाचिदिति ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ तद्वृत्तंतादृशं ॥ १३ ॥ प्रलंभान्वंचनानि ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ अनेकाग्रः विक्षिप्तचितः ॥ १९ ॥ २० ॥ कुतोमूलं कुतएतस्यदुःखस्यमूलमुत्पन्नमित्यर्थः कुतोहेतोः मूलंस्वस्थानंप्रतिनिःश्वसनूगच्छसीतिवा ॥ २१ ॥ श्वेताश्वस्यअर्जुनस्य ॥ २२ ॥ २३ ॥ शुचिशुक्रौज्येष्ठाषाढौतयोरागमेग्रीष्मर्त्तौ ॥ २४ ॥ पदानुगःप्रतीकारकर्त्ता ॥ २५ ॥ २६ ॥ अयुक्तमितिछेदः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ सोहंनस्त्री या

अपहृष्टेनमनसाराजसूयेमहाक्रतौ ॥ प्रेक्ष्यतामद्भुतामृद्धिंजगामगजसाह्वयं ॥ १५ ॥ पांडवश्रीप्रतप्तस्यध्यायमानस्यगच्छतः ॥ दुर्योधनस्यनृपतेःपापामतिरजायत ॥ १६ ॥ पार्थान्सुमनसोदृष्ट्वापार्थिवांश्चवशानुगान् ॥ कृत्स्नंचापिहितंलोकमाकुमारंकुरूद्वह ॥ १७ ॥ महिमानंपरंचापिपांडवानांमहात्मनां ॥ दुर्योधनोधार्त्तराष्ट्रोविवर्णःसमपद्यत ॥ १८ ॥ सतुगच्छन्ननेकाग्रःसभामेकोन्वचिंतयत् ॥ श्रियंचतामनुपमांधर्मराजस्यधीमतः ॥ १९ ॥ प्रमत्तोधृतराष्ट्रस्यपुत्रोदुर्योधनस्तदा ॥ नाभ्यभाषत्सुबलजंभाषमाणंपुनःपुनः ॥ २० ॥ अनेकाग्रंतुतंदृष्ट्वाशकुनिःप्रत्यभाषत ॥ दुर्योधनकुतोमूलंनिःश्वसन्निवगच्छसि ॥ २१ ॥ दुर्योधनउवाच दृष्ट्वेमांपृथिवींकृत्स्नांयुधिष्ठिरवशानुगां ॥ जितामस्त्रप्रतापेनश्वेताश्वस्यमहात्मनः ॥ २२ ॥ तंचयज्ञंयथाभूतंदृष्ट्वापार्थस्यमातुल ॥ यथाशक्रस्यदेवेषुतथाभूतंमहाद्युतेः ॥ २३ ॥ अमर्षेणतुसंपूर्णोदह्यमानोदिवानिशं ॥ शुचिशुक्रागमेकालेशुष्येत्तोयमिवाल्पकं ॥ २४ ॥ पश्यसात्वतमुख्येनशिशुपालोनिपातितः ॥ नचतत्रपुमानासीत्कश्चित्तस्यपदानुगः ॥ २५ ॥ दह्यमानाहिराजानःपांडवोत्थेनवह्निना ॥ क्षांतवंतोपराधंतेकोहितत्क्षंतुमर्हति ॥ २६ ॥ वासुदेवेनतत्कर्मयथाऽयुक्तंमहत्कृतं ॥ सिद्धंचपांडुपुत्राणांप्रतापेनमहात्मनां ॥ २७ ॥ तथाहिरत्नान्यादायविविधानिनृपानृपं ॥ उपातिष्ठंतकौंतेयंवैश्याइवकरप्रदाः ॥ २८ ॥ श्रियंतथागतांदृष्ट्वाज्वलंतीमिवपांडवे ॥ अमर्षवशमापन्नोदह्यामिनतथोचितः ॥ २९ ॥ एवंसनिश्चयंकृत्वाततोवचनमब्रवीत् ॥ पुनर्गांधारनृपतिंदह्यमानइवाग्निना ॥ ३० ॥ वह्निमेवप्रवेक्ष्यामिभक्षयिष्यामिवाविषं ॥ अपोवापिप्रवेक्ष्यामिनहिशक्ष्यामिजीवितुं ॥ ३१ ॥ कोहिनामपुमाल्लोकेमर्षयिष्यतिसत्ववान् ॥ सपत्नानृध्यतोदृष्ट्वाहीनमात्मानमेवच ॥ ३२ ॥ सोहंनस्त्रीनचाप्यस्त्रीनपुमान्नापुमानपि ॥ योहंतांमर्षयाम्यद्यतादृशींश्रियमागतां ॥ ३३ ॥

विवशत्वात्सपत्न्याअपिश्रियंसहते किंतुपुमानस्मीत्यर्थःतर्हियुद्धेनैवपांडवान्जेतुमिच्छेत्यतआह नचाप्यस्त्रीअर्जुनादिवदस्त्रबलहीनः तदपिसंपादयेत्यतआह नपुमानिति परेषामिवात्युत्कृष्टमस्त्रबलंसाधयितुमसमर्थःतर्हिक्लीबोसीतिचेत्तत्राह नापुमानिति नस्त्रीतिपूर्वमेवोक्तमतःअपुमानित्यनेनक्लीबएवग्राह्यः नाप्यत्यंतमसमर्थोस्मीत्यर्थः योहंशत्रुश्रियंसहिष्ये तस्मात्तदपहरणेकश्चित्कपटोपायोन्वेषणीयइतिभावः ॥ ३३ ॥

॥ ३४ ॥ मृत्युंविचिंतयेइतिशकुनेःसामर्थ्यंजानतातस्यस्वेष्टार्थसाधनेउद्योगंजनयितुमुक्तं ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ अनुजानीहिमर्तुमितिशेषः ॥ ४० ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारत

ईश्वरत्वंपृथिव्याश्चवसुमत्तांचतादृशीं ॥ यज्ञंचतादृशंदृष्ट्वामादृशःकोनसंज्वरेत् ॥ ३४ ॥ अशक्तश्चैकएवाहंतामाहर्तुंनृपश्रियं ॥ सहायांश्चनपश्यामितेनमृत्युं विचिंतये ॥ ३५ ॥ दैवमेवपरंमन्येपौरुषंचनिरर्थकं ॥ दृष्ट्वाकुंतीसुतेशुद्धांश्रियंतामहतांतथा ॥ ३६ ॥ कृतोयत्नोमयापूर्वंविनाशेतस्यसौबल ॥ तच्चसर्वमतिक्र म्यसंवृद्धोप्स्विवपंकजं ॥ ३७ ॥ तेनदैवंपरंमन्येपौरुषंचनिरर्थकं ॥ धार्त्तराष्ट्राश्चहीयंतेपार्थावर्धंतिनित्यशः ॥ ३८ ॥ सोहंश्रियंचतांदृष्ट्वासभांतांचतथाविधां ॥ रक्षिभिश्चावहासंतंपरितप्येयथाग्निना ॥ ३९ ॥ समामभ्यनुजानीहिमातुलाद्यसुदुःखितं ॥ अमर्षंचसमाविष्टंधृतराष्ट्रेनिवेदय ॥ ४० ॥ इतिश्रीमहाभारते सभापर्वणिद्यूतपर्वणिदुर्योधनसंतापेसप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ शकुनिरुवाच दुर्योधननतेमर्षःकार्यःप्रतियुधिष्ठिरं ॥ भाग धेयानिहिस्वानिपांडवाभुंजतेसदा ॥ १ ॥ विधानंविविधाकारंपरंतेषांविधानतः ॥ अनेकैरभ्युपायैश्चत्वयानशकिताःपुरा ॥ २ ॥ आरब्धापिमहाराजपुनःपुन ररिंदम ॥ विमुक्ताश्चनरव्याघ्राभागधेयपुरस्कृताः ॥ ३ ॥ तैर्लब्धाद्रौपदीभार्याद्रुपदश्चसुतैःसह ॥ सहायःपृथिवीलाभेवासुदेवश्चवीर्यवान् ॥ ४ ॥ लब्धश्चानभि भूतार्थैःपित्र्योंशःपृथिवीपते ॥ विवृद्धस्तेजसातेषांतत्रकापरिदेवना ॥ ५ ॥ धनंजयेनगांडीवमक्षय्यौचमहेषुधी ॥ लब्धान्यस्त्राणिदिव्यानितोषयित्वाहुताशनं ॥ ६ ॥ तेनकार्मुकमुख्येनबाहुवीर्येणचात्मनः ॥ कृतावशेमहीपालास्तत्रकापरिदेवना ॥ ७ ॥ अग्निदाहान्मयंचापिमोक्षयित्वासदानवं ॥ सभांतांकारयामास सव्यसाचीपरंतपः ॥ ८ ॥ तेनचैवमयेनोक्ताःकिंकरानामराक्षसाः ॥ वहंतितांसभांभीमास्तत्रकापरिदेवना ॥ ९ ॥ यच्चासहायतांराजन्नुक्तवानसिभारत ॥ त न्मिथ्याभ्रातरोहीमेतवसर्वेवशानुगाः ॥ १० ॥ द्रोणस्तवमहेष्वासःसहपुत्रेणवीर्यवान् ॥ सूतपुत्रश्चराधेयोगौतमश्चमहारथः ॥ ११ ॥ अहंचसहसोदर्यैःसौमद त्तिश्चपार्थिवः ॥ एतैस्त्वंसहितःसर्वैर्जयकृत्स्नांवसुंधरां ॥ १२ ॥ दुर्योधनउवाच त्वयाचसहितोराजन्नेतैश्चान्यैर्महारथैः ॥ एतानेवविजेष्यामियदित्वम नुमन्यसे ॥ १३ ॥ एतेषुविजितेष्वद्यभविष्यतिमहीमम ॥ सर्वेचपृथिवीपालाःसभासाचमहाधना ॥ १४ ॥ शकुनिरुवाच धनंजयोवासुदेवोभीमसेनो युधिष्ठिरः ॥ नकुलःसहदेवश्चद्रुपदश्चसहात्मजैः ॥ १५ ॥ नैतेयुधिपराजेतुंशक्यादेवगणैरपि ॥ महारथामहेष्वासाःकृतास्त्रायुद्धदुर्मदाः ॥ १६ ॥

भावदीपेसप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ दुर्योधनेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

जुषस्वप्रीत्यासेवस्व ॥ १७ ॥ अप्रमादेनप्रमादकृतभ्रात्रादिनाशव्यतिरेकेण ॥ १८ ॥ १९ ॥ देवनेद्यूते ॥ २० ॥ दीप्तांबुद्धिमतीं ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टच
त्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ अनुभूयेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ विवर्णःपूर्ववर्णात्हीनवर्णः हरिणःपांडुः दीनःक्षीणदर्पः ॥ ४ ॥ ५ ॥ कुतोमूलंकिंमूलं कुतइतिप्रथमार्थेतसिः ॥ ६॥

अहंतुतद्विजानामिविजेतुंयेनशक्यते॥ युधिष्ठिरंस्वयंराजंस्तन्निबोधजुषस्वच॥ १७॥ दुर्योधनउवाच अप्रमादेनसुहृदामन्येषांचमहात्मनां॥ यदिशक्या
विजेतुंतेतन्ममाचक्ष्वमातुल॥ १८॥ शकुनिरुवाच द्यूतप्रियश्चकौंतेयोनसजानातिदेवितुं॥ समाहूतश्चराजेंद्रोनशक्ष्यतिनिवर्त्तितुं ॥ १९॥ देवनेकुश
लश्चाहंनमेस्तिसदृशोभुवि ॥ त्रिषुलोकेषुकौरव्यतंत्वंद्यूतेसमाह्वय ॥ २० ॥ तस्याक्षकुशलोराजन्नादास्येहमसंशयं॥ राज्यंश्रियंचतांदीप्तांत्वदर्थंपुरुषर्षभ ॥
॥ २१ ॥ इदंतुसर्वंत्वंराज्ञेदुर्योधननिवेदय॥ अनुज्ञातस्तुतेपित्राविजेष्येतान्नसंशयः॥ २२॥ दुर्योधनउवाच त्वमेवकुरुमुख्यायधृतराष्ट्रायसौबल॥ निवे
दययथान्यायंनाहंशक्ष्येनिवेदितुं॥ २३॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यूतपर्वणिदुर्योधनसंतापेअष्टचत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४८॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥
वैशंपायनउवाच अनुभूयतुराज्ञस्तंराजसूयंमहाक्रतुं॥ युधिष्ठिरस्यनृपतेर्गांधारीपुत्रसंयुतः ॥ १ ॥ प्रियकृन्मतमाज्ञायपूर्वंदुर्योधनस्यतत् ॥ प्रज्ञाचक्षुष
मासीनंशकुनिःसौबलस्तदा ॥ २ ॥ दुर्योधनवचःश्रुत्वाधृतराष्ट्रंजनाधिपं॥ उपगम्यमहाप्राज्ञंशकुनिर्वाक्यमब्रवीत् ॥ ३॥ शकुनिउवाच दुर्योधनोम
हाराजविवर्णोहरिणःकृशः॥ दीनश्चिंतापरश्चैवतंविद्धिमनुजाधिप ॥ ४ ॥ नवैपरीक्षसेसम्यगसह्यंशत्रुसंभवं ॥ ज्येष्ठपुत्रस्यहृच्छोकंकिमर्थंनावबुध्यसे ॥ ५॥
धृतराष्ट्रउवाच दुर्योधनकुतोमूलंभृशमार्त्तोसिपुत्रक॥ श्रोतव्यश्चेन्मयासोर्थोब्रूहिमेकुरुनंदन ॥ ६॥ अयंत्वांशकुनिःप्राहविवर्णंहरिणंकृशं ॥ चिंतयंश्चनप
श्यामिशोकस्यतवसंभवं॥ ७॥ ऐश्वर्यंहिमहत्पुत्रत्वयिसर्वंप्रतिष्ठितं॥ भ्रातरःसुहृदश्चैवनाचरंतितवाप्रियं ॥८॥ आच्छादयसिप्रावारानश्नासिपिशितौदनं॥
आजानेयावहंत्यश्वाःकेनासिहरिणःकृशः ॥ ९ ॥ शयनानिमहार्हाणियोषितश्चमनोरमाः ॥ गुणवंतिचवेश्मानिविहाराश्चयथासुखं ॥ १० ॥ देवानामिवते
सर्ववाचिबद्धंनसंशयः॥ सदीनइवदुर्धर्षकस्माच्छोचसिपुत्रक॥ ११॥ दुर्योधनउवाच अश्नाम्याच्छादयेचाहंयथाकुपुरुषस्तथा॥ अमर्षंधारयेचोग्रं
निनीषुःकालपर्ययं॥ १२॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ पिशितौदनंमांसमयमन्नं आजानेयाःजात्यश्वाः ॥ ९ ॥ विहाराःक्रीडास्थानानि ॥ १० ॥ वाचिबद्धंवाग्व्यापारमात्रसाध्यं ॥ ११ ॥ १२ ॥

प्रकृतीःप्रजाःक्लेशात्मुमुक्षुर्मोचयितुमिच्छन्नेवपुरुषइत्युच्यते ॥ १३ ॥ त्वत्प्रकृतयोनिष्क्लेशाएवसंतीत्यतआह यतःसंतोषःऐश्वर्यैअलंबुद्धिःश्रियंविद्यमानामपिहंतीतिसंतुष्टस्यप्रजाःक्लेशंप्राप्नुवंत्येवेत्यर्थः अभिमानंगर्वं अनुक्रोशोदया भयंस्वोच्छेददृष्टिः महत्पदमितिशेषः ॥ १४ ॥ १५ ॥ ऋध्यतःवर्द्धमानान् आत्मानमितिछेदः पूर्वरूपमार्षं निशम्यविज्ञाय अदृश्यामपिव्यवहितत्वात् कौंतेयश्रियंमनसाउद्यतां पश्यन्निवविवर्णोस्मीत्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ कदलीमृगाहरिणविशेषास्तेषांमोकानिअजिनानितान्येवकृष्णश्यामारुणानिचित्रवर्णानीत्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ वाटाःक्षेत्रादिवृत्तयःतासांधानाअभिनवोद्भेदोयेषांतेइतिव्यधिकरणोबहुव्रीहिः सस्यादिसंपन्नक्षेत्रादिवृत्तिमंतइत्यर्थः वाटोवृत्तौचमार्गेचेति धानाभ्रष्टयवेप्रोक्ताधान्याकेभिनवोद्भिदीतिविश्वः त्रिखर्वैरखर्वत्रयसंख्यं॥ २४॥

अमर्षणःस्वाःप्रकृतीरभिभूयपरंस्थितः ॥ क्लेशान्मुमुक्षुःपरजान्सवैपुरुषउच्यते ॥ १३ ॥ संतोषोवैश्रियंहंतित्यभिमानंचभारत ॥ अनुक्रोशभयेचोभेयैर्वृतोनाश्नुतेमहत् ॥ १४ ॥ नमांप्रीणातिमद्भुक्तंश्रियंदृष्ट्वायुधिष्ठिरे ॥ अतिज्वलंतींकौंतेयेविवर्णकरणींमम ॥ १५ ॥ सपत्नानृध्यतोत्मानंहीयमानंनिशम्यच ॥ अदृश्यामपिकौंतेयश्रियंपश्यन्निवोद्यतां ॥ १६ ॥ तस्मादहंविवर्णश्चदीनश्चहरिणःकृशः ॥ अष्टाशीतिसहस्राणिस्नातकागृहमेधिनः ॥ १७ ॥ त्रिंशद्दासीकएकैकोयान्बिभर्तियुधिष्ठिरः ॥ दशान्यानिसहस्राणिनित्यंतत्रान्नमुत्तमं ॥ भुंजतेरुक्मपात्रीभिर्युधिष्ठिरनिवेशने ॥ १८ ॥ कदलीमृगमोकानिकृष्णश्यामारुणानिच ॥ कांबोजःप्राहिणोत्तस्मैपरार्ध्यानपिकंबलान् ॥ गजयोषिद्गवाश्वस्यशतशोथसहस्रशः ॥ १९ ॥ त्रिंशतंचोष्ट्रवामीनांशत[illegible]निविचरंत्युत ॥ राजन्याबलिमादायसमेताहिनृपक्षये ॥ २० ॥ पृथग्विधानिरत्नानिपार्थिवाःपृथिवीपते ॥ आहरन्क्रतुमुख्येऽस्मिन्कुंतीपुत्रायभूरिशः ॥ २१ ॥ नक्वचिद्धिमयाताद्दृग्दृष्टपूर्वोनचश्रुतः ॥ यादृग्धनागमोयज्ञेपांडुपुत्रस्यधीमतः ॥ २२ ॥ अपर्यंतंधनौघंतंदृष्ट्वाशत्रोरहंनृप ॥ शर्मनैवाभिगच्छामिचिंतयानोविशांपते ॥ २३ ॥ ब्राह्मणावाटधानाश्चगोमंतःशतसंघशः ॥ त्रिखर्वंबलिमादायद्वारितिष्ठंतिवारिताः ॥ २४ ॥ कमंडलूनुपादायजातरूपमयान्शुभान् ॥ एतद्धनंसमादायप्रवेशंलेभिरेनच ॥ २५ ॥ यथैवमधुशक्रायधारयंत्यमरस्त्रियः ॥ तदस्मैकांस्यमाहार्षीद्वारुणंकलशोदधिः ॥ २६ ॥

कमंडलूनिति इंद्रियंवाएतदस्मिन्लोकेयद्दधीतिखंडेबहृचब्राह्मणेदधिमधुघृतंआपश्चेत्यभिषेकद्रव्याणिविहितानि तत्रेतरेषामग्येदर्शनात्इहकमंडलून्घृतपूर्णानितिद्रष्टव्यं ॥ २५ ॥ यथैवेति अमरःसोमःतस्यस्त्रियओषधयः तद्दिव्यंमधुअस्मै कांस्यंकांस्यपात्रस्थंकृत्वाआहार्षीत् अर्थात्सोमएव तथावारुणंवरुणप्रेषितंदधिप्रसिद्धं कलशइवकलशोजलपूर्णत्वात्समुद्रःआहार्षीत् दधिरितिपुंस्त्वंआर्षंलेखकप्रमादोवा अन्येतुकलशोदधिःसमुद्रः मधुअमृतं जलमित्यन्ये अमरस्त्रियोनद्यः वारुणंवरुणसंबंधीतिव्याचक्षते ॥ २६ ॥

शैक्यंबरत्रामयंपात्राधारभूतंशिक्यंकावडीतिप्रसिद्धं तत्रस्थितंपात्रंशैक्यं एतेनसामुद्र्यआपउक्ताःअन्याअपिपुण्याआपोऽभिषेकार्थमुक्ताःप्रदेशांतरे वापीकुपतटाकेभ्योह्रदेभ्यःसरसस्तथा चतुर्भ्यश्वस मुद्रेभ्यःपल्वलादभिसंधितः प्रयागाद्देवयजनाज्जलान्यादायसर्वतः गंगासरस्वतीचैवनर्मदाचदृषद्वती एभ्योजलंसमादायतत्राभिषिषिचुर्द्विजाइति ॥ २७ ॥ २८ ॥ पतत्रिणःखेचरजातीयाःतैरेवोत्तरसमुद्र जलमानीतमित्यर्थः अन्यथाचतुर्भ्यश्वसमुद्रेभ्यइत्यनुपपन्नंस्यात् ॥ २९ ॥ ३० ॥ परिविष्यतांपरिवेष्यमाणानां संज्ञासंकेतः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ उपतिष्ठंत्यस्मिन्नित्युपस्थानंसभां ॥ ३३ ॥ उपादायस्थि

शंखप्रवरमादायवासुदेवोभिषिक्तवान् ॥ शैक्यंरुक्मसहस्रस्यबहुरत्नविभूषितं ॥ २७ ॥ दृष्ट्वाचममतत्सर्वंज्वररूपमिवाभवत् ॥ गृहीत्वातत्तुगच्छंतिसमुद्रौ पूर्वदक्षिणौ ॥ २८ ॥ तथैवपश्चिमंयांतिगृहीत्वाभरतर्षभ ॥ उत्तरंतुनगच्छंतिविनातातपतत्रिणः ॥ २९ ॥ तत्रगत्वार्जुनोदंडमाजहारामितंधनं ॥ इदंचा द्भुतमत्रासीत्तन्मेनिगदतःशृणु ॥ ३० ॥ पूर्णेशतसहस्रेतुविप्राणांपरिविष्यतां ॥ स्थापितातत्रसंज्ञाभूच्छंखोध्मायतिनित्यशः ॥ ३१ ॥ मुहुर्मुहुःप्रणदतस्तस्य शंखस्यभारत ॥ अनिशंशब्दमश्रौषंततोरोमाणिमेऽहृषन् ॥ ३२ ॥ पार्थिवैर्बहुभिःकीर्णमुपस्थानंदिदृक्षुभिः ॥ अशोभतमहाराजनक्षत्रैर्द्यौरिवामला ॥ ३३ ॥ सर्वरत्नान्युपादायपार्थिवावैजनेश्वर ॥ यज्ञेतस्यमहाराजपांडुपुत्रस्यधीमतः ॥ ३४ ॥ वैश्याइवमहीपालाद्विजातिपरिवेषकाः ॥ नसाश्रीर्देवराजस्ययमस्यवरु णस्यच ॥ गुह्यकाधिपतेर्वापियाश्रीराजन्युधिष्ठिरे ॥ ३५ ॥ तांदृष्ट्वापांडुपुत्रस्यश्रियंपरमिकामहं ॥ शांतिंनपरिगच्छामिदह्यमानेनचेतसा ॥ ३६ ॥ शकु निरुवाच यामेतामतुलांलक्ष्मींदृष्टवानसिपांडवे ॥ तस्याःप्राप्तावुपायंमेशृणुसत्यपराक्रम ॥ ३७ ॥ अहमक्षेष्वभिज्ञातःपृथिव्यामपिभारत ॥ हृदयज्ञःपण ज्ञश्वविशेषज्ञश्वदेवने ॥ ३८ ॥ द्यूतप्रियश्वकौंतेयोनचजानातिदेवितुं ॥ आहूतश्चैष्यतिव्यक्तंद्यूतादपिरणादपि ॥ ३९ ॥ नियतंतंविजेष्यामिकृत्वातुकपटंविभो ॥ आनयामिसमृद्धिंतांदिव्यांचोपाह्वयस्वतं ॥ ४० ॥ वैशंपायनउवाच एवमुक्तःशकुनिनाराजादुर्योधनस्ततः ॥ धृतराष्ट्रमिदंवाक्यमपदांतरमब्रवीत् ॥ ॥ ४१ ॥ अयमुत्सहतेराजन्श्रियमाहर्तुमक्षवित् ॥ द्यूतेनपांडुपुत्रस्यतदनुज्ञातुमर्हसि ॥ ४२ ॥ धृतराष्ट्रउवाच क्षत्तामंत्रीमहाप्राज्ञःस्थितोयस्यास्मिशा सने ॥ तेनसंगम्यवेत्स्यामिकार्यस्यास्यविनिश्वयं ॥ ४३ ॥

ताइतिशेषः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ अक्षेषुपाशेषुअभिज्ञातःकुशलः हृदयज्ञःपातयिष्यमाणा नामक्षाणांजयपराजयावहत्वाभिज्ञः पणज्ञःतदनुसारेणद्रव्यप्रयोगवित् विशेषज्ञःदिक्कालाद्यानुकूल्यांभिज्ञः ॥ ३८ ॥ द्यूतात्द्यूतहेतोः रणात्रणहेतोः ॥ ३९ ॥ कपटंअक्षाधिष्ठात्र्यादेवतायावशीकरणं य द्वासर्वतश्चतुष्कोणतयाद्वादशधारेष्वक्षेषुषट्तलानिभवंति येषुत्रिषुत्रिषुदेवयित्रोर्नाममनीलिख्येते तत्रकपटंअंतःसुषिरमक्षंकृत्वापरनामांकितप्रदेशंगर्भेगुरुद्रव्यसंश्लिष्टंकृत्वापातितस्याक्षस्यस्वनामैवोपरिभव तितदास्वस्यजयःपरस्यनामाधस्थंतस्यपराजयइति ॥ ४० ॥ ४१ ॥ अपदांतरं अनुपदमेव ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

॥ ४४ ॥ त्वासौत्वात्वांअसौनिवर्त्तयिष्यति त्वासावित्यादेर्विवर्णतांचैवसशोकतांचेत्यंतस्यदुर्योधनविलापस्यतात्पर्यंपुण्यवतामीश्वरप्रसादलभ्यांवृद्धिंदृष्ट्वापापिनांपरितापोभवतीति ॥ ४५ ॥ ४६ ॥
॥ ४७ ॥ ४८ ॥ रत्नैःसंस्तीर्यरत्नखचितांकृत्वा तक्षणःवर्धकिनःसर्वशःसर्वदेशीयान् ॥४९॥५०॥५१॥५२॥५३॥ व्यवसायंविनिश्चयं ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ दिष्टं दैवं ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ आप

सद्धिधर्मंपुरस्कृत्यदीर्घदर्शीपरंहितं ॥ उभयोःपक्षयोर्युक्तंवक्ष्यत्यर्थविनिश्चयं ॥ ४४ ॥ दुर्योधनउवाच निवर्त्तयिष्यतित्वासौयदिक्षत्तासमेष्यति ॥ निवृ
त्तेत्वयिराजेंद्रमरिष्येऽहमसंशयं ॥ ४५ ॥ सत्वंमयिमृतेराजन्विदुरेणसुखीभव ॥ भोक्ष्यसेपृथिवींकृत्स्नांकिंमयात्वंकरिष्यसि ॥ ४६ ॥ वैशंपायनउवाच आ
र्तवाक्यंतुतत्तस्यप्रणयोक्तंनिशम्यसः ॥ धृतराष्ट्रोऽब्रवीत्प्रेष्यान्दुर्योधनमतेस्थितः ॥ ४७ ॥ स्थूणासहस्रैर्बृहतींशतद्वारांसभांमम ॥ मनोरमांदर्शनीयामाशुकु
र्वंतुशिल्पिनः ॥ ४८ ॥ ततःसंस्तीर्यरत्नैस्तांतक्षणआनाय्यसर्वशः ॥ सुकृतांसुप्रवेशांचनिवेदयतमेशनैः ॥ ४९ ॥ दुर्योधनस्यशांत्यर्थमितिनिश्चित्यभूमिपः ॥ धृ
तराष्ट्रोमहाराजप्राहिणोद्विदुरायवै ॥ ५० ॥ अपृष्ट्वाविदुरंस्वस्यनासीत्कश्चिद्विनिश्चयः ॥ द्यूतेदोषांश्चजानन्सपुत्रस्नेहादकृष्यत ॥ ५१ ॥ तच्छ्रुत्वाविदुरोधीमान्
कलिद्वारमुपस्थितं ॥ विनाशमुखमुत्पन्नंधृतराष्ट्रमुपाद्रवत् ॥ ५२ ॥ सोभिगम्यमहात्मानंभ्राताभ्रातरमग्रजं ॥ मूर्ध्नाप्रणम्यचरणाविदंवचनमब्रवीत् ॥ ५३ ॥
विदुरउवाच नाभिनंदामितेराजन्व्यवसायमिमंप्रभो ॥ पुत्रैर्भेदोयथानस्याद्द्यूतहेतोस्तथाकुरु ॥ ५४ ॥ धृतराष्ट्रउवाच क्षत्तःपुत्रेषुपुत्रैर्मेकलहोन
भविष्यति ॥ यदिदेवाःप्रसादंनःकरिष्यंतिनसंशयः ॥ ५५ ॥ अशुभंवाशुभंवापिहितंवायदिवाऽहितं ॥ प्रवर्त्ततांसुहृद्द्यूतंदिष्टमेतन्नसंशयः ॥ ५६ ॥ मयिस
न्निहितेद्रोणेभीष्मेत्वयिचभारत ॥ अनयोदैवविहितोनकथंचिद्भविष्यति ॥ ५७ ॥ गच्छत्वंरथमास्थायहयैर्वातसमैर्जवे ॥ खांडवप्रस्थमद्यैवसमानययुधिष्ठि
रं ॥ ५८ ॥ नवाच्योव्यवसायोमेविदुरैतद्ब्रवीमिते ॥ दैवमेवपरंमन्येयेनैतदुपपद्यते ॥ ५९ ॥ इत्युक्तोविदुरोधीमान्नेदमस्तीतिचिंतयन् ॥ आपगेयंमहाप्राज्ञम
भ्यगच्छत्सुदुःखितः ॥ ६० ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यूतपर्वणिदुर्योधनसंतापेएकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ ॥ ६॥ जनमेजयउवाच
कथंसमभवद्द्यूतंभ्रातॄणांतन्महात्ययं ॥ यत्रतद्व्यसनंप्राप्तंपांडवैर्मेपितामहैः ॥ १ ॥ केचतत्रसभास्ताराराजानोब्रह्मवित्तम ॥ केचैनमन्वमोदंतकेचैनंप्रत्यषेधयन्
॥ २ ॥ विस्तरेणैतदिच्छामिकथ्यमानंत्वयाद्विज ॥ मूलंह्येतद्विनाशस्यपृथिव्याद्विजसत्तम ॥ ३ ॥

गेयंभीष्मं ॥ ६० ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ कथमिति व्यसनंआपत् ॥१॥ सभास्ताराःसभासदः ॥ २ ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ भेदोवैरं ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ संमूर्च्छितमितिपाठेविवृद्धं ॥ १६ ॥ अमर्षअसहिष्णुतां ॥ १७ ॥ साधारणीविशेषरहिता ॥ १८ ॥ स्थिरःस्थावरःपाषाणतुल्योस्मियतोनविदीर्णोभवामि ॥ १९ ॥ आवर्जिताःदासवद्वशगाः ॥ २० ॥ पर्युदस्ताःदूरक्षिप्ताः ॥ २१ ॥ ज्येष्ठोवयोऽधिकः श्रेष्ठःप्रशस्यतमःयुक्तोनियुक्तः ॥ २२ ॥ अर्घहा

सौतिरुवाच एवमुक्तस्ततोराज्ञाव्यासशिष्यःप्रतापवान्॥ आचचक्षेथयद्वृत्तंतत्सर्वंवेदतत्त्ववित्॥ ४ ॥ वैशंपायनउवाच श्रृणुमेविस्तरेणेमांकथां भारतसत्तम॥ भूयएवमहाराजयदितेश्रवणेमतिः॥ ५॥ विदुरस्यमतिंज्ञात्वाधृतराष्ट्रोंबिकासुतः ॥ दुर्योधनमिदंवाक्यमुवाचविजनेपुनः ॥ ६॥ अलंद्यूतेन गांधारेविदुरोनप्रशंसति॥ नह्यसौसुमहाबुद्धिरहितंनोवदिष्यति॥ ७॥ हितंहिपरमंमन्येविदुरोयत्प्रभाषते॥ क्रियतांपुत्रतत्सर्वमेतन्मन्येहितंतव॥ ८॥ देवर्षि र्वासवगुरुर्देवराजायधीमते॥ यत्प्राहशास्त्रंभगवान्बृहस्पतिरुदारधीः॥ तद्वेदविदुरःसर्वंसरहस्यंमहाकविः ॥ ९॥ स्थितस्तुवचनेतस्यसदाहमपिपुत्रक ॥ वि दुरोवापिमेधावीकुरूणांप्रवरोमतः॥ १०॥ उद्धवोवामहाबुद्धिर्वृष्णीनामर्चितोनृप॥ तदलंपुत्रद्यूतेनद्यूतेभेदोहिदृश्यते ॥ ११ ॥ भेदेविनाशोराज्यस्यतत्पुत्रप रिवर्जय॥ पित्रामात्राचपुत्रस्ययद्वैकार्यंपरंस्मृतं॥ १२॥ प्राप्तस्त्वमसितन्नामपितृपैतामहंपदं॥ अधीतवान्कृतीशास्त्रेलालितःसततंगृहे॥ १३॥ भ्रातृज्येष्ठःस्थि तोराज्येविंदसेकिन्नशोभनं॥ पृथक्जनैरलभ्यंयद्भोजनाच्छादनंपरं ॥ १४ ॥ तत्प्राप्तोसिमहाबाहोकस्माच्छोचसिपुत्रक ॥ स्फीतंराष्ट्रंमहाबाहोपितृपैतामहं महत्॥ १५॥ नित्यमाज्ञापयन्भासिदिविदेवेश्वरोयथा॥ तस्यतेविदितप्रज्ञशोकमूलमिदंकथं ॥ समुत्थितंदुःखकरंतन्मेशंसितुमर्हसि॥ १६॥ दुर्योधन उवाच अश्नाम्याच्छादयामीतिप्रपश्यन्पापपूरुषः॥ नामर्षंकुरुतेयस्तुपुरुषःसोधमःस्मृतः ॥ १७॥ नमांप्रीणातिराजेंद्रलक्ष्मीःसाधारणीविभो ॥ ज्वलि तामेवकौंतेयेश्रियंदृष्ट्वाचविव्यथे॥ १८॥ सर्वांचपृथिवींचैवयुधिष्ठिरवशानुगां॥ स्थिरोस्मियोहंजीवामिदुःखादेतद्ब्रवीमिते॥ १९॥ आवर्जिताइवाभांतिनी पाश्चित्रककौकुराः॥ कारस्कारालोहजंघायुधिष्ठिरनिवेशने॥ २०॥ हिमवत्सागरानूपाःसर्वेरत्नाकरास्तथा॥ अंत्याःसर्वेपर्युदस्तायुधिष्ठिरनिवेशने ॥ २१॥ ज्येष्ठोयमितिमांमत्वाश्रेष्ठश्चेतिविशांपते॥ युधिष्ठिरेणसत्कृत्ययुक्तोरत्नपरिग्रहे॥ २२॥ उपस्थितानांरत्नानांश्रेष्ठानामर्घहारिणां॥ नादृश्यतपरःपारोनापरस्त त्रभारत॥ २३॥

रिणांबहुमूल्यवतां रत्नानांअश्वगजादितत्तज्जात्युत्कृष्टवस्तूनांपुरःस्थितानांप्रांतापरांतौदेशतइयत्तावधारणंचक्षुषानकर्तुंशक्यमित्यर्थः ॥ २३ ॥

समभवत्समर्थोनाभवत् अतिष्ठंतप्रतीक्षांकृतवंतः वसुनआहर्त्तारःवसुदातुं ॥ २४ ॥ स्फाटिकाःछदाइवछदाःउपकंठस्थसोपानादयोयस्यास्तां बिंदुसरसःसकाशात्आहृतैःरत्नैः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥
॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ प्रलंभंवंचनां ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ यन्मयेति ॥ १ ॥

नमेहस्तःसमभवद्वसुतत्प्रतिगृह्णतः ॥ अतिष्ठंतमयिश्रांतिगृह्यदूराहृतंवसु ॥ २४ ॥ कृतांबिंदुसरोरत्नैर्मयेनस्फाटिकच्छदां ॥ अपश्यंनलिनींपूर्णामुदकस्येवभारत ॥ २५ ॥ वस्त्रमुत्कर्षतिमयिप्राहसत्सवृकोदरः ॥ शत्रोर्ऋद्धिविशेषेणविमूढंरत्नवर्जितं ॥ २६ ॥ तत्रस्मयदिशक्तःस्यांपातयेहंवृकोदरं ॥ यदिकुर्यांसमारंभंभीमंहंतुंनराधिप ॥ २७ ॥ शिशुपालइवास्माकंगतिःस्यान्नात्रसंशयः ॥ सपत्नेनावहासोमेसमांदहतिभारत ॥ २८ ॥ पुनश्चतादृशीमेववापींजलजशालिनीं ॥ मत्वाशिलासमांतोयेपतितोस्मिनराधिप ॥ २९ ॥ तत्रमांप्राहसत्कृष्णःपार्थेनसहसुस्वरं ॥ द्रौपदीचसहस्त्रीभिर्व्यथयंतीमनोमम ॥ ३० ॥ क्लिन्नवस्त्रस्यतुजलेकिंकराराजनोदिताः ॥ ददुर्वासांसिमेऽन्यानितच्चदुःखंपरंमम ॥ ३१ ॥ प्रलंभंचशृणुष्वान्यद्वदतोमेनराधिप ॥ अद्वारेणविनिर्गच्छन्द्वारसंस्थानरूपिणा ॥ अभिहत्यशिलांभूयोललाटेनास्मिविक्षतः ॥ ३२ ॥ तत्रमांयमजौदूरादालोक्याभिहतंतदा ॥ बाहुभिःपरिगृह्णीतांशोचंतौसहितावुभौ ॥ ३३ ॥ उवाचसहदेवस्तुतत्रमांविस्मयन्निव ॥ इदंद्वारमितोगच्छराजन्नितिपुनःपुनः ॥ ३४ ॥ भीमसेनेनतत्रोक्तोधृतराष्ट्रात्मजेतिच ॥ संबोध्यप्रहसित्वाचइतोद्वारंनराधिप ॥ ३५ ॥ नामधेयानिरत्नानांपुरस्तान्नश्रुतानिमे ॥ यानिदृष्टानिमेतस्यांमनस्तपतितच्चमे ॥ ३६ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यूतपर्वणिदुर्योधनसंतापेपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ दुर्योधनउवाच यन्मयापांडवेयानांदृष्टंतच्छृणुभारत ॥ आहृतंभूमिपालैर्हिवसुमुख्यंततस्ततः ॥ १ ॥ नाविदंमूढमात्मानंदृष्ट्वाहंतदरेर्धनं ॥ फलतोभूमितोवापिप्रतिपद्यस्वभारत ॥ २ ॥ और्णान्बैलान्वार्षदंशान्जातरूपपरिष्कृतान् ॥ प्रावाराजिनमुख्यांश्चकांबोजःप्रददौबहून् ॥ ३ ॥ अश्वांस्तित्तिरिकल्माषांस्त्रिशतंशुकनासिकान् ॥ उष्ट्रवामीस्त्रिशतंचपुष्टाःपीलुशमींगुदैः ॥ ४ ॥

फलतःसंख्यापरिच्छेदतःभूमितःदेशभेदतोवानाविदमितिसंबंधः अपितथापिमुख्यतःवक्ष्यमाणंधनंप्रतिपद्यस्वेत्यर्थः यद्वाफलतोजातंवस्त्रादि भूमितोजातंहीरादि ॥ २ ॥ और्णान्मेषरोमजान् बैलान्बिलवासिमूषकादिरोमजान् वार्षदंशान्बिडालरोमजान् जातरूपपरिष्कृतान्सुवर्णतंतुभिर्वातद्बिंदुभिर्वाचित्रितान् और्णाःप्रावाराःअन्यान्यजिनानीतिवाविभागः ॥ ३ ॥ तित्तिरिकल्माषान् तित्तिरिपक्षिवच्चित्रान् उष्ट्राःवाम्यःगर्दभाश्वसंकरजाः उभयेपिपीलवादिनापुष्टिंगताः ॥ ४ ॥

गोवासनाःबलीवर्दपोषकाःक्षेत्रादिवृत्तिमंतोब्राह्मणाः तथादासनीयाःदास्ययोग्याःशूद्रादयः ब्राह्मणाएववाताद्दशाः यथोक्तंमूर्खान्ब्राह्मणान्प्रकृत्यपुष्करप्रादुर्भावे यस्यनैवंश्रुतंराजन्नगृहीतंविशांपते कामंतंधार्मिकोराजाशूद्रकर्माणिकारयेदिति अस्मिन्पक्षेत्रिखर्वंत्रीणियाजनाध्यापनप्रतिग्रहाःखर्वाणिन्युब्जानिधनलाभरूपफलहीनानियेषांतेत्रिखर्वाःविद्याध्ययनसत्कर्मशून्यत्वात्याजनादिहीनाइत्यर्थः तैस्त्रिखर्वसंज्ञैःप्रदेयोबलिस्त्रिखर्वबलिस्तमित्यर्थः वारिताइत्यनेनतेषांअत्यंतहीनतादर्शिता ॥५॥६ ॥७॥ कार्पासिकोदेशविशेषः ॥८॥९॥ भरुकच्छःदेशः कांचनमयःसजलप्रदेशोयस्मिन्सतथा भरुर्भर्त्तरिकांचने

गोवासनाब्राह्मणाश्चदासनीयाश्चसर्वशः ॥ प्रीत्यर्थंतेमहाराजधर्मराज्ञोमहात्मनः ॥ ५ ॥ त्रिखर्वंबलिमादायद्वारितिष्ठंतिवारिताः ॥ ब्राह्मणावाटधानाश्चगोमंतःशतसंघशः ॥ ६ ॥ कमंडलूनुपादायजातरूपमयान्शुभान् ॥ ७॥ एवंबलिंसमादायप्रवेशंलेभिरेनच ॥ शतंदासीसहस्राणांकार्पासिकनिवासिनां ॥ ८ ॥ श्यामास्तन्व्योदीर्घकेश्योहेमाभरणभूषिताः ॥ शूद्राविप्रोत्तमार्हाणिरांकवाण्यजिनानिच ॥ ९ ॥ बलिंचकृत्स्नमादायभरुकच्छनिवासिनः ॥ उपनिन्युर्महाराजहयान्गांधारदेशजान् ॥ १० ॥ इंद्रकृष्टैर्वर्त्तयंतिधान्यैर्येचनदीमुखैः ॥ समुद्रनिष्कुटेजाताःपारेसिंधुचमानवाः ॥ ११ ॥ तेवैरामाःपारदाश्चआभीराःकितवैःसह ॥ विविधंबलिमादायरत्नानिविविधानिच ॥ १२ ॥ अजाविकंगोहिरण्यंखरोष्ट्रंफलजंमधु ॥ कंबलान्विविधांश्चैवद्वारितिष्ठंतिवारिताः ॥ १३॥ प्राग्ज्योतिषाधिपःशूरोम्लेच्छानामधिपोबली ॥ यवनैःसहितोराजाभगदत्तोमहारथः ॥ १४ ॥ आजानेयान्हयान्शीघ्रानादायानिलरंहसः ॥ बलिंचकृत्स्नमादायद्वारितिष्ठतिवारितः ॥ १५ ॥ अश्मसारमयंभांडंशुद्धदंतत्सरूनसीन् ॥ प्राग्ज्योतिषाधिपोद्त्वाभगदत्तोऽव्रजत्तदा ॥ १६ ॥ द्व्यक्षांस्त्र्यक्षान्ललाटाक्षान्नानादिग्भ्यःसमागतान् ॥ औष्णीकानंतवासांश्चरोमकान्पुरुषादकान् ॥ १७॥ एकपादांश्चतत्राहमपश्यंद्वारिवारितान् ॥ राजानोबलिमादायनानावर्णाननेकशः ॥ १८ ॥ कृष्णग्रीवान्महाकायान्रासभान्दूरपातिनः ॥ आजह्रुर्दशसाहस्रान्विनीतान्दिक्षुविश्रुतान् ॥ १९ ॥ प्रमाणरागसंपन्नान्वंक्षुतीरसमुद्भवान् ॥ बल्यर्थंददतस्तस्मैहिरण्यंरजतंबहु ॥ २० ॥

अथकच्छःस्यादनूपेइतिविश्वः ॥ १० ॥ समुद्रसमीपस्थनिष्कुटेगृहोद्यानेसमुद्रनिष्कुटे इंद्रकृष्टैः इंद्रेणैवाकृष्टैःनतुकर्षणादिक्षेत्रियकयत्नापेक्षैःवनधान्यैः वृष्ट्यभावेतुनदीमुखैःनदीप्रभवैः ॥ ११ ॥ १२ ॥ फलजंमधूकादिजातीयं ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५॥ अश्मसाराहीरपद्मरागादिमणयःतन्मयंभांडंभूषणं भांडंभूषणमात्रेपीतिविश्वः त्सरुःखड्गमुष्टिः ॥१६॥ द्व्यक्षादयःप्राच्यदेशभेदाः ॥१७॥ नानावर्णान्रासभान् ॥ १८ ॥ १९ ॥ प्रमाणेनदैर्घ्यपुष्ट्यादिना रागेणरम्यवर्णेनचसंपन्नान्अधिकान् ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ कुटीकृतंचित्रगुच्छाकारंकृतं स्यात्कुटीकुंभदास्यांचमुरायांचित्रगुच्छकेइतिविश्वः ॥ २७ ॥ अपरांतात्पश्चिमदेशात्समुद्भूतान् ॥ २८ ॥ रसान्रसवंतित
बुंजादीनिगंधान्गंधवंतिमृगमदादीनि ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ वैयाघ्रपरिवारितान्व्याघ्रचर्मणापरिवृतान् परिस्तोमान्गजकंबलान् परिस्तोमःकुथोद्वयोरित्यमरः ॥ ३४ ॥ ३५॥ इति

दत्वाप्रवेशंप्राप्तास्तेयुधिष्ठिरनिवेशने॥ इंद्रगोपकवर्णाभान्शुकवर्णान्मनोजवान्॥ २१ ॥ तथैवेंद्रायुधनिभान्संध्याभ्रसदृशानपि ॥ अनेकवर्णानारण्यानृगृहीत्वाश्वान्महाजवान्॥ २२ ॥ जातरूपमनर्घ्यंचददुस्तस्यैकपादकाः॥ चीनान्शकांस्तथाओड्रान्बर्बरान्वनवासिनः ॥ २३ ॥ वार्ष्णेयान्हारहूणांश्चकृष्णान्हैमवतांस्तथा॥ नीपानूपानधिगतान्विविधान्द्वारवारितान् ॥ २४ ॥ बल्यर्थंददतस्तस्यनानारूपाननेकशः ॥ कृष्णग्रीवान्महाकायान्रासभान्शतपातिनः॥ अहार्षुर्दशसाहस्रान्विनीतान्दिक्षुविश्रुतान् ॥ २५ ॥ प्रमाणरागस्पर्शाढ्यंबाल्हीचीनसमुद्भवं ॥ और्णंचरांकवंचैवकीटजंपट्टजंतथा ॥ २६ ॥ कुटीकृतंतथैवात्रकमलाभंसहस्रशः॥ श्लक्ष्णंवस्त्रमकार्पासमाविकंमृदुचाजिनं॥ २७॥ निशितांश्चैवदीर्घासीनृष्टिशक्तिपरश्वधान् ॥ अपरांतसमुद्भूतांस्तथैवपरशून्शितान्॥ २८ ॥ रसान्गंधांश्चविविधान्रत्नानिचसहस्रशः॥ बलिंचकृत्स्नमादायद्वारितिष्ठंतिवारिताः ॥ २९ ॥ शकास्तुषाराःकंकाश्चरोमशाःशृंगिणोनराः॥ महागजान्दूरगमान्गणितानर्बुदान्हयान्॥ ३० ॥ शतशश्चैवबहुशःसुवर्णपद्मसंमितं॥ बलिमादायविविधंद्वारितिष्ठंतिवारिताः ॥ ३१ ॥ आसनानिमहार्हाणियानानिशयनानिच ॥ मणिकांचनचित्राणिगजदंतमयानिच ॥ ३२॥ कवचानिविचित्राणिशस्त्राणिविविधानिच ॥ रथांश्चविविधाकारान्जातरूपपरिष्कृतान्॥ ३३ ॥ हयैर्विनीतैःसंपन्नान्वैयाघ्रपरिवारितान्॥ विचित्रांश्चपरिस्तोमान्रत्नानिविविधानिच ॥ ३४ ॥ नाराचानर्धनाराचान्शस्त्राणिविविधानिच॥ एतद्दत्वामहद्द्रव्यंपूर्वदेशाधिपान्नृपाः॥ प्रविष्टायज्ञसदनंपांडवस्यमहात्मनः ॥ ३५॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यूतपर्वणिदुर्योधनसंतापेएकपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५१॥ ॥७॥ ॥७॥ दुर्योधनउवाच दायंतुविविधंतस्मैश्रृणुमेगदतोऽनघ॥ यज्ञार्थंराजभिर्दत्तंमहांतंधनसंचयं॥ १ ॥ मेरुमंदरयोर्मध्येशैलोदामभितोनदीं॥ येतेकीचकवेणूनांछायांरम्यामुपासते॥ २॥ खसाएकासनाव्यर्हाःप्रदरादीर्घवेणवः॥ पारदाश्चकुलिंदाश्चतंगणाःपरतंगणाः॥ ३ ॥ तद्वैपिपीलिकंनामउद्धृतंयत्पिपीलकैः ॥ जातरूपंद्रोणमेयमहार्षुःपुंजशोनृपाः॥ ४ ॥

सभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥७॥ दायंकरार्थंदेयंधनं दायोदानेयौतकादिधनेइतिविश्वः॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

कृष्णानित्यादयोमणिभेदाः पाठांतरेहिमजंहिमालयजं ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ लौहित्यंपर्वतं ॥ ८ ॥ ९ ॥ कालीयकस्यकृष्णागुरोः ॥ १० ॥ ११ ॥ निचितंराशीकृतंपर्वतेभ्योपिभूरि वर्चसंतेजस्वि अर्श

कृष्णान्ललामांश्चमरान्शुक्लांश्चान्यान्शशिप्रभान्॥ हिमवत्पुष्पजंचैवस्वादुक्षौद्रंतथाबहु॥ ५॥ उत्तरेभ्यःकुरुभ्यश्चाप्यपोढंमाल्यमंबुभिः ॥ उत्तरादपिकैलासादोषधीःसुमहाबलाः ॥ ६ ॥ पार्वतीयाबलिंचान्यमाहृत्यप्रणताःस्थिताः ॥ अजातशत्रोर्नृपतेर्द्वारितिष्ठंतिवारिताः ॥ ७॥ येपरार्धेहिमवतःसूर्योदयगिरौनृपाः ॥ कारूषेचसमुद्रांतेलौहित्यमभितश्चये ॥ ८ ॥ फलमूलाशनायेचकिराताश्चर्मवाससः ॥ क्रूरशस्त्राःक्रूरकृतस्तांश्चपश्याम्यहंप्रभो ॥ ९ ॥ चंदनागुरुकाष्ठानांभारान्कालीयकस्यच ॥ चर्मरत्नसुवर्णानांगंधानांचैवराशयः ॥ १० ॥ कैरातकीनामयुतंदासीनांचविशांपते ॥ आहृत्यरमणीयार्थान्दूरजान्मृगपक्षिणः ॥ ११ ॥ निचितंपर्वतेभ्यश्चहिरण्यंभूरिवर्चसं ॥ बलिंचकृत्स्नमादायद्वारितिष्ठंतिवारिताः ॥ १२ ॥ कैरातादरदादर्वाःशूरावैयमकास्तथा ॥ औदुंबरादुर्विभागाःपारदाबाल्हिकैःसह ॥ १३ ॥ काश्मीराश्चकुमाराश्चघोरकाहंसकायनाः ॥ शिबित्रिगर्त्तयौधेयाराजन्याभद्रकेकयाः ॥ १४ ॥ अंबष्ठाःकौकुरास्ताक्ष्यावस्त्रपाःपल्हवैःसह ॥ वशातलाश्चमौलेयाःसहक्षुद्रकमालवैः ॥ १५ ॥ पौंड्रिकाःकुक्कुराश्चैवशकाश्चैवविशांपते ॥ अंगावंगाश्चपुंड्राश्चशाणवत्यागयास्तथा ॥ १६॥ सुजातयःश्रेणिमंतःश्रेयांसःशस्त्रधारिणः ॥ अहार्षुःक्षत्रियावित्तंशतशोऽजातशत्रवे ॥ १७॥ वंगाःकलिंगामगधास्ताम्रलिप्ताःसुपुंड्रकाः॥ दौवालिकाःसागरकाःपत्रोर्णाःशैशवास्तथा ॥ १८ ॥ कर्णप्रावरणाश्चैवबहवस्तत्रभारत ॥ तत्रस्थाद्वारपालैस्तेप्रोच्यंतेराजशासनात्॥ कृतकालाःसुबलयस्ततोद्वारमवाप्स्यथ ॥ १९ ॥ ईषादंतान्हेमकक्षान्पद्मवर्णान्कुथावृतान्॥ शैलाभान्नित्यमत्तांश्चाप्यभितःकाम्यकंसरः ॥ २० ॥ दत्वैकैकोदशशतान्कुंजरान्कवचावृतान् ॥ क्षमावंतःकुलीनाश्चद्वारेणप्राविशंस्तथा॥ २१ ॥ एतेचान्येचबहवोगणादिग्भ्यःसमागताः ॥ अन्यैश्चोपाहृतान्यत्ररत्नानीहमहात्मभिः ॥ २२ ॥ राजाचित्ररथोनामगंधर्वोवासवानुगः ॥ शतानिचत्वार्यददद्धयानांवातरंहसां ॥ २३॥ तुंबुरुस्तुप्रमुदितोगंधर्वोवाजिनांशतं ॥ आम्रपत्रसवर्णानामदद्द्धेममालिनां ॥ २४॥ कृतीराजाचकौरव्यशूकराणांविशांपते ॥ अददद्गजरत्नानांशतानिसुबहून्यथ ॥ २५॥

आद्यचू ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ कृतकालाःकृतप्रस्तावाः कृतद्वाराइतिपाठेद्वारंप्रतीहारेणसख्यं ॥ १९ ॥ ईषादंतान्लांगलदंडतुल्यदंतान् हेमकक्षाःसुवर्णवरत्राः ॥ २० ॥ ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ शूकराःदेशभेदास्तेषां ॥ २५ ॥

॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ यज्ञसेनेनदत्तानीतिशेषः ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ समुद्रसारंमुक्ताफलादि ॥ ३५ ॥ कुथान्करिकंबलान् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ पर्यस्तइवभूदे

विराटेनतुमत्स्येनबल्यर्थंहेममालिनां ॥ कुंजराणांसहस्रेद्वेमत्तानांसमुपाहृते ॥ २६ ॥ पांशुराष्ट्राद्वसुदानोराजाषड्विंशतिंगजान् ॥ अश्वानांचसहस्रेद्वेराजन्कांचनमालिनां ॥ २७ ॥ जवसत्वोपपन्नानांवयस्थानांनराधिप ॥ बलिंचकृत्स्नमादायपांडवेभ्योन्यवेदयत् ॥ २८ ॥ यज्ञसेनेनदासीनांसहस्राणिचतुर्दश ॥ दासानामयुतंचैवसदाराणांविशांपते ॥ गजयुक्तामहाराजरथाःषड्विंशतिस्तथा ॥ २९ ॥ राज्यंचकृत्स्नंपार्थेभ्योयज्ञार्थंवैनिवेदितं ॥ वासुदेवोपिवार्ष्णेयोमानंकुर्वन्किरीटिनः ॥ ३० ॥ अददद्गजमुख्यानांसहस्राणिचतुर्दश ॥ आत्माहिकृष्णःपार्थस्यकृष्णस्यात्माधनंजयः ॥ ३१ ॥ यद्ब्रूयादर्जुनःकृष्णंसर्वंकुर्यादसंशयं ॥ कृष्णोधनंजयस्यार्थेस्वर्गलोकमपित्यजेत् ॥ ३२ ॥ तथैवपार्थःकृष्णार्थेप्राणानपिपरित्यजेत् ॥ सुरभींश्चंदनरसान्हेमकुंभसमास्थितान् ॥ ३३ ॥ मलयाद्दर्दुराच्चैवचंदनागुरुसंचयान् ॥ मणिरत्नानिभास्वंतिकांचनंसूक्ष्मवस्त्रकं ॥ ३४ ॥ चोलपांड्यावपिद्वारंनलेभातेह्युपस्थितौ ॥ समुद्रसारंवैदूर्यंमुक्तासंघांस्तथैवच ॥ ३५ ॥ शतशश्चकुथांस्तत्रसिंहलाःसमुपाहरन् ॥ संवृतामणिचीरैस्तुश्यामास्ताम्रांतलोचनाः ॥ ३६ ॥ तान्गृहीत्वानरास्तत्रद्वारितिष्ठंतिवारिताः ॥ प्रीत्यर्थंब्राह्मणाश्चैवक्षत्रियाश्चविनिर्जिताः ॥ ३७ ॥ उपाजह्रुर्विशश्चैवशूद्राःशुश्रूषवस्तथा ॥ प्रीत्याचबहुमानाच्चाप्युपागच्छन्युधिष्ठिरं ॥ ३८ ॥ सर्वेम्लेच्छाःसर्ववर्णाआदिमध्यांतजास्तथा ॥ नानादेशसमुत्थैश्चनानाजातिभिरेवच ॥ ३९ ॥ पर्यस्तइवलोकोयंयुधिष्ठिरनिवेशने ॥ उच्चावचानुपग्राहान्राजभिःप्रापितान्बहून् ॥ ४० ॥ शत्रूणांपश्यतोदुःखान्मुमूर्षामेव्यजायत ॥ भृत्यास्तुयेपांडवानांतांस्तेवक्ष्यामिपार्थिव ॥ ४१ ॥ येषामामंचपक्वंचसंविधत्तेयुधिष्ठिरः ॥ अयुतंत्रीणिपद्मानिगजारोहाःससादिनः ॥ ४२ ॥ रथानामर्बुदंचापिपादाताबहवस्तथा ॥ प्रमीयमाणमामंचपच्यमानंतथैवच ॥ ४३ ॥ विसृज्यमानंचान्यत्रपुण्याहस्वनएवच ॥ नाभुक्तवंतंनापीतंनालंकृतमसत्कृतं ॥ ४४ ॥ अपश्यंसर्ववर्णानांयुधिष्ठिरनिवेशने ॥ अष्टाशीतिसहस्राणिस्नातकागृहमेधिनः ॥ ॥ ४५ ॥ त्रिंशद्दासीकएकैकोयान्बिभर्त्तियुधिष्ठिरः ॥ सुप्रीताःपरितुष्टाश्चतेत्याशंसंत्यरिक्षयं ॥ ४६ ॥ दशान्यानिसहस्राणियतीनामूर्ध्वरेतसां ॥ भुंजतेरुक्मपात्रीभिर्युधिष्ठिरनिवेशने ॥ ४७ ॥

शोपिस्वर्गीभूतइव उपग्राहान् उपहारान् ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ प्रमीयमाणंखार्यादिनामानेनगण्यमानं आमंअपक्वं ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥

॥४८॥४९॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५२॥ ॥७॥ आर्यास्त्विति ॥ १ ॥ ह्रीनिषेवाःलज्जावंतः ह्रीनिषेधाइतिपाठेह्रीरेवाकार्यान्निषेधिकायेषांते ॥२॥३॥

अभुक्तंभुक्तवद्वापिसर्वमाकुब्जवामनं॥ अभुंजानायाज्ञसेनीप्रत्यवैक्षद्विशांपते॥४८॥ द्यौकरौनप्रयच्छेतांकुंतीपुत्रायभारत॥ सांबंधिकेनपांचालाःसख्येनांधकवृष्णयः॥ ४९॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यूतपर्वणिदुर्योधनसंतापेद्विपंचाशत्तमोऽध्यायः॥ ५२॥ दुर्योधनउवाच आर्यास्तुयेवैराजानः सत्यसंधामहाव्रताः॥ पर्याप्तविद्यावक्तारोवेदांतावभृथप्लुताः॥ १ ॥ धृतिमंतोह्रीनिषेवाधर्मात्मानोयशस्विनः॥ मूर्धाभिषिक्तास्तेचैनंराजानःपर्युपासते॥ २ ॥ दक्षिणार्थंसमानीताराजभिःकांस्यदोहनाः॥ आरण्याबहुसाहस्राअपश्यंस्तत्रतत्रगाः॥३॥ आजह्रुस्तत्रसत्कृत्यस्वयमुद्यम्यभारत॥ अभिषेकार्थमव्यग्राभांडमुच्चावचंनृपाः॥ ४॥ बाल्हीकोरथमाहार्षीज्जांबूनदविभूषितं॥ सुदक्षिणस्तुयुयुजेश्वेतैःकांबोजजैर्हयैः॥ ५॥ सुनीथःप्रीतिमांश्चैवत्यनुकर्षंमहाबलः॥ ध्वजंचेदिपतिश्चैवमहार्षीत्स्वयमुद्यतं॥ ६॥ दाक्षिणात्यःसन्नहनंस्रगुष्णीषेचमागधः॥ वसुदानोमहेष्वासोगजेंद्रंषष्टिहायनं॥ ७॥ मत्स्यस्त्वक्षान्हेमनद्धानेकलव्यउपानहौ॥ आवंत्यस्त्वभिषेकार्थमापोबहुविधास्तथा॥ ८॥ चेकितानउपासंगंधनुःकाश्यउपाहरत्॥ असिंचसुत्सरुंशल्यःशैक्यंकांचनभूषणं॥ ९॥ अभ्यषिंचत्ततोधौम्योव्यासश्चसुमहातपाः॥ नारदंचपुरस्कृत्यदेवलंचासितंमुनिं॥ १०॥ प्रीतिमंतउपातिष्ठन्नभिषेकंमहर्षयः॥ जामदग्न्येनसहितास्तथान्येवेदपारगाः॥ ११॥ अभिजग्मुर्महात्मानोमंत्रवद्भूरिदक्षिणं॥ महेंद्रमिवदेवेंद्रंदिविसप्तर्षयोयथा॥ १२॥ अधारयच्छत्रमस्यसात्यकिःसत्यविक्रमः॥ धनंजयश्चव्यजनेभीमसेनश्चपांडवः॥१३॥ चामरेचापिशुद्धेद्वेयमौजगृहतुस्तथा॥ उपागृह्णाद्यमिंद्रायपुराकल्पेप्रजापतिः॥१४॥ तमस्मैशंखमाहार्षीद्वारुणंकलशोदधिः॥ शैक्यंनिष्कसहस्रेणसुकृतंविश्वकर्मणा॥ १५॥ तेनाभिषिक्तःकृष्णेनतत्रमेकश्मलोभवत्॥ गच्छंतिपूर्वादपरंसमुद्रंचापिदक्षिणं॥ १६॥ उत्तरंतुनगच्छंतिविनातातपतत्रिभिः॥ तत्रस्मदध्मुःशतशःशंखान्मंगलकारकान्॥ १७॥ प्राणदंतसमाध्मातास्ततोरोमाणिमेऽहृषन्॥ प्रापतन्भूमिपालाश्चयेतुहीनाःस्वतेजसा॥ १८॥ धृष्टद्युम्नःपांडवाश्चसात्यकिःकेशवोऽष्टमः॥ सत्वस्थावीर्यसंपन्नाह्यन्योन्यप्रियदर्शनाः॥ १९॥

॥४॥५॥ अनुकर्षंरथाधःस्थितदारु ॥६॥७॥ अक्षान् शकटान् हेमनद्धान् धनपूर्णान् अक्षःकर्षेतुषेचकेशकटव्यवहारयोरितिविश्वः ॥८॥ उपासंगंनिषंगं सुत्सरुंशोभनमुष्टिअसिंखड्गं शैक्यंशिक्यधृतंपात्रं ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ वारुणंशंखं कलशोदधिःसमुद्रः निष्कसहस्रेणसुवर्णेन सुकृतंआलिप्तंशंखं ॥ १५ ॥ कश्मलोमूर्च्छा ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

मांचविसंज्ञंदृष्ट्वा ॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥ युगंद्वापराख्यंअंधेनेवविधात्रानद्धंसंबद्धंअतएवविपर्यस्तं ॥ २५ ॥२६॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५३॥ ॥ ७ ॥
त्वंवैइति ज्येष्ठायाअपत्यंज्यैष्ठिनेयः कल्याण्यादीनामिनङ्ढक्क ॥ १ ॥ अव्युत्पन्नंपरकपटानभिज्ञं समानार्थंतुल्यधनं तुल्यमित्रंत्वन्मित्राद्रोहिणं अद्विषंतंचत्वामपीतिशेषः ॥ २ ॥ ३ ॥ सप्ततायन्त्यादी

विसंज्ञान्भूमिपान्दृष्ट्वामांचतेप्राहसंस्तदा॥ततःप्रहृष्टोबीभत्सुःप्रादाद्धेमविषाणिनां॥ २०॥शतान्यनडुहांपंचद्विजमुख्येषुभारत॥ नरंतिदेवोनाभागोयौव
नाश्वोमनुर्नच॥ २१ ॥ नचराजापृथुर्वैन्योनचाप्यासीद्भगीरथः॥ ययातिर्नहुषोवापियथाराजायुधिष्ठिरः॥ २२॥ यथातिमात्रंकौंतेयःश्रियापरमयायुतः॥
राजसूयमवाप्यैवंहरिश्चंद्रइवप्रभुः॥ २३॥ एतांदृष्ट्वाश्रियंपार्थेहरिश्चंद्रेयथाविभो॥ कथंतुजीवितंश्रेयोममपश्यसिभारत ॥ २४॥ अंधेनेवयुगंनद्धंविपर्यस्तं
नराधिप ॥ कनीयांसोविवर्द्धंतेज्येष्ठाहीयंतएवच ॥ २५ ॥ एवंदृष्ट्वानाभिविंदामिशर्मसमीक्षमाणोपिकुरुप्रवीर ॥ तेनाहमेवंकृशतांगतश्चविवर्णतांचैवस
शोकतांच॥ २६॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यूतपर्वणिदुर्योधनसंतापेत्रिपंचाशत्तमोऽध्यायः॥५३॥ ॥७॥ ॥७॥ धृतराष्ट्रउवाच त्वंवैज्ये
ष्ठोज्यैष्ठिनेयःपुत्रमापांडवान्द्विषः॥ द्वेष्टाह्यसुखमादत्तेयथैवनिधनंतथा ॥ १ ॥ अव्युत्पन्नंसमानार्थंतुल्यमित्रंयुधिष्ठिरं ॥ अद्विषंतंकथंद्विष्यात्त्वादृशोभरत
र्षभ॥ २॥ तुल्याभिजनवीर्यश्चकथंभ्रातुःश्रियंनृप॥ पुत्रकामयसेमोहान्मैवंभूःशाम्यमाशुचः॥ ३॥ अथयज्ञविभूतिंतांकांक्षसेभरतर्षभ॥ ऋत्विजस्तवतन्वं
तुसप्ततंतुंमहाध्वरं॥ ४॥ आहरिष्यंतिराजानस्त्वापिविपुलंधनं॥ प्रीत्याचबहुमानाच्चरत्नान्याभरणानिच ॥५॥ अनार्याचरितंतातपरस्वस्पृहणंभृशं ॥ स्वसं
तुष्टःस्वधर्मस्थोयःसवैसुखमेधते॥ ६॥ अव्यापारःपरार्थेषुनित्योद्योगःस्वकर्मसु ॥ रक्षणंसमुपात्तानामेतद्वैभवलक्षणं॥ ७॥ विपत्तिष्वव्यथोदक्षोनित्यमु
त्थानवान्नरः॥ अप्रमत्तोविनीतात्मानित्यंभद्राणिपश्यति॥ ८॥ बाहूनिवैतान्माछेत्सीःपांडुपुत्रास्तथैवते ॥ भ्रातॄणांतद्धनार्थंवैमित्रद्रोहंचमाकुरु ॥ ९ ॥ पां
डोःपुत्रान्माद्विषस्वेहराजंस्तथैवतेभ्रातृधनंसमग्रं॥ मित्रद्रोहेतातमहानधर्मःपितामहायेतवतेपितेषां॥ १०॥ अंतर्वेद्यांददद्वित्तंकामाननुभवन्प्रियान्॥ क्री
डन्स्त्रीभिर्निरातंकःप्रशाम्यभरतर्षभ॥ ११॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यूतपर्वणिदुर्योधनसंतापेचतुःपंचाशत्तमोऽध्यायः॥५४॥ ॥७॥ ॥७॥
दुर्योधनउवाच यस्यनास्तिनिजाप्रज्ञाकेवलंतुबहुश्रुतः॥ नसजानातिशास्त्रार्थंदर्वीसूपरसानिव॥ १॥

निछंदांसितंतवइवयस्ययज्ञपटस्यतं ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥
॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ अंतर्वेद्यांयज्ञे ॥११॥ इतिसभा० नै० भा० चतुःपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५४ ॥ ॥७॥ यस्येति कार्योदर्कनिर्णायकमूहापोहकौशलंप्रज्ञा ॥ १ ॥

नाविनौरिवेत्यस्वातंत्र्यं द्वितीयोविकल्पः ॥ २ ॥ आहरिष्यंतिराजानस्त्वापिविपुलंधनमित्युक्तंतत्राह भविष्यमिति कृत्यंइदानीमेवानुष्ठेयमर्थं द्यूतेनशत्रुश्रीहरणरूपंप्रयोजनं तत्भविष्यंयज्ञकालिकंवदसि ॥ ३ ॥ ननुविदुरोद्यूतंनमन्यतेइत्याशंक्याह परनेयइति अस्माकमग्रणीस्त्वंविदुरशिक्षणीयोमाभूरित्यर्थः ॥ ४ ॥ जानन्नेवाहंतवहितंवदामीतिचेत्तत्राह राजन्निति मोहमेवददासिनतुहितंवदसीत्यर्थः ॥५॥ प्रशाम्यभरतर्षभेतित्वदुक्तोनिवृत्तिरूपोधर्मोबुभूषूणामस्माकंनेष्टइत्याह लोकेत्यादिना ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ ननुविप्रियकर्त्ताशत्रुर्नचपांडवास्तथासंतीत्याशंक्याह शत्रुरिति ॥ १० ॥ ११॥१२॥१३॥

जानन्वैमोहयसिमांनाविनौरिवसंयता॥ स्वार्थेकिंनावधानंतेउताहोद्वेष्टिमांभवान् ॥ २॥ नसंतीमेधार्त्तराष्ट्रायेषांत्वमनुशासिता ॥ भविष्यमर्थमाख्यासिसर्वदाकृत्यमात्मनः॥ ३ ॥ परनेयोग्रणीर्यस्यसमार्गान्प्रतिमुह्यति॥ पंथानमनुगच्छेयुःकथंतस्यपदानुगाः॥ ४ ॥ राजन्परिणतप्रज्ञोवृद्धसेवीजितेंद्रियः॥ प्रतिपन्नान्स्वकार्येषुसंमोहयसिनोभृशं॥ ५॥ लोकवृत्ताद्राजवृत्तमन्यदाहबृहस्पतिः॥ तस्माद्राज्ञाऽप्रमत्तेनस्वार्थश्चिंत्यःसदैवहि॥ ६ ॥ क्षत्रियस्यमहाराजजयेवृत्तिःसमाहिता॥ सवैधर्मस्त्वधर्मोवास्ववृत्तौकापरीक्षणा॥ ७॥ प्रकालयेद्दिशःसर्वाःप्रतोदेनेवसारथिः॥ प्रत्यमित्रश्रियंदीप्तांजिघृक्षुर्भरतर्षभ ॥ ८ ॥ प्रच्छन्नोवाप्रकाशोवायोगोयोरिंप्रबाधते॥ तद्वैशस्त्रंशस्त्रविदांनशस्त्रंछेदनंस्मृतं॥ ९ ॥ शत्रुश्चैवहिमित्रंचनलेख्यंनचमातृका ॥ योवैसंतापयतियंसशत्रुःप्रोच्यतेनृप॥ १० ॥ असंतोषःश्रियोमूलंतस्मात्तंकामयाम्यहं॥ समुच्छ्रयेयोयततेसराजन्परमोनयः॥ ११ ॥ ममत्वंहिनकर्त्तव्यमैश्वर्येवाधनेपिवा ॥ पूर्वावाप्तंहरंत्यन्येराजधर्मंहितंविदुः॥ १२॥ अद्रोहसमयंकृत्वाचिच्छेदनमुचेःशिरः॥ शक्रःसाभिमतातस्यरिपौवृत्तिःसनातनी ॥ १३॥ द्वावेतौग्रसतेभूमिःसर्पोबिलशयानिव॥ राजानंचाविरोद्धारंब्राह्मणंचाप्रवासिनं॥ १४॥ नास्तिवैजातितःशत्रुःपुरुषस्यविशांपते ॥ येनसाधारणीवृत्तिःसशत्रुर्नेतरोजनः॥ १५ ॥ शत्रुपक्षंसमृध्यंतंयोमोहात्समुपेक्षते॥ व्याधिराप्यायितइवतस्यमूलंछिनत्तिसः ॥ १६॥ अल्पोपिह्यरिरत्यर्थंवर्धमानःपराक्रमैः॥ वल्मीकोमूलजइवग्रसतेवृक्षमंतिकात्॥ १७ ॥ आजमीढरिपोर्लक्ष्मीर्मातेरोचिष्टभारत॥ एषभारःसत्ववतांनयःशिरसिधिष्ठितः ॥ १८ ॥ जन्मवृद्धिमिवार्थानांयोवृद्धिमभिकांक्षते ॥ एधतेज्ञातिषुसवैसद्योवृद्धिर्हिविक्रमः॥ १९॥

ब्राह्मणंसंन्यासिनं ॥ १४ ॥ साधारणीतुल्यावृत्तिर्जीविका एकामिषत्वमित्यर्थः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ मातेरोचिष्टरुचिकरीमाभूत् सत्ववतांबुद्धिमतां नयोनीतिःधिष्ठितःस्थितः अयंनयोधीमद्भिःशिरसावोढव्यइत्यर्थः ॥ १८ ॥ जन्मवृद्धिमिवजन्मप्रभृतिजीवदेहादेर्यावृद्धिःस्वाभाविकीतामिव एधतेवर्धते सद्यःअर्थानांवृद्धिर्येनसःसद्योवृद्धिः विक्रमःपराक्रमः ॥ १९ ॥

नाप्राप्येति पांडवैश्वर्यंअप्राप्यअनवाप्यअदृष्ट्वेतियावत् संशयोवितर्कोनभविष्यतिनाभविष्यत् वितर्कमेवाह अवाप्स्येइति पांडवैश्वर्यंदृष्ट्वाइदंहर्त्तव्यंवामयामर्त्तव्यंवेत्येववितर्कोजातइत्यर्थः ॥ २० ॥ अस्थिराद्वृद्धिरहिताद्वृद्धिःसंपत्येषां ॥ २१ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ यांत्वमिति ॥ १ ॥ २ ॥

नाप्राप्यपांडवैश्वर्यंसंशयोमेभविष्यति ॥ अवाप्स्येवाश्रियंतांहिशिष्येवानिहतोयुधि ॥ २० ॥ एतादृशस्यकिंमेद्यजीवितेनविशांपते ॥ वर्धंतेपांडवानित्यंवयंत्वस्थिरवृद्धयः ॥ २१ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यूतपर्वणिदुर्योधनसंतापेपंचपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥ ॥ ७ ॥ शकुनिरुवाच यांत्वमेतांश्रियंदृष्ट्वापांडुपुत्रेयुधिष्ठिरे ॥ तप्यसेतांहरिष्यामिद्यूतेनजयतांवर ॥ १ ॥ आहूयतांपरंराजन्कुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ अगत्वासंशयमहमयुध्वाचचमूमुखे ॥ २ ॥ अक्षान्क्षिपन्नक्षतःसन्विद्वानविदुषोजये ॥ ग्लहान्धनूंषिमेविद्धिशरानक्षांश्चभारत ॥ ३ ॥ अक्षाणांहृदयंमेज्यांरथंविद्धिममास्फुरं ॥ ४ ॥ दुर्योधनउवाच अयमुत्सहतेराजन्श्रियमाहर्तुमक्षवित् ॥ द्यूतेनपांडुपुत्रेभ्यस्तदनुज्ञातुमर्हसि ॥ ५ ॥ धृतराष्ट्रउवाच स्थितोस्मिशासनेभ्रातुर्विदुरस्यमहात्मनः ॥ तेनसंगम्यवेत्स्यामिकार्यस्यास्यविनिश्चयं ॥ ६ ॥ दुर्योधनउवाच व्यपनेष्यतितेबुद्धिंविदुरोमुक्तसंशयः ॥ पांडवानांहितेयुक्तोनतथाममकौरव ॥ ७ ॥ नारभेतान्यसामर्थ्यात्पुरुषःकार्यमात्मनः ॥ मतिसाम्यंद्वयोर्नास्तिकार्येषुकुरुनंदन ॥ ८ ॥ भयंपरिहरन्मंदआत्मानंपरिपालयन् ॥ वर्षासुक्लिन्नकटवत्तिष्ठन्नेवावसीदति ॥ ९ ॥ नव्याधयोनापियमःप्राप्तुंश्रेयःप्रतीक्षते ॥ यावदेवभवेत्कल्पस्तावच्छ्रेयःसमाचरेत् ॥ १० ॥ धृतराष्ट्रउवाच सर्वथापुत्रबलिभिर्विग्रहोमेनरोचते ॥ वैरंविकारंसृजतितद्वैशस्त्रमनायसं ॥ ११ ॥ अनर्थमर्थंमन्यसेराजपुत्रसंग्रंथनंकलहस्यातियाति ॥ तद्वैप्रवृत्तंतुयथाकथंचित्सृजेदसीन्निशितान्सायकांश्च ॥ १२ ॥ दुर्योधनउवाच द्यूतेपुराणैर्व्यवहारःप्रणीतस्तत्रात्ययोनास्तिनसंप्रहारः ॥ तद्रोचतांशकुनेर्वाक्यमद्यसभांक्षिप्रंत्वमिहाज्ञापयस्व ॥ १३ ॥

ग्लहान्पणान् ॥ ३ ॥ आस्फुरंअक्षविन्यासपातनादिस्थानं ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ नारभेतेति परबुद्धिर्विनाशायेतिभावः ॥ ८ ॥ भयंभयशंकाहेतुंद्यूतादिकंपरिहरन् ॥ ९ ॥ कल्पःसमर्थः ॥ १० ॥ विकारंपूर्वावस्थाच्युतिं अनायसंअलोहजं ॥ ११ ॥ अनर्थंद्यूताख्यमनर्थहेतुं संग्रंथनंगुंफनं ॥ १२ ॥ पुराणैर्नलादिभिः व्यवहारःप्रवृत्तिः प्रणीतःअनुष्ठितः अत्ययोनाशः संप्रहारोयुद्धं ॥ १३ ॥

स्वर्गद्वारंसुखद्वारं शत्रूणामभिभवोधनलाभश्चसुखंतच्चनकेवलेनधनेनयज्ञादिद्वारावा अतएवविशिष्टंश्रेष्ठं दुरोदरंद्यूतं ॥ १४ ॥ उपाक्रम्यसंस्मृत्य भाविभवितुंऐश्वर्यंकर्त्तुंशीलमस्येतिभावि नश्रेयस्करमि त्यर्थः ॥ १५ ॥ दृष्टंज्ञातं बुद्धिविद्यानुगेन बुद्धिःऊहापोहकौशलं विद्याशास्त्राध्ययनं दिव्यंज्ञानंवा ॥१६ ॥ परमंप्रयत्नादधिकं दुस्तरंयत्नशतेनाप्यपरिहार्यं ॥ १७ ॥ क्रोशमात्रंआयतांदीर्घांतद्विस्तारांक्रो शमात्रविस्तारां युक्ताःसन्नद्धाः ॥१८॥१९॥निष्ठां निष्पन्नत्वं हैमैरास्तरैरितिपाठेसुवर्णतंतुनिर्मितैःकशिपुभिः ॥२०॥२१॥२२॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५६॥

स्वर्गद्वारंदीव्यतांनोविशिष्टंतद्वर्तिनांचापितथैवयुक्तं ॥ भवेदेवंत्वात्मनातुल्यमेवदुरोदरंपांडवैस्त्वंकुरुष्व ॥ १४ ॥ धृतराष्ट्रउवाच वाक्यंनमेरोचतेयत्त्व योक्तंयत्तेप्रियंतत्क्रियतांनरेंद्र ॥ पश्चात्तप्स्यसेतदुपाक्रम्यवाक्यंनहीदृशंभाविवचोहिधर्म्यं ॥ १५ ॥ दृष्टंह्येतद्विदुरेणैवसर्वंविपश्चिताबुद्धिविद्यानुगेन ॥ तदेवैतद वशस्याभ्युपैतिमहद्भयंक्षत्रियजीवघाति ॥ १६ ॥ वैशंपायनउवाच एवमुक्त्वाधृतराष्ट्रोमनीषीदैवंमत्वापरमंदुस्तरंच ॥ शशासोच्चैःपुरुषान्पुत्रवाक्ये स्थितोराजादैवसंमूढचेताः ॥ १७ ॥ सहस्रस्तंभांहेमवैडूर्यचित्रांशतद्वारांतोरणस्फाटिकाख्यां ॥ सभामग्र्यांक्रोशमात्रायतांमेतद्विस्तारामाशुकुर्वंतुयुक्ताः ॥ १८ ॥ श्रुत्वातस्यत्वरितानिर्विशंकाःप्राज्ञादक्षास्तांतदाचक्रुराशु ॥ सर्वद्रव्याण्युपजह्रुःसभायांसहस्रशःशिल्पिनश्चैवयुक्ताः ॥ १९ ॥ कालेनाल्पेनाथनिष्ठांगतांतां सभांरम्यांबहुरत्नांविचित्रां ॥ चित्रैर्हैमैरासनैरभ्युपेतामाचख्युस्तेतस्यराज्ञःप्रतीताः ॥ २० ॥ ततोविद्वान्विदुरंमंत्रिमुख्यमुवाचेदंधृतराष्ट्रोनरेंद्रः ॥ युधिष्ठिरं राजपुत्रंचगत्वामद्वाक्येनक्षिप्रमिहानयस्व ॥ २१ ॥ सभेयंमेबहुरत्नाविचित्राशय्यासनैरुपपन्नामहार्हैः ॥ सादृश्यतांभ्रातृभिःसार्द्धमेत्यसुहृद्द्यूतंवर्त्ततामत्र चेति ॥ २२ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यूतपर्वणियुधिष्ठिरानयनेषट्पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ वैशंपायनउवाच मतमा ज्ञायपुत्रस्यधृतराष्ट्रोनराधिपः ॥ मत्वाचदुस्तरंदैवमेतद्राजंश्चकारह ॥ १ ॥ अन्यायेनतथोक्तस्तुविदुरोविदुषांवरः ॥ नाभ्यनंदद्वचोभ्रातुर्वचनंचेदमब्रवीत् ॥ ॥ २ ॥ विदुरउवाच नाभिनंदेनृपतेप्रैषमेतंमैवंकृथाःकुलनाशाद्बिभेमि ॥ पुत्रैर्भिन्नैःकलहस्तेध्रुवंस्यादेतच्छंकेद्यूतकृतेनरेंद्र ॥ ३ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ने हक्षत्तःकलहस्तप्स्यतेमांनचेद्दैवंप्रतिलोमंभविष्यत् ॥ धात्रातुदिष्टस्यवशेकिलेदंसर्वंजगच्चेष्टतिनस्वतंत्रं ॥ ४ ॥

॥ १ ॥ २ ॥ प्रैषंआज्ञावचनं द्यूतकृतेद्यूतनिमित्तं ॥३॥ दिष्टस्यदैवस्यवशेधात्रास्थापयित्राअंतर्यामिणाप्रयोजकेनइदंजगच्चेष्टति तथाचश्रुतिः एषह्येवसाधुकर्मकारयतितंयमेभ्योलोकेभ्यउन्निनीषतेएषह्ये वासाधुकर्मकारयतितंयमधोनिनीषतइति पूर्वकर्मापेक्षईशएवसत्यसतिवामार्गेप्रवर्त्तयतीतिश्रुतेरर्थः तिष्ठतीतिपाठेकार्यंअनुतिष्ठतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ततइति ॥ १ ॥ तत्पुरमितिसंबंधः द्विजातिभिस्त्रैवर्णिकैः ॥ २ ॥ ३ ॥ तंप्रति धृतराष्ट्रंअपृच्छत् ॥ ४ ॥ कुशलेनअस्मत्कुशलहेतोः ॥ ५ ॥ आत्मरतिःआत्मनःस्वस्योत्कर्षएवरतिर्यस्य नतुधर्ममन्वीक्षतेइतिभावः दृढात्मेतिपाठेकठिनचित्तः ॥ ६ ॥ अव्ययंधनादेरविनाशं ॥ ७ ॥ रम्यतांक्रीडाक्रीयतां ॥ ८ ॥ दुरोदराद्यूतकाराः कितवान्धूर्त्तान्कपटिनइतियावत् इत्यागतःइतिहेतोः जुषस्वरोचय ॥ ९ ॥ बुध्यमानः अन्येजायांपरिमृशंत्यस्यस्यस्यागृध्यद्वेदनेवाज्याक्षः पितामाताभ्रा

तदद्यविदुरप्राप्यराजानंममशासनात् ॥ क्षिप्रमानयदुर्धर्षंकुंतीपुत्रंयुधिष्ठिरं ॥ ५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यूतपर्वणियुधिष्ठिरानयनेसप्तपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ततःप्रायाद्विदुरोश्वैरुदारैर्महाजवैर्बलिभिःसाधुदांतैः ॥ बलान्नियुक्तोधृतराष्ट्रेणराज्ञामनीषिणांपांडवानांसकाशे ॥ १ ॥ सोभिपत्यतदध्वानमासाद्यनृपतेःपुरं ॥ प्रविवेशमहाबुद्धिःपूज्यमानोद्विजातिभिः ॥ २ ॥ सराजगृहमासाद्यकुबेरभवनोपमं ॥ अभ्यागच्छतधर्मात्माधर्मपुत्रंयुधिष्ठिरं ॥ ३ ॥ तंवैराजासत्यधृतिर्महात्माअजातशत्रुर्विदुरंयथावत् ॥ पूजापूर्वंप्रतिगृह्याजमीढस्ततोऽपृच्छद्धृतराष्ट्रंसपुत्रं ॥ ४ ॥ युधिष्ठिरउवाच विज्ञायतेतेमनसोऽप्रहर्षःकच्चित्क्षत्तःकुशलेनागतोसि ॥ कच्चित्पुत्राःस्थविरस्यानुलोमावशानुगाश्चापिविशोथकच्चित् ॥ ५ ॥ विदुरउवाच राजामहात्माकुशलीसपुत्रआस्तेवृतोज्ञातिभिरिंद्रकल्पः ॥ प्रीतोराजन्पुत्रगुणैर्विनीतोविशोकएवात्मरतिर्महात्मा ॥ ६ ॥ इदंतुत्वांकुरुराजोभ्युवाचपूर्वंपृष्ट्वाकुशलंचाव्ययंच ॥ इयंसभात्वत्सभातुल्यरूपाभ्रातॄणांतेदृश्यतामेत्यपुत्र ॥ ७ ॥ समागम्यभ्रातृभिःपार्थतस्यांसुहृद्द्यूतंक्रियतांरम्यतांच ॥ प्रीयामहेभवतांसंगमेनसमागताःकुरवश्चापिसर्वे ॥ ८ ॥ दुरोदराविहितायेतुतत्रमहात्मनाधृतराष्ट्रेणराज्ञा ॥ तान्द्रक्ष्यसेकितवान्सन्निविष्टानित्यागतोहंनृपतेतज्जुषस्व ॥ ९ ॥ युधिष्ठिरउवाच द्यूतेक्षत्तःकलहोविद्यतेनःकोवैद्यूतंरोचतेबुध्यमानः ॥ किंवाभवान्मन्यतेयुक्तरूपंभवद्वाक्येसर्वएवस्थिताःस्म ॥ १० ॥ विदुरउवाच जानाम्यहंद्यूतमनर्थमूलंकृतश्चयत्नोस्यमयानिवारणे ॥ राजाचमांप्राहिणोत्त्वत्सकाशंश्रुत्वाविद्वन्श्रेयइहाचरस्व ॥ ११ ॥

तरएनमाक्षुरजानीमोनयतावद्धमेतमितिश्रुत्युक्तान्द्यूतदोषान्जानन् अक्षःपाशोयस्यवेदनेबुद्धौ अगृधत्गर्धंकृतवान् वाजीवेगवान् अक्षैर्दीव्येइतियस्यबुद्धिरुत्पन्नासस्रद्यएवपराभूयतइत्यर्थः तथापिआज्ञागुरूणांमविचारणीयेतिन्यायेनतत्त्वदुक्तमवश्यमनुतिष्ठेयमित्याह किंवेति सर्वेवयंपांडवाः ॥ १० ॥ द्यूतेकृतेइहलोकहानिर्गुर्वाज्ञोल्लंघनेपरलोकहानिरतःश्रेयआमुष्मिकंहितंगुर्वाज्ञापालनंप्रशस्तं तदेवआचरेत्यर्थः ॥ ११ ॥

शतशःशतेनधनेनअसंख्यातेनेत्यर्थः सन्निपत्यसंगम्य ॥ १२ ॥ अतिअतिक्रम्यमर्यादांदेवितुंशीलमस्यसःअतिदेवी युष्मद्देहदारादिकमपिपणीकरिष्यतीत्यर्थः कृतहस्तःयथेष्टमक्षपातनेकुशलःयतोमताक्षः ज्ञाताक्षतत्त्वः यद्वाऽतिदेवीकृतहस्तइत्येकंपदं देवीराज्ञीद्रौपदीतस्यांकृतोव्यापारितोहस्तोयैस्तेतदभिलाषवंतोदुर्योधनाद्यास्तानप्यतिक्रांतःअतिदेवीकृतहस्तः तेद्रौपदींहर्तुमेवेच्छंतिअयंतुद्यूतेनहरिष्यतीत्यर्थः ॥ १३ ॥ महाभयाःमहत्भयंयेभ्यस्ते मायोपधाःकपटपुरस्कारशीलाः ॥ १४ ॥ दुरोदरंद्यूतं दुरोदरोद्यूतकारेपणेद्यूतेदुरोदरमितिविश्वः ॥ १५ ॥ ननिवर्त्ते निवृत्तंमांपरेकृपणोयमितिवक्ष्यंतीतिभावः ॥ ॥ १६ ॥ प्रायात्रिकंप्रकृष्टाधनदारादिसहितायात्राप्रयात्रातस्यामुपयुक्तंसर्वंप्रायात्रिकंशकटवाम्यादि सगणोभ्रात्रादिगणयुक्तः सानुयात्रःसर्वसेवकयुक्तः आदिअत्तुंशीलमस्यततआदिकृतांतमुखं कृत्वा

युधिष्ठिरउवाच केतत्रान्येकितवादीव्यमानाविनाराज्ञोधृतराष्ट्रस्यपुत्रैः ॥ पृच्छामित्वांविदुरब्रूहिनस्तान्यैर्दीव्यामःशतशःसन्निपत्य ॥ १२ ॥ विदुरउवाच गांधारराजःशकुनिर्विशांपतेराजाऽतिदेवीकृतहस्तोमताक्षः ॥ विविंशतिश्चित्रसेनश्चराजासत्यव्रतःपुरुमित्रोजयश्च ॥ १३ ॥ युधिष्ठिरउवाच महाभयाःकितवाःसन्निविष्टामायोपधादेवितारोत्रसंति ॥ धात्रातुदिष्टस्यवशेकिलेदंसर्वंजगत्तिष्ठतिनस्वतंत्रं ॥ १४ ॥ नाहंराज्ञोधृतराष्ट्रस्यशासनान्नगंतुमिच्छामिकवेदुरोदरं ॥ इष्टोहिपुत्रस्यपितासदैवतदस्मिकर्त्ताविदुरात्थमांयथा ॥ १५ ॥ नचाकामःशकुनिनादेविताहंनचेन्मांजिष्णुराह्वयितासभायां ॥ आहूतोहंननिवर्तेकदाचित्तदाहितंशाश्वतंवैव्रतंमे ॥ १६ ॥ वैशंपायनउवाच एवमुक्त्वाविदुरंधर्मराजःप्रायात्रिकंसर्वमाज्ञाप्यतूर्णं ॥ प्रायाच्छ्वोभूतेसगणःसानुयात्रःसहस्त्रीभिर्द्रौपदीमादिकृत्वा ॥ १७ ॥ दैवंहिप्रज्ञांमुष्णातिचक्षुस्तेजइवापतत् ॥ धातुश्चवशमन्वेतिपाशैरिवनरःसितः ॥ १८ ॥ इत्युक्त्वाप्रययौराजासहक्षत्त्रायुधिष्ठिरः ॥ अमृष्यमाणस्तस्याथसमाह्वानमरिंदमः ॥ १९ ॥ बाल्हिकेनरथंयत्तमास्थायपरवीरहा ॥ परिच्छन्नोययौपार्थोभ्रातृभिःसहपांडवः ॥ २० ॥ राजश्रियादीप्यमानोययौब्रह्मपुरःसरः ॥ धृतराष्ट्रेणचाहूतःकालस्यसमयेनच ॥ २१ ॥

विधाय ॥ १७ ॥ ननुजानंतोपिकुलक्षयावहायद्यूतायकुतोनिर्गताइत्यतआह दैवमिति दैवंप्राक्तनंकर्म धातुस्तदनुरोधेनप्रवर्तयितुः सितःबद्धः ॥ १८ ॥ क्षत्त्रा विदुरेण ॥ १९ ॥ बाल्हिकदेशजेनाश्वेन जातावेकवचनं अथबाल्हीकंबाल्हिकंधीरहिंगुनोः द्वावेतौपुंसिदेशस्यप्रभेदेतुरगांतरे इतिमेदिनी परिच्छन्नःपरिवृतोभ्रातृभिः तैश्चसह परिच्छिन्नइतिपाठेअल्पपरिवारः ॥ २० ॥ ब्रह्मपुरःसरोब्राह्मणपुरःसरः कालस्यसमयेनसंकेतेनअमुकस्मिन्दिनेआगंतव्यमित्येवंरूपेण ॥ २१ ॥

समियायधृतराष्ट्रेणसहसंगतः तेनपरिष्वक्तइत्यर्थः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ ददर्शपितरं धृतराष्ट्रंप्रतिपुनरागतइत्यर्थः ॥ २९ ॥ एवमन्येपिचक्रुरित्याह राज्ञेति राज्ञाधृतराष्ट्रे
ण ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२॥ प्रमनसःसंतुष्टचित्ताः ॥ ३३ ॥ संविदंमिथःकथां व्यायामःश्रमःपूर्वोयेषांतानि प्रतिकर्मकेशप्रसाधनादिपरिष्कारं ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ रतिविहारिणांस्त्रीसंगेनक्रीडतां

सहास्तिनपुरंगत्वाधृतराष्ट्रगृहंययौ ॥ समियायचधर्मात्माधृतराष्ट्रेणपांडवः॥ २२ ॥ तथाभीष्मेणद्रोणेनकर्णेनचकृपेणच ॥ समियाययथान्यायंद्रौणिनाच
विभुःसह॥ २३॥ समेत्यचमहाबाहुःसोमदत्तेनचैवह॥ दुर्योधनेनशल्येनसौबलेनचवीर्यवान्॥ २४॥ येचान्येतत्रराजानःपूर्वमेवसमागताः ॥ दुःशासनेन
वीरेणसर्वैर्भ्रातृभिरेवच ॥ २५॥ जयद्रथेनचतथाकुरुभिश्चापिसर्वशः॥ ततःसर्वैर्महाबाहुर्भ्रातृभिःपरिवारितः॥ २६॥ प्रविवेशगृहंराज्ञोधृतराष्ट्रस्यधीमतः॥
ददर्शतत्रगांधारींदेवींपतिमनुव्रतां॥ २७॥ स्नुषाभिःसंवृतांशश्वत्ताराभिरिवरोहिणीं॥ अभिवाद्यसगांधारींतयाचप्रतिनंदितः॥ २८॥ ददर्शपितरंवृद्धंप्रज्ञा
चक्षुषमीश्वरं॥ २९॥ राज्ञामूर्द्धन्युपाघ्रातास्तेचकौरवनंदनाः॥ चत्वारःपांडवाराजन्भीमसेनपुरोगमाः॥ ३०॥ ततोहर्षःसमभवत्कौरवाणांविशांपते॥ ता
न्दृष्ट्वापुरुषव्याघ्रान्पांडवान्प्रियदर्शनान्॥ ३१ ॥ विविशुस्तेऽभ्यनुज्ञातारत्नवंतिगृहाणिच॥ ददृशुश्चोपयातांस्तान्द्रौपदीप्रमुखाःस्त्रियः ॥ ३२॥ याज्ञसेन्याःप
रामृद्धिंदृष्ट्वाप्रज्वलितामिव॥ स्नुषास्ताधृतराष्ट्रस्यनातिप्रमनसोभवन्॥ ३३॥ ततस्तेपुरुषव्याघ्रागत्वास्त्रीभिस्तुसंविदं॥ कृत्वाव्यायामपूर्वाणिकृत्यानिप्रति
कर्मच ॥ ३४ ॥ ततःकृताह्निकाःसर्वेदिव्यचंदनभूषिताः ॥ कल्याणमनसश्चैवब्राह्मणान्स्वस्तिवाच्यच ॥ मनोज्ञमशनंभुक्काविविशुःशरणान्यथ ॥ ३५ ॥
उपगीयमानानारीभिरस्वपन्कुरुपुंगवाः॥ अनंतरंचतत्प्राप्यप्रीताःपरपुरंजयाः॥ ३६ ॥ जगामतेषांसारात्रिःपुण्यारतिविहारिणां ॥ स्तूयमानाश्चविश्रांताः
कालेनिद्रामथात्यजन्॥ ३७॥ सुखोषितास्तेरजनींप्रातःसर्वेकृताह्निकाः॥ सभांरम्यांप्रविविशुःकितवैरभिनंदिताः॥ ३८॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यू
तपर्वणियुधिष्ठिरसभागमनेऽष्टपंचाशत्तमोऽध्यायः॥ ५८॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ वैशंपायनउवाच प्रविश्यतांसभांपार्थायुधिष्ठिरपुरोगमाः ॥ समेत्यपा
र्थिवान्सर्वान्पूजार्हानभिपूज्यच॥ १ ॥ यथावयःसमेयानाउपविष्टाययथार्हतः॥ आसनेषुविचित्रेषुस्पर्द्ध्यास्तरणवत्सुच॥ २॥

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ प्रविश्येति ॥ १ ॥ समेयानाःयथार्हमाशीर्नत्यादिनासंगतिंकुर्वाणाः
स्पर्ध्यानिस्पर्धाकराणिपश्यतांस्पृहणीयानीतियावत् ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ उपस्तीर्णाआस्फुराख्येनाक्षपातनवाससाउपरिस्तीर्णा कृतक्षणाःकृतसंकेताः उप्त्वापातयित्वा ॥ ४ ॥ निकृतिर्वंचनं देवनंद्यूतं पापंपापहेतुः यतोनचनीतिः द्यूतेसत्यंनास्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥ निकृतौशाठ्ये एवंशाठ्येन ॥ ६ ॥ संख्यांसम्यक्ख्यानंजयपराजयद्वारविवेकं निकृतौछलेपरेणक्रियमाणे विधिज्ञोद्यूतेतिकर्त्तव्यताभिज्ञः यश्चमहामतिर्जयावहंपणंकृत्वापराजयावहंचिकित्सति सद्यूतंजानातिसचप्रक्रियासुद्यूतक्रियासुसर्वंकर्त्तुंसहतेउत्सहते ॥ ७ ॥ यत्तुदेवनंपापमित्युक्तंतत्राह अक्षग्लहइति पाशाधीनोग्लहःपणोजयपराजयरूपोव्यवहारःसप्रतिकूलश्चेत्नःयुष्माकंअस्माकंचदीव्यतांमध्येपरंअभिभवेत् तेनैवअक्षग्लहेनैवदोषःपराभवाख्योभवतिनत्वत्रस्वेच्छयाकपटंकर्त्तुंशक्यंदैवाधीनत्वादक्षपातस्येत्यर्थः पाणंपणनीयंद्रव्यंचकुरुष्व वचनेनप्रत्यक्षेणवापुरःकुरुष्वेत्यर्थः ॥ ८ ॥ अयंअसितःयोलोक

तेषुतत्रोपविष्टेषुसर्वेष्वथनृपेषुच॥शकुनिःसौबलस्तत्रयुधिष्ठिरमभाषत॥३॥ शकुनिरुवाच उपस्तीर्णासभाराजन्सर्वेत्वयिकृतक्षणाः॥ अक्षानुप्त्वादेवनस्यसमयोस्तुयुधिष्ठिर॥ ४॥ युधिष्ठिरउवाच निकृतिर्देवनंपापंनक्षात्रोत्रपराक्रमः ॥ नचनीतिर्ध्रुवाराजन्किंत्वंद्यूतंप्रशंससि ॥ ५॥ नहिमानंप्रशंसंतिनिकृतौकितवस्यहि॥शकुनेमैवंनोजैषीरमार्गेणनृशंसवत्॥ ६॥ शकुनिरुवाच योवेत्तिसंख्यांनिकृतौविधिज्ञश्चेष्टास्वखिन्नःकितवोक्षजासु॥ महामतिर्यश्चजानातिद्यूतंसवैसर्वंसहतेप्रक्रियासु॥७॥ अक्षग्लहःसोऽभिभवेत्परंनस्तेनैवदोषोभवतीहपार्थ॥ दीव्यामहेपार्थिवमाविशंकांकुरुष्वपाणंचचिरंचमाकृथाः॥८॥ युधिष्ठिरउवाच एवमाहायमसितोदेवलोमुनिसत्तमः॥ इमानिलोकद्वाराणियोवैभ्राम्यतिसर्वदा॥ ९ ॥ इदंवैदेवनंपापंनिकृत्याकितवैःसह॥ धर्मेणतुजयोयुद्धेतत्परंनतुदेवनं ॥ १० ॥ नार्याम्लेच्छंतिभाषाभिर्माययानचरंत्युत ॥ अजिह्ममशठंयुद्धमेतत्सत्पुरुषव्रतं ॥ ११ ॥ शक्तितोब्राह्मणार्थायशिक्षितुंप्रयतामहे ॥ तद्वैवित्तंमातिदेवीर्मजैषीःशकुनेपरान् ॥ १२ ॥ निकृत्याकामयेनाहंसुखान्युतधनानिवा॥ कितवस्येहकृतिनोवृत्तमेतन्नपूज्यते॥ १३॥

द्वाराणिस्वर्गापवर्गप्रापकाणिकर्मज्ञानादीनिभ्राम्यति तेषुसंचरतिसोऽयंएवमाहेतिसंबंधः ॥ ९ ॥ द्विविधंदेवनंअक्षैःशास्त्रैश्च तत्राद्यंनिंदित्वापरंप्रशंसति इदंवाइति ॥ १० ॥ म्लेच्छंतिअपशब्दंकुर्वंति भाषाभिर्गीर्भिः माययाकपटेन नचरंतिनकर्मकुर्वंति वाचादेहेनचकौटिल्यंनकुर्वंतीतिभावः अतएवाजिह्ममकुटिलं अशठंकुटिलपुरुषहीनं ॥ ११ ॥ ब्राह्मणार्थायब्राह्मणप्रयोजनाय शिक्षितुंविद्यामुपादातुंयतामहेयेनवित्तेन तद्वैवित्तंअपहर्तुंमातिदेवीःसर्वस्वस्यपणीकरणेनअतिद्यूतंमाकृथाः ॥ १२ ॥ नन्वक्षपाताधीनोजयस्तवापिसमानइत्याशंक्याह निकृत्येति निकृत्यानीचकर्मणा इहकितवस्यएतद्वृत्तं कृतिनःनपूज्यते सतांनप्रशस्यमित्यर्थः ॥ १३ ॥

निकृत्याजिगीषाख्येननीचकर्मणा बहूनिमेअकृताकर्त्वानियुध्यैत्वेनसंत्वेनपृच्छैइतिमंत्रवर्णात्युद्धेनवादेनवाजिगीषानीचमेवकर्म तथापिजनाःव्यावहारिकालोकास्तांजिगीषयाशत्रुंप्रतिगतिंनिकृतिंनीच
कर्मत्वेननाहुः श्रुतेर्विरक्तविषयत्वादित्यर्थः अकृताकर्तुमयोग्यानिकर्त्त्वानिकर्त्तव्यानिभविष्यंति तान्येवाह त्वेनएकेनयुध्यै त्वेनसंपृच्छैइतिश्रुत्यर्थः ॥ १४ ॥ दार्ष्टांतिकमाह अक्षैरिति ॥ १५ ॥ १६ ॥

शकुनिरुवाच श्रोत्रियःश्रोत्रियानेतिनिकृत्यैवयुधिष्ठिर॥ विद्वानविदुषोऽभ्येतिनाहुस्तांनिकृतिंजनाः ॥ १४ ॥ अक्षैर्हिंशिक्षितोऽभ्येतिनिकृत्यैवयुधिष्ठि
र॥ विद्वानविदुषोऽभ्येतिनाहुस्तांनिकृतिंजनाः॥ १५॥ अकृतास्त्रंकृतास्त्रश्चदुर्बलंबलवत्तरः ॥ एवंकर्मसुसर्वेषुनिकृत्यैवयुधिष्ठिर ॥ विद्वानविदुषोऽभ्येतिनाहु
स्तांनिकृतिंजनाः॥ १६॥ एवंत्वंमामिहाभ्येत्यनिकृतिंयदिमन्यसे॥ देवनाद्विनिवर्त्तस्वयदितेविद्यतेभयम् ॥ १७॥ युधिष्ठिरउवाच आहूतोननिवर्त्ते
यमितिमेव्रतमाहितम्॥ विधिश्चबलवान्राजन्दिष्टस्यास्मिवशेस्थितः ॥ १८॥ अस्मिन्समागमेकेनदेवनंमेभविष्यति॥ प्रतिपाणश्चकोन्योस्तिततोद्यूतंप्रव
र्त्तताम्॥ १९॥ दुर्योधनउवाच अहंदातास्मिरत्नानांधनानांचविशांपते॥ मदर्थेदेविताचायंशकुनिर्मातुलोमम ॥ २०॥ युधिष्ठिरउवाच अन्ये
नान्यस्यवैद्यूतंविषमंप्रतिभातिमे ॥ एतद्विद्वन्नुपादत्स्वकाममेवंप्रवर्त्ततां ॥ २१॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यूतपर्वणियुधिष्ठिरशकुनिसंवादेएकोनष
ष्टितमोऽध्यायः॥ ५९॥ ॥छ॥ ॥छ॥ वैशंपायनउवाच उपोह्यमानेद्यूतेतुराजानःसर्वएवते ॥ धृतराष्ट्रंपुरस्कृत्यविविशुस्तांसभांततः॥ १॥ भीष्मो
द्रोणःकृपश्चैवविदुरश्चमहामतिः॥ नातिप्रीतेनमनसातेन्ववर्त्तंतभारत ॥ २॥ तेद्वंद्वशःपृथक्चैवसिंहग्रीवामहौजसः॥ सिंहासनानिभूरीणिविचित्राणिचभे
जिरे॥ ३॥ शुशुभेसासभाराजन्राजभिस्तैःसमागतैः॥ देवैरिवमहाभागैःसमवेतैस्त्रिविष्टपं॥ ४॥ सर्वेवेदविदःशूराःसर्वेभास्वरमूर्त्तयः ॥ प्रावर्त्ततमहाराज
सुहृद्द्यूतमनंतरं॥ ५॥ युधिष्ठिरउवाच अयंबहुधनोराजन्सागरावर्त्तसंभवः॥ मणिर्हारोत्तरःश्रीमान्कनकोत्तमभूषणः॥ ६॥ एतद्राजन्ममधनंप्रति
पाणोस्तिकस्तव॥ येनमांत्वंमहाराजधनेनप्रतिदीव्यसे॥ ७॥

एवंत्वंनिकृतिंछलंमन्यसेतर्हि श्रोत्रियादश्रोत्रियइवविद्यावतोमत्तःपराभवभीतस्त्वंद्यूताद्विनिवर्त्तस्वेत्यर्थः ॥१७॥ विधिःकारयितांतर्यामी दिष्टंदैवं ॥ १८ ॥ प्रतिपाणश्चकोन्योस्ति प्रतिपाणःपणप्रतिभूः तवा
ल्पधनत्वान्मत्तुल्योधनिकःकोन्योदेवितास्तीतिभावः पणश्चैवहिकोन्यस्त्विइतिपाठेतुपणःपणनकर्त्ताकोन्यस्तस्त्वया मृत्युमुखेइतिशेषः तवमयासहदेवितुमनर्हत्वादितिभावः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ इति
सभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनषष्टितमोऽध्यायः ॥ ५९ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ उपोह्यमानेउपस्थाप्यमाने ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ प्रतिपाणःएतत्तुल्यमौल्यंद्यूतार्थंस्थापितंवस्तु ॥ ७ ॥

दुरोदरंपणं अर्थेषुत्वयास्थापितेषुमत्सरःहीनमौल्यत्वादिदोषबुद्धिः ॥ ८ ॥ ९ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ मत्तेति कैतवकेनकित
वैर्निर्वृत्तेनकपटेन अरीहणादित्वाद्वुञ् मत्तगर्वित ॥ १ ॥ साष्टपलशतंसुवर्णानांनिष्कःभांडिन्यो मंजूषाः कुंडिन्यइतिपाठेकुंडिन्यःपात्रविशेषाः भरिताःपूरिताः हिरण्यंधनं जातरूपंअकुप्यंस्वर्णरौप्या
त्मकं ॥ २ ॥ ३ ॥ सहस्रसमितःसहस्ररथतुल्यः वैयाघ्रःव्याघ्रचर्मावनद्धः स्वचक्रोपस्करइतिपाठेस्वस्यचक्रंसमुदायःतत्रउपस्करउल्लासादिनाशत्रुप्रतिकारेयत्नोयेनसः किंकिणीनांक्षुद्रघंटिकानांजालेनसं
वृतः ॥ ४ ॥ उपावहत्आनीतवान् ॥ ५ ॥ कुररःपक्षिविशेषस्तेनतुल्यप्रभाःकुररच्छायाः कुमुदच्छायाइतिपाठांतरं एषांपदात्भूमौन्यस्तात्भूमिमुपस्पृशन्भूचरःनमुच्येत अतिदूरस्थोपिभूचरएषांपादाक्रां

दुर्योधनउवाच संतिमेमणयश्चैवधनानिसुबहूनिच ॥ मत्सरश्चनमेऽर्थेषुजयस्वैनंदुरोदरं ॥ ८ ॥ वैशंपायनउवाच ततोजग्राहशकुनिस्तानक्षानक्ष
तत्त्ववित् ॥ जितमित्येवशकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत ॥ ९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यूतपर्वणिद्यूतारंभेषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
युधिष्ठिरउवाच मत्तकैतवकेनैवयज्जितोस्मिदुरोदरे ॥ शकुनेहंतदीव्यामोग्लहमानाःपरस्परं ॥ १ ॥ संतिनिष्कसहस्रस्यभांडिन्योभरिताःशुभाः ॥ कोशो
हिरण्यमक्षय्यंजातरूपमनेकशः ॥ एतद्राजन्ममधनंतेनदीव्याम्यहंत्वया ॥ २ ॥ वैशंपायनउवाच कौरवाणांकुलकरंज्येष्ठंपांडवमच्युतं ॥ इत्युक्तःशकु
निःप्राहजितमित्येवतंनृपं ॥ ३ ॥ युधिष्ठिरउवाच अयंसहस्रसमितोवैयाघ्रःसुप्रतिष्ठितः ॥ सुचक्रोपस्करःश्रीमान्किंकिणीजालमंडितः ॥ ४ ॥ संह्लाद
नोराजरथोयइहास्मानुपावहत् ॥ जैत्रोरथवरःपुण्योमेघसागरनिःस्वनः ॥ ५ ॥ अष्टौयंकुररच्छायाःसदश्वाराष्ट्रसंमताः ॥ वहंतिनैषांमुच्येतपदाद्भूमिमुपस्पृ
शन् ॥ एतद्राजन्धनंमत्स्यंतेनदीव्याम्यहंत्वया ॥ ६ ॥ वैशंपायनउवाच एवंश्रुत्वाव्यवसितोनिकृतिंसमुपाश्रितः ॥ जितमित्येवशकुनिर्युधिष्ठिरमभाष
त ॥ ७ ॥ युधिष्ठिरउवाच शतंदासीसहस्राणितरुण्योहेमभद्रिकाः ॥ कंबुकेयूरधारिण्योनिष्ककंठ्यःस्वलंकृताः ॥ ८ ॥ महार्हमाल्याभरणाःसुवस्त्राश्चंद
नोक्षिताः ॥ मणीन्हेमचबिभ्रत्यश्चतुःषष्टिविशारदाः ॥ ९ ॥

तएवभवतीत्यर्थः येनमुच्यंतेपदाभूमिमुपस्पृशन्निितिपाठेउपस्पृशन्नित्येकत्वमार्षं भूचराःयेनमुच्यंतेअतिक्रम्यंतेइत्यर्थः
॥ ६ ॥ ७ ॥ हेमभद्रिकाःहेममयाःभद्रिकाःमांगलिकालंकाराःमंगलसूत्रादयोयासांताः कंबवःशंखवलयानि निष्कोवक्षोभूषणं ॥ ८ ॥ चतुःषष्टिषुकलासुविशारदाः कलानामानितुश्रीमद्भागवतदशमस्कं
धटीकायांश्रीधरस्वामिभिर्दर्शितानि ॥ ९ ॥

स्नातकादीनांअनुसेवांपादप्रक्षालनादिरूपांसेवामनुपश्चात्‌चरंतिपरिचरंति सामगीतिः प्रीत्युत्पादनंवा ॥ १० ॥ ११ ॥ प्रावारवसनाःपट्टांबराच्छादनाः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ नागागजाः हेमकक्षाःग

अनुसेवांचरंतीमाःकुशलान्नृत्यसामसु ॥ स्नातकानाममात्यानांराज्ञांचममशासनात्‌ ॥ एतद्राजन्ममधनंतेनदीव्याम्यहंत्वया ॥ १० ॥ वैशंपायनउवाच एतच्छ्रुत्वाव्यवसितोनिकृतिंसमुपाश्रितः ॥ जितमित्येवशकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत ॥ ११ ॥ युधिष्ठिरउवाच एतावंतिचदासानांसहस्राण्युतसंतिमे ॥ प्रदक्षिणानुलोमाश्चप्रावारवसनाःसदा ॥ १२ ॥ प्राज्ञामेधाविनोदांतायुवानोमृष्टकुंडलाः ॥ पात्रीहस्तादिवारात्रमतिथीन्‌भोजयंत्युत ॥ एतद्राजन्ममधनंतेनदीव्याम्यहंत्वया ॥ १३ ॥ वैशंपायनउवाच एतच्छ्रुत्वाव्यवसितोनिकृतिंसमुपाश्रितः ॥ जितमित्येवशकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत ॥ १४ ॥ युधिष्ठिरउवाच सहस्रसंख्यानागामेमत्तास्तिष्ठंतिसौबल ॥ हेमकक्षाःकृतापीडाःपद्मिनोहेममालिनः ॥ १५ ॥ सुदांताराजवहनाःसर्वशब्दक्षमायुधि ॥ ईषादंतामहाकायाःसर्वेचाष्टकरेणवः ॥ १६ ॥ सर्वेचपुरभेत्तारोनवमेघनिभागजाः ॥ एतद्राजन्ममधनंतेनदीव्याम्यहंत्वया ॥ १७ ॥ वैशंपायनउवाच इत्येवंवादिनंपार्थंप्रहसन्निवसौबलः ॥ जितमित्येवशकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत ॥ १८ ॥ युधिष्ठिरउवाच रथास्तावंतएवेमेहेमदंडाःपताकिनः ॥ हयैर्विनीतैःसंपन्नारथिभिश्चित्रयोधिभिः ॥ १९ ॥ एकैकोऽप्यत्रलभतेसहस्रपरमांभृतिं ॥ युध्यतोऽयुध्यतोवापिवेतनंमासकालिकं ॥ एतद्राजन्ममधनंतेनदीव्याम्यहंत्वया ॥ २० ॥ वैशंपायनउवाच इत्येवमुक्तेवचनेकृतवैरोदुरात्मवान्‌ ॥ जितमित्येवशकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत ॥ २१ ॥ युधिष्ठिरउवाच अश्वांस्तित्तिरिकल्माषान्‌गांधर्वान्हेममालिनः ॥ ददौचित्ररथस्तुष्टोयांस्तान्‌गांडीवधन्वने ॥ २२ ॥ युद्धेजितःपराभूतःप्रीतिपूर्वमरिंदमः ॥ एतद्राजन्ममधनंतेनदीव्याम्यहंत्वया ॥ २३ ॥ वैशंपायनउवाच एतच्छ्रुत्वाव्यवसितोनिकृतिंसमुपाश्रितः ॥ जितमित्येवशकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत ॥ २४ ॥ युधिष्ठिरउवाच रथानांशकटानांचश्रेष्ठानांचायुतानिमे ॥ युक्तान्येवहितिष्ठंतिवाहैरुच्चावचैस्तथा ॥ २५ ॥ एवंवर्णस्यवर्णस्यसमुच्चीयसहस्रशः ॥ यथासमुदितावीराःसर्वेवीरपराक्रमाः ॥ २६ ॥ क्षीरंपिबंतस्तिष्ठंतिभुंजानाःशालितंदुलान्‌ ॥ षष्टिस्तानिसहस्राणिसर्वेविपुलवक्षसः ॥ एतद्राजन्ममधनंतेनदीव्याम्यहंत्वया ॥ २७ ॥

जरज्जवः कृतापीडाःकृतभूषणाः पद्मिनःगलगंडस्थलादिषुपद्मचिन्हिताः हेममालिनः स्वर्णमालावंतः ॥ १५ ॥ ईषालांगलदंडः अष्टकरेणवःअष्टहस्तिनीकाः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ दंडःध्वजदंडः ॥ १९ ॥ भृतिंवेतनं तच्चमासकालिकंनत्वाह्निकं वार्षिकंचेतिवकुंपुनर्वेतनग्रहणं ॥ २० ॥ दुरात्मवान्‌दुष्टचित्तः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

॥ २८ ॥ ताम्रलोहैःपरिवृताःताम्रभाजनेषुलोहभाजनेषुचमुद्रितमुखेषुनिहिताइत्यर्थः निधिर्निक्षेपद्रव्यं अहतस्यकेवलस्य ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥ ॥ ७ ॥ एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ रुरावशब्दंकृतवान् ॥ ३ ॥ काव्यांकविनाशुक्रेणोक्तांनीतिगिरं ॥ ४ ॥ माध्विकःमधुपण्यवान् प्रपातंभृगुं प्रपतंत्यस्मादितिव्युत्पत्तेः मज्जति

वैशंपायनउवाच एतच्छ्रुत्वाव्यवसितोनिकृतिंसमुपाश्रितः॥ जितमित्येवशकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत॥ २८॥ युधिष्ठिरउवाच ताम्रलोहैःपरिवृतानिधयोयेचतुःशताः ॥ पंचद्रौणिकएकैकःसुवर्णस्याहतस्यवै ॥ २९॥ जातरूपस्यमुख्यस्यअनर्घेयस्यभारत॥ एतद्राजन्ममधनंतेनदीव्याम्यहंत्वया ॥ ३०॥ वैशंपायनउवाच एतच्छ्रुत्वाव्यवसितोनिकृतिंसमुपाश्रितः॥ जितमित्येवशकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत॥ ३१ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यूतपर्वणिदेवनेएकषष्टितमोऽध्यायः॥ ६१॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ वैशंपायनउवाच एवंप्रवर्तितेद्यूतेघोरेसर्वापहारिणि॥ सर्वसंशयनिर्मोक्ताविदुरोवाक्यमब्रवीत्॥१॥ विदुरउवाच महाराजविजानीहियत्त्वांवक्ष्यामिभारत॥ मुमूर्षोरौषधमिवनरोचेतापितेश्रुतं॥ २॥ यद्वैपुराजातमात्रोरुरावगोमायुवद्विस्वरंपापचेताः॥ दुर्योधनोभारतानांकुलघ्नःसोयंयुक्तोभवतांकालहेतुः॥ ३॥ गृहेवसंतंगोमायुंत्वंवैमोहान्नबुध्यसे ॥ दुर्योधनस्यरूपेणशृणुकाव्यांगिरंमम ॥ ४॥ मधुवैमाध्विकोलब्ध्वाप्रपातंनैवबुध्यते॥ आरुह्यतंमज्जतिवापतनंचाधिगच्छति॥५॥ सोयंमत्तोक्षद्यूतेनमधुवन्नपरीक्षते॥ प्रपातंबुध्यतेनैववैरंकृत्वामहारथैः ॥ ६॥ विदितंमेमहाप्राज्ञभोजेष्वेवासमंजसं॥ पुत्रंसंत्यक्तवान्पूर्वंपौराणांहितकाम्यया॥ ७॥ अंधकायादवाभोजाःसमेताःकंसमत्यजन् ॥ नियोगात्तुहतेतस्मिन्कृष्णेनामित्रघातिना॥ ८॥ एवंतेज्ञातयःसर्वेमोदमानाःशतंसमाः॥ त्वन्नियुक्तःसव्यसाचीनिगृह्णातुसुयोधनं॥ ९॥ निग्रहादस्यपापस्यमोदंतांकुरवःसुखं॥ काकेनेमांश्चित्रबर्हान्शार्दूलान्क्रोष्टुकेनच॥ क्रीणीष्वपांडवान्राजन्मामज्जीःशोकसागरे ॥ १०॥ त्यजेत्कुलार्थेपुरुषंग्रामस्यार्थेकुलंत्यजेत् ॥ ग्रामंजनपदस्यार्थेआत्मार्थेपृथिवींत्यजेत्॥ ११॥ सर्वज्ञःसर्वभावज्ञःसर्वशत्रुभयंकरः॥ इतिस्मभाषतेकाव्योजंभत्यागेमहासुरान्॥ १२॥ हिरण्यष्ठीविनःकांश्चित्पक्षिणोवनगोचरान्॥ गृहेकिलकृतावासान्लोभाद्राजान्यपीडयत्॥ सचोपभोगलोभांधोहिरण्यार्थीपरंतप॥ १३॥

तत्रैवमधुनिनिमग्नोभवति ततःप्रपतनंचाधिगच्छति ॥ ५ ॥ मधुवत्मधुनेव मत्तोविवशः ॥ ६ ॥ ७ ॥ नियोगात्दैवयोगात् ॥ ८ ॥ ९ ॥ चित्रबर्हान्मयूरान् ॥ १० ॥ ११ ॥ जंभत्यागनिमित्तं सर्वज्ञःसर्वेषांप्राणिनांभावंचित्ताशयंजानातीतितथाभूतःकाव्यःशुक्रःअयंसर्वशत्रुभयंकरइतिभाषतेस्म सर्वेषांस्वपरपक्षीयाणांशत्रुश्चभयंकरश्चेतिसतथा त्यजेत्कुलार्थेपुरुषमितिभाषतइतिवायोज्यं ॥ १२ ॥ न्यपीडयत्हतवान्लोभात्मांसलोभात् ॥ १३ ॥

आयतिंउत्तरकालंपरलोकंउपकारिणांवधात्व्यनाशयत् तदात्वंसांप्रतं इहापिसुखप्राप्यंधनंव्यनाशयत् तत्तस्मादर्थकामःधनकामः ॥ १४ ॥ पत्रिहापक्षिहा पुष्पमिवपुष्पंउपहार्यंधनं ॥ १५ ॥ अंगारकारीवृक्षशाखांतनिघर्षणेनवन्ह्युत्पादकोवायुरिवत्वंएतेषांपरस्परसंघर्षणेनकुलक्षयंमाकुरुइत्यर्थः ॥१६॥१७॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विषष्टितमोऽध्यायः ॥६२॥ ॥ ७ ॥ द्यूतमितिद्यूतंदारुणायभयायअभ्युपैतीतिसंबंधः ॥ १ ॥ प्रातिपेयाःप्रतीपान्वयजाः कृच्छ्रंसंकटं ॥ २ ॥ क्षेमंव्यपोहतिराष्ट्रमुपप्लुतंकरोतीत्यर्थः आरुजतेभंगंनयति आत्मनः पूर्वरूपमार्षं ॥३॥ अन्वेतिअनुसरति कविःक्रांतदर्शी स्वांदृष्टिंक्रांतदर्शित्वं बालनेत्रांअव्युत्पन्ननेतृकां ॥ ४ ॥ ग्लहतेपणंकरोति प्रीयायसेअतिशयेनप्रीयसे यङंतोयं अप्रथमस्यापियकारस्यद्वित्वमार्षं प्रियायसइतिह्रस्वपाठेतु प्रियमिवआच

आयतिंचतदात्वंचउभेसद्योव्यनाशयत् ॥ तदर्थकामस्तद्वत्त्वंमाद्रुहःपांडवान्नृप ॥ १४ ॥ मोहात्मातप्स्यसेपश्चात्पत्रिहापुरुषोयथा ॥ जातंजातंपांडवेभ्यःपुष्पमादत्स्वभारत ॥ १५ ॥ मालाकारइवारामेस्नेहंकुर्वन्पुनःपुनः ॥ वृक्षानंगारकारीवमैनान्धाक्षीःसमूलकान् ॥ मागमःससुतामात्यःसबलश्चयमक्षयं ॥ १६ ॥ समवेतान्हिकःपार्थान्प्रतियुध्येतभारत ॥ मरुद्भिःसहितोराजन्नपिसाक्षान्मरुत्पतिः ॥ १७ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यूतपर्वणिविदुरहितवाक्येद्विषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ विदुरउवाच द्यूतंमूलंकलहस्याभ्युपैतिमिथोभेदंमहतेदारुणाय ॥ तदास्थितोयंधृतराष्ट्रस्यपुत्रोदुर्योधनःसृजतेवैरमुग्रं ॥ १ ॥ प्रातिपेयाःशांतनवाभीमसेनाःसबाल्हिकाः ॥ दुर्योधनापराधेनकृच्छ्रंप्राप्स्यंतिसर्वशः ॥ २ ॥ दुर्योधनोमदेनैषक्षेमंराष्ट्रंव्यपोहति ॥ विषाणंगौरिवमदात्स्वयमारुजतेत्मनः ॥ ३ ॥ यश्चित्तमन्वेतिपरस्यराजन्वीरःकविःस्वामवमन्यदृष्टिं ॥ नावंसमुद्रेइवबालनेत्रामारुह्यघोरेव्यसनेनिमज्जेत् ॥ ॥ ४ ॥ दुर्योधनोग्लहतेपांडवेनप्रीयायसेत्वंजयतीतितच्च ॥ अतिनर्माजायतेसंप्रहारोयतोविनाशःसमुपैतिपुंसां ॥ ५ ॥ आकर्षस्तेऽवाक्फलःसुप्रणीतोहृदिप्रौढोमंत्रपदःसमाधिः ॥ युधिष्ठिरेणकलहस्तवायमचिंतितोऽभिमतःस्वबंधुना ॥ ६ ॥

रसे अतिनर्मातिविनोदएवांतेसंप्रहारोयुद्धंआजायते युद्धरूपेणपरिणमते अतःसमुन्मज्जतिसंप्रहारइतिपाठः ॥५॥ आकर्षस्तेऽवाक्फलःसुप्रणीतः आकर्षोद्यूतं अवाक्नीचगामिफलंयस्यसोवाक्फलःहानिमृत्युनरकप्रदइत्यर्थः सुप्रणीतः सम्यक्प्रणीतउपस्थापितःशकुनिनेत्युपहासः आकर्षःशारिफलकेपाशकेद्यूतइंद्रियेइतिविश्वः आकर्षस्तेस्वेधनेकुप्रणीतइतिपाठेस्वंधनंराज्यपुत्रादितत्रआकर्षःधनाद्याकर्षणसाधनंकाष्ठादिमयोहस्तः कुत्सितेनशकुनिनाप्रणीतः यतोऽयंद्यूतरूपःसमाधिर्नियमःमंत्रपदोमंत्रपूर्वकोभवतांहृदिप्ररूढःकिंतावतेत्यतआह युधिष्ठिरेणेति अयमेवआकर्षःकलहःकलहरूपेणपरिणंस्यतइत्यर्थः ॥ ६ ॥

तत्फलमाह प्रातिपेयाइति काव्यांकविनादीर्घदर्शिनामयाईरितां मंदंदुर्योधनं मात्यगाद्वइतिपाठेवःयुष्माकंमध्येकश्चिदिमंकलहवैश्वानरंमात्यगात् अतिक्रम्यमागात् किंतुअर्वागेवशाम्यध्वमित्याहोत्तरार्धेन ॥ ७ ॥ अयुद्धेनप्रशामयस्वेतिराजानंप्रतिउक्तं युद्धेकोदोषइत्यतआह यदेति द्वीपइवद्वीपःआपत्समुद्रेमज्जतामाश्रयः ॥ ८ ॥ प्रभवउत्पत्तिः यावदिच्छेस्तावत्तेधनमस्तीत्यर्थः अत्यंततृष्णाप्यफलेत्याह बह्विति जयःअजयःजितवान् किंतेतत्ततःस्यान्नकिमपि अतोहेतोर्वसुविंदेहपार्थान्पार्थानेवधनरूपेणविंदलभस्व वसुजित्वेहपार्थानितिपाठेवसुजित्वावसुजयशीलः अन्येभ्योपिदृश्यंतइतिजयतेःक्विप् तादृशस्त्वंपार्थानेवईहईहस्वइच्छाविषयान्कुरु तेनैवतवमहाँल्लाभइत्यर्थः ॥ ९ ॥ वेदजानीते निकृतिंछलं मायूयुधःमायोधयः ॥ १० ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥६३॥ ॥छ॥ ॥छ॥ परेषामिति यत्प्रियःयेप्रियायस्य बालान्मूर्खात् अस्मिन्पादेऽक्षराधिक्यमार्षं ॥१॥ सइति अन्यत्रइष्टजयेऽनिष्टपराजयेचकामोभिलाषोयस्यसःअन्यत्रकामःविज्ञेयः

प्रातिपेयाःशांतनवाःशृणुध्वंकाव्यांवाचंसंसदिकौरवाणां ॥ वैश्वानरंप्रज्वलितंसुघोरंमायास्यध्वंमंदमनुप्रपन्नाः ॥ ७ ॥ यदामन्युंपांडवोऽजातशत्रुर्नसंयच्छेदक्षमदाभिभूतः ॥ वृकोदरःसव्यसाचीयमौचकोत्रद्वीपःस्यात्तुमुलेवस्तदानीं ॥ ८ ॥ महाराजप्रभवस्त्वंधनानांपुराद्यूतान्मनसायावदिच्छेः ॥ बहुवित्तान्पांडवांश्चेज्जयस्त्वंकिंतेतत्स्याद्वसुविंदेहपार्थान् ॥ ९ ॥ जानीमहेदेवितंसौबलस्यवेदद्यूतेनिकृतिंपार्वतीयः ॥ यतःप्राप्तःशकुनिस्तत्रयातुमायूयुधोभारतपांडवेयान् ॥ १० ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यूतपर्वणिविदुरवाक्येत्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ दुर्योधनउवाच परेषामेवयशसाश्लाघसेत्वंसदाक्षत्तःकुत्सयन्धार्त्तराष्ट्रान् ॥ जानीमहेविदुरयत्प्रियस्त्वंबालानिवास्मानवमन्यसेनित्यमेव ॥ १ ॥ सविज्ञेयःपुरुषोन्यत्रकामोनिंदाप्रशंसेहितथायुनक्ति ॥ जिह्वाकथंतेहृदयंव्यनक्तियोनज्यायसःकृथामनसःप्रातिकूल्यं ॥ २ ॥ उत्संगेचव्यालइवाहितोसिमार्जारवत्पोषकंचोपहंसि ॥ भर्तृघ्नंत्वांनहिपापीयआहुस्तस्मात्क्षत्तःकिंनबिभेषिपापात् ॥ ३ ॥ जित्वाशत्रून्फलमाप्तंमहद्वैमास्मान्क्षत्तःपरुषाणीहवोचः ॥ द्विषद्भिस्त्वंसंप्रयोगाभिनंदीमुहुर्द्वेषंयासिनःसंप्रयोगात् ॥ ४ ॥

तत्रलिंगंइष्टप्रशंसाअनिष्टनिंदाचेत्याह निंदेति तेतवजिह्वाकथंत्वद्दयंत्वद्दिस्थंअस्मासुद्वेषंव्यनक्तिअवाच्यमपिप्रकटयतीत्यर्थः जिह्वामनस्तेत्वद्दयंव्यनक्तिज्यायोंऽतरान्मनसःप्रातिकूल्यमितिपाठेजिह्वावागिंद्रियंतत्सहितंमनःतत्प्रवर्त्तकमंतःकरणंतत्तेतवहृदयंबुद्धिंआशयंव्यनक्तियतःअंतरान्मनसःअपेक्षयाबाह्यंवाचःप्रातिकूल्यंज्यायः विद्यमानोप्यस्मासुद्वेषोलोकलज्जाभयात्त्वयावाचानवक्तव्यइत्यर्थः ॥ २ ॥ एतदेवाह उत्संगेचेति पापीयःपापतरं भर्तृघ्नत्वात्स्वामिद्रोहात् पापीयमाहुरितिपाठेपापायहितंतस्मैहितमितिछः ॥ ३ ॥ संप्रयोगऐक्यंसख्यमित्यर्थः संप्रयोगात्अस्माभिःसहसख्यंकृत्वातान्प्रशंसन्मुहुःवारंवारंद्वेषंयासिअस्मद्द्वेष्योभवसीत्यर्थः संप्रमोहादित्यपिपाठः तेषांसखाभूत्वामौर्ख्यादस्माभिःसहद्वेषंकरोषि संबंधस्यसाम्येसत्येतदयुक्तमित्यर्थः ॥ ४ ॥

अक्षमंक्षंतुमयोग्यं निगूहतेगुह्यंसर्वोपि त्वंतुतत्प्रकाशयसीतिभावः तदाश्रितःपार्थिवाश्रितः पार्थिवंधृतराष्ट्रं यतोयथेष्टंभाषसे ॥ ५ ॥ ६ ॥ अहंदुर्योधनःकर्त्तेतिचमामंस्थामामन्यस्व मावमंस्थाइतिपाठेमा मितिशेषः तितिक्षून्क्षमावतः क्षिणुक्षपय नात्रास्माकमपराधइत्यर्थः ॥ ७ ॥ कस्तर्हिकर्त्तेत्यतआह एकइति प्रवणात्निम्नात् ॥ ८ ॥ भिनत्तियेननियुक्तःस्वीयमपिशिरस्ताडयतीत्यर्थः भोजयते णिच श्चेतितङ् साक्षान्मृत्युमपिअहिंसर्पंयोरक्षयतेइत्यर्थः एवमनिष्टेपिकर्मणिसएवमांप्रेरयतीत्यर्थः तेनशासनेन शास्यमेवामित्रंविंदतिप्राप्नोति ॥ ९ ॥ समुपेक्षेतशासनमितिशेषः त्वत्पालकत्वेनत्वन्मित्रंमांत्वमे वंमाशाधीत्यर्थः यदुक्तंवैराग्निप्रशमयस्वेतितत्राह प्रदीप्येति प्रकर्षेणदीप्तोदीपनीयोग्निर्यस्यसःप्रदीप्ताग्निःकर्पूरःतंप्राक्पूर्वंप्रदीप्ययःशमयितुंचिरंनाभिधावतिसतस्यकर्पूरस्यभस्मापिनविंदति तथाचएवंपांड

अमित्रतांयातिनरोक्षमंब्रुवन्निगूहतेगुह्यममित्रसंस्तवे ॥ तदाश्रितोऽपत्रपकिन्नुबाधसेयदिच्छसित्वंतदिहाभिभाषसे ॥ ५ ॥ मानोवमंस्थाविद्मनस्तवेदं शिक्षस्वबुद्धिंस्थविराणांसकाशात् ॥ यशोरक्षस्वविदुरसंप्रणीतंमाव्यापृतःपरकार्येषुभूस्त्वं ॥ ६ ॥ अहंकर्त्तेतिविदुरमाचमंस्थामानोनित्यंपरुषाणीहवोचः ॥ नत्वांपृच्छामिविदुरयद्धितंमेस्वस्तिक्षत्तर्मातितिक्षून्क्षिणुत्वं ॥ ७ ॥ एकःशास्तानद्वितीयोस्तिशास्तागर्भेशयानंपुरुषंशास्तिशास्ता ॥ तेनानुशिष्टःप्रवणादिवां भोयथानियुक्तोस्मितथाभवामि ॥ ८ ॥ भिनत्तिशिरसाशैलमहिंभोजयतेचयः ॥ धीरेवकुरुतेतस्यकार्याणामनुशासनं ॥ योबलादनुशास्तीहसोमित्रंतेनविं दति ॥ ९ ॥ मित्रतामनुवृत्तंतुसमुपेक्षेतपंडितः ॥ प्रदीप्ययःप्रदीप्ताग्निंप्राक्चिरंनाभिधावति ॥ भस्मापिनसविंदेतशिष्टंक्वचनभारत ॥ १० ॥ नवासयेत्पारवर्ग्यं द्विषंतंविशेषतःक्षत्तरहितंमनुष्यं ॥ सयत्रेच्छसिविदुरतत्रगच्छसुसांत्वितात्यसतीस्त्रीजहाति ॥ ११ ॥ विदुरउवाच एतावतापुरुषंयेत्यजंतितेषांसख्य मंतवद्ब्रूहिराजन् ॥ राज्ञांहिचित्तानिपरिप्लुतानिसांत्वंदत्वामुसलैर्घातयंति ॥ १२ ॥ अबालत्वंमन्यसेराजपुत्रबालोहमित्येवसुमंदबुद्धे ॥ यःसौहृदेपुरुषंस्थाप यित्वापश्चादेनंदूषयतेसबालः ॥ १३ ॥

वान्मकोप्ययदिसमूलान्नाशयामितर्हिएतेमांनिर्मूलमुन्मूलयिष्यंतीतिभावः अत्रप्रदीप्यप्राक्प्रदीप्ताद्विप्राग्निरत्नानिधावतीतिपाठांतरंनिर्मूलं ॥ १० ॥ पारवर्ग्यंपरवर्गेशत्रुसंघेजातं ॥ ११ ॥ एतावतानी तिशिक्षणेन साक्षिवत्पुत्रेमयिवापक्षपातमकुर्वन्ब्रूहि राजन्हेधृतराष्ट्र राज्ञांहीति परिप्लुतानिद्वेषेणेतिशेषः तर्हितेसांत्वंदत्वाघातयंतिकोपंप्रच्छादयंत्येव अयंतुकोपप्रकाशनान्नराजनीतिविदितिभावः ॥ ॥ १२ ॥ अबालत्वंपंडितत्वंआत्मनइतिशेषः बालोहंविदुरइतिचमन्यसे तद्विपरीतमित्याह यइति सुहृत्सुअविश्वासकृदेवबालइत्यर्थः अबालस्त्वमितिपाठेत्वंबालइतिदुर्योधनेकाकूत्त्यायोज्यं ॥ १३ ॥

ध्रुवंस्थिरंराज्यादिकंनरोचेत्नरोचते यद्वाध्रुवंनिश्चितंहितोपदेष्टेतिशेषः भरतर्षभस्येत्युपहासः ॥ १४ ॥ १५ ॥ यत्तुपरुषाणिमाबोचइत्युक्तंतत्राह लभ्यतइति पथ्यंपरिणामेहितं ॥ १६ ॥ १७ ॥ हेमहाराजयंअसंतोनपिबंतितंसतांपेयंमन्युंदैन्यंपिब मन्युर्दैन्येक्रतौक्रुधीत्युक्तं तच्चअव्याधिजं किंतुकटुजंदूषणजं दूषणेकटुरितिविश्वः तीक्ष्णंमर्मच्छित् उष्णंतापजनकं यशोमुषंकीर्तिघ्नं परुषंरूक्षंनिःस्नेहं पूतिगंधि पूतिदुष्टंतद्गंधिदुष्टवदाभासमानं औषधमप्येतादृशं अव्याधयेजायतेतत्अव्याधिजं कुटुजंकटुक्यादिकटुद्रव्यजं तीक्ष्णंवेदनाकरं उष्णंजाड्यनाशकं यशोमुषंकामोद्दीपनेन परुषंघृतादिसाधन

नश्रेयसेनीयतेमंदबुद्धिःस्त्रीश्रोत्रियस्येवगृहेप्रदुष्टा॥ ध्रुवंनरोचेद्भरतर्षभस्यपतिःकुमार्याइवषष्टिवर्षः ॥ १४ ॥ अतःप्रियंचेदनुकांक्षसेत्वंसर्वेषुकार्येषुहिताहितेषु॥ स्त्रियश्चराजन्जडपंगुकांश्चपृच्छत्वंवैतादृशांश्चैवसर्वान्॥ १५ ॥ लभ्यतेखलुपापीयान्नरोनुप्रियवागिह ॥ अप्रियस्यहिपथ्यस्यवक्ताश्रोताचदुर्लभः॥ ॥ १६॥ यस्तुधर्मपरश्चस्याद्धित्वाभर्तुःप्रियाप्रिये ॥ अप्रियाण्याहपथ्यानितेनराजासहायवान् ॥ १७॥ अव्याधिजंकटुजंतीक्ष्णमुष्णंयशोमुषंपरुषंपूतिगंधिं॥ सतांपेयंयन्नपिबंत्यसंतोमन्युंमहाराजपिबप्रशाम्य॥ १८॥ वैचित्रवीर्यस्ययशोधनंचवांछाम्यहंसहपुत्रस्यशश्वत् ॥ यथातथातेस्तुनमश्चतेस्तुनमापिचस्वस्तिदिशंतुविप्राः॥ १९ ॥ आशीविषान्नेत्रविषान्कोपयेन्नचपंडितः॥ एवंतेहंवदामीदंप्रयतःकुरुनंदन ॥ २०॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यूतपर्वणिविदुरहितवाक्येचतुःषष्टितमोऽध्यायः॥ ६४ ॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ शकुनिरुवाच बहुवित्तंपराजैषीःपांडवानांयुधिष्ठिर ॥ आचक्ष्ववित्तंकौंतेयदितेस्त्यपराजितं॥ १ ॥ युधिष्ठिरउवाच ममवित्तमसंख्येयंयदहंवेदसौबल ॥ अथत्वंशकुनेकस्माद्वित्तंसमनुपृच्छसि॥ २॥ अयुतंप्रयुतंचैवशंकुंपद्मंतथार्बुदं॥ खर्वंशंखंनिखर्वंचमहापद्मंचकोटयः॥ ३॥ मध्यंचैवपरार्धंचसपरंचात्रपण्यतां॥ एतन्ममधनंराजंस्तेनदीव्याम्यहंत्वया ॥ ४॥ वैशंपायनउवाच एतच्छ्रुत्वाव्यवसितोनिकृतिंसमुपाश्रितः॥ जितमित्येवशकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत॥५॥ युधिष्ठिरउवाच गवाश्वंबहुधेनूकमसंख्येयमजाविकं॥ यत्किंचिदनुपर्णाशांप्राक्सिंधोरपिसौबल॥ एतन्ममधनंसर्वंतेनदीव्याम्यहंत्वया॥ ६॥

हीनं पूतिगंधिलशुनादिवद्दुर्गंधि पिबमन्युंऔषधंवागिल प्रशाम्यप्रशमंआरोग्यंचप्राप्नुहि ॥ १८ ॥ शश्वत्निरंतरं ॥ १९ ॥ आशीविषान्दंष्ट्राविषान् नेत्रविषान्दृष्टिविषान् शस्त्रेणक्रोधदृष्ट्याचपांडवास्त्वांधक्ष्यंतीतिभावः ॥ २० ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ बह्विति पराजैषीःहारितवान् ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ सपरंसाधिकंपरार्धादप्यधिकं ॥ ४ ॥ ५ ॥ पर्णाशानदी ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ अप्रियवत्प्रियमपिद्यूतेत्यजामीत्यर्थः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ सुमनसांपरस्परमैकमत्यवतां भेदंवैमत्यं ॥ १८ ॥ मत्तःवित्तविवशचित्तत्वेना

वैशंपायनउवाच एतच्छ्रुत्वाव्यवसितोनिकृतिंसमुपाश्रितः ॥ जितमित्येवशकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत ॥ ७ ॥ युधिष्ठिरउवाच पुरंजनपदोभूमिरब्राह्मणधनैःसह ॥ अब्राह्मणाश्चपुरुषाराजन्शिष्टंधनंमम ॥ एतद्राजन्ममधनंतेनदीव्याम्यहंत्वया ॥ ८ ॥ वैशंपायनउवाच एतच्छ्रुत्वाव्यवसितोनिकृतिंसमुपाश्रितः ॥ जितमित्येवशकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत ॥ ९ ॥ युधिष्ठिरउवाच राजपुत्राइमेराजन्शोभंतेयैर्विभूषिताः ॥ कुंडलानिचनिष्काश्चसर्वंराजविभूषणं ॥ एतन्ममधनंराजंस्तेनदीव्याम्यहंत्वया ॥ १० ॥ वैशंपायनउवाच एतच्छ्रुत्वाव्यवसितोनिकृतिंसमुपाश्रितः ॥ जितमित्येवशकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत ॥ ११ ॥ युधिष्ठिरउवाच श्यामोयुवालोहिताक्षःसिंहस्कंधोमहाभुजः ॥ नकुलोग्लहएवैकोविद्ध्येतन्ममतद्धनं १२ ॥ शकुनिरुवाच प्रियस्तेनकुलोराजन्राजपुत्रोयुधिष्ठिर ॥ अस्माकंवशतांप्राप्तोभूयःकेनेहदीव्यसे ॥ १३ ॥ वैशंपायनउवाच एवमुक्त्वातुतानक्षान्शकुनिःप्रत्यदीव्यत ॥ जितमित्येवशकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत ॥ १४ ॥ युधिष्ठिरउवाच अयंधर्मान्सहदेवोनुशास्तिलोकेत्द्यस्मिन्पंडिताख्यांगतश्च ॥ अनर्हताराजपुत्रेणतेनदीव्याम्यहंचाप्रियवत्प्रियेण ॥ १५ ॥ वैशंपायनउवाच एतच्छ्रुत्वाव्यवसितोनिकृतिंसमुपाश्रितः ॥ जितमित्येवशकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत ॥ १६ ॥ शकुनिरुवाच माद्रीपुत्रौप्रियौराजंस्तवेमौविजितौमया ॥ गरीयांसौतुतेमन्येभीमसेनधनंजयौ ॥ १७ ॥ युधिष्ठिरउवाच अधर्मंचरसेनूनंयोनावेक्षसिवैनयं ॥ योनःसुमनसांमूढविभेदंकर्तुमिच्छसि ॥ १८ ॥ शकुनिरुवाच गर्तंमत्तःप्रपततेप्रमत्तःस्थाणुमृच्छति ॥ ज्येष्ठोराजन्वरिष्ठोसिनमस्तेभरतर्षभ ॥ १९ ॥ स्वप्नेतानिनदृश्यंतेजाग्रतोवायुधिष्ठिर ॥ कितवायानिदीव्यंतःप्रलपंत्युत्कटाइव ॥ २० ॥ युधिष्ठिरउवाच योनःसंख्येनौरिवपारनेताजेतारिपूणांराजपुत्रस्तरस्वी ॥ अनर्हतालोकवीरेणतेनदीव्याम्यहंशकुनेफाल्गुनेन ॥ २१ ॥ वैशंपायनउवाच एतच्छ्रुत्वाव्यवसितोनिकृतिंसमुपाश्रितः ॥ जितमित्येवशकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत ॥ २२ ॥

धर्मकर्ता सगर्तेनरके स्थाणुंस्थाणुत्वंऋच्छतिप्राप्नोति आर्छतीतिपाठेआङ्पूर्वस्यरूपं ज्येष्ठोवयसाधिकः वरिष्ठोगुणैरधिकः ॥ १९ ॥ मत्तत्वमेवाह स्वप्नइति मत्तस्यममवचःक्षंतव्यमितिभावः ॥ २० ॥ संख्ये संग्रामे तरस्वीवेगवान् ॥ २१ ॥ २२ ॥

कैतवंकितवेभ्यआहर्त्तव्यंधनं ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ उपप्लुते जिते ॥ २८ ॥ २९ ॥ पापिष्ठंअत्यधमं पापःपापहेतुः ॥ ३० ॥ ग्लहेपणविषयेराजानंप्रतिएवमुक्त्वाराज्ञांपांडवानांपराजयंचलोकवीरान्प्रतिउक्त्वाशकुनिरुवाचेत्युत्तरेणसंबंधः ॥ ३१ ॥ आत्मानंप्रतिपणंपुनर्जयदास्यान्मोचय नोचेत्द्रौपदीवाऽस्मद्दासीभविष्यतीत्यर्थः ॥ ३२ ॥ नातिरोहिणीनातिरक्ता ॥ ३३ ॥ शारदोत्प

शकुनिरुवाच अयंमयापांडवानांधनुर्धरःपराजितःपांडवःसव्यसाची॥ भीमेनराजन्दयितेनदीव्ययत्कैतवंपांडवतेऽवशिष्टम्॥ २३॥ युधिष्ठिरउवाच योनोनेतायोयुधिनःप्रणेतायथावज्रीदानवशत्रुरेकः ॥ तिर्यक्प्रेक्षीसन्नतभ्रूर्महात्मासिंहस्कंधोयश्चसदात्यमर्षी ॥ २४ ॥ बलेनतुल्योयस्यपुमान्नविद्यतेगदाभृतामग्र्यइहारिमर्दनः ॥ अनर्हताराजपुत्रेणतेनदीव्याम्यहंभीमसेनेनराजन् ॥ २५ ॥ वैशंपायनउवाच एतच्छ्रुत्वाव्यवसितोनिकृतिंसमुपाश्रितः॥ जितमित्येवशकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत ॥ २६ ॥ शकुनिरुवाच बहुवित्तंपराजैषीर्भ्रातॄंश्चसहयद्विपान् ॥ आचक्ष्ववित्तंकौंतेययदितेऽस्त्यपराजितं॥ ॥२७॥ युधिष्ठिरउवाच अहंविशिष्टःसर्वेषांभ्रातॄणांदयितस्तथा॥ कुर्यामहंजितःकर्मस्वयमात्मन्युपप्लुते॥२८॥ वैशंपायनउवाच एतच्छ्रुत्वाव्यवसितोनिकृतिंसमुपाश्रितः॥ जितमित्येवशकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत ॥ २९ ॥ शकुनिरुवाच एतत्पापिष्ठमकरोर्यदात्मानंपराजयेः ॥ शिष्टेसतिधनेराजन्पापआत्मपराजयः॥ ३० ॥ वैशंपायनउवाच एवमुक्त्वामताक्षस्तान्ग्लहेसर्वानवस्थितान् ॥ पराजयंलोकवीरानुक्त्वाराज्ञांपृथक्पृथक्॥३१॥ शकुनिरुवाच अस्तितेवैप्रियाराजन्ग्लहएकोऽपराजितः॥ पणस्वकृष्णांपांचालींतयात्मानंपुनर्जय ॥ ३२॥ युधिष्ठिरउवाच नैवह्रस्वानमहतीनकृशानातिरोहिणी॥ नीलकुंचितकेशीचतयादीव्याम्यहंत्वया॥३३॥शारदोत्पलपत्राक्ष्याशारदोत्पलगंधया ॥ शारदोत्पलसेविन्यारूपेणश्रीसमानया ॥ ३४॥ तथैवस्यादानृशंस्यात्तथास्याद्रूपसंपदा ॥ तथास्यात्शीलसंपत्त्यायामिच्छेत्पुरुषःस्त्रियं॥ ३५॥ सर्वैर्गुणैर्हिसंपन्नामनुकूलांप्रियंवदां ॥ यादृशींधर्मकामार्थसिद्धिमिच्छेन्नरःस्त्रियं॥ ३६॥ चरमंसंविशतियाप्रथमंप्रतिबुध्यते॥ आगोपालाविपालेभ्यःसर्ववेदकृताकृतं ॥ ३७॥ आभातिपद्मवद्वक्त्रंसस्वेदंमल्लिकेवच॥ वेदीमध्यादीर्घकेशीताम्रास्यानातिलोमशा॥ ३८॥

लसेविन्याःलक्ष्म्याःरूपेणसमानया श्रियालावण्यसौभाग्यादिरूपयाचसमानया श्रीतिभिन्नंपदं छांदसस्तृतीयायालुक्पूर्वसवर्णोवा ॥ ३४ ॥ तथैवेतिलक्ष्मीसाम्यमुच्यते ॥ ३५ ॥ धर्मकामार्थसिद्धिधर्मकामयोरर्थयोःसिद्धिर्ययासातथातां अर्थामितिपाठेसिद्धिमिवसिद्धिं ॥ ३६॥ ३७ ॥ मल्लिकेवसुरभिरितिशेषः संमोदोमल्लिकेवचेतिगौडपाठेसंमोदःपरिमलः वेदीवकृशमध्या ॥ ३८ ॥

सुमध्ययासुंदरमध्यया ॥३९॥४०॥ ४१ ॥ ४२ ॥ आकारंहर्षकृतंस्वाभिप्रायं ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ एवंअभिधायअस्तितेवैप्रियाराजन्नित्यादिकमुक्त्वा जितकाशीजयशोभी ॥ ४५ ॥ इतिसभापर्वणि नैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ एहीति वेश्मसंमार्जतां परैतु पराकृता धिक्कृतासतीएतुआयातु ॥ १ ॥ दुर्विभाषंदुर्विकल्पं ॥ २ ॥ ३ ॥

तयैवंविधयाराजन्पांचाल्याहंसुमध्यया ॥ ग्लहंदीव्यामिचार्वंग्याद्रौपद्याहंतसौबल ॥ ३९ ॥ वैशंपायनउवाच एवमुक्तेतुवचनेधर्मराजेनधीमता ॥ धिग्धिगित्येववृद्धानांसभ्यानांनिःसृतागिरः ॥४०॥ चुक्षुभेसासभाराजन्राज्ञांसंजज्ञिरेशुचः ॥ भीष्मद्रोणकृपादीनांस्वेदश्चसमजायत ॥४१॥ शिरोगृहीत्वा विदुरोगतसत्वइवाभवत् ॥ आस्तेध्यायन्नधोवक्त्रोनिःश्वसन्निवपन्नगः ॥ ४२॥ धृतराष्ट्रस्तुसंहृष्टःपर्यपृच्छत्पुनःपुनः ॥ किंजितंकिंजितमितित्याकारंनाभ्यर क्षत ॥ ४३ ॥ जहर्षकर्णोतिभृशंसहदुःशासनादिभिः ॥ इतरेषांतुसभ्यानांनेत्रेभ्यःप्रापतज्जलं ॥ ४४ ॥ सौबलस्त्वभिधायैवंजितकाशीमदोत्कटः ॥ जितमित्ये वतानक्षान्पुनरेवान्वपद्यत ॥४५॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यूतप० द्रौपदीपराजयेपंचषष्टितमोऽध्यायः॥६५॥ ॥७॥ दुर्योधनउवाच एहिक्ष त्तर्द्रौपदीमानयस्वप्रियांभार्यासंमतांपांडवानां ॥ संमार्जतांवेश्मपरैतुशीघ्रंतत्रास्तुदासीभिरपुण्यशीला ॥१॥ विदुरउवाच दुर्विभाषंभाषितंत्वादृशेन नमंदसंबुध्यसिपाशबद्धः ॥ प्रपातेत्वंलंबमानोनवेत्सिव्याघ्रान्मृगःकोपयसेतिवेलं ॥ २ ॥ आशीविषास्तेशिरसिपूर्णकोपामहाविषाः ॥ माकोपिष्ठाःसुमंदा त्मन्मागमस्त्वंयमक्षयं ॥ ३ ॥ नहिदासीत्वमापन्नाकृष्णाभवितुमर्हति ॥ अनीशेनहिराज्ञैषापणेन्यस्तेतिमेमतिः ॥ ४ ॥ अयंधत्तेवेणुरिवात्मघातीफलंराजाधृ तराष्ट्रस्यपुत्रः ॥ द्यूतंहिवैरायमहाभयायमत्तोनबुध्यत्ययमंतकालं ॥ ५ ॥ नारुंतुदःस्यान्ननृशंसवादीनहीनतःपरमभ्याददीत ॥ ययास्यवाचापरउद्विजेतनतां वदेदुषतींपापलोक्यां ॥ ६ ॥ समुच्चरंत्यतिवादाश्चवक्त्राद्यैराहतःशोचतिरात्र्यहानि ॥ परस्यनामर्मसुतेपतंतितान्पंडितोनावसृजेत्परेषु ॥ ७॥

॥ ४ ॥ वेणुःवेनापरनामाराजा सहिऐश्वर्यंप्राप्यमान्यान्अमानयन्सद्योनष्टःएवमयमपीत्यर्थः ॥ ५ ॥ अरुंतुदःमर्मभेदी नृशंसवादीपरुषवादी हीनतःनीचेनकर्मणाद्यूतादिना परंशत्रुंअभ्याददीतवशेकुर्वीत उषतींदाहिकां रुशतीमितिपाठेअकल्याणीं पापलोक्यांनरकावहां ॥ ६ ॥ ७ ॥

अजोहिशस्त्रमगिलत्किलैकइति इयंकथावनैकचरप्रसिद्धा एकोऽजःशस्त्रमगिलत्गिलितुमारब्धस्ततस्तदशक्नुवन् भूमौआस्यंनिपात्यपद्भ्यामुच्चाल्यभोक्तुमारब्धःततस्तस्मिन्नुच्चलितेसतिशिरसासहस्वस्यकं ठस्यनिकृंतनंप्राप्यममारतद्वत्त्वमपिपांडवैर्वैरशस्त्रेणस्वहननंमाकृथाइतिप्रांचः कश्चित्किलमत्स्यघातीबडिशंधान्यपिष्टेनोपलिप्ययावज्जलाशयेपातयतितावद्गृहच्छागेनचापलात्तत्सपिष्टमेवगिलितं तन्नि ष्कासनेविदीर्णकंठश्छागोममारेत्याख्यायिकात्रदृष्टांतार्थमुक्ता पदयोजनातुएकःअजःघोरंशस्त्रंबडिशंअगिलत्गिलितवान् कुतोस्यघोरत्वंतत्राह अस्यअजस्यशिरसासहभूमौशस्त्रेविपन्नेविशेषेणप्राप्तेसति स्वस्यकंठस्यनिकृंतनंकर्त्तनंछेदहेतुःयतोऽभवदित्यन्वयः अजकंठस्थंशस्त्रंसूत्रेणाकृष्यमाणंतच्छिरसासहैवतद्देहाद्विभक्तमभूदित्यर्थः पद्भिरपास्यभूमिमितिपाठेतुशस्त्रेविपन्नेपद्भिर्भूमिमपास्यकंठस्यकृंतनं

अजोहिशस्त्रमगिलत्किलैकःशस्त्रेविपन्नेशिरसास्यभूमौ ॥ निकृंतनंस्वस्यकंठस्यघोरंतद्वद्वैरंमाकृथाःपांडुपुत्रैः ॥ ८ ॥ नकिंचिदित्थंप्रवदंतिपार्थावनेचरंवाग्र हमेधिनंवा ॥ तपस्विनंवापरिपूर्णविद्यंभषंतिहैवंश्वनराःसदैव ॥ ९ ॥ द्वारंसुघोरंनरकस्यजिह्मंनबुध्यतेधृतराष्ट्रस्यपुत्रः ॥ तमन्वेतारोबहवःकुरूणांद्यूतोदयेसहदुः शासनेन ॥ १० ॥ मज्जंत्यलाबूनिशिलाःप्लवंतेमुह्यंतिनावोंभसिशश्वदेव ॥ मूढोराजाधृतराष्ट्रस्यपुत्रोनमेवाचःपथ्यरूपाःशृणोति ॥ ११ ॥ अंतोनूनंभविता यंकुरूणांसुदारुणःसर्वहरोविनाशः ॥ वाचःकाव्याःसुहृदांपथ्यरूपानश्रूयंतेवर्धतेलोभएव ॥ १२ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यूतपर्वणिविदुरवाक्येष ट्षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच धिगस्तुक्षत्तारमितिब्रुवाणोदर्पेणमत्तोधृतराष्ट्रस्यपुत्रः ॥ अवैक्षतप्रातिकामींसभा यामुवाचचैनंपरमार्यमध्ये ॥ १ ॥ दुर्योधनउवाच प्रातिकामिन्द्रौपदीमानयस्वनतेभयंविद्यतेपांडवेभ्यः ॥ क्षत्ताह्ययंविवदत्येवभीतोनचास्माकंवृद्धि कामःसदैव ॥ २ ॥ वैशंपायनउवाच एवमुक्तःप्रातिकामीससूतःप्रायाच्छीघ्रंराजवचोनिशम्य ॥ प्रविश्यचश्वेवहिसिंहगोष्ठंसमासदन्महिषींपांडवानां ॥ ३ ॥ प्रातिकाम्युवाच युधिष्ठिरोद्यूतमदेनमत्तोदुर्योधनोद्रौपदित्वामजैषीत् ॥ सात्वंप्रपद्यस्वधृतराष्ट्रस्यवेश्मनयामित्वांकर्मणेयाज्ञसेनि ॥ ४ ॥

छेदनंआपेत्यध्याहृत्ययोज्यं अयंभावः पशुकंठान्निष्कास्यमाणेबडिशेपशुरेवअंतरिक्षस्थोभवन्नतुततोबडिशंवियुज्यतेततश्चपशोर्मरणनिश्चयाद्बडिशार्थीतस्यकंठच्छेदंकृतवानिति एवंबडिशस्थानीयांद्रौ पदींस्पृशन्छागइवत्वमपिनंक्ष्यसीतिभावः ॥ ८ ॥ पार्थाःनकिंचिद्वदंति श्वनरास्तुनकिंचिद्वदंति अन्यद्दुर्वाक्यादितिशेषः वनेचरंवानप्रस्थं भषंतिहैवंश्वनराःशुनकतुल्याःनराःआपत्सुधीरानुद्दिश्यभषंति धीरास्तुधीरत्वादेवतन्नगणयंतीत्यपिपांडवान्प्रत्यापयतीतिध्वनिः ॥ ९ ॥ द्यूतोदयेद्यूतकृतेउत्कर्षे ॥ १० ॥ अलाबुमज्जनादिवत्हितमप्यहितवद्दुष्टानांभातीत्याश्चर्यं ॥ ११ ॥ अंतोनाशकरः ॥ १२ ॥ इति सभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ धिगस्त्विति अधिब्रुवाणइतिपाठेइतिशब्दाध्याहारः अधिकंनिर्मर्यादंब्रुवाणइत्यर्थः प्रातिकामीशब्दईकारां तइन्नंतश्च ॥ १ ॥ विवदतिविपरीतंवदति ॥ २ ॥ सिंहगोष्ठंसिंहस्थानं ॥ ३ ॥ ४ ॥

कैतवंकितवेभ्योदेयंधनं ॥५॥६॥७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥१२॥१३॥ लघीयान्नीचतरः ॥१४॥ संविधाताईश्वरः स्पर्शौसुखदुःखे वृद्धबालौपंडितमूर्खौस्पृशतःप्राप्नुतः शर्मस्वास्थ्यं धास्यतिकरिष्यतिगो

द्रौपद्युवाच कथंत्वेवंवदसिप्रातिकामिन्कोहिदीव्येद्राजपुत्रः ॥ मूढोराजाद्यूतमदेनमत्तोह्यभून्नान्यत्कैतवमस्यकिंचित् ॥५॥ प्रातिकाम्युवाच यदानाभूत्कैतवमन्यदस्यतदादेवीत्पांडवोजातशत्रुः ॥ न्यस्ताःपूर्वंभ्रातरस्तेनराज्ञास्वयंचात्मात्वमथोराजपुत्रि ॥६॥ द्रौपद्युवाच गच्छत्वंकितवंगत्वा सभायांपृच्छसूतज ॥ किंतुपूर्वंपराजैषीरात्मानमथवानुमां ॥७॥ एतज्ज्ञात्वासमागच्छततोमांनयसूतज ॥ ज्ञात्वाचिकीर्षितमहंराज्ञोयास्यामिदुःखिता ॥ ॥८॥ वैशंपायनउवाच सभांगत्वासचोवाचद्रौपद्यास्तद्वचस्तदा ॥ युधिष्ठिरंनरेंद्राणांमध्येस्थितमिदंवचः ॥ ९॥ कस्येशोनःपराजैषीरितित्वामाहद्रौपदी ॥ किंनुपूर्वंपराजैषीरात्मानमथवापिमां ॥ १०॥ युधिष्ठिरस्तुनिश्चेतागतसत्वइवाभवत् ॥ नतंसूतंप्रत्युवाचवचनंसाध्वसाधुवा ॥ ११॥ दुर्योधनउवाच इहैवागत्यपांचालीप्रश्नमेनंप्रभाषतां ॥ इहैवसर्वेशृण्वंतुतस्याश्चैतस्ययद्वचः ॥ १२ ॥ वैशंपायनउवाच सगत्वाराजभवनंदुर्योधनवशानुगः ॥ उवाच द्रौपदींसूतःप्रातिकामीव्यथन्निव ॥ १३॥ प्रातिकाम्युवाच सभ्यास्त्वमीराजपुत्र्याह्वयंतिमन्येप्राप्तःसंशयःकौरवाणां ॥ नवैसमृद्धिंपालयतेलघीयान् यस्त्वांसभांनेष्यतिराजपुत्रि ॥१४॥ द्रौपद्युवाच एवंनूनंव्यदधात्संविधातास्पर्शावुभौस्पृशतोवृद्धबालौ ॥ धर्मंत्वेकंपरमंप्राहलोकेसनःशमंधास्यतिगोप्यमानः ॥ १५॥ सोयंधर्मोमात्यगात्कौरवान्वैसभ्यान्गत्वापृच्छधर्म्यंवचोमे ॥ तेमांब्रूयुर्निश्चितंतत्करिष्येधर्मात्मानोनीतिमंतोवरिष्ठाः ॥१६॥ श्रुत्वासूतस्तद्वचोयाज्ञसेन्याःसभांगत्वाप्राहवाक्यंतदानीं ॥ अधोमुखास्तेनचकिंचिदूचुर्निर्बंधंतंधार्त्तराष्ट्रस्यबुध्वा ॥ १७॥ वैशंपायनउवाच युधिष्ठिरस्तुतच्छ्रुत्वा दुर्योधनचिकीर्षितं ॥ द्रौपद्याःसंमतंदूतंप्राहिणोद्भरतर्षभ ॥ १८॥ एकवस्त्राह्यधोनीवीरोदमानारजस्वला ॥ सभामागम्यपांचालिश्वशुरस्याग्रतोभव ॥ १९॥ अथत्वामागतांदृष्ट्वाराजपुत्रींसभांतदा ॥ सभ्याःसर्वेविनिंदेरन्मनोभिर्धृतराष्ट्रजं ॥ २०॥ सगत्वात्वरितंदूतःकृष्णायाभवनंनृप ॥ न्यवेदयन्मतंधीमान्धर्मराजस्यनिश्चितं ॥ २१॥ पांडवाश्चमहात्मानोदीनादुःखसमन्विताः ॥ सत्येनातिपरीतांगानोदीक्षंतेस्मकिंचन ॥ २२॥ ततस्त्वेषांमुखमालोक्यराजादुर्योधनः सूतमुवाचहृष्टः ॥ इहैवैतामानयप्रातिकामिन्प्रत्यक्षमस्याःकुरवोब्रुवंतु ॥ २३॥ ततःसूतस्तस्यवशानुगामीभीतश्चकोपाद्द्रुपदात्मजायाः ॥ विहायमानंपुनरेवसभ्यानुवाचकृष्णांकिमहंब्रवीमि ॥ २४॥

प्यमानःरक्ष्यमाणः ॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥ मानंदुर्योधनस्याज्ञाभंगेनतस्यश्रेष्ठत्वंविहायतिरस्कृत्य ॥ २४॥

उद्विजतेबिभेति अवशाःअस्मद्दासत्वात् ॥ २५ ॥ परैहिधिक्कृतासतीएहि ॥ २७ ॥ २८ ॥ ऊर्मिमत्सुवेणीरूपेणसंनिवेशितत्तयाचप्रवहन्नदीजलवन्निम्नोन्नतेषु ऊर्मयःवेण्यलंकारास्तद्वत्सुवा ॥ २९ ॥ ३० ॥ ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ कृष्णजिष्णूहरिनरौनारायणनरावित्यर्थः ३३ ॥ यथोपजोषंयथारुचि ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ उपनीतशास्त्राःअध्यापितशास्त्राः गुरुस्थानाःगुरुतुल्यस्थानाःपित्रादितुल्याः एवंएकवस्त्रत्वेन

दुर्योधनउवाच दुःशासनैषममसूतपुत्रोवृकोदराद्वुद्विजतेल्पचेताः ॥ स्वयंप्रगृह्यानययाज्ञसेनींकिंतेकरिष्यंत्यवशाःसपत्नाः ॥ २५ ॥ ततःसमुत्थायसराजपुत्रःश्रुत्वाभ्रातुःशासनंरक्तदृष्टिः ॥ प्रविश्यतद्वेश्ममहारथानामित्यब्रवीद्द्रौपदींराजपुत्रीं ॥ २६ ॥ एह्येहिपांचालिजितासिकृष्णेदुर्योधनंपश्यविमुक्तलज्जा ॥ कुरून्भजस्वायतपत्रनेत्रेधर्मेणलब्धासिसभांपरैहि ॥ २७ ॥ ततःसमुत्थायसुदुर्मनाःसाविवर्णमामृज्यमुखंकरेण ॥ आर्त्ताप्रदुद्रावयतःस्त्रियस्तावृद्धस्यराज्ञःकुरुपुंगवस्य ॥ २८ ॥ ततोजवेनाभिससाररोषाद्दुःशासनस्तामभिगर्जमानः ॥ दीर्घेषुनीलेष्वथचोर्मिमत्सुजग्राहकेशेषुनरेंद्रपत्नीं ॥ २९ ॥ येराजसूयावभृथेजलेनमहाक्रतौमंत्रपूतेनसिक्ताः ॥ तेपांडवानांपरिभूयवीर्यंबलात्प्रमृष्टाधृतराष्ट्रजेन ॥ ३० ॥ सतांपराकृष्यसभासमीपमानीयकृष्णामतिदीर्घकेशीं ॥ दुःशासनोनाथवतीमनाथवच्चकर्षवायुःकदलीमिवार्त्तां ॥ ३१ ॥ साकृष्यमाणानमितांगयष्टिःशनैरुवाचाथरजस्वलाऽस्मि ॥ एकंचवासोमममंदबुद्धेसभांनेतुंनार्हसिमामनार्य ॥ ३२ ॥ ततोब्रवीत्तांप्रसभंनिगृह्यकेशेषुकृष्णेषुतदासकृष्णां ॥ कृष्णंचजिष्णुंचहरिंनरंचत्राणायविक्रोशतियाज्ञसेनी ॥ ३३ ॥ दुःशासनउवाच रजस्वलावाभवयाज्ञसेनिएकांबरावाप्यथवाविवस्त्रा ॥ द्यूतेजिताचासिकृतासिदासीदासीषुवासश्चयथोपजोषं ॥ ३४ ॥ वैशंपायनउवाच प्रकीर्णकेशीपतितार्धवस्त्रादुःशासनेनव्यवधूयमाना ॥ ह्रीमत्यमर्षेणचदह्यमानाशनैरिदंवाक्यमुवाचकृष्णा ॥ ३५ ॥ द्रौपद्युवाच इमेसभायामुपनीतशास्त्राःक्रियावंतःसर्वएवेंद्रकल्पाः ॥ गुरुस्थानागुरवश्चैवसर्वेतेषामग्रेनोत्सहेस्थातुमेवं ॥ ३६ ॥ नृशंसकर्मंस्त्वमनार्यवृत्तमामाविवस्त्रांकुरुमाविकार्षीः ॥ नमर्षयेयुस्तवराजपुत्राःसेंद्रापिदेवायदितेसहायाः ॥ ३७ ॥ धर्मेस्थितोधर्मसुतोमहात्माधर्मश्चसूक्ष्मोनिपुणोपलक्ष्यः ॥ वाचापिभर्तुःपरमाणुमात्रमिच्छामिदोषंनगुणान्विसृज्य ॥ ३८ ॥ इदंत्वकार्यंकुरुवीरमध्येरजस्वलांयत्परिकर्षसेमां ॥ नचापिकश्चित्कुरुतेत्रकुत्सांध्रुवंतवेदंमतमभ्युपेतः ॥ ३९ ॥ धिगस्तुनष्टःखलुभारतानांधर्मस्तथाक्षत्रविदांचवृत्तं ॥ यत्रह्यतीतांकुरुधर्मवेलांप्रेक्षंतिसर्वेकुरवःसभायां ॥ ४० ॥

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ निपुणोपलक्ष्यःसूक्ष्मबुद्धिमद्भिरेवज्ञेयः वाचेति नाहमपराधिनांभार्यास्मीतिभावः ॥ ३८ ॥ कश्चिदपितवकुत्सांनकुरुतेकिंतुसर्वोपिजनस्त्वदीयंमतमभ्युपेतः ॥ ३९ ॥ ४० ॥

अस्यराज्ञोधृतराष्ट्रस्य ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ आधूयआकंप्य ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ भर्त्तुर्वशतां दासभार्यापिदास्येवेतिभावः ॥ ४७ ॥ जितोस्मीतिवदतात्मैवपराजितोनतुस्त्री ॥ ४८ ॥ नचराज
जयेनैवत्वज्जयःसिध्यति द्यूतमर्यादाविदाशकुनिनैवतवपृथक्पणीकरणादित्याह द्यूतेइति राजातुपराज्ञयात्वांपणीकृतवानूनस्वेच्छयाऽतोऽस्वामीकथंपणितवानितिराज्ञोपिदोषोनास्ति तथाचशकुनिबुध्यैव
त्वमजितातच्चशकुनिर्नमन्यतेइत्याह नेति यतःपणीकृताअतःप्रागजिता यतश्चापरदासेनपणीकृताततोप्यजितैवेतिभावः ॥ ४९ ॥ नातिकृतप्रयत्नोऽनभ्यस्तद्यूतः राजामांसभायामाहूयकथंनिस्सृष्टकामः

द्रोणस्यभीष्मस्यचनास्तिसत्वंक्षत्तुस्तथैवास्यमहात्मनोपि ॥ राज्ञस्तथाहीममधर्ममुग्रंनलक्षयंतेकुरुवृद्धमुख्याः ॥ ४१ ॥ वैशंपायनउवाच तथाब्रुवं
तीकरुणंसुमध्यमाभर्तॄन्कटाक्षैःकुपितानपश्यत् ॥ सापांडवान्कोपपरीतदेहान्संदीपयामासकटाक्षपातैः ॥ ४२ ॥ हृतेनराज्येनतथाधनेनरत्नैश्चमुख्यैर्नतथा
बभूव ॥ यथात्रपाकोपसमीरितेनकृष्णाकटाक्षेणबभूवदुःखं ॥ ४३ ॥ दुःशासनश्चापिसमीक्ष्यकृष्णामवेक्षमाणांकृपणान्पतींस्तान् ॥ आधूयवेगेनविसंज्ञक
ल्पामुवाचदासीतिहसन्सशब्दं ॥ ४४ ॥ कर्णस्तुतद्वाक्यमतीवहृष्टःसंपूजयामासहसन्सशब्दं ॥ गांधारराजःसुबलस्यपुत्रस्तथैवदुःशासनमभ्यनंदत् ॥ ४५ ॥
सभ्यास्तुयेतत्रबभूवुरन्येताभ्यामृतेधार्त्तराष्ट्रेणचैव ॥ तेषामभूद्दुःखमतीवकृष्णांदृष्ट्वासभायांपरिकृष्यमाणां ॥ ४६ ॥ भीष्मउवाच नधर्मसौक्ष्म्यात्सुभ
गेविवेक्तुंशक्नोमितेप्रश्नमिमंयथावत् ॥ अस्वाम्यशक्तःपणितुंपरस्वंस्त्रियाश्चभर्त्तुर्वशतांसमीक्ष्य ॥ ४७ ॥ त्यजेतसर्वांपृथिवींसमृद्धांयुधिष्ठिरोधर्ममथोनज
ह्यात् ॥ उक्तंजितोस्मीतिचपांडवेनतस्मान्नशक्नोमिविवेक्तुमेतत् ॥ ४८ ॥ द्यूतेऽद्वितीयःशकुनिर्नरेषुकुंतीसुतस्तेननिस्सृष्टकामः ॥ नमन्यतेतांनिकृतिंयुधिष्ठि
रस्तस्मान्नतेप्रश्नमिमंब्रवीमि ॥ ४९ ॥ द्रौपद्युवाच आहूयराजाकुशलैरनार्यैर्दुष्टात्मभिर्नैकृतिकैःसभायां ॥ द्यूतप्रियैर्नातिकृतप्रयत्नःकस्मादयंनाम
निस्सृष्टकामः ॥ ५० ॥ अशुद्धभावैर्निकृतिप्रवृत्तैरबुध्यमानःकुरुपांडवाग्र्यः ॥ संभूयसर्वैश्चजितोपियस्मात्पश्चादयंकैतवमभ्युपेतः ॥ ५१ ॥ तिष्ठंतिचेमेकुर
वःसभायामीशाःसुतानांचतथास्नुषाणां ॥ समीक्ष्यसर्वेममचापिवाक्यंविब्रूतमेप्रश्नमिमंयथावत् ॥ ५२ ॥ वैशंपायनउवाच तथाब्रुवंतींकरुणंरुदंती
मवेक्षमाणांकृपणान्पतींस्तान् ॥ दुःशासनःपरुषाण्यप्रियाणिवाक्यान्युवाचामधुराणिचैव ॥ ५३ ॥

अनीशोपिसन्मदाज्ञानेनशत्रून्सकामान्कथंकृतवानित्यर्थः ॥ ५० ॥ जितोपीति आत्मपराजयावसानत्वाद्द्यूतस्य कथंततोप्युपरिदेवितवानित्यर्थः ॥ ५१ ॥ विब्रूतविस्पष्टंब्रूत नतुभीष्मवत्संदिग्धमितिभावः
॥ ५२ ॥ तथेतिभीष्मेणद्रौपदीमाहात्म्यख्यापनायप्रश्नस्योत्तरंनोक्तं दुःशासनस्तुपांडवपक्षपातिनापिभीष्मेणसंशयोपन्यासादस्माकमेवजयइतिमन्वानोयत्किंचित्प्रलपेत्यर्थः ॥ ५३ ॥

परंअत्यंतं ॥ ५४ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ भवंतीति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ तेतव पुरइतिशेषः संप्रधक्ष्यामि

तांकृष्यमाणांचरजस्वलांचस्रस्तोत्तरीयामतदर्हमाणां ॥ वृकोदरःप्रेक्ष्ययुधिष्ठिरंचचकारकोपंपरमार्त्तरूपः ॥ ५४ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यूतपर्वणिद्रौपदीप्रश्नेसप्तषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ भीमउवाच भवंतिगेहेबंधक्यःकितवानांयुधिष्ठिर ॥ नताभिरुतदीव्यंतिदयाचैवास्तितास्वपि ॥ १ ॥ काश्योयद्धनमाहार्षीद्द्रव्यंयच्चान्यदुत्तमं ॥ तथान्येपृथिवीपालायानिरत्नान्युपाहरन् ॥ २ ॥ वाहनानिधनंचैवकवचान्यायुधानिच ॥ राज्यमात्मावयंचैवकैतवेनहृतंपरैः ॥ ३ ॥ नचमेतत्रकोपोभूत्सर्वस्येशोहिनोभवान् ॥ इमंत्वतिक्रमंमन्येद्रौपदीयत्रपण्यते ॥ ४ ॥ एषाह्यनर्हतीबालापांडवान्प्राप्यकौरवैः ॥ त्वत्कृतेक्लिश्यतेक्षुद्रैर्नृशंसैरकृतात्मभिः ॥ ५ ॥ अस्याःकृतेमन्युरयंत्वयिराजन्निपात्यते ॥ बाहूतेसंप्रधक्ष्यामिसहदेवाग्निमानय ॥ ६ ॥ अर्जुनउवाच नपुराभीमसेनत्वमीदृशीर्वदितागिरः ॥ परैस्तेनाशितंनूनंनृशंसैर्धर्मगौरवं ॥ ७ ॥ नसकामाःपरेकार्याधर्ममेवाचरोत्तमं ॥ भ्रातरंधार्मिकंज्येष्ठंकोतिवर्तितुमर्हति ॥ ॥ ८ ॥ आहूतोहिपरैराजाक्षात्रंव्रतमनुस्मरन् ॥ दीव्यतेपरकामेनतन्नःकीर्तिकरंमहत् ॥ ९ ॥ भीमसेनउवाच एवमस्मिन्कृतंविद्यांयदिनाहंधनंजय ॥ दीप्तेग्नौसहितौबाहूनिर्दहेयंबलादिव ॥ १० ॥ वैशंपायनउवाच तथातान्दुःखितान्दृष्ट्वापांडवान्धृतराष्ट्रजः ॥ कृष्यमाणांचपांचालींविकर्णइदमब्रवीत् ॥ ११ ॥ याज्ञसेन्यायदुक्तंतद्वाक्यंविब्रूतपार्थिवाः ॥ अविवेकेनवाक्यस्यनरकःसद्यएवनः ॥ १२ ॥ भीष्मश्चधृतराष्ट्रश्चकुरुवृद्धतमावुभौ ॥ समेत्यनाहतुःकिंचिद्विदुरश्चमहामतिः ॥ १३ ॥ भारद्वाजश्चसर्वेषामाचार्यःकृपएवच ॥ कुतएतावपिप्रश्नंनाहतुर्द्विजसत्तमौ ॥ १४ ॥ येत्वन्येपृथिवीपालाःसमेताःसर्वतोदिशं ॥ कामक्रोधौसमुत्सृज्यतेब्रुवंतुयथामति ॥ १५ ॥ यदिदंद्रौपदीवाक्यमुक्तवत्यसकृच्छुभा ॥ विमृश्यकस्यकःपक्षःपार्थिवावदतोत्तरं ॥ १६ ॥ एवंसबहुशःसर्वानुक्तवांस्तान्सभासदः ॥ नचतेपृथिवीपालास्तमूचुःसाध्वसाधुवा ॥ १७ ॥ उक्त्वासकृत्तथासर्वान्विकर्णःपृथिवीपतीन् ॥ पाणौपाणिंविनिष्पिष्यनिःश्वसन्निदमब्रवीत् ॥ १८ ॥ विब्रूतपृथिवीपालावाक्यंमावाकथंचन ॥ मन्येन्याय्यंयदत्राहंतद्धिवक्ष्यामिकौरवाः ॥ १९ ॥

॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ परकामेनपरेच्छया ॥ ९ ॥ एवमिति एवंत्वदुक्तप्रकारेण अस्मिन्प्रस्तुतेविषयेकृतंकुशलंधर्मपालनाख्यंयदिनविद्यांनजानीयांतर्हिबाहूदहेयमेव यतोजानाम्यतोनदहामीत्यर्थः ॥ १० ॥ ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ सर्वतोदिशंसर्वदेशीयाः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

महीक्षितांराज्ञां ग्राम्येस्त्रीभोगे ॥ २० ॥ तथेति कृताप्यकृतैवसाक्रियेत्यर्थः ॥ २१ ॥ समाहूतेनप्रेरितेन ॥ २२ ॥ सर्वैषांभार्याकथमेकेनपणीकर्तुंशक्येत्याह साधारणीति ॥ २३ ॥ एतत्सर्वंराज्ञोव्यस

चत्वार्याहुर्नरश्रेष्ठाव्यसनानिमहीक्षितां ॥ मृगयांपानमक्षांश्चग्राम्येचैवातिरक्ततां ॥ २० ॥ एतेषुहिनरःसक्तोधर्ममुत्सृज्यवर्त्तते ॥ तथायुक्तेनचकृतांक्रियां लोकोनमन्यते ॥ २१ ॥ तदयंपांडुपुत्रेणव्यसनेवर्त्तताभृशं ॥ समाहूतेनकितवैरास्थितोद्रौपदीपणः ॥ २२ ॥ साधारणीचसर्वैषांपांडवानामनिंदिता ॥ जिते नपूर्वंचानेनपांडवेनकृतःपणः ॥ २३ ॥ इयंचकीर्त्तिताकृष्णासौबलेनपणार्थिना ॥ एतत्सर्वंविचार्याहंमन्येनविजितामिमां ॥ २४ ॥ एतच्छ्रुत्वामहान्नादःसभ्या नामुदतिष्ठत ॥ विकर्णंशंसमानानांसौबलंचापिनिंदताम् ॥ २५ ॥ तस्मिन्नुपरतेशब्देराधेयःक्रोधमूर्छितः ॥ प्रगृह्यरुचिरंबाहुमिदंवचनमब्रवीत् ॥ २६ ॥ कर्णउवाच दृश्यंतेवैविकर्णेहवैकृतानिबहून्यपि ॥ तज्जातस्तद्विनाशाययथाग्निररणिप्रजः ॥ २७ ॥ एतेनकिंचिदप्याहुश्चोदिताह्यपिकृष्णया ॥ धर्मेणविजिता मेतांमन्यंतेद्रुपदात्मजां ॥ २८ ॥ त्वंतुकेवलबाल्येनधार्त्तराष्ट्रविदीर्यसे ॥ यद्ब्रवीषिसभामध्येबालःस्थविरभाषितम् ॥ २९ ॥ नचधर्मंयथावत्त्वंवेत्सिदुर्योधनाव र ॥ यद्ब्रवीषिजितांकृष्णांनजितेतिसुमंदधीः ॥ ३० ॥ कथंह्यविजितांकृष्णांमन्यसेधृतराष्ट्रज ॥ यदासभायांसर्वस्वंन्यस्तवान्पांडवाग्रजः ॥ ३१ ॥ अभ्यंतराच सर्वस्वेद्रौपदीभरतर्षभ ॥ एवंधर्मजितांकृष्णांमन्यसेनजितांकथं ॥ ३२ ॥ कीर्तिताद्रौपदीवाचाअनुज्ञाताचपांडवैः ॥ भवत्यविजिताकेनहेतुनैषामताव ॥ ॥ ३३ ॥ मन्यसेवासभामेतामानीतामेकवाससं ॥ अधर्मेणेतितत्रापिश्रृणुमेवाक्यमुत्तमं ॥ ३४ ॥ एकोभर्त्तास्त्रियादेवैर्विहितःकुरुनंदन ॥ इयंत्वनेकवशगा बंधकीतिविनिश्चिता ॥ ३५ ॥ अस्याःसभामानयनंनचित्रमितिमेमतिः ॥ एकांबरधरत्वंवाप्यथवापिविवस्त्रता ॥ ३६ ॥ यच्चैषांद्रविणंकिंचिद्याचैषायेचपां डवाः ॥ सौबलेनेहतत्सर्वंधर्मेणविजितंवसु ॥ ३७ ॥ दुःशासनसुबालोयंविकर्णःप्राज्ञवादिकः ॥ पांडवानांचवासांसिद्रौपद्याश्चाप्युपाहर ॥ ३८ ॥ तच्छ्रुत्वापां डवाःसर्वेस्वानिवासांसिभारत ॥ अवकीर्योत्तरीयाणिसभायांसमुपाविशन् ॥ ३९ ॥ ततोदुःशासनोराजन्द्रौपद्यावसनंबलात् ॥ सभामध्येसमाक्षिप्यव्यपा कृष्टुंप्रचक्रमे ॥ ४० ॥

नित्वंजितत्वंपरप्रवर्तितत्वंद्रौपद्याःसाधारणत्वंचेतिहेतुचतुष्कं ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ वैकृतानिविपरीतानि ॥ २७ ॥ २८ ॥ तान्येवाह यदिति ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ प्राज्ञवादिकःप्राज्ञमानी ॥ ३८ ॥ अवकीर्यसमंततस्त्यक्त्वा ॥ ३९ ॥ ४० ॥

आकृष्यमाणइति हरिः सर्वदुःखसंहर्त्ताखलसंहर्त्तावा गोविंदगवांइंद्रियाणांविंदतीतिविंदोलब्धा सर्वेंद्रियचालकत्वात्सन्निहितोमांकथंनजानासि सन्निहितोप्यशक्तःकिंकुर्यादतआह द्वारकावासिन्निति एकरात्रेणैवस्वीयान्आपदःसकाशादुद्धर्त्तुंसमुद्रमध्येपुरीनिर्माणंतांपुरींप्रतिसर्वनगरस्ययुगपत्प्रापणंचकुर्वतस्तवममत्राणमीषत्करमित्यर्थः ननुसन्निहितःशक्तश्चकिमितिदुष्टाननुगृह्णीयादतआह कृष्णस्त्वतमा त्रएवसर्वदोषकर्षण ननुतथापिअनृतंसाहसंमायामूर्खत्वमतिलोभता अशौचंनिर्दयत्वंचस्त्रीणांदोषाःस्वभावजाइत्युक्तेःस्वाभाविकस्त्रीदोषोनापनेतुंशक्यः नह्याशीविषदंष्ट्राऽमृतस्रवाकर्त्तुंशक्येत्यतआह गोपीज नप्रिय नरेषुतावदत्यंतंनीचागोपाःतत्स्त्रियस्तुततोपिनीचतरास्तास्त्वपितवानुग्रहोदृश्यतेकिमुतमादृश्यांत्वदेकशरणायांत्वयैवराजसूयाभिषेकेणानुगृहीतायामितिभावः ॥ ४१ ॥ केशव कश्चअश्चईशश्चब्रह्मविष्णुरु

वैशंपायनउवाच आकृष्यमाणेवसनेद्रौपद्याचिंतितोहरिः ॥ गोविंदद्वारकावासिन्कृष्णगोपीजनप्रिय ॥ ४१ ॥ कौरवैःपरिभूतांमांकिंनजानासिकेशव ॥ हेनाथहेरमानाथव्रजनाथार्तिनाशन ॥ कौरवार्णवमग्नांमामुद्धरस्वजनार्दन ॥ ४२ ॥ कृष्णकृष्णमहायोगिन्विश्वात्मन्विश्वभावन ॥ प्रपन्नांपाहिगोविंदकुरुमध्येवसीदतीं ॥ ४३ ॥ इत्यनुस्मृत्यकृष्णंसाहरिंत्रिभुवनेश्वरं ॥ प्रारुदद्दुःखिताराजन्मुखमाच्छाद्यभामिनी ॥ ४४ ॥ याज्ञसेन्यावचःश्रुत्वाकृष्णोगह्वरितोभवत् ॥ त्यक्त्वाशय्यासनंपद्भ्यांकृपालुःकृपयाभ्यगात् ॥ ४५ ॥ कृष्णंचविष्णुंचहरिंनरंचत्राणायविक्रोशतियाज्ञसेनी ॥ ततस्तुधर्मोंतरितोमहात्मासमावृणोद्वैविविधैःसुवस्त्रैः ॥ ४६ ॥ आकृष्यमाणेवसनेद्रौपद्यास्तुविशांपते ॥ तद्रूपमपरंवस्त्रंप्रादुरासीदनेकशः ॥ ४७ ॥ नानारागविरागाणिवसनान्यथवैप्रभो ॥ प्रादुर्भवंतिशतशोधर्मस्यपरिपालनात् ॥ ४८ ॥ ततोहलहलाशब्दस्तत्रासीद्घोरदर्शनः ॥ तदद्भुततमंलोकेवीक्ष्यसर्वेमहीभृतः ॥ शशंसुर्द्रौपदींतत्रकुत्संतोधृतराष्ट्रजं ॥ ४९ ॥ शशापतत्रभीमस्तुराजमध्येबृहत्स्वनः ॥ क्रोधाद्विस्फुरमाणौष्ठोविनिष्पिष्यकरेकरं ॥ ५० ॥ भीमउवाच इदंमेवाक्यमादध्वंक्षत्रियालोकवासिनः ॥ नोक्तपूर्वंनरैरन्यैर्नचान्योयद्वदिष्यति ॥ ५१ ॥ यद्येतदेवमुक्त्वाहंनकुर्यांपृथिवीश्वराः ॥ पितामहानांपूर्वेषांनाहंगतिमवाप्नुयाम् ॥ ५२ ॥

द्राःतैःसहवातिगच्छतीतिकेशवब्रह्मादीनामपिप्रवर्त्तकतदात्मकेति अतःसर्वथात्वंमामनुगृह्णीष्वेतिभावः आर्त्तिनाशनेतिगोवर्द्धनोद्धरणदावाग्निपानादिनाव्रजवासिनामार्त्तिस्त्वयैवयथानाशितातथाममाप्यार्तिनाशयेतिभावः ॥ ४२ ॥ विश्वात्मन् विश्वांतर्यामिन्नित्यर्थः विश्वभावन विश्वकर्त्तः अंतर्यामित्वेनशत्रुंवाऽस्मिन्नर्थेउदासीनंकुरु अथवाविश्वकर्तृत्वेनवस्त्राणिबहूनिसमर्पयेतिभावः ॥ ४३ ॥ भामिनी दीप्तिमती स्वस्मिन्भगवदनुग्रहनिश्चयात्शत्रूनगणयंतीत्यर्थः ॥ ४४ ॥ गह्वरितःकरुणातिशयाद्गद्गदकंठः ॥ ४५ ॥ धर्मोंतरितःधर्मएवअंतरंवस्त्रंतद्भावंगतवान् गत्वाचतांवस्त्रपूगैःसमावृणोच्च ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ नानारागाणिचविरागाणिकेवलश्वेतानिच नास्त्यकार्यंकदर्याणांनास्त्यसक्षाम्यंमहात्मनां नास्त्युपेक्ष्योहरेर्भक्तइतिद्यूतेप्रदर्शितं ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ शशापशपथंकृतवान् ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

॥५३॥५४॥५५॥५६॥५७॥५८॥ ५९ ॥ धर्मपीडामेवाह सभामिति आर्त्तस्यात्राणेनसभ्यानांधर्मनाशोस्त्येव यथोक्तं नसभांप्रविशेत्प्राज्ञःसभ्यदोषाननुस्मरन् अब्रुवन्विब्रुवन्वापिनरोभवतिकिल्बिषी
ति ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥एतदेवाह योहिप्रश्नमित्यादिना ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ आंगिरसस्यसुधन्वनः ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ केशिन्याकन्यया विरोचनसुधन्वानौपृष्टौयुवयोःकोज्यायान्कुलशीलादिनाश्रेष्ठइति

अस्यपापस्यदुर्बुद्धेर्भारतापसदस्यच ॥ नपिबेयंबलाद्वक्षोभित्वाचेद्रुधिरंयुधि ॥ ५३॥ वैशंपायनउवाच तस्यतेतद्वचःश्रुत्वारौद्रंलोमप्रहर्षणं ॥ प्रचक्रुर्ब
हुलांपूजांकुत्संतोधृतराष्ट्रजं ॥ ५४ ॥ यदातुवाससांराशिःसभामध्येसमाचितः ॥ ततोदुःशासनःश्रांतोव्रीडितःसमुपाविशत् ॥ ५५ ॥ धिक्शब्दस्तुततस्तत्रस
मभूल्लोमहर्षणः ॥ सभ्यानांनरदेवानांदृष्ट्वाकुंतीसुतांस्तथा ॥ ५६॥ नविब्रुवंतिकौरव्याःप्रश्नमेतमितिस्मह ॥ सुजनःक्रोशतिस्मात्रधृतराष्ट्रंविगर्हयन्॥ ५७॥
ततोबाहूसमुत्क्षिप्यनिवार्यचसभासदः ॥ विदुरःसर्वधर्मज्ञइदंवचनमब्रवीत् ॥ ५८ ॥ विदुरउवाच द्रौपदीप्रश्नमुक्त्वैवंरोरवीतित्वनाथवत् ॥ नचविब्रू
ततंप्रश्नंसभ्याधर्मोत्रपीड्यते ॥ ५९ ॥ सभांप्रपद्यतेह्यार्त्तःप्रज्वलन्निवहव्यवाट् ॥ तंवैसत्येनधर्मेणसभ्याःप्रशमयंत्युत ॥ ६० ॥ धर्मप्रश्नमतोब्रूयादार्यःसत्येन
मानवः ॥ विब्रूयुस्तत्रतंप्रश्नंकामक्रोधबलातिगाः ॥ ६१ ॥ विकर्णेनयथाप्रज्ञमुक्तःप्रश्नोनराधिपाः ॥ भवंतोपिहितंप्रश्नंविब्रुवंतुयथामति ॥ ६२ ॥ योहिप्रश्नं
नविब्रूयाद्धर्मदर्शीसभांगतः ॥ अनृतेयाफलावाप्तिस्तस्याःसोऽर्धंसमश्नुते ॥ ६३ ॥ यःपुनर्वितथंब्रूयाद्धर्मदर्शीसभांगतः ॥ अनृतस्यफलंकृत्स्नंसप्राप्नोतीतिनि
श्चयः ॥ ६४ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं ॥ प्रल्हादस्यचसंवादंमुनेरांगिरसस्यच ॥ ६५ ॥ प्रल्हादोनामदैत्येंद्रस्तस्यपुत्रोविरोचनः ॥ कन्याहेतोरांगि
रसंसुधन्वानमुपाद्रवत् ॥ ६६॥ अहंज्यायानहंज्यायानितिकन्येप्सयातदा ॥ तयोर्देवनमत्रासीत्प्राणयोरितिनःश्रुतं ॥६७॥ तयोःप्रश्नविवादोभूत्प्रल्हादंतावपृ
च्छतां ॥ ज्यायान्कआवयोरेकःप्रश्नंप्रब्रूहिमामृषा ॥ ६८ ॥ सवैविवदनाद्भीतःसुधन्वानंविलोकयन् ॥ तंसुधन्वाब्रवीत्क्रुद्धोब्रह्मदंडइवज्वलन् ॥ ६९ ॥ यदिवै
वक्ष्यसिमृषाप्रल्हादाथनवक्ष्यसि ॥ शतधातेशिरोवज्रीवज्रेणप्रहरिष्यति ॥ ७० ॥ सुधन्वनातथोक्तःसन्व्यथितोश्वत्थपर्णवत् ॥ जगामकश्यपंदैत्यःपरिप्रष्टुं
महौजसं ॥ ७१ ॥ प्रल्हादउवाच त्वंवैधर्मस्यविज्ञातादैवस्येहासुरस्यच ॥ ब्राह्मणस्यमहाभागधर्मकृच्छ्रमिदंश्टणु ॥ ७२ ॥ योवैप्रश्नंनविब्रूयाद्वितथंचै
वनिर्दिशेत् ॥ केवैतस्यपरेलोकास्तन्ममाचक्ष्वपृच्छतः ॥ ७३ ॥

तौचत्वंत्वंज्यायस्त्वंप्रतिजानानौप्राणेनैवपण्येनदेवनंपणंचक्रतुः प्राणयोरितिविषयसप्तमी पराजितेनयावज्जीवंजेतु
र्दास्यंकर्त्तव्यमित्यर्थः प्राणानामीश्वरस्तवेत्युपसंहारात् ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ विवदनात्मृषावादात् ब्रह्मदंडःब्रह्मणानिर्मितःकालदंडः ब्रह्मशापइत्यपिकेचित् ॥६९॥७०॥ व्यथितःकंपयुक्तः ॥ ७१॥७२॥७३॥

अविब्रुवन् विस्पष्टमब्रुवन् ॥ ७४ ॥ गोकर्णशिथिलः उभयपक्षस्पर्शी प्रतिमुंचतिक्षिपति ॥ ७५ ॥ अंजसातत्वतः ॥७६॥ धर्मोऽधर्मेणविद्धः द्वयोर्विवदतोरेकः स्वयंमिथ्यावादीसन्नितरंधर्मिष्ठंमिथ्यावादी तिवदतिसोयमधर्मेणधर्मस्यवेधः तत्रअवचनात्मिथ्यावचनात्संदिग्धवचनाद्वायेधर्मशल्यंननिकृंतंतिनछिंदंति तएवतेनाधर्मेणविद्धाभवंति ॥ ७७ ॥ तदेवविवृणोति अर्धमिति अर्धंअधर्मस्येतिशेषः श्रेष्ठः

कश्यपउवाच जानन्नविब्रुवन्प्रश्नान्कामात्क्रोधाद्भयात्तथा ॥ सहस्रंवारुणान्पाशानात्मनिप्रतिमुंचति ॥ ७४ ॥ साक्षीवाविब्रुवन्साक्ष्यंगोकर्णशिथिलश्चरन् ॥ सहस्रंवारुणान्पाशानात्मनिप्रतिमुंचति ॥ ७५ ॥ तस्यसंवत्सरेपूर्णेपाशएकःप्रमुच्यते ॥ तस्मात्सत्यंतुवक्तव्यंजानतासत्यमंजसा ॥ ७६ ॥ विद्धोधर्मोह्यधर्मेणसभांयत्रोपपद्यते ॥ नचास्यशल्यंकृंतंतिविद्धास्तत्रसभासदः ॥ ७७ ॥ अर्धंहरतिवैश्रेष्ठःपादोभवतिकर्तृषु ॥ पादश्चैवसभासत्सुयेननिंदंतिनिंदितं ॥ ७८ ॥ अनेनाभवतिश्रेष्ठोमुच्यंतेचसभासदः ॥ एनोगच्छतिकर्तारंनिंदार्होयत्रनिंद्यते ॥७९॥ वितथंतुवदेयुर्येधर्मंप्रल्हादपृच्छते ॥ इष्टापूर्तंचतेघ्नंतिसप्तसप्तपरावरान् ॥ ८० ॥ हृतस्वस्यहियद्दुःखंहतपुत्रस्यचैवयत् ॥ ऋणिनःप्रतियच्चैवस्वार्थाद्भ्रष्टस्यचैवयत् ॥ ८१ ॥ स्त्रियाःपत्याविहीनायाराज्ञाग्रस्तस्यचैवयत् ॥ अपुत्रायाश्चयद्दुःखंव्याघ्राघ्रातस्यचैवयत् ॥ ८२ ॥ अध्यूढायाश्चयद्दुःखंसाक्षिभिर्विहतस्यच ॥ एतानिवैसमान्याहुर्दुःखानित्रिदिवेश्वराः ॥ ८३ ॥ तानिसर्वाणिदुःखानिप्राप्नोतिवितथंब्रुवन् ॥ समक्षदर्शनात्साक्षीश्रवणाच्चेतिधारणात् ॥ ८४ ॥ तस्मात्सत्यंब्रुवन्साक्षीधर्मार्थाभ्यांनहीयते ॥ कश्यपस्यवचःश्रुत्वाप्रल्हादःपुत्रमब्रवीत् ॥८५॥ श्रेयान्सुधन्वात्वत्तोवैमत्तःश्रेयांस्तथांगिराः ॥ मातास्सुधन्वनश्चापिमातृतःश्रेयसीतव ॥ विरोचनसुधन्वाऽयंप्राणानामीश्वरस्तव ॥ ८६ ॥

सुधन्वोवाच पुत्रस्नेहंपरित्यज्ययस्त्वंधर्मेव्यवस्थितः ॥ अनुजानामितेपुत्रंजीवत्वेषशतंसमाः ॥ ८७ ॥ विदुरउवाच एवंवैपरमंधर्मंश्रुत्वासर्वेसभासदः ॥ यथाप्रश्नंतुकृष्णायामन्यध्वंतत्रकिंपरं ॥८८॥ वैशंपायनउवाच विदुरस्यवचःश्रुत्वानोचुःकिंचनपार्थिवाः ॥ कर्णोदुःशासनंत्वाहकृष्णांदासींगृहान्नय ॥ ८९ ॥ तांवेपमानांसव्रीडांप्रलपंतींस्मपांडवान् ॥ दुःशासनःसभामध्येविचकर्षतपस्विनीं ॥ ९० ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यूतपर्वणिद्रौपद्याकर्षणेऽष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

सभापतिः ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ इष्टंयागादि आपूर्तंवाप्यादि परावरान्भूतान्भाविनश्च ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ अध्यूढायाः कृतसपत्नीकायाः ॥ ८३ ॥ समक्षेति साक्षाद्दर्शनाद्वाआप्तवाक्याद्वाऽधिगतस्यार्थस्यधारणात्साक्षीत्यर्थः ॥ ८४ ॥ तस्मादिति लोभादिदोषात्तस्यविप्लावनेतुधर्माद्धीयतएवेत्यभिप्रायः ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

पुरस्तादिति तावत्प्रतीक्षद्दुःप्रज्ञदुःशासननराधमेत्यतःपरंपुरस्तादितिपठंतिकेचित् प्रतीक्षप्रतीक्षस्व ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ दृश्यामिपृथग्जनस्त्रीवत्दृश्यमिवात्मानंकरोमि ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ विगाहेप र्यालोचयामि ॥ ८ ॥ ९ ॥ पांडूनांपांडवानां आर्षस्तद्धितलुक् पार्षतस्यधृष्टद्युम्नस्य कथंइयांप्रामुयां ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ किमज्ञत्वान्नविवेक्तुमर्हसिनेत्याह बलवानिति बलवान्कर्णदुर्योध नादिर्यद्ब्रूतेसएवधर्मः परस्तुदुर्बलेनोक्तःअभिहतःधर्मोप्यधर्मोभवतीतिभावः अभिहितःपरैरितिपाठेतुअधर्मवेलायामपिपरैर्बलवद्भिरुक्तएवधर्मोभवतिनदुर्बलोक्तइतिअकारंप्रश्लिष्ययोज्यं ॥ १५ ॥ ननु

द्रौपद्युवाच पुरस्तात्करणीयंमेनकृतंकार्यमुत्तरं ॥ विह्वलास्मिकृतानेनकर्षताबलिनाबलात् ॥ १ ॥ अभिवादंकरोम्येषांकुरूणांकुरुसंसदि ॥ नमेस्यादपराधोयं यदिदंनकृतंमया ॥ २ ॥ वैशंपायनउवाच सातेनचसमाधूतादुःखेनचतपस्विनी ॥ पतिताविललापेदंसभायामतथोचिता ॥ ३ ॥ द्रौपद्युवाच स्वयंवरेया स्मिन्नृपैर्दृष्टारंगेसमागतैः ॥ नदृष्टपूर्वाचान्यत्रसाहमद्यसभांगता ॥ ४ ॥ यांनवायुर्नचादित्योदृष्टवंतौपुरागृहे ॥ साहमद्यसभामध्येदृश्यामिजनसंसदि ॥ ५ ॥ यां नमृष्यंतिवातेनस्पृश्यमानांगृहेपुरा ॥ स्पृश्यमानांसहंतेऽद्यपांडवास्तांदुरात्मना ॥ ६ ॥ मृष्यंतिकुरवश्चेमेमन्येकालस्यपर्ययं ॥ स्नुषांदुहितरंचैवक्लिश्यमानामनर्हं तीं ॥ ७ ॥ किंन्वतःकृपणंभूयोयदहंस्त्रीसतीशुभा ॥ सभामध्यंविगाहेऽद्यक्वनुधर्मोमहीक्षितां ॥ ८ ॥ धर्म्यांस्त्रियंसभांपूर्वेननयंतीतिनःश्रुतं ॥ सनष्टःकौरवेयेषुपूर्वो धर्मःसनातनः ॥ ९ ॥ कथंहिभार्यापांडूनांपार्षतस्यस्वसासती ॥ वासुदेवस्यचसखीपार्थिवानांसभामियां ॥ १० ॥ तामिमांधर्मराजस्यभार्यांसदृशवर्णजां ॥ ब्रूतदासीमदासींवातत्करिष्यामिकौरवाः ॥ ११ ॥ अयंमांसुदृढंक्षुद्रःकौरवाणांयशोहरः ॥ क्लिश्नातिनाहंतत्सोढुंचिरंशक्ष्यामिकौरवाः ॥ १२ ॥ जितांवाप्यजि तांवापिमन्यध्वंमांयथानृपाः ॥ तथाप्रत्युक्तमिच्छामितत्करिष्यामिकौरवाः ॥ १३ ॥ भीष्मउवाच उक्तवानस्मिकल्याणिधर्मस्यपरमागतिः ॥ लोकेन शक्यतेज्ञातुमपिविज्ञैर्महात्मभिः ॥ १४ ॥ बलवांश्चयथाधर्मंलोकेपश्यतिपूरुषः ॥ सधर्मोधर्मवेलायांभवत्यभिहतःपरः ॥ १५ ॥ नविवेक्तुंचतेप्रश्नमिमंशक्नो मिनिश्चयात् ॥ सूक्ष्मत्वाद्गहनत्वाच्चकार्यस्यास्यचगौरवात् ॥ १६ ॥

बलवत्तरस्त्वमेवसत्यंब्रूहीत्यतआह नेति विवेक्तुंविविच्यवक्तुं अयमस्याशयः यद्येतामजितासीतिवक्ष्येतदान्यायंविनापीडितैषासद्यःकोपेनकौरवान्नाशयेत् तथाचद्रौपद्यपमानजोवाकुरुनाशजोवादोषोम हानितिसंशयेधर्मतत्वस्यसूक्ष्मत्वाद्दुर्विवेकत्वं देवकार्यमेवकौरवनाशेनभवतीत्यशक्यं सर्वेषांवध्यानामिहसंप्रयोगाभावात्गहनमिदं पांडवानामशस्त्रत्वात्परदासत्वाच्च तत्स्वामिनांकौरवाणांनाशनंद्रौपद्या अपिदोषायस्वामिस्वामिनाशस्यसुतरामकार्यत्वादितिहेतुत्रयंविविच्याकथनेइति ॥ १६ ॥

ननुबलवत्कृतिरेवधर्मश्चेत्स्वधर्मेणबलवत्तराहमेनान्शापाग्निनाधक्ष्येइत्याशंक्याह नूनमिति अवश्यभाविनिकार्येनत्वयातपोव्ययःकर्त्तव्यइतिभावः ॥ १७ ॥ इदमेवदृत्तंत्वद्भर्त्तारोप्यास्थिताअतस्त्वमपि तथैवातिष्ठस्वेतिद्वाभ्यामाह कुलेष्विति ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ तथात्विति ॥ १ ॥

नूनमंतःकुलस्यास्यभवितानचिरादिव ॥ तथाहिकुरवःसर्वेलोभमोहपरायणाः ॥ १७ ॥ कुलेषुजाताःकल्याणिव्यसनैराहताभृशं ॥ धर्म्यान्मार्गान्नच्यवंतेयेषांनस्त्वंवधूःस्थिता ॥ १८ ॥ उपपन्नंचपांचालितवेदंवृत्तमीदृशं ॥ यत्कृच्छ्रमपिसंप्राप्ताधर्ममेवान्ववेक्षसे ॥ १९ ॥ एतेद्रोणादयश्चैववृद्धाधर्मविदोजनाः ॥ शून्यैःशरीरैस्तिष्ठंतिगतासवइवानताः ॥ २० ॥ युधिष्ठिरस्तुप्रश्नेस्मिन्प्रमाणमितिमेमतिः ॥ अजितांवाजितांवेतिस्वयंव्याहर्तुमर्हति ॥ २१ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यूतपर्वणिभीष्मवाक्येएकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच तथातुदृष्ट्वाबहुतत्रदेवींरोरूयमाणांकुररीमिवार्त्तां ॥ नोचुर्वचःसाध्वथवाप्यसाधुमहीक्षितोधार्त्तराष्ट्रस्यभीताः ॥ १ ॥ दृष्ट्वातथापार्थिवपुत्रपौत्रांस्तूष्णींभूतान्धृतराष्ट्रस्यपुत्रः ॥ स्मयन्निवेदंवचनंबभाषेपांचालराजस्यसुतांतदानीं ॥ २ ॥ दुर्योधनउवाच तिष्ठत्वयंप्रश्नउदारसत्वेभीमेर्जुनेसहदेवेतथैव ॥ पत्यौचतेनकुलेयाज्ञसेनिवदंत्वेतेवचनंत्वत्प्रसूतं ॥ ३ ॥ अनीश्वरंविब्रुवंत्वार्यमध्येयुधिष्ठिरंतवपांचालिहेतोः ॥ कुर्वंतुसर्वेचानृतंधर्मराजंपांचालित्वंमोक्ष्यसेदासभावात् ॥ ४ ॥ धर्मेस्थितोधर्मसुतोमहात्मास्वयंचेदंकथयत्विंद्रकल्पः ॥ ईशोवातेह्यनीशोथवैषवाक्यादस्यक्षिप्रमेकंभजस्व ॥ ५ ॥ सर्वेहीमेकौरवेयाःसभायांदुःखांतरेवर्त्तमानास्तवैव ॥ नविब्रुवंत्यार्यसत्वायथावत्पतींश्चतेसमवेक्ष्याल्पभाग्यान् ॥ ६ ॥ वैशंपायनउवाच ततःसभ्याःकुरुराजस्यतस्यवाक्यंसर्वेप्रशशंसुस्तथोच्चैः ॥ चेलावेधांश्चापिचक्रुर्नदंतोहाहेत्यासीदपिचैवार्तनादः ॥ ७ ॥ श्रुत्वातुतद्वाक्यमनोहरंतद्धर्षश्चासीत्कौरवाणांसभायां ॥ सर्वेचासन्पार्थिवाःप्रीतिमंतःकुरुश्रेष्ठंधार्मिकंपूजयंतः ॥ ८ ॥ युधिष्ठिरंचतेसर्वेसमुदैक्षंतपार्थिवाः ॥ किंनुवक्ष्यतिधर्मज्ञइतिसाचीकृताननाः ॥ ९ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ सभ्याःप्रशशंसुः तेषांचेलाःचेटाःप्रेष्यास्तुवेधानिववेधान् तत्रतत्रसमाचारप्रापणंपरस्परेणचक्षुःसंकेतंवाचक्रुः सभायांदुर्योधनेनउक्तमात्रावार्त्तासद्यःसर्वत्रप्रकीर्णेत्यर्थः चेलावेधान्वस्त्रभ्रामणानीतिप्रांचः तत्रैवहाहेतिकौरवपक्षपातिष्वेव पांडवानांन्यायपक्षपातिनांप्रमाणीकरणेद्रौपदीदास्यान्मुक्ताभविष्यति तेनचसर्वेषामस्माकंदुःखंभविष्यतीत्यभिप्रायः ॥ ७ ॥ ८ ॥ साचितिर्यक् ॥ ९ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ यद्ययंनःकुलस्यप्रभुर्नस्यात्तर्हिनमर्षयेमहियतोयंप्रभुस्ततोमर्षयामहेइत्यर्थः ॥ १२ ॥ ईशइति अजितमितिछेदः द्रौपदीपणनात्प्रागितिशेषः यद्ययमात्मानमजितंमन्यतेतर्हिवयंपूर्वमेव भवद्भिर्जिताःसंतःइदानींविजिताःद्रौपद्यर्थेमिथ्यावादेनसुतरांजिताःस्मइत्यर्थः अतोद्रौपदीनदासभावमापन्नेतिभावः ॥ १३ ॥ नन्वजितेनापित्वयाकिंस्यात्तत्राह नहीत्यादि ॥ १४ ॥ १५ ॥ पाशसितः पाशबद्धः ॥ १६ ॥ तलासिभिःचपेटाखड्गैः ॥ १७ ॥ १८ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ कच्चित्त्रयःकिलेमेसधनाःसभायांभीष्मःक्षत्ताकौरवाणांगुरुश्च येस्वामिनंदुष्टतमंवदंतिवांछंतिवृद्धिंनचविक्षिपंतीतिश्लोकःप्रथमः त्रयःकिलेमेअधनाइतिद्वितीयः सधनाःसमर्थाःधर्मोल्लंघनेइत्यर्थः वृद्धिंस्वामिनोमूलच्छेदं नचविक्षिपंतिपापक

किंनुवक्ष्यतिबीभत्सुरजितोयुधिपांडवः॥भीमसेनोयमौचोभौभृशंकौतूहलान्विताः॥ १० ॥ तस्मिन्नुपरतेशब्देभीमसेनोब्रवीदिदं ॥ प्रगृह्यरुचिरंदिव्यंभुजं चंदनचर्चितं॥ ११॥ भीमसेनउवाच यद्येषगुरुरस्माकंधर्मराजोमहामनाः॥ नप्रभुःस्यात्कुलस्यास्यनवयंमर्षयेमहि॥ १२॥ ईशोनःपुण्यतपसांप्राणानामपिचेश्वरः॥ मन्यतेऽजितमात्मानंयद्येषविजितावयं॥ १३ ॥ नहिमुच्येतमेजीवन्पदाभूमिमुपस्पृशन्॥ मर्त्यधर्मापरामृश्यपांचाल्यामूर्धजानिमान् ॥ १४॥ पश्यध्वंव्यायतौवृत्तौभुजौमेपरिघाविव॥ नैतयोरंतरंप्राप्यमुच्येतापिशतक्रतुः ॥ १५॥ धर्मपाशसितस्त्वेवंनाधिगच्छामिसंकटं ॥ गौरवेणनिरुद्धश्चनिग्रहादर्जुनस्यच॥ १६॥ धर्मराजनिसृष्टस्तुसिंहःक्षुद्रमृगानिव॥ धार्त्तराष्ट्रानिमान्पापान्निष्पिषेयंतलासिभिः॥१७॥ वैशंपायनउवाच तमुवाच तदाभीष्मोद्रोणोविदुरएवच॥ क्षम्यतामिदमित्येवंसर्वंसंभाव्यतेत्वयि॥ १८॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यूतपर्वणिभीमवाक्येसप्ततितमोऽध्यायः ॥७०॥ ॥७॥ ॥७॥ कर्णउवाच त्रयःकिलेमेत्यधनाभवंतिदासःपुत्रश्चास्वतंत्राचनारी ॥ दासस्यपत्नीत्वधनस्यभद्रेहीनेश्वरादासधनंचसर्वं ॥ १ ॥ प्रविश्यराज्ञःपरिवारंभजस्वतत्तेकार्यंशिष्टमादिश्यतेत्र ॥ ईशास्तुसर्वेतवराजपुत्रिभवंतिवैधार्त्तराष्ट्रानपार्थाः ॥ २॥ अन्यंवृणीष्वपतिमाशुभाविनि यस्माद्दास्यंनलभसिदेवनेन॥ अवाच्यावैपतिषुकामवृत्तिर्नित्यंदास्येविदितंतत्तवास्तु ॥ ३ ॥ पराजितोनकुलोभीमसेनोयुधिष्ठिरःसहदेवार्जुनौच॥ दासीभूतात्वंहिवैयाज्ञसेनिपराजितास्तेपतयोनैवसंति॥ ४॥

रणेव्याकुलाश्चनभवंति दासस्यपत्नीहीनेश्वरादासधनंचसर्वंहीनेश्वरंसत्भद्रेकल्याणभाजितयोरीश्वरेद्वयमपितत्न्यसनीयमित्यर्थः तथाचस्मृतिः त्रयएवाधनालोकेभार्यादासस्तथासुतः यत्तेसमधिगच्छंतियस्यैतेतस्यतद्धनमिति तथाचराजजयेनैवतत्पत्न्यपिजितैवनतुतत्रअजितेनजितेनवापराजितेतिविमर्शःसंभवतीतिभावः ॥ १ ॥ परिवारंदारान्भजस्वपादसंवाहनादिनासेवस्व ॥ २ ॥ अन्यमिति पतिजयेनात्मजयंनमन्यसेचेदपतिकात्वंरत्यर्थमन्यंपतिंवृणीष्व पतिषुकामवृत्तिर्यथेष्टंवर्त्तनंलोकेस्त्रीणामवाच्यंदास्येतुतत्विदितंप्रसिद्धं अतःपरिमितपतिकाद्दारभावादनंतपतिकंदास्यमेवतवास्त्वितिभावः ॥ ३ ॥नैवसंतिअस्मद्दासाःपांडवाअस्माभिःप्रत्याख्याताश्चेत्त्वांनैवभोक्तुंसमर्थाभवेयुरितिभावः ॥ ४ ॥

प्रयोजनमिति यइमांव्यदेवीत्सजन्मनिप्रयोजनंजन्मसाफल्यंकिंनमन्यतेऽपितुमन्यतएव एवंपराक्रमादावपियोज्यं ॥ ५ ॥ ६ ॥ एषदासधर्मःभर्तुरुत्कर्षवर्णनं ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ अपोह्यअपकृष्य॥१०॥ ॥ ११ ॥ अभ्युत्स्मयित्वाप्रोत्साह्य ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ उदपादिउत्पन्नः ॥ १६ ॥ अतिद्यूतंपणितद्रव्यमर्यादामतिक्रांतं योगक्षेमौयोगोलब्धेनराज्यादिनासंबंधस्तस्यक्षेमःकल्याणंकुशलंक्षे

प्रयोजनंजन्मनिकिंनमन्यतेपराक्रमंपौरुषंचैवपार्थः॥ पांचाल्यस्यद्रुपदस्यात्मजामिमांसभामध्येयोव्यदेवीद्ग्लहेषु॥५॥ वैशंपायनउवाच तद्वैश्रुत्वा भीमसेनोत्यमर्षीभृशंनिशश्वासतदार्तरूपः॥ राजानुगोधर्मपाशानुबद्धोदहन्निवैनंक्रोधसंरक्तदृष्टिः॥ ६॥ भीमउवाच नाहंकुप्येसूतपुत्रस्यराजन्नेषस त्यंदासधर्मःप्रदिष्टः॥ किंविद्विषोवैमामेवंव्याहरेयुर्नादेवीस्त्वंयघनयानरेंद्र॥ ७॥ वैशंपायनउवाच भीमसेनवचःश्रुत्वाराजादुर्योधनस्तदा॥ युधिष्ठि रमुवाचेदंतूर्ष्णींभूतमचेतनं॥ ८॥ भीमार्जुनौयमौचैवस्थितौतेनृपशासने ॥ प्रश्नंब्रूहिचकृष्णांत्वमजितांयदिमन्यसे ॥ ९ ॥ एवमुक्त्वातुकौंतेयमपोह्यवस नंस्वकं॥ स्मयन्निवेक्ष्यपांचालीमैश्वर्यमदमोहितः॥ १० ॥ कदलीदंडसदृशंसर्वलक्षणसंयुतं॥ गजहस्तप्रतीकाशंवज्रप्रतिमगौरवं ॥ ११ ॥ अभ्युत्स्मयित्वा राधेयंभीममाधर्षयन्निव॥ द्रौपद्याःप्रेक्षमाणायाःसव्यमूरुमदर्शयत्॥ १२॥ भीमसेनस्तमालोक्यनेत्रेउत्फाल्यलोहिते॥ प्रोवाचराजमध्येतंसभांविश्रावयन्नि व॥ १३॥ पितृभिःसहसालोक्यंमास्मगच्छेद्वृकोदरः॥ यद्येतमूरुंगदयानभिंद्यांतेमहाहवे ॥ १४॥ क्रुद्धस्यतस्यसर्वेभ्यःस्रोतोभ्यःपावकार्चिषः ॥ वृक्षस्येव विनिश्चेरुःकोटरेभ्यःप्रदह्यतः॥ १५॥ विदुरउवाच परंभयेपश्यतभीमसेनात्तद्बुध्यध्वंपार्थिवाःप्रातिपेयाः ॥ दैवेरितोनूनमयंपुरस्तात्परोनयोभरतेषूद पादि॥ १६॥ अतिद्यूतंकृतमिदंधार्त्तराष्ट्रायस्मात्स्त्रियंविवदध्वंसभायां ॥ योगक्षेमौनश्यतोवःसमग्रौपापान्मंत्रान्कुरवोमंत्रयंति ॥ १७॥ इमंधर्मंकुरवोजा नताशुध्वस्तेधर्मेपरिषत्संप्रदुष्येत्॥ इमांचेत्पूर्वंकितवोऽग्लहिष्यदीशोभविष्यदपराजितात्मा ॥ १८॥ स्वप्नेयथैतद्धिजितंधनंस्यादेवंमन्येयस्यदीव्यत्यनीशः॥ गांधारराजस्यवचोनिशम्यधर्मादस्मात्कुरवोमापयात॥ १९॥

ममस्त्रियामित्यमरः ॥ १७ ॥ परिषत्सभा संप्रदुष्येत् धर्मातिक्रमादितिशेषः कितवोयुधिष्ठिरः अपराजितात्मासन्पूर्वंचेत्अग्लहिष्यत् पणीकृतवानभविष्यत्तर्हिसाभवद्दासीस्यादेवेतिभावः ॥ १८ ॥ यस्ययेनधनेनानीशोदीव्यतितत्स्वमेयथाधनंआभासजितंतद्वदित्यर्थः यस्यैतेतस्यतद्धनमितिस्मृतिस्तुदासभावेऽर्जितंधनंस्वामिगामीत्याहनतुततःप्राक्तनमपीति मापयातमागच्छत॥ १९ ॥

दुर्योधनउवाच भीमस्यवाक्येतद्वदेवार्जुनस्यस्थितोहंवैयमयोश्चैवमेव॥ युधिष्ठिरंतेप्रवदंत्वनीशमथोदास्यान्मोक्ष्यसेयाज्ञसेनि॥ २०॥ अर्जुनउवाच ईशोराजापूर्वमासीद्ग्लहेनःकुंतीसुतोधर्मराजोमहात्मा॥ ईशस्त्वयंकस्यपराजितात्मातज्जानीध्वंकुरवःसर्वएव॥२१॥ वैशंपायनउवाच ततोराज्ञोधृतराष्ट्रस्यगेहेगोमायुरुच्चैर्व्याहरदग्निहोत्रे॥ तंरासभाःप्रत्यभाषंतराजन्समंततःपक्षिणश्चैवरौद्राः॥ २२॥ तंवैशब्दंविदुरस्तत्ववेदीशुश्राव घोरंसुबलात्मजाच ॥ भीष्मोद्रोणोगौतमश्चापिविद्वान्स्वस्तिस्वस्तीत्यपिचैवाहुरुच्चैः ॥ २३॥ ततोगांधारीविदुरश्चापिविद्वांस्तमुत्पातंघोरमालक्ष्यराज्ञे ॥ निवेदयामासतुरार्तवत्तदाततोराजावाक्यमिदंबभाषे॥ २४॥ धृतराष्ट्रउवाच हतोसिदुर्योधनमंदबुद्धेयस्त्वंसभायांकुरुपुंगवानां॥ स्त्रियंसमाभाषसिदुर्विनीतविशेषतोद्रौपदींधर्मपत्नीं॥ २५॥एवमुक्त्वाधृतराष्ट्रोमनीषीहितान्वेषीबांधवानामपायात्॥ कृष्णांपांचालीमब्रवीत्सांत्वपूर्वंविमृश्यैतत्प्रज्ञयातत्त्वबुद्धिः ॥ २६॥ धृतराष्ट्रउवाच वरंवृणीष्वपांचालिमत्तोयदभिवांछसि॥ वधूनांहिविशिष्टामेत्वंधर्मपरमासती॥ २७॥ द्रौपद्युवाच ददासिचेद्वरंमह्यंवृणोमिभरतर्षभ॥ सर्वधर्मानुगःश्रीमानदासोस्तुयुधिष्ठिरः॥ २८॥ मनस्विनमजानंतोमैवंब्रूयुःकुमारकाः॥ एषवैदासपुत्रोहिप्रतिविंध्यंममात्मजं ॥ २९॥ राजपुत्रःपुराभूत्वायथानान्यःपुमान्क्वचित्॥ राजभिर्लालितस्यास्यनयुक्तादासपुत्रता॥ ३०॥ धृतराष्ट्रउवाच एवंभवतुकल्याणियथात्वमभिभाषसे ॥ द्वितीयंतेवरंभद्रेददानिवरयस्वह॥ मनोहिमेवितरतिनैकंत्वंवरमर्हसि॥ ३१॥ द्रौपद्युवाच सरथौसधनुष्कौचभीमसेनधनंजयौ॥ यमौचवरयेराजन्नदासान्स्ववशानहं ॥ ३२॥ धृतराष्ट्रउवाच तथास्तुतेमहाभागेयथात्वंनंदिनीच्छसि ॥ तृतीयंवरयास्मत्तोनासिद्वाभ्यांसुसंस्कृता ॥ त्वंहिसर्वस्नुषाणांमेश्रेयसीधर्मचारिणी ॥ ३३ ॥ द्रौपद्युवाच लोभोधर्मस्यनाशायभगवन्नाहमुत्सहे॥ अनर्हावरमादातुंतृतीयंराजसत्तम॥ ३४॥ एकमाहुर्वैश्यवरंद्वौतुक्षत्रस्त्रियोवरौ ॥ त्रयस्तुराज्ञोराजेंद्रब्राह्मणस्यशतंवराः॥३५॥ पापीयांसइमेभूत्वासंतीर्णाःपतयोमम॥ वेत्स्यंतिचैवभद्राणिराजन्पुण्येनकर्मणा॥३६॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यूतपर्वणिद्रौपदीवरलाभेएकसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७१॥ ॥ ९॥

यानइति ॥ १ ॥ २ ॥ अप्लवेनौकाहीने अप्रतिष्ठेअगाधे अंभसीवांभसिविपत्समुद्रे ॥ ३ ॥ ४ ॥ ज्योतींषिलोकप्रकाशकानि अपत्यंकर्मविद्याचेति यतःयस्माद्धेतोस्ततःज्योतिस्त्रयात् प्रजाःस्थावरजंगमाः स्रष्टाः अयंभावःकर्मोपास्तिप्राप्यंलोकद्वयंअपत्यप्राप्यश्चायंलोकः तथाचश्रुतिः सोयंलोकःपुत्रेणैवजय्योनान्येनकर्मणापितृलोकोविद्ययादेवलोकइति विद्याउपासना पितृलोकःस्वर्गःदेवलोकोब्रह्मलोकः ॥ ५ ॥ मरणानंतरमेतान्येवज्योतींष्युपकुर्वंतीत्याह अमेध्येइति अमेध्येअशुचौ ॥ ६ ॥ तन्नइति नःदाराणामितिसंबंधः तत्परलोकीयंअपत्यादिकंज्योतिःअस्मदीयानांदाराणामभिमर्शनादभिहतंअभितः सर्वतःहतंगतंज्ञातमस्माभिरित्यर्थः अभिहितमितिपाठेओहाङ्गतावित्यस्यरूपं यःसंसदिपरदारान्स्प्रष्टुंनत्रपतेसविविक्तेऽवश्यंपारदारिकःस्यादेवेतिभावः एवंसर्वान्निंदित्वाकर्णंसमुद्दिश्याह धनंजयेतित

कर्णउवाच यानःश्रुतामनुष्येषुस्त्रियोरूपेणसंमताः॥ तासामेतादृशंकर्मनकस्याश्चनशुश्रुम ॥ १ ॥ क्रोधाविष्टेषुपार्थेषुधार्त्तराष्ट्रेषुचाप्यति॥ द्रौपदीपांडुपुत्राणांकृष्णाशांतिरिहाभवत्॥ २॥ अप्लवेंऽभसिमग्नानामप्रतिष्ठेनिमज्जतां॥ पांचालीपांडुपुत्राणांनौरेषापारगाभवत्॥ ३॥ वैशंपायनउवाच तद्वैश्रुत्वाभीमसेनःकुरुमध्येत्यमर्षणः॥ स्त्रीगतिःपांडुपुत्राणामित्युवाचसुदुर्मनाः॥ ४॥ भीमउवाच त्रीणिज्योतींषिपुरुषइतिवैदेवलोब्रवीत्॥ अपत्यंकर्मविद्याचयतःस्रष्टाःप्रजास्ततः॥ ५॥ अमेध्येवैगतप्राणेशून्येज्ञातिभिरुज्झिते॥ देहेत्रितयमेवैतत्पुरुषस्योपयुज्यते॥ ६॥ तन्नोज्योतिरभिहतंदाराणामभिमर्शनात्॥ धनंजयकथंस्वित्स्यादपत्यमभिमृष्टजम्॥ ७॥ अर्जुनउवाच नचैवोक्तानचानुक्ताहीनतःपरुषागिरः॥ भारतप्रतिजल्पंतिसदातूत्तमपूरुषाः॥ ८॥ स्मरंतिसुकृतान्येवनवैराणिकृतान्यपि॥ संतःप्रतिविजानंतोलब्धसंभावनाःस्वयं॥ ९॥ भीमउवाच इहैवैतांस्तूरासर्वान्हन्मिशत्रून्समागतान्॥ अथनिष्क्रम्यराजेंद्रसमूलान्हन्मिभारत॥ १०॥ किन्नोविवदितेनेहकिमुक्तेनचभारत॥ अद्यैवैतान्निहन्मीहप्रशाधिपृथिवीमिमां॥ ११॥॥ इत्युक्त्वाभीमसेनस्तुकनिष्ठैर्भ्रातृभिःसह॥ मृगमध्येयथासिंहोमुहुर्मुहुरुदैक्षत॥ १२॥ सांत्व्यमानोवीक्षमाणःपार्थेनाक्लिष्टकर्मणा॥ खिद्यत्येवमहाबाहुरंतर्दाहेनवीर्यवान्॥ १३॥ क्रुद्धस्यतस्यस्रोतोभ्यःकर्णादिभ्योनराधिप॥ सधूमःसस्फुलिंगार्चिःपावकःसमजायत॥ १४॥

थाच अभिमृष्टजंपरैःअभिमृष्टेभ्योदारेभ्योजातमपत्यंकथंस्वित्स्यात्संकरजत्वान्नीचकर्मकृदेवस्यात् सूतबीजाद्वीरोत्पत्तेरसंभवात्कंसवत्कर्णोपिअसुरबीजोद्भवः क्रूरकर्मकरत्वादितिभावः ॥ ७॥ हीनतःहीनैः प्रतिजल्पंतिप्रत्युत्तरयंति ॥ ८ ॥ प्रतिविजानंतःकृतस्यप्रतीकारंजानंतः लब्धसंभावनाःप्राप्तपूजाः ॥ ९ ॥ इहैवैतांस्तूरासर्वान् तूरात्वरया त्वरतेःक्विपिज्वरत्वरेत्युपधावकारयोरूठ् एतान्स्तुतानित्यपपाठः निष्क्रम्यइतःस्थानादितिशेषः समूलान्कोशदेशदुर्गादिसहितान् ॥ १० ॥ विवदितेनविवादेन ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ स्रोतोभ्यःनिर्गममार्गेभ्यः ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ जोषंतूष्णीं आस्वउपविश ॥ १६ ॥ १७ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७३ ॥ राजन्निति ॥ १ ॥ अरिष्टंनिर्विघ्नं ॥ २ ॥ ॥ ३ ॥ ४ ॥ यतइति शांतिरेवबुद्धेःफलमित्यर्थः अदारुणिकाष्ठभिन्नेपाषाणादौ मृदुरेवबाध्यतइत्यर्थः ॥ ५ ॥ बाधनेपिसतांवृत्तमाह नेति ॥ ६ ॥ संतइति प्रत्युपकाराशयाउपकारंनकुर्वंतीत्यर्थः ॥ ७ ॥

भ्रुकुटीकृतदुष्प्रेक्ष्यमभवत्तस्यतन्मुखं ॥ युगांतकालेसंप्राप्तेकृतांतस्येवरूपिणः ॥ १५ ॥ युधिष्ठिरस्तमावार्यबाहुनाबाहुशालिनं ॥ मैवमित्यब्रवीच्चैनंजोषमास्वेतिभारत ॥ १६ ॥ निवार्यचमहाबाहुंकोपसंरक्तलोचनं ॥ पितरंसमुपातिष्ठद्धृतराष्ट्रंकृतांजलिः ॥ १७ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यूतपर्वणिभीमक्रोधेद्विसप्ततितमोध्यायः ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७३ ॥ युधिष्ठिरउवाच राजन्किंकरवामस्तेप्रशाध्यस्मांस्त्वमीश्वरः ॥ नित्यंहिस्थातुमिच्छामस्तवभारतशासने ॥ १ ॥ धृतराष्ट्रउवाच अजातशत्रोभद्रंतेअरिष्टंस्वस्तिगच्छत ॥ अनुज्ञाताःसहधनाःस्वराज्यमनुशासत ॥ २ ॥ इदंचैवावबोद्धव्यंवृद्धस्यममशासनं ॥ मयानिगदितंसर्वंपथ्यंनिःश्रेयसंपरं ॥ ३ ॥ वेत्थत्वंतातधर्माणांगतिंसूक्ष्मांयुधिष्ठिर ॥ विनीतोसिमहाप्राज्ञवृद्धानांपर्युपासिता ॥ ४ ॥ यतोबुद्धिस्ततःशांतिःप्रशमंगच्छभारत ॥ नादारुणिपतेच्छस्त्रंदारुण्येतन्निपात्यते ॥ ५ ॥ नवैराण्यभिजानंतिगुणान्पश्यंतिनागुणान् ॥ विरोधंनाधिगच्छंतियेतउत्तमपूरुषाः ॥ ६ ॥ स्मरंतिसुकृतान्येवनवैराणिकृतान्यपि ॥ संतःपरार्थंकुर्वाणानावेक्षंतेप्रतिक्रियां ॥ ७ ॥ संवादेपरुषाण्याहुर्युधिष्ठिरनराधमाः ॥ प्रत्याहुर्मध्यमास्त्वेतेऽनुक्ताःपरुषमुत्तरं ॥ ८ ॥ नचोक्तानैवचानुक्तास्त्वहिताःपरुषागिरः ॥ प्रतिजल्पंतिवैधीराःसदातूत्तमपूरुषाः ॥ ९ ॥ स्मरंतिसुकृतान्येवनवैराणिकृतान्यपि ॥ संतःप्रतिविजानंतोलब्ध्वाप्रत्ययमात्मनः ॥ १० ॥ असंभिन्नार्थमर्यादाःसाधवःप्रियदर्शनाः ॥ तथाचरितमार्येणत्वयास्मिन्सत्समागमे ॥ ११ ॥ दुर्योधनस्यपारुष्यंतत्तातहृदिमाकृथाः ॥ मातरंचैवगांधारींमांचत्वंगुणकांक्षया ॥ १२ ॥ उपस्थितंवृद्धमंधंपितरंपश्यभारत ॥ प्रेक्षापूर्वंमयाद्यूतमिदमासीदुपेक्षितं ॥ ॥ १३ ॥ मित्राणिद्रष्टुकामेनपुत्राणांचबलाबलं ॥ अशोच्याःकुरवोराजन्येषांत्वमनुशासिता ॥ १४ ॥ मंत्रीचविदुरोधीमान्सर्वशास्त्रविशारदः ॥ त्वयिधर्मोऽर्जुनेधैर्यंभीमसेनेपराक्रमः ॥ १५ ॥ शुद्धाचगुरुशुश्रूषायमयोःपुरुषाग्र्ययोः ॥ अजातशत्रोभद्रंतेखांडवप्रस्थमाविश ॥ भ्रातृभिस्तेऽस्तुसौभ्रात्रंधर्मेतेधीयतांमनः ॥ १६ ॥

अधममध्यमोत्तमानांकलहप्रसंगेवृत्तमाह संवादेइति ॥ ८ ॥ दुर्वचोभिरुक्ताअनुक्तावासंतःअहिताःदुःखकर्त्रीःयतःपरुषाःमर्मच्छिदस्तादृशीर्गिरः ॥ ९ ॥ संतइति आत्मौपम्येनपरस्यापिदुःखंमाभूदितिजानंतइत्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ भ्रातृभिर्दुर्योधनादिभिः ॥ १६ ॥

सर्वंसमयंकृत्वात्वदुक्तंयत्तत्तथैवास्त्विति प्रतिज्ञाय ॥ १७ ॥ १८ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ अनुज्ञातानिति ॥ १ ॥ धृतराष्ट्रेणयथाप्रतिज्ञंसुहृद्द्यूतेकृतेपि पुरुषकाराद्बलवत्तरंदैवंकौरवान्सर्वभूपक्षयहेतौअनुद्यूतेप्रावर्त्तयदित्याह अनुज्ञातानिति ॥ २ ॥ भरतश्रेष्ठः भरतस्यदुर्योधनस्यदृष्ट्याश्रेष्ठःप्रशस्यतमोदुःशासनः ॥ ३ ॥

वैशंपायनउवाच इत्युक्तोभरतश्रेष्ठधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ कृत्वार्यसमयंसर्वंप्रतस्थेभ्रातृभिःसह ॥ १७ ॥ तेरथान्मेघसंकाशानास्थायसहकृष्णया ॥ प्रययुर्हृष्टमनसइंद्रप्रस्थंपुरोत्तमं ॥ १८ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिद्यूतपर्वणिधृतराष्ट्रवरप्रदानपूर्वकमिंद्रप्रस्थंप्रतियुधिष्ठिरगमनेत्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ॥ ७३ ॥ समाप्तंचद्यूतपर्व ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ अथानुद्यूतपर्व जनमेजयउवाच अनुज्ञातांस्तान्विदित्वासरत्नधनसंचयान् ॥ पांडवान्धार्त्तराष्ट्राणांकथमासीन्मनस्तदा ॥ १ ॥ वैशंपायनउवाच अनुज्ञातांस्तान्विदित्वाधृतराष्ट्रेणधीमता ॥ राजन्दुःशासनःक्षिप्रंजगामभ्रातरंप्रति ॥ २ ॥ दुर्योधनंसमासाद्यसामात्यंभरतर्षभ ॥ दुःखार्त्तोभरतश्रेष्ठइदंवचनमब्रवीत् ॥ ३ ॥ दुःशासनउवाच दुःखेनैतत्समानीतंस्थविरोनाशयत्यसौ ॥ शत्रुसाद्गमयद्द्रव्यंतद्बुध्यध्वंमहारथाः ॥ ४ ॥ अथदुर्योधनःकर्णःशकुनिश्चापिसौबलः ॥ मिथःसंगम्यसहिताःपांडवान्प्रतिमानिनः ॥ ५ ॥ वैचित्रवीर्यंराजानंधृतराष्ट्रंमनीषिणं ॥ अभिगम्यत्वरायुक्ताःश्लक्ष्णंवचनमब्रुवन् ॥ ६ ॥ दुर्योधनउवाच नत्वयेदंश्रुतंराजन्यज्जगादबृहस्पतिः ॥ शक्रस्यनीतिंप्रवदन्विद्वान्देवपुरोहितः ॥ ७ ॥ सर्वोपायैर्निहंतव्याःशत्रवःशत्रुसूदन ॥ पुरायुद्धाद्बलाद्वापिप्रकुर्वंतितवाहितं ॥ ८ ॥ तेवयंपांडवधनैःसर्वान्संपूज्यपार्थिवान् ॥ यदितान्योधयिष्यामःकिंवैनःपरिहास्यति ॥ ९ ॥ अहीनाशीविषान्क्रुद्धान्नाशायसमुपस्थितान् ॥ कृत्वाकंठेचपृष्ठेचकःसमुत्स्रष्टुमर्हति ॥ १० ॥ आत्तशस्त्रारथगताःकुपितास्तातपांडवाः ॥ निःशेषंवःकरिष्यंतिक्रुद्धाह्याशीविषाइव ॥ ११ ॥ सन्नद्धोह्यर्जुनोयातिविधृत्यपरमेषुधी ॥ गांडीवंमुहुरादत्तेनिःश्वसंश्चनिरीक्षते ॥ १२ ॥ गदांगुर्वींसमुद्यम्यत्वरितश्चवृकोदरः ॥ स्वरथंयोजयित्वाशुनिर्यातइतिनःश्रुतं ॥ १३ ॥

स्थविरोवृद्धइतिसाधिक्षेपमुक्तं शत्रुसात्शत्रुवशंगमयत् अगमयत्प्रापितवान् ॥ ४ ॥ पांडवान्प्रतिप्रतिकर्त्तुं ॥ ५ ॥ ६ ॥ त्वयाइदंकिंनश्रुतमितिकाकानञोयोजना अपितुश्रुतमेव ॥ ७ ॥ पुरायुद्धात्युद्धमकृत्वेत्यर्थः बलाद्युद्धेनवायेअहितंकुर्वंतितेनिहंतव्याइतियोजना ॥ ८ ॥ तान्पांडवान् परिहास्यतिनंक्ष्यति ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ परमेषुधीश्रेष्ठौनिषंगौ ॥ १२ ॥ १३ ॥

आकारंअभिप्रायंइंगितैश्चेष्टितैःचक्रुःआविश्चक्रुः कविक्षेपेइत्यस्यरूपं ॥ १४ ॥ सेनायोगायसैन्यमेलनाय ॥ १५ ॥ नक्षंस्यंतेनक्षमांकरिष्यंते जातुकदाचित् विप्रकृताःविकारंप्रापिताः तेषांमध्ये ॥ १६॥ ॥ १७ ॥ १८ ॥ सजनेनसमानेजननअज्ञाताः ॥ १९ ॥ २० ॥ सविद्यांअक्षवशीकरणविद्यासहितां ॥ २१ ॥ सारवत्बलवत् ॥ २२ ॥ २३ ॥ व्यध्वगतान्दूरगतान् ॥ २४ ॥ वैश्यापुत्रोयुयुत्सुः

नकुलःखड्गमादायचर्मचाप्यर्द्धचंद्रवत् ॥ सहदेवश्चराजाचचक्रुराकारमिंगितैः ॥ १४ ॥ तेत्वास्थायरथान्सर्वेबहुशस्त्रपरिच्छदान् ॥ अभिघ्नंतोरथव्रातान्सेना योगायनिर्ययुः ॥ १५ ॥ नक्षंस्यंतेतथास्माभिर्जातुविप्रकृताहिते ॥ द्रौपद्याश्चपरिक्लेशंकस्तेषांक्षंतुमर्हति ॥ १६ ॥ पुनर्दीव्यामभद्रंतेवनवासायपांडवैः ॥ एव मेतान्वशेकर्तुंशक्ष्यामःपुरुषर्षभ ॥ १७ ॥ तेवाद्वादशवर्षाणिवयंवाद्यूतनिर्जिताः ॥ प्रविशेममहारण्यमजिनैःप्रतिवासिताः ॥ १८ ॥ त्रयोदशंसजनेनअज्ञा ताःप्रतिवत्सरं ॥ ज्ञाताश्चपुनरन्यानिवनेवर्षाणिद्वादश ॥ १९ ॥ निवसेमवयंतेवातथाद्यूतंप्रवर्त्ततां ॥ अक्षानुप्त्वापुनर्द्यूतमिदंकुर्वंतुपांडवाः ॥ २० ॥ एतत्कृत्य तमंराजन्नस्माकंभरतर्षभ ॥ अयंहिशकुनिर्वेदसविद्यामक्षसंपदं ॥ २१ ॥ दृढमूलावयंराज्येमित्राणिपरिगृह्यच ॥ सारवद्विपुलंसैन्यंसत्कृत्यचदुरासदं ॥ २२ ॥ तेचत्रयोदशंवर्षंपारयिष्यंतिचेद्व्रतं ॥ जेष्यामस्तान्वयंराजन्रोचतांतेपरंतप ॥ २३ ॥ धृतराष्ट्रउवाच तूर्णंप्रत्यानयस्वैतान्कामंव्यध्वगतानपि ॥ आग च्छंतुपुनर्द्यूतमिदंकुर्वंतुपांडवाः ॥ २४ ॥ वैशंपायनउवाच ततोद्रोणःसोमदत्तोबाल्हीकश्चैवगौतमः ॥ विदुरोद्रोणपुत्रश्चवैश्यापुत्रश्चवीर्यवान् ॥ २५ ॥ भूरिश्रवाःशांतनवोविकर्णश्चमहारथः ॥ माद्यूतमित्यभाषंतशमोस्त्वितिचसर्वशः ॥ २६ ॥ अकामानांचसर्वेषांसुहृदामर्थदर्शिनां ॥ अकरोत्पांडवाह्वा नंधृतराष्ट्रःसुतप्रियः ॥ २७ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिअनुद्यूतपर्वणियुधिष्ठिरप्रत्यानयनेचतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७४ ॥ ॥ छ ॥ वैशंपाय नउवाच अथाब्रवीन्महाराजधृतराष्ट्रंजनेश्वरं ॥ पुत्रहार्दाद्धर्मयुक्तागांधारीशोककर्शिता ॥ १ ॥ जातेदुर्योधनेक्षत्तामहामतिरभाषत ॥ नीयतांपरलोकाय साध्वयंकुलपांसनः ॥ २ ॥ व्यनदज्ज्ञातमात्रोहिगोमायुरिवभारत ॥ अंतोनूनंकुलस्यास्यकुरवस्तन्निबोधत ॥ ३ ॥ मानिमज्जीःस्वदोषेणमहाप्सुत्वंहिभारत ॥ माबालानामशिष्टानामभिमंस्थामतिंप्रभो ॥ ४ ॥

॥ २५ ॥ २६ ॥ अकामानांद्यूतमनिच्छतांसतां ॥ २७ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७४ ॥ ॥श्री॥ ॥ छ ॥ अथेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ मतिंमाभिमंस्थाःअभिमतांमाकुरु ॥ ४ ॥

धमेत्उद्बोधयेत् ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ त्वन्नेत्राःत्वमेवनेतायेषांतेत्वन्नेत्राः दीर्णाःत्वत्तोभिन्नमर्यादाःसंतःप्रहासिषुःजीवितत्यागेनेतिशेषः ॥ ८ ॥ ९ ॥ माप्रमादीःअनवहितोमाभूः मृदुप्रौढामृदुपुसमाहितासती

माकुलस्यक्षयेघोरेकारणंत्वंभविष्यसि॥ बद्धंसेतुंकोनुभिंद्याद्धमेच्छांतंचपावकं॥ ५॥ शमेस्थितान्कोनुपार्थान्कोपयेद्भरतर्षभ ॥ स्मरंतंत्वामाजमीढंस्मारयिष्याम्यहंपुनः॥ ६॥ शास्त्रंनशास्तिदुर्बुद्धिंश्रेयसेचेतरायच॥ नवैवृद्धोबालमतिर्भवेद्राजन्कथंचन ॥ ७॥ त्वन्नेत्राःसंतुतेपुत्रामात्वांदीर्णाःप्रहासिषुः ॥ तस्मादयंमद्वचनात्त्यज्यतांकुलपांसनः॥८॥ तथातेनकृतंराजन्पुत्रस्नेहान्नराधिप॥ तस्यप्राप्तंफलंविद्धिकुलांतकरणाययत्॥९॥ शमेनधर्मेणनयेनयुक्तायातेबुद्धिःसास्तुतेमाप्रमादीः ॥ प्रध्वंसिनीक्रूरसमाहिताश्रीर्मृदुप्रौढागच्छतिपुत्रपौत्रान् ॥ १० ॥ अथाब्रवीन्महाराजोगांधारींधर्मदर्शिनीं ॥ अंतःकामंकुलस्यास्तुनशक्नोमिनिवारितुं॥ ११ ॥ यथेच्छंतितथैवास्तुप्रत्यागच्छंतुपांडवाः॥ पुनर्द्यूतंचकुर्वंतुमामकाःपांडवैःसह॥ १२॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिअनुद्यूतपर्वणिगांधारीवाक्येपंचसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७५॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ वैशंपायनउवाच ततोव्यध्वगतंपार्थंप्रातिकामीयुधिष्ठिरं ॥ उवाचवचनाद्राज्ञोधृतराष्ट्रस्यधीमतः॥ १ ॥ उपास्तीर्णासभाराजन्नक्षानुप्त्वायुधिष्ठिर॥ एहिपांडवदीव्येतिपितात्वाहेतिभारत ॥ २ ॥ युधिष्ठिरउवाच धातुर्नियोगाद्भूतानिप्राप्नुवंतिशुभाशुभं॥ ननिवृत्तिस्तयोरस्तिदेवितव्यंपुनर्यदि ॥ ३ ॥ अक्षद्यूतेसमाह्वानंनियोगात्स्थविरस्यच॥ जानन्नपिक्षयकरंनातिक्रमितुमुत्सहे॥ ४॥ वैशंपायनउवाच असंभवेहेममयस्यजंतोस्तथापिरामोलुलुभेमृगाय॥ प्रायःसमासन्नपराभवाणांधियोविपर्यस्ततराभवंति ॥ ५॥ इतिब्रुवन्निववृतेभ्रातृभिःसहपांडवः॥ जानंश्चशकुनेर्मायांपार्थोद्यूतमियात्पुनः॥६॥ विविशुस्तेसभांतांतुपुनरेवमहारथाः॥ व्यथयंतिस्मचेतांसिसुहृदांभरतर्षभाः ॥ ७॥ यथोपजोषमासीनाःपुनर्द्यूतप्रवृत्तये॥ सर्वलोकविनाशायदैवेनोपनिपीडिताः॥८॥ शकुनिरुवाच अमुंचत्स्थविरोयद्वोधनंपूजितमेवतत्॥ महाधनंग्लहंत्वेकंशृणुभोभरतर्षभ॥ ९ ॥ वयंवाद्वादशाब्दानियुष्माभिर्द्यूतनिर्जिताः ॥ प्रविशेममहारण्यंरौरवाजिनवाससः॥ १० ॥ त्रयोदशंचसजनेअज्ञाताःपरिवत्सरं॥ ज्ञाताश्चपुनरन्यानिवनेवर्षाणिद्वादश॥ ११ ॥

प्रौढाभूत्वा ॥ १० ॥ अंतोनाशः कामंयथेष्टं ॥ ११ ॥ १२ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ असंभवेइतिधृतराष्ट्रमुद्दिश्यउक्तं ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ यथोपजोषंयथासुखं ॥ ८ ॥ पूजितंइष्टं ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ व्यवसायेननिश्चयेन ॥ १५ ॥ संवेगात्अतिशयात् ॥ १६ ॥ एनंदुर्योधनं हेभरतर्षभहेधृतराष्ट्र ॥ १७ ॥ क्रियाकार्पण्यदोषान्निवृत्तइतिलज्जया धर्मसंयोगात्तीर्थाघटनजात्
॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ गजाश्वादिकंबहुधेनूकंबहुदोग्ध्रीकं पणीकृतमितिशेषः ॥ २१ ॥ संप्रतिएकएवपणइत्याह एषइति ॥ २२ ॥ २३ ॥ समुत्क्षेपेणएकेनैववचनोपक्षेपेण सकृद्यात्दतमात्रेणेत्यर्थः

अस्माभिर्निर्जितायूयंवनेद्वादशवत्सरान् ॥ वसध्वंकृष्णयासार्धमजिनैःप्रतिवासिताः ॥ १२ ॥ त्रयोदशंचसजनेअज्ञाताःपरिवत्सरं ॥ ज्ञाताश्चपुनरन्यानिव
नेवर्षाणिद्वादश ॥ १३ ॥ त्रयोदशेचनिर्वृत्तेपुनरेवयथोचितं ॥ स्वराज्यंप्रतिपत्तव्यमितरैरथवेतरैः ॥ १४ ॥ अनेनव्यवसायेनसहास्माभिर्युधिष्ठिर ॥ अक्षानु
प्त्वापुनर्द्यूतमेहिदीव्यस्वभारत ॥ १५ ॥ अथसभ्याःसभामध्येसमुच्छ्रितकरास्तदा ॥ ऊचुरुद्विग्नमनसःसंवेगात्सर्वएवहि ॥ १६ ॥ सभ्याऊचुः अहोधिग्बां
धवानैनंबोधयंतिमहद्भयं ॥ बुद्ध्याबुद्ध्येन्नवाबुद्ध्येदयंवैभरतर्षभ ॥ १७ ॥ वैशंपायनउवाच जनप्रवादान्सुबहूञ्शृण्वन्नपिनराधिपः ॥ क्रियाचधर्मसंयोगा
त्पार्थोद्यूतमियात्पुनः ॥ १८ ॥ जानन्नपिमहाबुद्धिःपुनर्द्यूतमवर्त्तयत् ॥ अप्यासन्नोविनाशःस्यात्कुरूणामितिचिंतयन् ॥ १९ ॥ युधिष्ठिरउवाच कथं
वैमद्विधोराजास्वधर्ममनुपालयन् ॥ आहूतोविनिवर्त्तेतदीव्यामिशकुनेत्वया ॥ २० ॥ शकुनिरुवाच गवाश्वंबहुधेनूकमपर्यंतमजाविकं ॥ गजाःको
शोहिरण्यंचदासीदासाश्चसर्वशः ॥ २१ ॥ एषनोग्लहएवैकोवनवासायपांडवाः ॥ यूयंवयंवाविजितावसेमवनमाश्रिताः ॥ २२ ॥ त्रयोदशंचवैवर्षमज्ञाताः
सजनेतथा ॥ अनेनव्यवसायेनदीव्यामपुरुषर्षभाः ॥ २३ ॥ समुत्क्षेपेणचैकेनवनवासायभारत ॥ प्रतिजग्राहतंपार्थोग्लहंजग्राहसौबलः ॥ जितमित्येवशकु
निर्युधिष्ठिरमभाषत ॥ २४ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिअनुद्यूतपर्वणिपुनर्युधिष्ठिरपराभवेषट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ वै
शंपायनउवाच ततःपराजिताःपार्थावनवासायदीक्षिताः ॥ अजिनान्युत्तरीयाणिजगृहुश्चयथाक्रमं ॥ १ ॥ अजिनैःसंवृतान्दृष्ट्वाहृतराज्यानरिंदमान् ॥
प्रस्थितान्वनवासायततोदुःशासनोब्रवीत् ॥ २ ॥ प्रवृत्तंधार्त्तराष्ट्रस्यचक्रंराज्ञोमहात्मनः ॥ पराजिताःपांडवेयाविपत्तिंपरमांगताः ॥ ३ ॥

प्रतिजग्राहतंग्लहंअंगीचकार ततःसौबलोग्लहंजग्राहपाशंपातितवान् ॥ २४ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ततइ
ति दीक्षाव्रतग्रहणंतत्संजातंयेषांतेदीक्षिताः ॥ १ ॥ २ ॥ पांडोःस्त्रियौपांड्वौ ऊङुतइत्यूङंतात्स्त्रीभ्योढगितिढकितयोरपत्यानिपांडवेयाः ॥ ३ ॥

समैःसर्वैःवर्त्मभिःमार्गैःअस्थलैःआगंतृभिरतिसंकीर्णत्वात्स्थलहीनैः संप्रयाताअस्मान्प्रतीतिशेषः सर्वेयदेवाअनुकूलाइत्यर्थः गुणैःश्रीमत्त्वादिभिःज्येष्ठाः तथाश्रेष्ठाःवयसा अतएवश्रेयांसःप्रशस्यतराः ॥४॥ ॥ ५ ॥ प्रहासिषुःसभायांदुर्योधनंजलेपतितंदृष्ट्वाहासंकृतवंतः ॥ ६ ॥ सन्नाहान्उष्णीषकवचकटीबंधादीन् भानुमंतिसुवर्णतंतुमयत्वाद्दीप्तिमंति विवास्यंतांपरिधाप्यंतां रुरुःकृष्णमृगः ॥ ७ ॥ ईदृशाअस्मत्सदृशाः अफलाःनिर्वीर्याः॥ ८॥ इदंचेति यत्इवेतिछेदः यदिदंरौरववासः आहवेषुयज्ञेषुयान्येवसंग्रामनामानितानियज्ञनामानीतियास्कः ईदृशानांदीक्षितानामिवपांडवानांदृश्यते तच्चतद्वत्पश्यत यद्व

अद्यदेवाःसंप्रयाताःसमैर्वर्त्मभिरस्थलैः ॥ गुणज्येष्ठास्तथाश्रेष्ठाःश्रेयांसोयद्वयंपरैः ॥ ४ ॥ नरकंपातिताःपार्थादीर्घकालमनंतकं ॥ सुखाच्चहीनाराज्याच्चविनष्टाःशाश्वतीःसमाः ॥ ५ ॥ धनेनमत्तायेतेस्मधार्तराष्ट्रान्प्रहासिषुः ॥ तेनिर्जिताह्रतधनावनमेष्यंतिपांडवाः ॥ ६ ॥ चित्रान्सन्नाहानवमुंचंतुचैषांवासांसिदिव्यानिचभानुमंति ॥ विवास्यंतांरुरुचर्माणिसर्वेयथाग्लहंसौबलस्याभ्युपेताः ॥ ७॥ नसंतिलोकेषुपुमांसईदृशाइत्येवयेभावितबुद्धयःसदा ॥ ज्ञास्यंतितेत्मानमिमेद्यपांडवाविपर्ययेषंढतिलाइवाफलाः ॥ ८ ॥ इदंहिवासोयदिवेदृशानांमनस्विनांरौरवमाहवेषु ॥ अदीक्षितानामजिनानियद्वद्बलीयसांपश्यतपांडवानां ॥ ॥ ९ ॥ महाप्राज्ञःसौमकिर्यज्ञसेनःकन्यांपांचालींपांडवेभ्यःप्रदाय ॥ अकार्षीद्वैसुकृतंनेहकिंचित्क्लीबाःपार्थाःपतयोयाज्ञसेन्याः ॥ १० ॥ सूक्ष्मप्रावारानजिनोत्तरीयान्दृष्ट्वारण्येनिर्धनानप्रतिष्ठान् ॥ कांत्वंप्रीतिंलप्स्यसेयाज्ञसेनिपतिंत्वणीष्वेहयमन्यमिच्छसि ॥ ११ ॥ एतेहिसर्वेकुरवःसमेताःक्षांतादांताःसुद्रविणोपपन्नाः॥एषांत्वणीष्वैकतमंपतित्वेनत्वांनयेत्कालविपर्ययोयं ॥ १२ ॥ यथाऽफलाःषंढतिलायथाचर्ममयामृगाः॥तथैवपांडवाःसर्वेयथाकाकयवाअपि ॥ १३ ॥ किंपांडवांस्त्वंपतितानुपास्यमोघःश्रमःषंढतिलानुपास्य ॥ एवंनृशंसःपरुषाणिपार्थानश्रावयद्धृतराष्ट्रस्यपुत्रः ॥ १४ ॥ तद्वैश्रुत्वाभीमसेनोत्यमर्षीनिर्भर्त्स्योच्चैःसन्निगृह्यैवरोषात् ॥ उवाचचैनंसहसैवोपगम्यसिंहोयथाहैमवतःश्टगालं ॥ १५ ॥ भीमसेनउवाच क्रूरपापजनैर्जुष्टमकृतार्थंप्रभाषसे ॥ गांधारविद्ययाहित्वंराजमध्येविकत्थसे ॥ १६ ॥ यथातुदसिमर्माणिवाक्शरैरिहनोभृशं ॥ तथास्मारयितातेहंकृंतन्मर्माणिसंयुगे ॥ १७ ॥

त्अदीक्षितानांकैवर्त्तादीनामजिनानीतियोजना अदीक्षायामपिदीक्षितवासांसिवसानाः कैवर्त्तकवद्दृश्यंतइत्यर्थः ॥ ९ ॥ यज्ञसेनोद्रुपदः ॥ १० ॥ सूक्ष्मप्रावारान्तुच्छपरिधानीयवस्त्रान् अप्रतिष्ठान्ह्रतस्थानान् ॥ ११ ॥ कालविपर्ययःक्लेशकालःत्वांननयेत्नकर्षेत् नत्वांतपेदित्यपिपाठः ॥ १२ ॥ काकयवानिस्तंडुलंतृणधान्यं ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ गांधारस्यशकुनेर्विद्यया नतुबाहुबलेनेतिभावः ॥ ॥ १६ ॥ स्मारयितास्मारयिष्यामि ॥ १७ ॥

सानुबंधान्सपुत्रबांधवान् ॥ १८॥ अजिनैर्विवासितंआच्छादितं तावन्मात्रयासंपत्त्यासहराज्यात्बहिष्कृतमित्यर्थः धर्मेण निबद्धो निरुद्धोमार्गो रिपुमर्दनारंभोयस्यतं मधुपर्केगौर्गौरितित्रिर्निवेदितायागोर्वधउ त्सर्गश्चदृष्टः तत्सामान्यात्अंतकरूपायातिथयेनिवेदिताः पांडवपशवउत्सृष्टाः तेपुनर्वयंमृत्युमुखात्प्रमुक्ताइतिउत्सृष्टमात्राएववेगेनपलायंतेपुनरस्मानयंमावधिष्टेति तेषांपरिहासेनव्याकुलीकरणायपुनराह्वा

येचत्वामनुवर्त्तंतेक्रोधलोभवशानुगाः॥ गोमारःसानुबंधांस्तान्नेतास्मियमसादनं॥ १८ ॥ वैशंपायनउवाच एवंब्रुवाणमजिनैर्विवासितंदुःशासन स्तंपरिनृत्यतिस्म ॥ मध्येकुरूणांधर्मनिबद्धमार्गंगौर्गौरितिस्माह्वयन्मुक्तलज्जः ॥ १९ ॥ भीमसेनउवाच नृशंसपरुषंवक्तुंशक्यंदुःशासनत्वया ॥ नि कृत्याहिधनंलब्ध्वाकोविकत्थितुमर्हति ॥ २० ॥ मैवस्मसुकृतांल्लोकान्गच्छेत्पार्थोवृकोदरः ॥ यदिवक्षोहितेभित्वानपिबेच्छोणितंरणे ॥ २१ ॥ धार्त्तराष्ट्रान्र णेहत्वामिषतांसर्वधन्विनां ॥शमंगंतास्मिनचिरात्सत्यमेतद्ब्रवीमिते ॥ २२ ॥ वैशंपायनउवाच तस्यराजासिंहगतेःसखेलंदुर्योधनोभीमसेनस्यहर्षा त् ॥ गतिंस्वगत्यानुचकारमंदोनिर्गच्छतांपांडवानांसभायाः ॥ २३ ॥ नैतावताकृतमित्यब्रवीत्तंवृकोदरःसन्निवृत्तार्धकायः ॥ शीघ्रंहित्वांनिहतंसानुबंधंसंस्मा र्याहंप्रतिवक्ष्यामिमूढ ॥ २४ ॥ एवंसमीक्ष्यात्मनिचावमानंनियम्यमन्युंबलवान्समानी ॥ राजानुगःसंसदिकौरवाणांविनिष्क्रामन्वाक्यमुवाचभीमः ॥ २५॥ भीमसेनउवाच अहंदुर्योधनंहंताकर्णंहंताधनंजयः ॥ शकुनिंचाक्षकितवंसहदेवोहनिष्यति ॥ २६॥ इदंचभूयोवक्ष्यामिसभामध्येबृहद्वचः॥ सत्यंदेवाःकरि ष्यंतियन्नोयुद्धंभविष्यति ॥ २७॥ सुयोधनमिमंपापंहंतास्मिगदयायुधि ॥ शिरःपादेनचास्याहमधिष्ठास्यामिभूतले ॥ २८ ॥ वाक्यशूरस्यचैवास्यपरुषस्यदु रात्मनः ॥ दुःशासनस्यरुधिरंपातास्मिमृगराडिव ॥ २९॥ अर्जुनउवाच नैवंवाचाव्यवसितंभीमविज्ञायतेसतां ॥ इतश्चतुर्दशेवर्षेद्रष्टारोयद्भविष्यति ॥ ३० ॥ भीमसेनउवाच दुर्योधनस्यकर्णस्यशकुनेश्चदुरात्मनः ॥ दुःशासनचतुर्थानांभूमिःपास्यतिशोणितं ॥ ३१ ॥ अर्जुनउवाच असूयितारंद्र ष्टारंप्रवक्तारंविकत्थनं ॥ भीमसेननियोगात्तेहंताहंकर्णमाहवे ॥ ३२ ॥

नंक्रियतेगौर्गौरिति मृत्युभयात्पशुवत्प्राणभयात्पलायंतइतिपांडवानांकातरत्वसूचकोयमुपहासः अस्योत्तरंद्रोणपर्वणिभीमसेनोवक्ष्यति येस्मान्पूर्वंप्रनृत्यंतिमुहुर्गौरितिगौरिति तान्वयंप्रतिनृत्यामःपुनर्गौरि तिगौरितीति उत्सृष्टान्पशूनिवाभीषयितुमाह्वयंतोयेस्मान्पूर्वंप्रनृत्यंतितानेवयुद्धेविदारितान्दृष्ट्वानृत्यामइतितदर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ मिषतांपश्यतां ॥ २२ ॥ २३ ॥ प्रतिवक्ष्यामिअस्यपरिहासस्यो त्तरमितिशेषः ॥२४ ॥ आत्मनिचित्ते ॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ परुषस्यकर्कशस्य ॥२९॥ व्यवसितंचिकीर्षितं द्रष्टारःद्रक्ष्यामः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ द्रष्टारंउत्तेजकं प्रवक्तारंकुबुद्धेः ॥ ३२ ॥

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७७ ॥ ॥ ७ ॥

अर्जुनःप्रतिजानीतेभीमस्यप्रियकाम्यया ॥ कर्णंकर्णानुगांश्चैवरणेहंतास्मिपत्रिभिः ॥ ३३ ॥ येचान्येप्रतियोत्स्यंतिबुद्धिमोहेनमांनृपाः ॥ तांश्चसर्वानहंबाणै र्नेतास्मियमसादनं ॥ ३४ ॥ चलेद्धिहिमवान्स्थानान्निष्प्रभःस्याद्दिवाकरः ॥ शैत्यंसोमात्प्रणश्येतमत्सत्यंविचलेद्यदि ॥ ३५ ॥ नप्रदास्यतिचेद्राज्यमितोवर्षे चतुर्दशे ॥ दुर्योधनोऽभिसत्कृत्यसत्यमेतद्भविष्यति ॥ ३६ ॥ वैशंपायनउवाच इत्युक्तवतिपार्थेतुश्रीमान्माद्रवतीसुतः ॥ प्रगृह्यविपुलंबाहुंसहदेवःप्र तापवान् ॥ ३७ ॥ सौबलस्यवधंप्रेप्सुरिदंवचनमब्रवीत् ॥ क्रोधसंरक्तनयनोनिःश्वसन्निवपन्नगः ॥ ३८ ॥ सहदेवउवाच अक्षान्यान्मन्यसेमूढगांधारा णांयशोहर ॥ नैतेक्षानिशिताबाणास्त्वयैतेसमरेवृताः ॥ ३९ ॥ यथाचैवोक्तवान्भीमस्त्वामुद्दिश्यसबांधवं ॥ कर्त्ताहंकर्मणस्तस्यकुरुकार्याणिसर्वशः ॥ ४० ॥ हंतास्मितरसायुद्धेत्वामेवेहसबांधवं ॥ यदिस्थास्यसिसंग्रामेक्षत्रधर्मेणसौबल ॥ ४१ ॥ सहदेववचःश्रुत्वानकुलोपिविशांपते ॥ दर्शनीयतमोनृणामिदंवचन मब्रवीत् ॥ ४२ ॥ नकुलउवाच सुतेयंयज्ञसेनस्यद्यूतेस्मिन्धृतराष्ट्रजैः ॥ यैर्वाचःश्राविताऱूक्षाःस्थितैर्दुर्योधनप्रिये ॥ ४३ ॥ तान्धार्त्तराष्ट्रान्दुर्वृत्तान् मुमूर्षून्कालनोदितान् ॥ गमयिष्यामिभूयिष्ठानहंवैवस्वतक्षयं ॥ ४४ ॥ निदेशाद्धर्मराजस्यद्रौपद्याःपदवींचरन् ॥ निर्धार्तराष्ट्रांपृथिवींकर्त्तास्मिनचिरादिव ॥ ॥ ४५ ॥ वैशंपायनउवाच एवंतेपुरुषव्याघ्राःसर्वेव्यायतबाहवः ॥ प्रतिज्ञाबहुलाःकृत्वाधृतराष्ट्रमुपागमन् ॥ ४६ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिअनु द्यूतपर्वणिपांडवप्रतिज्ञाकरणेसप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ युधिष्ठिरउवाच आमंत्रयामिभरतांस्तथावृद्धंपितामहं ॥ राजानं सोमदत्तंचमहाराजंचबाह्लिकं ॥ १ ॥ द्रोणंकृपंनृपांश्चान्यानश्वत्थामानमेवच ॥ विदुरंधृतराष्ट्रंचधार्त्तराष्ट्रांश्चसर्वशः ॥ २ ॥ युयुत्सुंसंजयंचैवतथैवान्यान्सभा सदः ॥ सर्वानामंत्र्यगच्छामिद्रष्टास्मिपुनरेत्यवः ॥ ३ ॥ वैशंपायनउवाच नचकिंचिदथोचुस्तंह्रियासन्नायुधिष्ठिरं ॥ मनोभिरेवकल्याणंदध्युस्तेत स्यधीमतः ॥ ४ ॥ विदुरउवाच आर्यापृथाराजपुत्रीनारण्यंगंतुमर्हति ॥ सुकुमारीचवृद्धाचनित्यंचैवसुखोचिता ॥ ५ ॥ इहवत्स्यतिकल्याणीसत्कृताममवेश्मनि ॥ इतिपार्थाविजानीध्वमगदंवोस्तुसर्वशः ॥ ६ ॥

आमंत्रयामीति ॥ १ ॥ २ ॥ द्रष्टास्मिद्रक्ष्यामि ॥ ३ ॥ आसन्नाःनम्राः ॥ ४ ॥ ५ ॥ अगदंआरोग्यं ॥ ६ ॥

॥ ७॥ ८॥ मममतमितिशेषः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२॥ समाधिःमनःस्वास्थ्यकरोनियमः ॥१३॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ माहासीर्मात्यज ॥ सांपरायेपरलोकविषये ॥ १७॥ विधारणेनियमने॥ १८॥

पांडवाऊचुः तथेत्युक्काब्रुवन्सर्वेयथानोवदसेनघ॥ त्वंपितृव्यःपितृसमोवयंचत्वत्परायणाः ॥ ७॥ यथाज्ञापयसेविद्वंस्त्वंहिनःपरमोगुरुः ॥ यच्चान्यदपि कर्त्तव्यंतद्विधत्स्वमहामते॥ ८॥ विदुरउवाच युधिष्ठिरविजानीहिममेदंभरतर्षभ॥ नाधर्मेणजितःकश्चित्व्यथतेवैपराजये ॥ ९ ॥ त्वंवैधर्मविजानीषे युद्धेजेताधनंजयः॥ हंतारीणांभीमसेनोनकुलस्त्वर्थसंग्रही॥ १०॥ संयंतासहदेवस्तुधौम्योब्रह्मविदुत्तमः॥ धर्मार्थकुशलाचैवद्रौपदीधर्मचारिणी॥ ११ ॥ अन्योन्यस्यप्रियाःसर्वेतथैवप्रियदर्शनाः॥ परैरभेद्याःसंतुष्टाःकोवोनस्पृहयेदिह॥ १२ ॥ एषवैसर्वकल्याणःसमाधिस्तवभारत ॥ नैनंशत्रुर्विषहतेशक्रेणापिसमोप्युत॥ १३॥ हिमवत्यनुशिष्टोसिमेरुसावर्णिनापुरा॥ द्वैपायनेनकृष्णेननगरेवारणावते॥ १४॥ भृगुतुंगेचरामेणदृषद्वत्यांचशंभुना ॥ अश्रौषीरसितस्यापिमहर्षेरंजनंप्रति॥ १५॥ कल्माषीतीरसंस्थस्यगतस्त्वंशिष्यतांभृगोः॥ द्रष्टासदानारदस्तेधौम्यस्तेयंपुरोहितः॥ १६॥ माहासीःसांपरायेत्वंबुद्धिंतामृषिपूजितां॥ पुरूरवसमैलंत्वंबुद्ध्याजयसिपांडव ॥ १७॥ शक्त्याजयसिराज्ञोन्यानृषीन्धर्मोपसेवया॥ ऐंद्रेजयेधृतमनायाम्येकोपविधारणे ॥ १८ ॥ तथाविसर्गेकौबेरे वारुणेचैवसंयमे॥ आत्मप्रदानंसौम्यत्वमद्भ्यश्चैवोपजीवनं॥ १९॥ भूमेःक्षमाचतेजश्चसमग्रंसूर्यमंडलात्॥ वायोर्बलंप्राप्नुहित्वंभूतेभ्यश्चात्मसंपदं॥ २०॥ अगदंवोस्तुभद्रंवोद्रक्ष्यास्मिपुनरागतान्॥ आपद्धर्मार्थकृच्छ्रेषुसर्वकार्येषुवापुनः॥ २१॥ यथावत्प्रतिपद्येथाःकालेकालेयुधिष्ठिर॥ आपृष्टोसीहकौंतेयस्वस्तिप्राप्नुहिभारत॥ २२॥ कृतार्थंस्वस्तिमंतंत्वांद्रक्ष्यामःपुनरागतं॥ नहिवोवृजिनंकिंचिद्वेदकश्चित्पुराकृतं॥ २३॥ वैशंपायनउवाच एवमुक्तस्तथेत्युक्कापांडवःसत्यविक्रमः॥ भीष्मद्रोणौनमस्कृत्यप्रातिष्ठतयुधिष्ठिरः॥ २४॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिअनुद्यूतपर्वणियुधिष्ठिरवनप्रस्थानेऽष्टसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७८॥ ॥ ७९॥ ॥ ७९॥ वैशंपायनउवाच तस्मिन्संप्रस्थितेकृष्णापृथांप्राप्ययशस्विनीं॥ अपृच्छद्भृशदुःखार्त्तायाश्चान्यास्तत्रयोषितः॥ १॥ यथार्हंवंदनाश्लेषान्कृत्वागंतुमियेषसा॥ ततोनिनादःसुमहान्पांडवांतःपुरेभवत्॥ २॥

विसर्गेदाने संयमेवशीकरणे पूर्वश्लोकाद्धृतमनाइत्यनुकृष्ययोज्यं आत्मप्रदानंसर्वहितार्थंशरीरादेर्व्यापारणं उपजीवनंजीवनहेतुत्वं ऐंद्रेइतिलोकपालगुणान्पंचभूतगुणांश्चसर्वसंपत्तिहेतून्जयादीन्प्राप्नुहीत्यर्थः॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७८॥ ॥ ७९॥ ॥ ७९॥ तस्मिन्निति॥ १॥ २॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ अरिष्टंनिर्विघ्नं मदनुध्यानबृंहिता स्त्रीगुणेनपातिव्रत्येनयुक्तापिमातृगुणेनवात्सल्येनापिबर्द्धिता भर्तृषुभक्तिस्नेहवतीभवेतिभावः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ शोणिताक्तैकवसनारजस्वला ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ स्वजमानाआलिंगमाना ॥ १२ ॥ १३ ॥ अपध्यानजंक्रोधजं ॥ १४ ॥ १५ ॥ ऋद्धिविनाकृताःसंपद्विहीनाः वृद्धीतिपाठेपिसएवार्थः ॥ १६ ॥ शतशृंगात्पर्वतात् ॥ १७ ॥

कुंतीचभृशसंतप्ताद्रौपदींप्रेक्ष्यगच्छतीं॥ शोकविह्वलयावाचाकृच्छ्राद्वचनमब्रवीत्॥ ३ ॥ वत्सेशोकोनतेकार्यःप्राप्येदंव्यसनंमहत्॥ स्त्रीधर्माणामभिज्ञासि शीलाचारवतीतथा॥ ४ ॥ नत्वांसंदेष्टुमर्हामिभर्तॄन्प्रतिशुचिस्मिते ॥ साध्वीगुणसमापन्नाभूषितंतेकुलद्वयं ॥ ५ ॥ सभाग्याःकुरवश्चेमेयेनदग्धास्त्वयानघे॥ अरिष्टंव्रजपंथानंमदनुध्यानबृंहिता॥ ६ ॥ भाविन्यर्थेहिसत्स्त्रीणांवैकृतंनोपजायते ॥ गुरुधर्माभिगुप्ताचश्रेयःक्षिप्रमवाप्स्यसि ॥ ७ ॥ सहदेवश्चमेपुत्रःसदा वेक्ष्योवनेवसन्॥ यथेदंव्यसनंप्राप्यनायंसीदेन्महामतिः ॥ ८ ॥ तथेत्युक्तातुसादेवीस्रवन्नेत्रजलाविला ॥ शोणिताक्तैकवसनामुक्तकेशीविनिर्ययौ॥ ९ ॥ तांक्रोशंतींपृथादुःखादनुवव्राजगच्छतीं॥ अथापश्यन्सुतान्सर्वान्हृताभरणवाससः ॥ १० ॥ रुरुचर्मावृततनून्ह्रियाकिंचिदवाङ्मुखान्॥ परैःपरीतान्संहृष्टैःसुहृद्भिश्चानुशोचितान्॥ ११ ॥ तदवस्थान्सुतान्सर्वानुपसृत्यातिवत्सला॥ स्वजमानावदच्छोकात्तत्तद्विलपतीबहु ॥ १२ ॥ कुंत्युवाच कथंसद्धर्मचारित्रान्वृत्तस्थितिविभूषितान्॥ अक्षुद्रान्दृढभक्तांश्चदैवतेज्यापरान्सदा॥ १३॥ व्यसनंवःसमभ्यागात्कोयंविधिविपर्ययः॥ कस्यापध्यानजंचेदमागःपश्यामिवोधिया॥ १४॥ स्यात्तुमद्भाग्यदोषोयंयाहंयुष्मानजीजनं॥ दुःखायासभुजोत्यर्थंयुक्तानप्युत्तमैर्गुणैः ॥ १५॥ कथंवत्स्यथदुर्गेषुवनेष्वृद्धिविनाकृताः॥ वीर्यसत्वबलोत्साहतेजोभिरकृशाःकृशाः ॥ १६॥ यद्येतदेवमज्ञास्यंवनेवासोहिवोध्रुवं॥ शतशृंगान्मृतेपांडौनागमिष्यंगजाह्वयं ॥ १७॥ धन्यंवःपितरंमन्येतपोमेधान्वितंतथा॥ यःपुत्राधिमसंप्राप्यस्वर्गेच्छामकरोत्प्रियां॥ १८॥ धन्यांचातींद्रियज्ञानामिमांप्राप्तांपरांगतिं ॥ मन्येतुमाद्रींधर्मज्ञांकल्याणींसर्वथैवतु ॥ ॥ १९ ॥ रत्यामत्याचगत्याचययाहमभिसंधिता॥ जीवितप्रियतांमह्यंधिङ्मांसंक्लेशभागिनीं॥ २० ॥ पुत्रकानविहास्येवःकृच्छ्रलब्धान्प्रियान्सतः ॥ साहंयास्यामिहिवनंहाकृष्णेकिंजहासिमां॥ २१ ॥ अंतवत्यसुधर्मेस्मिन्धात्राकिंनुप्रमादतः॥ ममांतोनैवविहितस्तेनायुर्नजहातिमां॥ २२॥

पुत्राधिंपुत्रविषयांमनःपीडां ॥ १८ ॥ १९ ॥ अभिसंधितावृता मह्यंमम ॥ २० ॥ भोपुत्रकाःवःयुष्मान्नविहास्ये ॥ २१ ॥ असुधर्मेप्राणधारणे अंतवतिविनाशवति प्रमादतःपांडोरिवममांतःकिंनु नैवविहितः ॥ २२ ॥

॥ २३ ॥ अनादिनिधनमिति द्वारकावासिनिउपाधिमतिउत्पत्तिनाशयोर्निराकरणं अनुपाधौकारणोपाधौवातयोरप्रसक्तेः अतएवउत्पत्तौचतुर्भुजंरूपमेववसुदेवेनदृष्टं यत्तुशरीरंवासुदेवस्यरामस्यचम

हाकृष्णद्वारकावासिन्क्वासिसंकर्षणानुज ॥ कस्मान्नत्रायसेदुःखान्मांचेमांश्चनरोत्तमान् ॥ २३ ॥ अनादिनिधनंयेत्वामनुध्यायंतिवैनराः ॥ तांस्त्वंपासीत्ययं वादःसगतोव्यर्थतांकथं ॥ २४ ॥ इमेसद्धर्ममाहात्म्ययशोवीर्यानुवर्त्तिनः ॥ नार्हंतिव्यसनंभोक्तुंनन्वेषांक्रियतांदया ॥ २५ ॥ सेयंनीत्यर्थविज्ञेषुभीष्मद्रोणकृपा दिषु ॥ स्थितेषुकुलनाथेषुकथमापदुपागता ॥ २६ ॥ हापांडोहामहाराजक्वासिकिंसमुपेक्षसे ॥ पुत्रान्विवास्यतःसाधूनरिभिर्द्यूतनिर्जितान् ॥ २७ ॥ सहदेवनिवर्त्तस्व ननुत्वमसिमेप्रियः ॥ शरीरादपिमाद्रेयमांमात्याक्षीःकुपुत्रवत् ॥ २८ ॥ व्रजंतुभ्रातरस्तेमीयदिसत्याभिसंधिनः ॥ मत्परित्राणजंधर्ममिहैवत्वमवाप्नुहि ॥ ॥ २९ ॥ वैशंपायनउवाच एवंविलपतींकुंतीमभिवाद्यप्रणम्यच ॥ पांडवाविगतानंदावनायैवप्रवव्रजुः ॥ ३० ॥ विदुरश्चापितामार्त्तांकुंतीमाश्वास्यहेतु भिः ॥ प्रावेशयद्गृहंक्षत्तास्वयमार्ततरःशनैः ॥ ३१ ॥ धार्त्तराष्ट्रस्त्रियस्ताश्चनिखिलेनोपलभ्यतत् ॥ गमनंपरिकर्षंचकृष्णायाद्यूतमंडले ॥ ३२ ॥ रुरुदुःसुस्वनं सर्वाविनिंदंत्यःकुरून्भृशं ॥ दध्युश्चसुचिरंकालंकरासक्तमुखांबुजाः ॥ ३३ ॥ राजाचधृतराष्ट्रस्तुपुत्राणामनयंतदा ॥ ध्यायन्नुद्विग्नहृदयोनशांतिमधिजग्मि वान् ॥ ३४ ॥ सचिंतयन्ननेकाग्रःशोकव्याकुलचेतनः ॥ क्षत्तुःसंप्रेषयामासशीघ्रमागम्यतामिति ॥ ३५ ॥ ततोजगामविदुरोधृतराष्ट्रनिवेशनं ॥ तंपर्यपृच्छ त्संविग्नोधृतराष्ट्रोजनाधिपः ॥ ३६ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणिअनुद्यूतपर्वणिद्रौपदीकुंतीसंवादेएकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ५ ॥

वैशंपायनउवाच . तमागतमथोराजाविदुरंदीर्घदर्शिनं ॥ साशंकइवपप्रच्छधृतराष्ट्रोंबिकासुतः ॥ १ ॥ धृतराष्ट्रउवाच कथंगच्छतिकौंतेयोधर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ भीमसेनःसव्यसाचीमाद्रीपुत्रौचपांडवौ ॥ २ ॥ धौम्यश्चैवकथंक्षत्तर्द्रौपदीचयशस्विनी ॥ श्रोतुमिच्छाम्यहंसर्वंतेषांशंसविचेष्टितं ॥ ३ ॥ विदुर उवाच वस्त्रेणसंवृत्यमुखंकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ बाहूविशालौसंपश्यन्भीमोगच्छतिपांडवः ॥ ४ ॥ सिकतावपन्सव्यसाचीराजानमनुगच्छति ॥ माद्रीपु त्रःसहदेवोमुखमालिप्यगच्छति ॥ ५ ॥ पांसूपलिप्तसर्वांगोनकुलश्चित्तविह्वलः ॥ दर्शनीयतमोलोकेराजानमनुगच्छति ॥ ६ ॥

हात्मनः अर्जुनोदाहयामासपुरुषैरामकारिभिरितिशरीरदाहवचनं तदनुत्पत्तिवचनविरोधात्तिरोभावमात्राभिप्रायं ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ हेतुभिःदैवप्राबल्यादिप्रतिपादकैर्वचनैः ॥ ३१ ॥ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ अनेकाग्रःव्याकुलचित्तः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥ ॥ ५ ॥ तमागतमिति ॥ १ ॥ २ ॥ शंसकथय ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ याम्यानियमदैवत्यानि ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ घृणीदयावान् ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ असक्ताःपरस्परमलग्नाः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ हतपत्योहतभर्तृकाः ॥ २० ॥ २१ ॥

कृष्णातुकेशैःप्रच्छाद्यमुखमायतलोचना ॥ दर्शनीयाप्ररुदतीराजानमनुगच्छति ॥ ७ ॥ धौम्योरौद्राणिसामानियाम्यानिचविशांपते ॥ गायन्गच्छतिमार्गे षुकुशानादायपाणिना ॥ ८ ॥ धृतराष्ट्रउवाच विविधानीहरूपाणिकृत्वागच्छंतिपांडवाः ॥ तन्ममाचक्ष्वविदुरकस्मादेवंव्रजंतिते ॥ ९ ॥ विदुरउवाच निकृतस्यापितेपुत्रैर्ह्रतेराज्येधनेषुच ॥ नधर्माच्चलतेबुद्धिर्धर्मराजस्यधीमतः ॥ १० ॥ योसौराजाघृणीनित्यंधार्त्तराष्ट्रेषुभारत ॥ निकृत्याभ्रंशितःक्रोधान्नोन्मी लयतिलोचने ॥ ११ ॥ नाहंजनंनिर्दहेयंदृष्ट्वाघोरेणचक्षुषा ॥ सपिधायमुखंराजातस्माद्गच्छतिपांडवः ॥ १२ ॥ यथाचभीमोव्रजतितन्मेनिगदतःशृणु ॥ बाह्वो र्बलेनास्तिसमोममेतिभरतर्षभ ॥ १३ ॥ बाहूविशालौकृत्वासौतेनभीमोपिगच्छति ॥ बाहूविदर्शयन्राजन्बाहुद्रविणदर्पितः ॥ १४ ॥ चिकीर्षन्कर्मशत्रुभ्यो बाहुद्रव्यानुरूपतः ॥ प्रदिशन्शरसंपातान्कुंतीपुत्रोर्जुनस्तदा ॥ १५ ॥ सिकतावपन्सव्यसाचीराजानमनुगच्छति ॥ असक्ताःसिकतास्तस्ययथासंप्रतिभारत ॥ असक्तंशरवर्षाणितथामोक्ष्यतिशत्रुषु ॥ १६ ॥ नमेकश्चिद्विजानीयान्मुखमद्येतिभारत ॥ मुखमालिप्यतेनासौसहदेवोपिगच्छति ॥ १७ ॥ नाहंमनांस्यादद्दे यंमार्गेस्त्रीणामितिप्रभो ॥ पांसूपलिप्तसर्वांगोनकुलस्तेनगच्छति ॥ १८ ॥ एकवस्त्राप्ररुदतीमुक्तकेशीरजस्वला ॥ शोणितेनाक्तवसनाद्रौपदीवाक्यमब्रवीत् ॥ १९ ॥ यत्कृतेहमिदंप्राप्तातेषांवर्षेचतुर्दशे ॥ हतपत्योहतसुताहतबंधुजनप्रियाः ॥ २० ॥ बंधुशोणितदिग्धांग्योमुक्तकेश्योरजस्वलाः ॥ एवंकृतोदकाभार्याःप्रवे क्ष्यंतिगजाह्वयं ॥ २१ ॥ कृत्वातुनैर्ऋतान्दर्भान्धीरोधौम्यःपुरोहितः ॥ सामानिगायन्याम्यानिपुरतोयातिभारत ॥ २२ ॥ हतेषुभरतेष्वाजौकुरूणांगुरवस्त दा ॥ एवंसामानिगास्यंतीत्युक्त्वाधौम्योपिगच्छति ॥ २३ ॥ हाहागच्छंतिनोनाथाःसमवेक्षध्वमीदृशं ॥ अहोधिक्कुरुवृद्धानांबालानामिवचेष्टितं ॥ २४ ॥ राष्ट्रे भ्यःपांडुदायादाँल्लोभान्निर्वासयंतिये ॥ अनाथाःस्मवयंसर्वेवियुक्ताःपांडुनंदनैः ॥ २५ ॥ दुर्विनीतेषुलुब्धेषुकाप्रीतिःकौरवेषुनः ॥ इतिपौराःसुदुःखार्त्ताःक्रो शंतिस्मपुनःपुनः ॥ २६ ॥ एवमाकारलिंगैस्तेव्यवसायंमनोगतं ॥ कथयंतश्चकौंतेयावनंजग्मुर्मनस्विनः ॥ २७ ॥ एवंतेषुनराग्र्येषुनिर्यत्सुगजसाह्वयात् ॥ अ नभ्रेविद्युतश्चासन्भूमिश्चसमकंपत ॥ २८ ॥ राहुरग्रसदादित्यमपर्वणिविशांपते ॥ उल्काचाप्यपसव्येनपुरंकृत्वाव्यशीर्यत ॥ २९ ॥

नैर्ऋतान्निर्ऋतिकोणगान् ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ व्यवसायंनिश्चयं ॥ २७ ॥ निर्यत्सु गच्छत्सु ॥ २८ ॥ २९ ॥

प्रत्याहरंतिनगरसमीपेप्रेतमांसास्थ्यादीनिआनयंति प्रतिकूलंभषंतिवा ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ब्राह्मींश्रियंअणिमाद्यैश्वर्यंसर्वेषुलोकेषुकामचारं ॥ ३५ ॥ द्वीपंआश्रयं ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

प्रत्याहरंतिक्रव्यादागृध्रगोमायुवायसाः ॥ देवायतनचैत्येषुप्राकाराट्टालकेषुच ॥ ३० ॥ एवमेतेमहोत्पाताःप्रादुरासन्दुरासदाः ॥ भरतानामभावायराजन्दुर्मंत्रितेतव ॥ ३१ ॥ वैशंपायनउवाच एवंप्रवदतोरेवतयोस्तत्रविशांपते ॥ धृतराष्ट्रस्यराज्ञश्वविदुरस्यचधीमतः ॥ ३२ ॥ नारदश्वसभामध्येकुरूणामग्रतःस्थितः ॥ महर्षिभिःपरिवृतोरौद्रंवाक्यमुवाचह ॥ ३३ ॥ इतश्वतुर्दशेवर्षेविनंक्ष्यंतीहकौरवाः ॥ दुर्योधनापराधेनभीमार्जुनबलेनच ॥ ३४ ॥ इत्युक्त्वादिवमाक्रम्यक्षिप्रमंतरधीयत ॥ ब्राह्मींश्रियंसुविपुलांबिभ्रद्देवर्षिसत्तमः ॥ ३५ ॥ ततोदुर्योधनःकर्णःशकुनिश्वापिसौबलः ॥ द्रोणंद्वीपममन्यंतराज्यंचास्मैन्यवेदयन् ॥ ३६ ॥ अथाब्रवीत्ततोद्रोणोदुर्योधनममर्षणं ॥ दुःशासनंचकर्णंचसर्वानेवचभारतान् ॥ ३७ ॥ अवध्यान्पांडवान्प्राहुर्देवपुत्रान्द्विजातयः ॥ अहंवैशरणंप्राप्तान्वर्त्तमानोयथाबलं ॥ ३८ ॥ गंतासर्वात्मनाभक्त्याधार्त्तराष्ट्रान्सराजकान् ॥ नोत्सहेयंपरित्यक्तुंदैवंहिबलवत्तरं ॥ ३९ ॥ धर्मतःपांडुपुत्रावैवनंगच्छंतिनिर्जिताः ॥ तेचद्वादशवर्षाणिवनेवत्स्यंतिपांडवाः ॥ ४० ॥ चरितब्रह्मचर्याश्वक्रोधामर्षवशानुगाः ॥ वैरंनिर्यातयिष्यंतिमहद्दुःखायपांडवाः ॥ ४१ ॥ मयाचभ्रंशितोराजन्द्रुपदःसखिविग्रहे ॥ पुत्रार्थमयजद्राजावधायममभारत ॥ ४२ ॥ याजोपयाजतपसापुत्रंलेभेसपावकात् ॥ धृष्टद्युम्नंद्रौपदींचवेदीमध्यात्सुमध्यमां ॥ ४३ ॥ धृष्टद्युम्नस्तुपार्थानांस्यालःसंबंधतोमतः ॥ पांडवानांप्रियरतस्तस्मान्मांभयमाविशत् ॥ ४४ ॥ ज्वालावर्णोदेवदत्तोधनुष्मान्कवचीशरी ॥ मर्त्यधर्मतयातस्माद्यमेसाध्वसोमहान् ॥ ४५ ॥ गतोहिपक्षतांतेषांपार्षतःपरवीरहा ॥ रथातिरथसंख्यायांयोग्रणीरर्जुनोयुवा ॥ ४६ ॥ सृष्टप्राणोभृशतरंतेनचेत्संगमोमम ॥ किमन्यद्दुःखमधिकंपरमंभुविकौरवाः ॥ ४७ ॥ धृष्टद्युम्नोद्रोणमृत्युरितिविप्रथितंवचः ॥ मद्वधायश्रुतोप्येषलोकेचाप्यतिविश्रुतः ॥ ४८ ॥ सोयंनूनमनुप्राप्तस्त्वत्कृतेकालउत्तमः ॥ त्वरितंकुरुतश्रेयोनैतदेतावताकृतं ॥ ४९ ॥ मुहूर्त्तंसुखमेवैतत्तालच्छायेवहैमनी ॥ यजध्वंचमहायज्ञैर्भोगानश्नीतदत्तच ॥ ५० ॥ इतश्वतुर्दशेवर्षेमहत्प्राप्स्यथवैशसं ॥ द्रोणस्यवचनंश्रुत्वाधृतराष्ट्रोब्रवीदिदं ॥ ५१ ॥

॥ ३८ ॥ सराजकान्राजसमूहसहितान् ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ देवदत्तः देवैर्दत्तः साध्वसोभयंमूर्तिमत् ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ संगमःसंग्रामः सृष्टप्राणःप्राणत्यागेनापीत्यर्थः परमंअनंतं ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ नैतदेतावताकृतं एतत्श्रेयःकल्याणंनएतावतापांडवनिर्वासनमात्रेणकृतंभवति ॥ ४९ ॥ हैमनीहेमंतसंबंधिनी ॥ ५० ॥ वैशसंनाशं ॥ ५१ ॥

॥ ५२ ॥ इतिसभापर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ वनंगतेष्विति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ युद्धशौंडैर्युद्धेदक्षैः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ अवा

सम्यगाहगुरुःक्षत्तरुपावर्त्तयपांडवान् ॥ यदितेननिवर्त्ततेसत्कृतायांतुपांडवाः ॥ सशस्त्ररथपादाताभोगवंतश्वपुत्रकाः ॥ ५२ ॥ इतिश्रीमहाभारतेसभापर्वणि अनुद्यूतपर्वणिविदुरधृतराष्ट्रद्रोणवाक्येअशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच वनंगतेषुपार्थेषुनिर्जितेषुदुरोदरे ॥ धृतराष्ट्रंमहाराजतदाचिंतासमाविशत् ॥ १ ॥ तंचिंतयानमासीनंधृतराष्ट्रंजनेश्वरं ॥ निःश्वसंतमनेकाग्रमितिहोवाचसंजयः ॥ २ ॥ संजयउवाच अवाप्यवसुसंपूर्णांवसुधांवसुधाधिप ॥ प्रव्राज्यपांडवान्राज्याद्राजन्किमनुशोचसि ॥ ३ ॥ धृतराष्ट्रउवाच अशोच्यत्वंकुतस्तेषांयेषांवैरंभविष्यति ॥ पांडवैर्युद्धशौंडैर्हिबलवद्भिर्महारथैः ॥ ४ ॥ संजयउवाच तवेदंसुकृतंराजन्महद्वैरमुपस्थितं ॥ विनाशोयेनलोकस्यसानुबंधोभविष्यति ॥ ५ ॥ वार्यमाणोहिभीष्मेणद्रोणेनविदुरेणच ॥ पांडवानांप्रियांभार्यांद्रौपदींधर्मचारिणीं ॥ ६ ॥ प्राहिणोदानयेहेतिपुत्रोदुर्योधनस्तव ॥ सूतपुत्रंसुमंदात्मानिर्लज्जःप्रातिकामिनं ॥ ॥ ७ ॥ यस्मैदेवाःप्रयच्छंतिपुरुषायपराभवं ॥ बुद्धिंतस्यापकर्षंतिसोवाचीनानिपश्यति ॥ ८ ॥ बुद्धौकलुषभूतायांविनाशेसमुपस्थिते ॥ अनयोनयसंकाशोहृदयान्नापसर्पति ॥ ९ ॥ अनर्थाश्वार्थरूपेणअर्थाश्वानर्थरूपिणः ॥ उत्तिष्ठंतिविनाशायनूनंतच्चास्यरोचते ॥ १० ॥ नकालोदंडमुद्यम्यशिरःकृंततिकस्यचित् ॥ कालस्यबलमेतावद्विपरीतार्थदर्शनं ॥ ११ ॥ आसादितमिदंघोरंतुमुलंलोमहर्षणं ॥ पांचालीमपकर्षद्भिःसभामध्येतपस्विनीं ॥ १२ ॥ अयोनिजांरूपवतींकुलेजातांविभावसोः ॥ कोनुतांसर्वधर्मज्ञांपरिभूययशस्विनीं ॥ १३ ॥ पर्यानयेत्सभामध्येविनादुर्द्यूतदेविनं ॥ स्त्रीधर्मिणीवरारोहाशोणितेनपरिप्लुता ॥ १४ ॥ एकवस्त्राथपांचालीपांडवानभ्यवैक्षत ॥ हृतस्वान्हृतराज्यांश्चहृतवस्त्रान्हृतश्रियः ॥ १५ ॥ विहीनान्सर्वकामेभ्योदासभावमुपागतान् ॥ धर्मपाशपरिक्षिप्तानशक्तानिवविक्रमे ॥ १६ ॥ क्रुद्धांचानर्हतींकृष्णांदुःखितांकुरुसंसदि ॥ दुर्योधनश्चकर्णश्चकटुकान्यभ्यभाषतां ॥ १७ ॥ इतिसर्वमिदंराजन्नाकुलंप्रतिभातिमे ॥ धृतराष्ट्रउवाच तस्याःकृपणचक्षुर्भ्यांप्रदह्येतापिमेदिनी ॥ १८ ॥ अपिशेषंभवेदद्यपुत्राणांममसंजय ॥ भरतानांस्त्रियःसर्वागांधार्यासहसंगताः ॥ ॥ १९ ॥ प्राक्रोशन्भैरवंतत्रदृष्ट्वाकृष्णांसभागतां ॥ धर्मिष्ठांधर्मपत्नींचरूपयौवनशालिनीं ॥ २० ॥

चीनानिविपरीतानि ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ शेषंहतावशेषं कतिपयानामेकस्यवाजीवनंभविष्यतीत्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ निष्ठानकःप्रलयदुंदुभिश्चंडवातइत्यर्थः निष्टानकइतिपाठेपिसएवार्थः निर्घातःवज्रशब्दः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ शिवाःशृंगालाः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ अनुज्ञासिषंअनुज्ञातवान् अडभाव
आर्षः पाठांतरेतुसुगमं ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ इतिश्रीमत्पदवाक्यप्रमाणमर्यादाधुरंधरचतुर्धरवंशावतंसश्रीगोविंदसूरिसूनुश्रीनी

प्रजाभिःसहसंगम्यत्यनुशोचंतिनित्यशः ॥ अग्निहोत्राणिसायाह्नेनचाहूयंतसर्वशः ॥ २१ ॥ ब्राह्मणाःकुपिताश्चासन्द्रौपद्याःपरिकर्षणे ॥ आसीन्निष्ठानकोघो
रोनिर्घातश्चमहानभूत् ॥ २२ ॥ दिवउल्काश्चापतंतराहुश्चार्कमुपाग्रसत् ॥ अपर्वणिमहाघोरंप्रजानांजनयन्भयं ॥ २३ ॥ तथैवरथशालासुप्रादुरासीद्धुताश
नः ॥ ध्वजाश्चापिव्यशीर्यंतभरतानामभूतये ॥ २४ ॥ दुर्योधनस्याग्निहोत्रेप्राक्रोशन्भैरवंशिवाः ॥ तास्तदाप्रत्यभाषंतरासभाःसर्वतोदिशः ॥ २५ ॥ प्रा
तिष्ठततोभीष्मोद्रोणेनसहसंजय ॥ कृपश्चसोमदत्तश्चबाल्हीकश्चमहामनाः ॥ २६ ॥ ततोहमब्रुवंतत्रविदुरेणप्रचोदितः ॥ वरंददानिकृष्णायैकांक्षितंयद्य
दिच्छति ॥ २७ ॥ अवृणोत्तत्रपांचालीपांडवानामदासतां ॥ सरथान्सधनुष्कांश्चाप्यनुज्ञासिषमप्यहं ॥ २८ ॥ अथाब्रवीन्महाप्राज्ञोविदुरःसर्वधर्मवित् ॥ एत
दंतास्तुभरतायद्वःकृष्णासभांगता ॥ २९ ॥ यैषापांचालराजस्यसुतासाश्रीरनुत्तमा ॥ पांचालीपांडवानेतान्दैवसृष्टोपसर्पति ॥ ३० ॥ तस्याःपार्थाःपरिक्लेशंनक्षं
स्यंतेत्यमर्षणाः ॥ वृष्णयोवामहेष्वासाःपांचालावामहारथा. ॥ ३१ ॥ तेनसत्याभिसंधेनवासुदेवेनरक्षिताः ॥ आगमिष्यतिबीभत्सुःपांचालैःपरिवारितः ॥
॥ ३२ ॥ तेषांमध्येमहेष्वासोभीमसेनोमहाबलः ॥ आगमिष्यतिधुन्वानोगदांदंडमिवांतकः ॥ ३३ ॥ ततोगांडीवनिर्घोषंश्रुत्वापार्थस्यधीमतः ॥ गदावेगंच
भीमस्यनालंसोढुंनराधिपाः ॥ ३४ ॥ तत्रमेरोचतेनित्यंपार्थैःसामनविग्रहः ॥ कुरुभ्योहिसदामन्येपांडवान्बलवत्तरान् ॥ ३५ ॥ तथाहिबलवान्राजाजरासं
धोमहाद्युतिः ॥ बाहुप्रहरणेनैवभीमेननिहतोयुधि ॥ ३६ ॥ तस्यतेशमएवास्तुपांडवैर्भरतर्षभ ॥ उभयोःपक्षयोर्युक्तंक्रियतामविशंकया ॥ ३७ ॥ एवंकृतेमहा
राजपरंश्रेयस्त्वमाप्स्यसि ॥ एवंगावल्गणेक्षत्ताधर्मार्थसहितंवचः ॥ ३८ ॥ उक्तवान्नगृहीतंवैमयापुत्रहितैषिणा ॥ ३९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशतसाहस्र्यां
संहितायांवैयासिक्यांसभापर्वणिअनुद्यूतपर्वणिधृतराष्ट्रसंजयसंवादेएकाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥ समाप्तमनुद्यूतपर्व सभापर्वसमाप्तं ॥ ॥ ७ ॥

लकंठविरचितेभारतभावदीपेसभापर्वार्थप्रकाशेएकाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

एतत्सर्वंसभापर्वमयाख्यातंमहर्षयः ॥ अध्यायाःसप्ततिर्ज्ञेयास्तथाद्वौचात्रसंख्यया ॥ १ ॥ श्लोकानांद्वेसहस्रेतुसप्तश्लोकशतानिच ॥ श्लोकाश्चैकादशतथापर्वण्यस्मिन्प्रकीर्त्तिताः ॥ २ ॥ अस्यानंतरंआरण्यकंपर्वभविष्यतितस्यायमाद्यश्लोकः ॥ जनमेजयउवाच एवंद्यूतजिताःपार्थाःकोपिताश्चदुरात्मभिः ॥ धार्त्तराष्ट्रैःसहामात्यैर्निकृत्याद्विजसत्तम ॥ अथास्मिन्पर्वणिवृत्तांताः ॥ मयाभिगमनं ॥ सभानिर्माणं ॥ सभाप्रवेशः ॥ नारदागमनं ॥ कच्चित्प्रश्नः ॥ देवसभावर्णनं ॥ राजसूयमंत्रः ॥ जरासंधोत्पत्तिः ॥ जरासंधवधः ॥ राजमोक्षणं ॥ दिग्विजयः ॥ राजसूयः ॥ राज्ञामागमनं ॥ बल्याहरणं ॥ राज्ञांनियोगः ॥ अर्घाभिहरणं ॥ शिशुपालकोपः ॥ शिशुपालवधः ॥ यज्ञसमाप्तिः ॥ वासुदेवगमनं ॥ दुर्योधननिवासः ॥ सभायांदुर्योधनावहासः ॥ दुर्योधनामर्षः ॥ दुर्योधनचिंता ॥ धृतराष्ट्रमंत्रः ॥ पांडवाह्वानं ॥ पांडवपराजयः ॥ द्यूतराज्यहरणं ॥ द्रौपदीप्रकर्षणं ॥ द्रौपदीवरप्रदानं ॥ अनुद्यूतं ॥ पांडवपराजयः ॥ वनप्रस्थानमिति ॥

अत्रापिपूर्वपूर्वलिपिकरप्रमादादध्यायाधिक्यंश्लोकाधिक्यंचदृश्यतेकुत्राधिक्यंजातंतन्निश्चयोनभवतीति ॥

एतत्सभापर्व मुंबय्याख्यराजधान्यां गणपतकृष्णाजीत्यभिधानां मुद्रायंत्रालयेमुद्रितं शकाब्दाः १७८४

॥ इति श्रीमहाभारते सभापर्व समाप्तम् ॥

[OrderDescription]
,CREATED=05.06.20 16:30
,TRANSFERRED=2020/06/05 at 16:51:36
,PAGES=169
,TYPE=STD
,NAME=S0003086
,Book Name=M-3038-MAHABHARAT SABHA PARV
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF

FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF

FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF

FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF

FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
,FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF

FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF
,FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
,FILE127=00000127.TIF
,FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,FILE130=00000130.TIF
,FILE131=00000131.TIF
,FILE132=00000132.TIF
,FILE133=00000133.TIF
,FILE134=00000134.TIF
,FILE135=00000135.TIF
,FILE136=00000136.TIF
,FILE137=00000137.TIF
,FILE138=00000138.TIF
,FILE139=00000139.TIF
,FILE140=00000140.TIF
,FILE141=00000141.TIF

FILE142=00000142.TIF
,FILE143=00000143.TIF
,FILE144=00000144.TIF
,FILE145=00000145.TIF
,FILE146=00000146.TIF
,FILE147=00000147.TIF
,FILE148=00000148.TIF
,FILE149=00000149.TIF
,FILE150=00000150.TIF
,FILE151=00000151.TIF
,FILE152=00000152.TIF
,FILE153=00000153.TIF
,FILE154=00000154.TIF
,FILE155=00000155.TIF
,FILE156=00000156.TIF
,FILE157=00000157.TIF
,FILE158=00000158.TIF
,FILE159=00000159.TIF
,FILE160=00000160.TIF
,FILE161=00000161.TIF
,FILE162=00000162.TIF
,FILE163=00000163.TIF
,FILE164=00000164.TIF
,FILE165=00000165.TIF
,FILE166=00000166.TIF

FILE167=00000167.TIF
,FILE168=00000168.TIF
,FILE169=00000169.TIF
,